SADİ BORAK

Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)

2. BASIM

KAYNAK YAYINLARI

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları
İstanbul, 1983
İkinci Basım: Kaynak Yayınları, Ağustos 1998
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Sistem Ofset

ISBN: 975-343-233-X

KAYNAK YAYINLARI: 255

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 21 56–252 21 99 Faks: 249 28 92

Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları

Derleyen: Sadi Borak

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
Giriş	13
Bir İstanbul Tutkunu: Mustafa Kemal	16
Mustafa Kemal'in 1., 2. ve 3. Sınıftaki Ders Notları	18
Atatürk Harp Akademisi'nde	29
Atatürk'ün İstanbul'da Öğrenim Döneminde Devam Ettiği Yerler	42
Akademi'yi Hangi Tarihte Bitirdi?	50
İstanbul'dan Ayrılış	53
31 Mart ve Mustafa Kemal	54
İstanbul Genelkurmayında	57
Mustafa Kemal'in Mahmut Şevket Paşa'ya Raporu	61
Mustafa Kemal-Mahmut Şevket Paşa Görüşmesi	66
Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği'ne Atanması	69
Gazetelerde Resminin Basılması ve Adının Geçmesi Yasaklanan Bir Kahraman: Mustafa Kemal	73
Çanakkale'den İstanbul'a Dönüş ve Kısa Bir Sofya Ziyareti	84
Mustafa Kemal 1. Ordu Karargâhı'nda	89
Atatürk, Rasim Ferit Bey'in Evinde Birinci Dünya Savaşı Sonucunu Açıklıyor	91
Enver Paşa'nın Cumhurbaşkanı Olmak Hülyası	94
Süvarilik ve Atıcılık Yarışmaları	97
Raporları	99
Mustafa Kemal'in Yaverinin ve Otomobilinin Alınması	100
Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le Almanya Gezisi	104

Mustafa Kemal, Ali Fuat'a (Cebesoy) Mektup Yazıyor 111
Salih Bozok'un Mustafa Kemal Hakkındaki Demeci 112
"Anafartalar Kahramanı
Mustafa Kemal'le Mülakat"ın Öyküsü 113
M. Kemal'in Fenerbahçe Kulübü'nü Ziyareti 122
M. Kemal'in Viyana'ya Gitmesinin Onaylanması 123
M. Kemal'in Bir Resmini
Ruşen Eşref'e Armağan Etmesi 124
Mustafa Kemal Viyana Yolunda 125
Mustafa Kemal-Padişah Vahdeddin Birinci Görüşmesi 127
Mustafa Kemal'in VII. Ordu Komutanlığı'na
İkinci Kez Atanması ve Padişah'ın Fahri Yaveri Oluşu 129
Mustafa Kemal'in Padişah Vahdeddin İle
İkinci Kez Görüşmesi 130
Mustafa Kemal'in
Üçüncü Kez Padişah Vahdeddin İle Görüşmesi 133
Mustafa Kemal'in
Şair Tevfik Fikret'in "Aşiyan"ını Ziyaret Etmesi 136
Felaket Günleri 138
Mustafa Kemal Esir İstanbul'da 140
Vahdeddin'le Dördüncü Görüşme 144
Mustafa Kemal'in Minber Gazetesi Ortaklığı 145
Ward Price'in Keşfedemediği Deha 150
Sir W. Birdwood Görüşmesi 153
M. Kemal'in Perapalas'ta Oturduğu Daireyi
Bir Fransız Yazarı Tarif Ediyor 156
Atatürk Şişli'deki Eve Hangi Tarihte Taşındı? 160
Akaretler'deki 76 Numaralı
Atatürk Evinin Acıklı Öyküsü 170
Mustafa Kemal'in Bir Taktik Şaheseri:
Minber Gazetesi'ne Verdiği Beyanat 176
İstanbul Gazetelerinde Mustafa Kemal 179
Tevfik Paşa Kabinesine Güven Oylaması 181
M. Kemal'in Reddettiği Görüşme 187
Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le Beşinci Görüşmesi 189
Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le Altıncı Görüşmesi 191

Son Umut: Amerikan Mandası 192
Milli Kongre 195
Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le Yedinci Görüşmesi 197
Cebesoy Şişli'deki Evde 198
Meclis-i Mebusan'ın Kapatılışı 200
1919-Felaketler Zinciri İçinde Atatürk 201
Şişli'de İlk Röportaj:
Mustafa Kemal-Refi Cevat (Ulunay) Mülakatı 202
M. Kemal'in Fethi Okyar'ı Emniyet'te Ziyareti 211
Bekirağa Bölüğü'ne Adını Veren
Bekir Ağa'yı Oğlu Anlatıyor 215
Bir Gazeteci Tarafından
Mustafa Kemal'in Mahkemeye Verilmesi 218
Mustafa Kemal-İsmet İnönü Görüşmesi 223
Mustafa Kemal-Kâzım Karabekir Görüşmesi 227
Mustafa Kemal-Rauf Orbay Görüşmesi 228
Atatürk'ün Prenses Mevhibe Celaleddin'e
Verdiği Gizli Görev 229
Mustafa Kemal-Dahiliye Nazırı
Mehmet Ali Bey Görüşmesi 232
Mustafa Kemal-Kont Sforza Görüşmesi 239
Mustafa Kemal-Rahip Frew Görüşmesi 242
Mustafa Kemal-Damat Ferit Birinci Görüşmesi 244
Kazım Dirik'in Anıları 246
Mustafa Kemal-Şakir Paşa Görüşmesi 256
Mustafa Kemal-Damat Ferit Görüşmesi
Mustafa Kemal-Vahdeddin Buluşması (8. Görüşme) 259
Mustafa Kemal-Fevzi Çakmak Görüşmesi 263
Mustafa Kemal'in Babıâli'ye Veda Ziyareti 266
Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le (Dokuzuncu) Veda Ziyareti 268
Samsun Yolculuğu 269
Bitirirken 274

KRONOLOJİ 275

DİZİN 283

SUNUŞ

İstiklâl tarihinin başı ve başlangıcı olmak üzere benim İstanbul'daki faaliyet ve temaslarım henüz herkesçe malûm değildir.[1]

Atatürk

Yapıtın Niteliği ve İçeriği

İstanbul, diğer kentlere oranla Atatürk'ün yaşamında büyük ve önemli bir yer tutar. Atatürk; yükseköğrenimini bu kentte yapmış, Abdülhamit II diktasına karşı özgürlük savaşımını bu kentte sürdürmüş, imparatorluğun kalburüstü yöneticileriyle bu kentte ilişkiler kurmuş, 31 Mart ayaklanmasının bastırılmasında rol almış, Çanakkale Savaşı'nda düşmanı olduğu yere mıhlayarak şehrin bir savaş alanı haline gelerek harap olmasını önlemiş, yurdun kurtarılması planlarını bu kentte hazırlamış, Türk vatanı ile birlikte esir İstanbul'u da ikinci kez o kurtarmıştır.

Tarihsel ilişkiler bakımından ulusal kahramanıyla böylesine iç içe yaşamış bir kent olarak İstanbul, özel bir yapıtla kurtarıcısına karşı vefa borcunu bugüne dek ödemiş değildir. Oysa, Atatürk'ün uğradığı her kent, o tarihsel günlerin anısını belleklerde diri tutmak için kitaplar yayımlamışlardır: *Atatürk Silifke'de, Atatürk Kayseri'de, Atatürk Adana'da, Atatürk Kırklareli'nde...* ve daha niceleri gibi... Bunlar arasında Atatürk'ün günübirliğine, hatta birkaç saat için uğradığı kentler de var. Burada Sayın Fahri Atabey'in yarım kalmış bir girişimini anmak isterim: Sayın Atabey'in İstanbul Belediye Başkanı olduğu

1 Asım Us, *Vakit,* 11 Ekim 1956.

dönemde (1973), "Büyük İstanbul Derneği" adına, Atatürk'ün İstanbul'a geliş dönüşlerini gazete koleksiyonlarından saptayan bu derlemesi, ne yazık ki, yarıda kalmış, derlenen bölümler de piyasaya verilmemiştir.

Şu hususu da özellikle belirtmek isterim: Bugüne dek yerine getirilemeyen bu görev, bu milli görev, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun İstanbul âşığı genel müdürü Sayın Çelik Gülersoy'un önerisiyle benim kalemimden bu yapıtla gerçekleşmiş bulunmaktadır. Sayın Gülersoy'un çok önemli bir önerisi daha var: Atatürk'ün oturduğu konutların ve uğradığı yerlerin tarihçelerinin de esere eklenmesi. Şimdiye kadar hiçbir yapıtta yerine getirilmemiş olan bu çok gerekli hizmeti, bu yapıtta, kısmen de olsa yerine getirmeye çalıştık. "Kısmen de olsa" dedik. Çünkü gereği kadar düzenli olmayan tapu kayıtlarının mahzenden çıkarılarak saptanması uzun zaman yitirilmesine neden olmuştur. Örneğin, Şişli'deki evin tapu kayıtlarının çıkarılması, belirtilen zorluklar nedeniyle, beş ay sürmüştür. Ama gene de, Sayın Gülersoy'un ilham ettiği bu hizmet, bütün zorluklarına karşın sabırlı bir çalışmayla ayrı bir yapıt halinde yerine getirilmelidir. Bu hizmet yapılırken o yerlerde geçmiş olayların da öyküleri eklenmelidir. Zaman yitirilirse bugün ayakta kalmış olanlar da zamanın ve umursamazlığın tahribatına uğrayarak yok olacaktır.

Herkesçe Bilinmeyen Olaylar

Atatürk, bu bölümün başına aldığımız sözleriyle yakın tarihimizin çok önemli bir sorununa değinmiştir. Bu eseri hazırlarken karşılaştığımız en büyük güçlüklerden biri de Atatürk'ün özellikle 1899-1919 evresindeki "faaliyet ve temasları" ile ilgili kaynak ve bilgi yetersizliğidir. Her ne kadar bu dönemle ilgili anılar ve anektotlar varsa da, bunlar, birtakım olasılıklar, varsayımlar, hatta gerçekdışı düşsel anlatımlara dayandırıldığı için güvenilir birer belge olmak niteliğini taşımamaktadırlar. "Tarih", geçmiş olayların öyküsü yanında, öncelikle rakama dayanan bir olgudur. Herhangi bir olayın yılı, ayı, günü belli değilse, olayları gerçeklere uygun biçimde saptamak ve sağlıklı bir senteze bağlamak da mümkün olmaz. Bunun sonucu olarak da Atatürk'ün biyografisi, özellikle mütareke dönemine kadar olan evresi, içinden çıkılmaz bir kargaşa yumağı haline getirilmiştir.

Atatürk'ün yaşamındaki kimi boşlukları yakınlarının anılarından doldurmak da olası değil. Çünkü Çanakkale'den döndükten sonra Sofya'ya hangi tarihte gidip döndüğünü; Halep'ten İstanbul'a gelip Anadolu'ya geçinceye kadar çeşitli kişi ve makamlarla yaptığı değinmeleri, tarihleri ve konularıyla saptayamıyorsak; hükümeti devirme girişimlerinin içyüzünü gereği gibi aydınlatamıyorsak; Perapalas'ta ve Fansaların evinde ne kadar oturduğunu, Şişli'deki eve hangi tarihte taşındığını kesin olarak bilemiyorsak ve yaşamının daha nice önemli dönem ve dönemeç noktasındaki karanlığı çözemiyorsak, bu, yakınlarında yaşamış olanların zamanında not tutmamaları, anılarını ve bildiklerini bir Hint masalı havası içinde yer, mekân ve zaman göstermeden yazmış olmalarındandır. Biz, bu eserle, Atatürk'ün İstanbul'daki faaliyet ve temaslarını, bu masalımsı anlatımlardan soyutlayarak gerçeklere en uygun bir biçimde saptamaya, kimi olaylar üzerindeki sisi kaldırmaya çalıştık. Kimi özel arşivlerden, henüz yayımlanmamış anılardan, bugüne dek el sürülmeden koleksiyonların karanlığında kalmış yeni bilgi ve belgelerden de yararlandık. Böylece birçok olayı bilinmeyen yönleriyle ilk kez bu eserle gün ışığına çıkardık. Şurasını da özellikle belirteyim: Atatürk'ün İstanbul'daki yaşamının belge ve bilgi bakımından fakir olan 1899-1919 dönemine daha çok ağırlık verdik ve "Atatürk bugün Saray'da istirahat etti", "bugün filanca yerde gezintiye çıktı, filanca kişileri kabul etti" gibi ciltler dolduracak ayrıntılarla eserin hacmini şişirmek istemedik. Fakat, bu dönemde geçmiş önemli olaylara yeterince ve önemleri oranında yer verdik.

Bütün bu saydığımız nitelikleriyle ve yeni bilgi ve belgelerle her zaman başvurulması gereken kaynak bir yapıt oluşturduğumuz kanısındayız.

İlhamcısı Sayın Çelik Gülersoy'a teşekkür ederek.

Sadi Borak

GİRİŞ

İstanbul'un temiz ve alçakgönüllü halkına minnettarım. En müşkül dakikalarımızda kalbimiz onlarla beraber çarpmıştır.

Atatürk

Atatürk'ün Okuduğu Dönemin Eğitim Sistemi

Mustafa Kemal, lise öğrenimini Abdülhamit II döneminin çağdaş düşünceye ve özgürlüklerin özüne de, kavramına da kapalı bir eğitim sistemi uygulayan Manastır Askeri İdadisi'nde yapmıştır. Müfredat programı tamamıyla padişahın baskısı ve denetimi altındadır. Bu yüzden, "tarih" dersleri, ancak Abdülhamit II'nin müsaade ettiği konuların kısıtlı sınırı içinde kalmıştır. Çünkü "tarih", bir bakıma dünyaya açılan penceredir. Geçmişten günümüze kadar gelip geçmiş olayların aynası olarak da tanımlayabiliriz. Abdülhamit II'nin öğrenilmesini istemediği tüm tarihi olgular tarih penceresinden rahatlıkla seyredilebilir ve böylece de Türk genci özgürlükler kavramı konusunda bilinçlenebilir. Abdülhamit'in korkulu rüyası da budur. Yalnız özgürlükler savaşımı ve Fransa İhtilali değil, Batı'nın teknoloji alanındaki tüm gelişmelerini de kapsayan yasaklar zinciri uygulanmaktadır.

Bu yasaklamaların kaynağında, Abdülhamit'in tahtına ve şahsına karşı yöneltilecek bir suikast hareketinde uygarlık araçlarının kullanılması korkusu yatmaktadır. Elektrik de, telefon da Abdülhamit'in saltanatı süresince bu yüzden İstanbul'a girememiştir. Örneğin, elektrikli tramvay Selanik'te vardır da İstanbul'da yoktur. Gene bu evham, bu paranoya yüzünden Kızılay Derneği bile yıllarca işleyememiştir.

Ta ki, Abdülhamit tahttan düşünceye kadar. Çünkü Abdülhamit, bir dernek toplantısı bahane edilerek aydınların bir araya gelmesinden daima kuşku duymuştur.

Abdülhamit'in "Tarih" korkusunu Halit Ziya Uşaklıgil, anılarında şöyle dile getirmektedir:

> "...En ziyade korkulan, tarihti. Fikrin asıl uyanmasına hizmet edecek, ibret alanında bir aydınlık yaratabilecek olan bu tarih belası, idarenin huzurunu kaçıran bir kâbustu. Ve her gün bir çılgın el, avucunda tarihten koparılmış bir küme yaprakla koşarak avını, Yıldız'ın iştihası bir türlü doyurulamayan ağzına götürürdü. Memleketin tarihinde isyan, ihtilâl, tahttan düşürme, suikast namına ne varsa, idari kötülüklere, irtikâba, rüşvete, bu idarenin halini hatıra getirebilecek mahiyette ne bulunursa bunlar kaldırılır.
>
> "Hemen baştan başa bunlarla dolu olan, bunlar çıkınca ortada manasız, cansız bir kadit şeklinde kalan Türk tarihi, yalnız padişahların satvet ve şevketine, harplerin ve fetihlerin daima Osmanlı hanedanı şerefini belirten menkıbelerinden ibaret kalırdı..."

Uşaklıgil, yer yer sadeleştirerek aktardığımız bu bölümden sonra, genel tarih konusunda da şunları yazıyor:

> "Hele umumi tarih, perdesinin ucu kaldırılmayacak, yalnız bir deliğinden karanlıkta seyredilebilecek bir sahneydi. Ve onda, cemiyetleri sarmış, milleti uyandırmış, dünyayı tembellik ve esaret hayatından çıkararak özgürlük ve kurtuluş ekseni üzerinde çevirmek için vücuda gelmiş ne devrimler varsa, onlar o yarıgörünür sahnenin arkasına, karanlık köşelere tıkılmıştı. Meselâ, dünyayı baştan aşağı değiştirecek yeni esaslar; başka görüşler getiren Fransa Büyük İhtilâli, değil okul kitaplarında, Türk'ün hiçbir yazısında henüz vücude gelmiş bir hadise değildi."[1]

Ve Mustafa Kemal; ta İyonya'dan gelecek kültüre, insan hak ve özgürlüklerine, güzel, yüce, erdemli her şeye karşı Çin Seddi gibi yükselen yasak duvarlarının bu simsiyah karanlığı ardında bulunan

1 H. Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, c.4, s.171.

bir ışık aramaktadır. O olağanüstü önsezisiyle sezmektedir ki, bu karanlıkların ardında bilime açık daha aydınlık bir dünya vardır. Mustafa Kemal, artık hep o ışığa, o nura doğru koşacaktır. Yıllar sonra bile, 24 Mayıs 1918'de Ruşen Eşref Ünaydın'a armağan ettiği resminin altına yazdığı "ithaf" yazısında da hep o ışıktan, hep o nurdan söz edecek, o ışığın, o nurun özlemini dile getirecektir:

> "Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaratan, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyle ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir..."[2]

Atatürk bu satırları yazdığı tarihte Türkiye, "Düyunu Umumiye" kıskacı altında inlemekte ve Birinci Dünya Harbi'nin kan ve ateş yağmuru altında can çekişmektedir. Osmanlı tahtında da geri kalmışlığın ve bunca felaketlerin sembolü halinde padişahlar kuşağından biri oturmaktadır. Ve Osmanlı devleti, içinde bocaladığı karanlığı hâlâ delememiş, ışığa kavuşamamıştır.

Mustafa Kemal, bu kısırdöngünün içinden çıkıncaya kadar hep ışık arayacaktır. Ta ki kendi getireceği ışığa kadar.

2 Ruşen Eşref Ünaydın, Ankara 1957.

BİR İSTANBUL TUTKUNU: MUSTAFA KEMAL

Yıl 1899... Mart ayının 13'ü, günlerden pazartesi... Mustafa Kemal, *Dersaadet Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahanesi*'nden ilk adımını atarken heyecanlıdır. Onu okulun kütüğüne şöyle kaydettiler:

Selanik'te Kocakasımpaşa Mahalleli Gümrük memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendi'nin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi, Selanik, 96. (Yaka numarası 1283'tür.)

Yaşamının yeni bir aşamasının, yükseköğrenim döneminin eşiğindedir. Yıllardır bugünü düşlemiştir. Artık amacına ulaşmıştır. Sevincin kanatlarında uçması gerekir, ama karmakarışık duyguların etkisi altındadır. Sevinç, hüzün, hayranlık ve özlem gibi duygular yumağının tedirginliği vardır üzerinde... İstanbul'a da hayran olmuştur. Selanik'ten bindiği vapur İstanbul limanına yaklaştığı zaman *alevler içindeki gökyüzüne doğru gölge gibi yükselen minareler ve pembe bir ışık deryasında yıkanan İstanbul'un müthiş güzelliği*[1] onu büyülemiştir.

İlk günler, içindeki belirsiz, sisli duyguların tedirginliği içinde geçti.

Okula yazıldığının beşinci cuma günü kılıcını kuşanarak ilk kez sokağa çıktı. Ve bir anda kendini Beyoğlu Caddesi'nin anaforuna kaptırdı. *Gençlik hayallerinin* buğusuyla adeta sarhoş olmuştu. Artık *pembe bir ışık deryasında yıkanan İstanbul*'un büyüsü bütün benliğini sarmıştı.

Mustafa Kemal, içine girdiği bu yeni dünyanın çalkantıları arasında ders kitaplarını bir yana itmiştir. Annesine yazdığı mektuplarda bile derslerinden değil, İstanbul'un olağanüstü güzelliğinden,

1 Piyer Loti'nin kaleminden.

sanat yapıtlarından söz etmektedir. İstanbul'un ilk etkisinden kurtuluncaya kadar annesine mektup yollamayı da geciktirmiştir. Kız kardeşi Makbule Atadan, Mustafa Kemal'in İstanbul'a ilk gelişiyle ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

> "...1899 Mart'ında Selanik'ten İstanbul'a hareket etti... Annemin gözlerine uyku girmiyordu. Bilhassa genç Tıbbiyeliler ve Harbiyeliler çevresinde hürriyet ve meşrutiyet fikirlerinin gittikçe yayılışı yüzünden Abdülhamit II'nin bunlara diş bilediğini ve birçoklarının yakalanıp zindanlara atıldığını ve sürüldüğünü duydukça endişelerimiz artıyordu.
>
> "Nihayet mektupları gelmeye başladı. Merakla okuduğumuz mektuplarının hemen hepsi sudandı. Memleket ve politika işlerine hiç temas etmiyordu... İlk defa gördüğü İstanbul'un minarelerinden, kubbelerinden, adalarından bahsediyor, gezip dolaştığı yerlerin güzelliklerini tarif ede ede bitiremiyordu..."[2]

Ders yılı sonunda karnesi eline verilince *gençlik hayalleri*'nden ve daldığı rüyadan uyandı. Manastır Askeri İdadisi'nin hep başlarında giden yetenekli ve gözde öğrencisi Mustafa Kemal, aşağılara doğru kaymıştı. Oysa Harbiye'ye gelirken ne güzel şeyler tasımlamıştı: İdadi'de kendilerine belletilen daracık, karanlık dünyanın ardındaki ışığı arayacak, kafasında bir türlü biçimlendiremediği sisli kavramların düğümünü çözmek için Batı kültürü ile gizlice temas kurmaya çalışacaktı.

Bir anda iradesini toparladı. Bütün yıl kitap yaprağı çevirmişti, ama sadece ders *takrirlerini* dinleyerek yirmi yedincilikle de olsa sınıfı geçmişti. Önünde daha iki ders yılı vardı. Tepelere tırmanmak için kendisine güveniyordu.

2 Makbule Atadan, *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk,* fas.3, s.79.

MUSTAFA KEMAL'İN
1., 2. VE 3. SINIFTAKİ DERS NOTLARI

Kimi kaynaklarca, 1899 yılı Harp Okulu birinci sınıf kayıtlarının kaybolduğu ileri sürülerek Mustafa Kemal'in bu yıla ait ders notları hakkında bilgi verilmez. Örneğin, Faik Reşit Unat, bu konuda yayımladığı bir incelemesinde şöyle demektedir:

> "Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nun ilk geçirdiği seneye ait kayıtlar maalesef kaybolduğundan bu seneki durumu hakkında bir şey bilmiyoruz."[1]

Buna karşılık Tahsin Ünal, Harp Okulu üzerine yaptığı bir incelemesinde aynen şunları yazmaktadır:

> "1899-1900 ders yılında, birinci sınıfta bulunan 736 arkadaşı arasından üssü mizan üzerinden ve bütün derslerden 459 not almış ve 29. olarak ikinci sınıfa geçmiştir."

Tahsin Ünal, bu incelemesi için Harp Okulu Arşivi 18 numaralı defteri kaynak olarak göstermektedir.[2]

Bu sonuca göre Faik Reşit Unat'ın 18 numaralı defteri bulamadığı anlaşılmaktadır. Şurasını da ekleyelim ki, Mustafa Kemal'in *gençlik hayallerine* kapılıp derslerine hiç çalışamadığı ve sadece dinlemekle yetinerek 736 arkadaşı arasından 29. sırayı koruması büyük başarıdır.

İkinci Sınıf

İkinci sınıftaki not durumuna ilişkin olarak Faik Reşit Unat'la Tahsin Ünal'ın verdiği rakamlar çelişkilidir. Faik Reşit'e göre, Mustafa

1 Faik Reşit Unat, *Belleten,* Ekim 1963, sayı 108, s.616.
2 Tahsin Ünal, *Türk Kültürü* dergisi, Kasım 1964, sayı 25, s.40.

Kemal'in ikinci sınıfta aldığı notlar şöyledir: Mustafa Kemal kendi kısımında dördüncü ve 460 mevcutlu sınıfı içinde de yirminci olarak sınıf geçmiş ve genel olarak derslerden almış olduğu notlar tamdır.[3]

Tahsin Ünal'ın Harp Okulu Arşivi, 18 numaralı defteri kaynak göstererek verdiği bilgiler ise daha değişiktir.

1900-1901 ders yılında ikinci sınıfta bulunan 420 arkadaşı arasından toplam 522 not alarak ve on birinci olarak üçüncü sınıfa geçmiştir.[4]

Görülüyor ki, her iki araştırmacının verdiği rakamlar farklıdır. Burada Tahsin Ünal'ın verdiği rakamların gerçeğe daha uygun olduğunu kabul etmek gerekiyor. Ünal'ın kaynak göstermiş olması da onun vermiş olduğu rakamlara itibar etmekliğimizi gerektiren lehte bir faktördür.

Üçüncü Sınıf

Üçüncü sınıf notları hakkında iki araştırmacının verdiği notlar birbirini tutmaktadır:

1901-1902 ders yılında da üçüncü sınıfta bulunan 459 arkadaşı arasından ve üssü mizan üzerinden (üssü mizan o dönemde 17,5 not idi) bütün derslerden toplam 1498 not almış ve sekizinci olarak Harp Okulu'nu bitirmiştir. Diploma numarası 5998'dir.

Mustafa Kemal, piyade 1474 sicil numarasıyla ve teğmen rütbesiyle Türk Ordusu'na katılmıştır. Bundan böyle kılıcını yalnız izinli günlerinde değil, askerlik mesleğinin son rütbesine ulaşıncaya kadar şerefle taşıyacaktır.

Atatürk'ün Akademi öğrenciliği dönemine geçmeden önce Harp Okulu öğrenciliği dönemindeki bilgilere ve olgulara değineceğiz. Önce 1884-1906 döneminde Harp Okulu'nda hangi derslerin okutulduğunu sıralayalım:

Harbiye'de Okutulan Dersler

Harbiye'de –Akademi dönemi dahil– dünya sorunlarına ve genel bilgiye tamamen kapalı bir müfredat programı uygulanmaktadır. Sos-

3 Faik Reşit Unat, *agd*, s.616.
4 Tahsin Ünal, *agd*, s.40.

yoloji, ekonomi ve felsefe konularından başka dünyada olup bitenleri öğrenmek de yasaktır. Bu yüzden yurda yabancı dilde kitap, dergi ve gazete sokulması da yasaktır. İşte 1., 2. ve 3. sınıflarda okutulan dersler:

Birinci Sınıf

Akaid-i diniye, topografya, hendese-i resmiye, hikmet'i tabiiye, askerî kimya ve kitabet, talim nazariyatı, terbiye-i askerî ve lisan (Fransızca, Almanca, Rusça), harita tersimi, talim ameliyatı ve topografya ameliyatı.

İkinci Sınıf

Akaid-i diniye, hizmet-i seferiye; dahiliye kanunnamesi, talim nazariyatı, fenn-i mimari, lisan, askerî terbiye ve ahlak, kılıç talimi, istikşafat-ı askeriye, harita tersimi, hizmet-i seferiye ameliyatı, talim ameliyatı, ceza kanunu.

Üçüncü Sınıf

Üçüncü sınıf tabiyesi, hafif istihkâm, esleha fenni, askerî coğrafya, ordu teşkili, askerî terbiye ve lisan (Fransızca, Almanca, Rusça), askerî istikşaf, istihkâm eşkâli, talim ameliyatı, tabiye tatbikatı.

1866 yılından 1884 yılına kadar okulun öğrenim süresi dört yıldır. Golç Paşa'nın zamanında (1884'ten 1906'ya kadar) ders süresi üç yıla indirilmiştir.[5]

Karanlıkları Kurcalayan Bir Öğrenci

Mustafa Kemal, Harbiye ikinci ve üçüncü sınıf döneminde daha dengeli hareket etmektedir. Derslerini, Beyoğlu, Adalar, Boğaz âlemlerini ve karanlığı kurcalayan incelemelerini dengeli biçimde aynı zamanda yürütmektedir. Çünkü, o, herhangi problemi kavrayabilmek için sabahtan akşama dek kitaplara eğilen ezberci-hafız öğrenci tipi değildir.

5 Salname-i Askerî, sene 1324 kaynağına dayanarak T. Ünal, *agd.* 39.

Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşlarından Hayri Paşa, kendisiyle röportaj yapan Naci Sadullah Danış'a Mustafa Kemal'in öğrenim dönemi için şu bilgileri vermiştir:

"...Gazi Hazretleri sınıfın en zeki talebesiydi. Hallerinden, yaşlarından umulmayan bir olgunluk vardı. Çok kuvvetli bir ikna kabiliyetine sahipti. Herhangi kavgaya tek defa olsun karıştığını hatırlamıyorum.

"Mekteplerde, intikal kabiliyetinin ve zekâlarının kıtlığını, zorlamalarla telafiye çalışan bedbaht talebeler vardır. Bu zorlamalardan müstağni olan Gazi Hazretlerinin kitaplar üzerinde mütemadiyen kafa patlatan ezberciler gibi de çalıştığını hatırlamıyorum. Bilhassa merak ettikleri derslerle fazla meşgul olurlardı. Riyaziye (matematik) ve edebiyata karşı fazla inhimakleri (düşkünlüğü) vardı. En çok okudukları Tevfik Fikret'in bilhassa *Sis* manzumesini beğenirlerdi. Namık Kemal'i, Abdülhak Hâmit'i okumaktan da zevk duyarlardı.

"En fazla meşgul oldukları şeylerden biri de zamanın felsefesi ve fikrî cereyanları idi. Toplumun henüz halledilmemiş davalariyle dimağlarını meşgul ederlerdi. Darvin nazariyesiyle de çok meşgul olurlar, papazlar dinî neşriyatını dikkatle takip ederlerdi.

"–Sınıftaki durumu, davranışları nasıldı?

"–Gazi Hazretleri, sınıfımızın en yakışıklı, en şık, en temiz giyinen talebesiydi. Kendisi, muasır hayatın İstanbul'dan evvel yer bulduğu Selanik'te bulundukları için cemiyetin ince muaşeret kaidelerine hepimizden fazla vâkıftı. Beyrut'tayken de davet edildiğimiz yüksek mahfellerde gayet güzel dans etmeleri, çok serbest halleri ve çok tatlı konuşmalarıyle kadınlar ve erkekler arasında büyük tesir ve itibarla hepimize geniş bir iftihar hissesi ayırmışlardır.

"–Sınıfta en fazla kimlerle konuşurlardı paşam?

"–Manastır İdadisi'nden kendileriyle beraber gelen Tevfik Beyle, ki bu kıymetli arkadaşı mektepten mezun olduğu zaman kaybettik. Sonra şimdi Kırşehir mebusu bulunan Müfit Bey de samimi dostlarındandı..."[6]

Diğer kaynaklarda da Mustafa Kemal'in Tevfik Selanik'le çok sıkı dost olduğu perçinlenmektedir. Tevfik Selanik, Manastır İdadisi'nden beri sınıflarını her yıl birincilikle geçen çok yetenekli bir genç. Kendisi hakkında daha fazla bilgiye sahip değiliz.

Naci Sadullah Danış, röportaj yaptığı Nakliye Müfettişi emekli general Hayri Paşa'nın oturduğu odada Atatürk'ün hiçbir yerde yayımlanmamış ilk kez gördüğü bir grup fotoğrafını –klişesini aldırıp iade etmek üzere– ister.

–O buradan bir yere çıkamaz, diye yanıtlıyor Hayri Paşa bu isteği; sonra ekliyor:

–Benim bulunduğum yerde bir yangın çıksa, hayatım pahasına da olsa, kurtarmak için alevlere atılmaktan çekinmeyeceğim kadar kıymetli bir hatıradır o.

Bu değerli ve hiçbir yerde çıkmamış grup resmi şimdi nerededir? Sonradan bir yayın aracında yayımlandı mı? Hiçbir bilgimiz yok.[7] Kendisinin 1934 yılı sonlarında vefat ettiği tahmin ediliyor.

General Hayri Tırnovacık, bu soruları cevaplandırdıktan sonra hastalanmış, kaldırıldığı Cebeci Askeri Hastanesi'nde 11 Aralık 1934 gününde vefat etmiştir. 1904 yılında Harp Akademisi'ni bitirmiş, çeşitli savaşlara katılmış, 1929'da generalliğe yükseltilerek nakliye müfettişliğine atanmıştır.

6 *Yedi Gün* dergisi, 5 Eylül 1934, s.7**8**.

7 General Hayri Tırnovacık, bu röportajın yayımından kısa süre sonra hastalanmış, kaldırıldığı Ankara Cebeci Askeri Hastanesi'nde 11 Aralık 1934 gününde ölmüştür. 1904 yılında Harp Akademisi'ni bitirmiş, Çanakkale, Filistin, Kurtuluş Savaşlarına katılmış, 1929'da generalliğe yükseltilmiş ve Nakliye Müfettişliği'ne atanmıştır. Çeşitli harp madalyalarıyla da onurlandırılmıştır.

M. Kemal'in Harbiye'den Dergilere Şiirler Gönderdiği Uydurması

Zaman zaman kimi yapıtlarda *Bir Askerin Mezarı* başlıklı ve *Atatürk* imzası altında bir koşuk (manzume) yayımlanmaktadır. Koşuğun kimi kaynaklarda Fransızcadan çevrilmiş olduğu belirtilmektedir ki, yanlıştır; İngilizceden çevrilmiştir:

Şurada, kabrin üzerine konulmuş bir
Beyaz taş var – bayraklar
Temevvüç ederken, kelleler uçuşurken...

dizeleriyle başlayıp

Cay-i istirahatidir. Ne mutlu ki, hak-i pak-i vatan
Ona nalin-i ihtizar olmuş

diye biten bu kötü çeviri ilk kez 28 Eylül 1315 (1899) tarihli *Malûmat* dergisinde *Mustafa Kemal* imzasıyla yayımlanmıştır. Bu koşuk altında *Mustafa Kemal* adı olduğu için –Atatürk'e ait olduğu sanılarak– ilk kez Ziya Şakir Soko'nun *Atatürk/Büyük Şefin Hususi, Askerî, Siyasi Hayatı* yapıtında yayımlandı. Sonra da bu yapıttan diğer yayın araçlarına yayıldı. Örneğin, Enver Behnan Şapolyo'nun *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*[8] ve Hilmi Yücebaş'ın *Edebiyatımızda Atatürk* derlemesine[9] alındı.

Bu koşuğun Atatürk'le ilgisi olmayacağı hakkında ilk uyarı Münir Süleyman Çapanoğlu tarafından bir tarih dergisinde yapılmıştır. Çapanoğlu bu yazısında şu açıklamada bulunmaktadır:

> "...Mustafa Kemal imzalı bu tercümeyi ben de görmüş, Ata'ya ait yeni bir şey keşfettiğim için sevinmiştim. Hatta, buna dair bir de yazı yazdım. Fakat, *Cuşima Muharebesi*'ni dikkatle okuduğum ve tercüme edenin *Mustafa Kemal* adında Bahriyeli bir yazar olduğunu hatırladığım için ihtiyatlı davrandım, yazıyı neşretmedim, işi tahkike koyuldum. Basının elli yıllık emektarı ve tarihi bilgisi çok üstün olan hocamız Ali Rıza Seyfi'ye

8 Ankara, 1944, s.35.
9 İstanbul, 1960, s.9.

başvurdum. Değerli dostum ve üstadım, 'bu tercümenin Atatürk'e ait olmadığını, Bahriye'deki arkadaşlarından Mustafa Kemal'e ait olduğunu ve arada bir isim benzerliği bulunduğunu" söyledi.

"İşi sağlama bağlamak için üstat Hakkı Tarık Us'a vaziyeti anlatarak Atatürk'e sormasını rica ettim. Bir fırsatını düşürüp sormuş, *benim değil* cevabını almış..."[10]

Ayrıca tarafımdan da yapılmış uyarı yazılarına karşın bir başka Mustafa Kemal'e ait bu koşuğun gene de yayın araçlarında yer almasını, tarih yazarlarımızın tarihi yazıları izlemedikleri nedenine bağlayabiliriz. Örneğin, Enver Behnan Şapolyo, yukarıda adı geçen yapıtının 2. basımına da bu koşuğu şu yorumla koymuştur:

"Vatan sevgisi ruhu ateşlendikçe o, kendi kendine şiirler tercüme ediyor, bunları mensur bir şekilde o zaman Baba Tahir'in çıkarmakta olduğu *Malumat* mecmuasına yolluyordu."

Cuşima Muharebe-i Bahriyesi adlı yapıtı İngilizceden çevirmiş olan deniz yüzbaşısı Mustafa Kemal'in soyadı *Gönder*'dir. Mustafa Kemal Gönder, 1959 yılı Temmuz'unda vefat etmiştir.[11]

Dileriz ki, bu yanlışlık bundan sonra olsun yinelenmesin.

Atatürk'le Karıştırılan Bir Başka Mustafa Kemal Daha

Bir başka Mustafa Kemal daha var Atatürk'le karıştırılan. O da şiirler yazmış. Hem de oldukça başarılı. Şiirlerden birinin adı *Kadid-i İstibdat Yahut Kırmızı İzler*'dir. İkinci şiirinin başlığı *Beşike Hadisesi İçin...*[12] Bunlardan *Kadid-i İstibdat* şiiri *Şanlı Ordu* gazetesinde çıkmıştır.[13] *Beşike Hadisesi* başlıklı şiir de 25 Aralık 1905 tarihinde Sinop'ta yazılmıştır. *Kadid-i İbdibdat* şiiri şöyle başlıyor:

10 *Tarih Hazinesi* dergisi, 25 Ocak 1951, s.5.

11 *Tarih-Coğrafya Dünyası* dergisi, Nisan 1965, sayı 5, s.33.

12 Beşike, Bozcaada karşısında Kumburnu'nda iki körfeze verilen ad. Rusya'nın Eflak Boğdan'ı işgal etmesi üzerine 12 gemiden oluşan İngiliz ve Fransız donanması, kendi çıkarlarını korumak için 25 Haziran 1853 gününde Beşike Limanı'na gelmişti. Şair o olaya değiniyor.

13 *Şanlı Ordu,* 24 Teşrinievvel 1324 (1908).

Bir köhne kadit parçası, bir çehri-i menhus
Zulmetler içinde müteredditi, mütelaşi
Efkâr-ı sakimane ile âleme karşı
Ateş saçarak etmede bizi tehdit

ve şu dizelerle bitiyor:

Kâbus-i hıyanette vatan can çekişirken
Âtimizi dendan-ı harisin kemirirken
Bir gün Rumeli dağları envara boyandı
Hürriyetin enfasiyle herkes uyandı.

"Beşike Hadisesi İçin" başlıklı şiir ise:

Çıkıyor gönüllere istimdadı
Samiamda vatanın feryadı

dizeleriyle başlayıp

Yazık oldu vatan ah yazık
Her ağızdan çıkıyor: Eyvah yazık
Acısın bizlere ah yazık

diye bitiyor.

İstanbul'la Ankara Şiir Üzerinde Tartışıyor

Kadid-i İstibdat şiiri, 19 Mayıs 1942 tarihinde Ankara Halkevi'nce Ankara'da düzenlenen *Atatürk Kitap Sergisi*'nde halka gösterilmiştir. Burada sergilenen *Şanlı Ordu* gazetesindeki *Mustafa Kemal* imzalı bu şiir üzerine *Toplu İğne* takma adını kullanan Nurettin Artam, *Ulus* gazetesinde bir makale yazarak[14] Atatürk'ün şairlik yönünü irdelemiştir.

Nurettin Artam'ın bu yazısı üzerine *Vakit* gazetesi sahip ve yazarlarından Hakkı Tarık Us, gazetesinde bir makale yazarak bu şiirin Atatürk'e değil, Mustafa Kemal adlı bir başka kişiye ait olması olasılığından söz etmiştir.[15]

14 *Ulus*, 22 Mayıs 1942.
15 *Vakit*, 24 Mayıs 1942.

Hakkı Tarık Us'un bu uyarısı üzerine Nurettin Artam –kendince birçok kanıtlar ileri sürerek– *Şanlı Ordu* gazetesinde çıkan şiirin kesin olarak Atatürk'e ait olduğu savı üzerinde direnmiştir.[16]

Hakkı Tarık Us, bu şiirin, o tarihte Ankara'da bulunan ve avukatlık yapan Mustafa Kemal Bey'e ait olması olasılığı üzerinde önemle durmaktadır. Kendi gazetesinde muhabir olarak çalışan Kadri Kemal Kop'u[17] Ankara'da Avukat Mustafa Kemal Bey'i bulup röportaj yapmakla görevlendirir. Kemal Bey, Avukat Mustafa Kemal Bey'i Ankara'da bulur, kendisiyle röportaj yapar ve anlaşılır ki, her iki şiir de Mustafa Kemal Bey tarafından yazılmıştır. *Kadid-i İstibdad* şiiri önce Selanik'te çıkan *Neyyir-i Hakikat* gazetesinde yayımlanmış, oradan da İstanbul'da çıkan *Şanlı Ordu* gazetesine aktarılmıştır.[18] Avukat Mustafa Kemal Bey'in soyadı *Olgun*'dur. 10 Ocak 1946 gününde Ankara'da ölmüştür. Bu kesin sonuç üzerine Nurettin Artam Bey, *Ulus* gazetesinde bir yazı yayımlayarak yanılgısını itiraf etmiştir.[19]

Bir Yanılgı Daha

Bu tartışmaların yapıldığı ve ad benzerliğinden başka Atatürk'le hiçbir ilgisi olmadığı anlaşıldıktan 21 yıl sonra, Ekim 1963 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Atatürk'ün ölümünün 25. yıldönümü nedeniyle bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferans konuşmacılarından Sayın Prof. Dr. Melahat Özgü, Atatürk'ün sanat ve edebiyat anlayışı üzerine bir konuşma yapmıştır. Özgü, bu konuşmasında Mustafa Kemal Olgun'a ait *Kadid-i İstibdat* şiirini –21 yıl önceki saptamaları görmediği için– Atatürk'e mal etmek yanılgısına düşmüştür.[20] Sonradan yanlışlığın farkına varılmış, bir açıklama yapılmıştır.

Sonuç şu ki, Atatürk, birkaç diktesi ve Fransızcadan bir çevirisi dışında şiir yazmamış, Harbiye'den dergilere şiirler göndermemiştir.

16 *Vakit*, 26 Mayıs 1942.

17 Kadri Kemal Kop'u oluşturan harf toplamı 13 olduğu, Kadri Kemal Kop da 13 sayısını uğursuz saydığı için soyadını mahkeme kararıyla "Sevengil" olarak değiştirmiştir.

18 *Vakit*, 30 Mayıs 1942.

19 *Ulus*, 28 Mayıs 1942.

20 *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1963, s.573.

Mustafa Kemal'in Harbiye Dönemine Ait Küçük Notlar

Düşün Çevreni

Mustafa Kemal, *saf gençlik hayallerine* kapıldığı birinci ders yılından sonra toparlanmış, bir yandan da içinde bulunduğu karanlığın kısırdöngüsünden sıyrılmaya çalışmıştır. Düşün çevreni artık Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in şiirlerinin sınırını aşmıştır. Zaten bu şiirler sadece özgürlüğün özlemini dile getiren heyecanlı dizelerden ibarettir. Oysa, o, insan hak ve özgürlükler tarihinin evrelerini öğrenmek istiyordu. Batı kaynaklı yayınlardan yararlanmak için, Fransızcasını pekiştirmesi gerekiyordu. Zaten, sınıfın, Ali Fuat Salacak'tan sonra, Fransızcası en iyi olan kendisiydi; ama Batı kaynaklarından daha bilinçli olarak yararlanabilmek için Fransızcasını gene de yeterli bulmuyordu.[21]

Bir yandan, etrafına topladığı arkadaşlarıyla cesaretle konuşuyor, güzel konuşmasıyla onları kısa zamanda etkiliyordu. Arkadaşlarının bulup okuyamadığı birçok vatan şiirini de sık sık tekrarlıyordu. *Milletleri uyandıracak olanlar fikir adamlarıdır* diyordu.[22]

Bu fikirlerini sadece sınıf arkadaşlarına değil, Harbiye kadrosunun tümüne aşılayabilmek için bir de sınıf gazetesi çıkarma girişiminde bulundu. Bu girişim yürütülemedi. Sınıf gazetesi, Akademi döneminde daha sürekli ve etkin biçimde çıkarılacaktır.

İçki ve Dans

Ali Fuat Cebesoy, Atatürk'ün dansı Harbiye'nin ikinci sınıfındayken öğrendiğini, rakı içmeye de Harbiye üçüncü sınıfında başladığını yazmaktadır.[23] Oysa Mustafa Kemal'in Selanik'ten okul ve mahalle arkadaşı Ankara eski Belediye Başkanı (sonra milletvekili) Asaf İlbay dans konusunda şunları yazmaktadır:

> "...Artık büyümüştük. Rüşdiye öğrenimini yapıyorduk. Tatil zamanlarımızı biz daima oyunlarla geçirirken, o, azınlıkların

21 Tarafımızdan yazılan ve Varlık Yayınevi'nce 1973 yılında yayımlanmış olan *Atatürk ve Edebiyat* yapıtımızda bu konuya geniş yer verilmiştir.

22 Asım Gündüz, *Hatıralarım*, derleyen İhsan Ilgar, İstanbul, 1973, s.14.

23 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İstanbul, 1967, s.27 ve 32.

serbest hayatından faydalanarak edindiği birkaç dostunun evine gider, Fransızca öğrenir, o zamanın modasına göre polka, mazurka, kadril ve vals gibi bizlerin adını bile çok sonradan duyduğumuz salon oyunlarını öğrenir, dans ederdi."[24]

İçki konusuna da Yusuf Hikmet Bayur şöyle değinmektedir:

"...Atatürk, tarih boyunca, İslamdan önce ve sonra Türklüğe şan kazandırmış büyük adamların pek çoğu gibi içki ve eğlenceyi büyük bir ölçüde severdi. Daha Manastır İdadisi'ndeyken rakıya başlamış olduğunu, oradan Selanik'e sılaya gittikçe eğlence yerlerine devam ettiğini, bazı kızlara tutulduğunu veya öyle sandığını, bu yüzden âşıkane şiirler yazdığını, hatta daha 12-13 yaşlarındayken bile 7-8 yaşında bir kıza tutulduğunu ve onu görmek için kendisinden çok küçük çocukların oyunlarına karışmış olduğunu vesaire anlatırdı..."[25]

Yan Yana Oturduğu Öğrenciler

Atatürk'ün Harbiye birinci sınıfında yan yana oturduğu öğrenciler şunlardır: Birinci sıranın baş tarafında sınıf başçavuşu Faik Isparta, onun yanında Mustafa Kemal Selanik, Abdülkadir Yanya, Ali Fuat Salacak.

Ali Fuat (Cebesoy) daha arka sıralarda oturmaktayken, Mustafa Kemal'in aracılığı ile ön sıraya, kendi yanına alınır.

Dershanenin yeri ise, birinci katta Nişantaşı tarafına bakan yerdedir. Bu sınıfın önünde asilzade denilen devrin kodamanlarının çocuklarının daireleri vardır. Bunlar, güneş girmesine engel olduğu için, Mustafa Kemal'in okuduğu dershanenin içi loştur. Bu yüzden de *karanlık dershane* diye anılmaktadır. Mustafa Kemal, karanlıktan yakınanları *Dershanemiz karanlık, ama yüreklerimiz aydınlık* diye yanıtlardı. Yatakhane ise üst katta, Boğaz'a bakan cephenin ortasındadır.

24 Asaf İlbay, *Tan* gazetesinde dizi yazı, Haziran 1949.
25 Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, s.9.

ATATÜRK HARP AKADEMİSİ'NDE

Mustafa Kemal, yaşamının yeni bir aşamasının eşiğindedir. Manastır Askerî İdadisi'nden başlayarak bu aşamaya karanlıklar içinden gelmiştir. Harbiye döneminde içine itildiği bu karanlığı biraz olsun ağartabilmiştir. Kafasındaki birtakım kavramlar, gizlice yaptığı araştırmalarla belirsiz de olsa yavaş yavaş açıklık kazanmaya başlamıştır. Ama bu, içinde bulunduğu dünyayı ve bu dünyanın çeşitli sorunlarını kavrayabilmek için yeterli değildir. Dünyanın hem güzel olaylarını izlemesi, hem de sosyolojinin geçmişini irdelemesi gerekmektedir. Fakat, Abdülhamit II'nin koyduğu ağır sansür nedeniyle buna olanak yoktur. Osmanlı İmparatorluğu'nun her bireyi, bu sansürün simsiyah karabasanı altında dünya olaylarından habersiz yaşamaktadır. Çünkü sansür, Abdülhamit'in ürktüğü ve sakıncalı gördüğü her sözcüğü ayıklamakta çok yeteneklidir. Sansürler, kitap ya da gazeteleri basılmadan önce sıkı bir denetimden geçirirler, her sözcüğün üzerinde dikkatle dururlar, sakıncalı sözcükleri ayıklarlar. Bu binlerce sözcükten kimileri şunlardır: "Murat" (*V. Murat'ı anımsattığı için*), "Yıldız", "burun" (*burnunun büyüklüğü ile alay konusu olduğu için*), "demokrasi", "cumhuriyet", "hürriyet", "anarşizm", "sosyalizm", "komünizm", "insan hakları", "ihtilal", "Fransız İhtilâl-i Kebiri", "Mithat Paşa" ve daha niceleri.

Akademi'de Sınıf Gazetesi

Ve Mustafa Kemal'in yapacağı tek şey, kültür kaynakları böylesine kurutulmuş bir ortamda Batı kaynaklarıyla gizlice temasa geçmek olanaklarını aramaktadır. Önce, bir sınıf gazetesiyle işe başlandı.

Şimdi, Atatürk'ün gençlik anılarıyla ve sınıf gazetesiyle ilgili olarak yapmış olduğu açıklamaları izleyelim:

"...Kurmay sınıflarına geçtik. Her zamanki derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların üstünde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler belirdi. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık.
Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Okul öğrencileri arasında okunmak üzere okulda el yazısiyle gazete tesis ettik.
Sınıf dahilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben, idare heyetine dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.
O zaman Mekâtip Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş. Takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat, İsmail Paşa yanında padişah tarafından azarlanmış:
"–Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya göz yumuyorsunuz, denilmiş.
Rıza Paşa mevkiini korumak için inkâr etmiş.
Bir gün, gazetenin icap eden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapamıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşaya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üzerinde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak, dersten başka şeylerle uğraşıyoruz diye tutuklanmamızı emretti. Çıkarken:
"–Yalnız izinsiz vermekle iktifa olunabilir, dedi.
Sonra "hiçbir ceza tatbikına lüzum olmadığını" söylemiş. Böyle hareket etmesinde, kendine yöneltilen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin payı olmakla beraber iyi niyeti de inkâr edilemezdi..."[1]

Ali Fuat Cebesoy, Akademi'de sınıf gazetesiyle ilgili olarak tamamlayacı bilgiler vermektedir. Şöyle ki:

"...Fikirlerimizi, toplamı binleri aşan Harp Okulu öğrencilerine aşılamak için, daha kurmay sınıflarına geçmeden, gizli bir

1 *Vakit,* 10 Ocak 1922, s.1, sütun 2.

teşkilat kurmuş, Muhittin Baha Pars'ın ağabeyi İsmail Hakkı (Pars) ile Ömer Naci ve birkaç arkadaşın da gayretiyle el yazısı iki nüsha dergi çıkarmıştık. Liderimiz Mustafa Kemal'di. Gelebilecek sorumluluğun en büyük yükü de O'nun omuzlarındaydı.

"Hürriyet yolundaki faaliyetlerimize Kurmay sınıflarında da devam etmeyi kararlaştırmıştık. (...) Dergiyi Veteriner Dershanesinde çıkarıyorduk. Sonra gizlice elden ele dolaştırıyorduk."

(Nasıl basıldıklarını anlattıktan sonra):

"...Ali Rıza Paşa belki ideal bir Harp Okulu Müdürü olamazdı. Değerli bir asker de değildi. Fakat şunu itiraf etmek lazımdır ki namuslu ve vicdanlı bir insandı. Eğer o gün isteseydi bu arkadaşların istikballerine mâni olabilirdi. El yazısı dergiyi görmemezlikten geldi."

"...Derhal Mustafa Kemal'i bularak 'geçmiş olsun' dedim. Dergi yayımlama işine artık ara verecektik. Ali Rıza Paşa'dan kurtulmuştuk ama, Zülüflü İsmail Paşa'dan kurtulmamızın imkânı yoktu. Bu adam ocağımıza incir dikerdi.

"Cumhuriyet devrinde bir gün Kadıköy vapurunda Ali Rıza Paşa'ya tesadüf etmiştim. Beni derhal tanıdı ve yanıma geldi. Biraz hoş-beşten sonra söz, Harp Akademisi'ndeki tahsil hayatımıza intikal etti. Paşa bu olayı hatırlıyordu.

"–Allaha şükürler olsun, dedi; Tanrı o gün beni fena bir karar almaktan korudu. Türk Milleti için de pek hayırlı oldu.

"Sonra, Ankara'ya giderek Gazi'yi ziyaret etmeyi çok arzu ettiğini söyleyerek yardımımı istedi. Bize hiçbir fenalığı dokunmayan bu ihtiyar ve emekli askerin arzusunu yerine getirdim. Galiba 1933 yılı idi, Ankara'ya geldi, Gazi tarafından kabul edildi ve iltifat gördü..."[2]

2 Ali Fuat Cebesoy, *agy*, s.45-47.

Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'nde Verdiği Konferanslar

El gazetesinin baskın sonucu yayımına ara verilmesi Mustafa Kemal'i çok üzmüştür. O istiyordu ki, öğrenci arkadaşlarını istibdadın kötülüklerine ve özgürlüğün erdemine karşı daima uyarsın ve ilgilerini diri tutsun.

Nihayet, Beyoğlu'nda bir Fransız madamın yanına pansiyoner olmuştu. Madam aracılığı ile getirttiği Fransız gazeteleriyle kitaplardan Batı dünyası ile temas olanağını bulmuştu. Bir yandan derslerine çalışırken, bir yandan da durmadan kültürünü genişletiyordu.

O günleri Mustafa Kemal'le birlikte yaşamış olan General Asım Gündüz, anılarında bize bu konuda çok değerli bilgiler vermektedir. Bu anılardan öğreniyoruz ki, Atatürk, Manastır İdadisi'nden beri kafasını kurcalayan yurt sorunlarını yorumlayabilecek bilgilerle bilinçlenmek olanağını bulabilmiştir. Atatürk'ün düşün dünyası ve kültür kaynakları bakımından değerli bilgileri kapsayan Asım Gündüz'ün anılarının kimi bölümlerini aktarıyoruz:

> "...Mustafa Kemal'in dikkati çeken fikirleri vardı. Etrafına topladığı arkadaşlarla cesaretle konuşuyor, onları, güzel konuşmasiyle kısa zamanda tesiri altına alıyordu. Bizlerin okumadığımız vatan şiirlerini sık sık tekrarlıyordu. Namık Kemal'in bütün şiirlerini bir defterde toplamıştı. Bu şiirleri kısa zamanda bütün arkadaşlar defterlerimize yazmış ve ezberlemiştik.
>
> "Yabancı lisana karşı da büyük bir hevesi vardı. Bu maksatla Beyoğlu'nda bir Fransız madamına pansiyoner olmuştu. Bu Fransız kadın, Fransız Sefareti kuryeleri ile İttihatçıların Paris'te yayınladıkları gazeteleri getiriyor ve Mustafa Kemal'e veriyordu. Fransız kadın, aynı zamanda Fransızca dersi veriyordu. Bizler vatan, millet ve Türklük fikirlerini, ilk defa Harp Akademisi sıralarında O'ndan duymuştuk. (...) Mustafa Kemal iyi Fransızca bilirdi. Harbiye'de iken her tatilde Selanik'te bir Fransız okulunun tatil kurslarına devam ederek lisanını ilerlettiğini söylerdi..."[3]

3 Asım Gündüz, *agy*, s.12-14.

Geleceği Seziş Gücü

Mustafa Kemal kuşağının içinde bütün olanakları zorlayarak ve bu yüzden gelebilecek tüm tehlikeleri göze alarak gizli yollardan Batı ile temas kurmak cesaretini gösterebilmiş bir başka kurmay örneğine biz rastlamadık. Mustafa Kemal'deki bu bilim tutkusunu, onun ileriye yönelik olarak tasımladığı amacına ulaşmak için verdiği bir savaşım olarak da niteleyebiliriz.

Belki psişik bir olgu olarak da görülebilir, ama Atatürk'ün dikkati çekecek ve üzerinde önemle durulacak belirgin bir özelliği var: Geleceği seziş gücü. Bunun birçok da örneği var. Birkaçına değinelim: 1) Birinci Dünya Harbi'nin nasıl sonuçlanacağını dört yıl öncesinden bilmesi[4]; 2) İkinci Dünya Harbi'nin hangi tarihte başlayacağını Mac Arthur'a söylemesi; 3) Birinci Dünya Harbi sonunda İngilizlerin siyasal ve süel bakımdan Türkiye'ye uygulayacağı politikayı önceden ilgili makamlara duyurması; 4) aynı Müttefiklerin savaş sonrası mirasının paylaşılmasında anlaşmazlığa düşecekleri ve başkaları. Atatürk'ün kendi geleceği hakkındaki "kehaneti" ile ilgili olarak da şu örneklere kısaca değinebiliriz:

1) Bir gün Türkiye'nin kaderine egemen olunca arkadaşlarına hangi görevleri vereceği hakkında Selanik'te yaptığı konuşma.[5]

2) Sofya'da Madam Hilda Cristianus'a, Türkiye'de bir gün idareyi eline alınca çağdaş uygarlığın gereklerini uygulayacağını söylemesi.[6]

3) Selanik'te genç bir subayken İvan Manalof'a, yapılması gerekli bütün devrimleri teker teker saydıktan sonra: "Bir gün gelecek ben, hayal zannettiğiniz bütün bu inkılapları başaracağım" demesi.[7]

4) Mütareke döneminde Almanya'nın Türkiye Sefirine: "Enver'in batırdığı Türkiye'yi kurtarmaya Allah beni memur etti" yanıtını vermesi.[8]

Bu anektotların ışığında, Mustafa Kemal'in, geleceğe ilişkin bu inancı doğrultusunda kendisini hazırladığı sonucuna da varabiliriz.

4 Hikmet Bayur, *Belleten*, Ekim 1968, N.128, s.432.
5 *Milliyet*, 15 Ekim 1951.
6 Sait Arif Terzioğlu, *İnsancıl Atatürk*, İstanbul, 1964, s.120.
7 *Arif Hikmet Kaskatı'ya İvan Manolof'un Anlattıkları, Atatürk'e Ait Hatıralar*, İstanbul, 1949, s.9.
8 *Maten*, 12 Kasım 1921.

Atatürk'ün, okullarımızda okutulmayan konular üzerine böylesine hırsla, tutkuyla abanması, bu konuda bütün olanakları zorlaması ve bu yüzden gelebilecek felaketleri göze alması da bu kanımızı pekiştirmektedir.

Konferans Metinleri

General Asım Gündüz, anılarında, Atatürk'ün Harp Akademisi sınıflarında arkadaşlarıyla konferans niteliğinde –kürsüden– konuşmalar yaptığını da belirtmekte ve bu konuşma metinlerini de vermektedir. Başka hiçbir kaynakta verilmemiş ve ilk kez Asım Gündüz tarafından açıklanmış olan bu metinler, tarihsel önemi yanında Atatürk'ün kültürel ve felsefi açıdan değerlendirilmesi bakımından da çok değerli birer belge niteliğindedir. Bu konferans metinlerinin önemli bölümlerini aktarıyoruz:

> "...Harp Akademisi'nde her cuma akşamı sınıfta toplanıyor, kapılar kapandıktan sonra Mustafa Kemal kürsüye çıkıyor, tıpkı konferansçı gibi, Paris'ten gelen Türkçe ve Fransızca gazetelerden öğrendiklerini bizlere anlatıyordu. O zamana kadar 'padişahım çok yaşa' demekten başka bir şey bilmeyen bizler için Mustafa Kemal'in anlattıkları çok dikkat çekiciydi. Mustafa Kemal bu konuşmalarından birinde –aşağı yukarı– şöyle demişti:
>
> *"Altı yüz yıl kadar önce Anadolu'da doğan Osmanlı İmparatorluğu 350 yılda Viyana kapılarına kadar ilerledi. İmparatorluğu güçlendiren manevi faktörler zayıfladığı için yavaş yavaş Viyana, Budapeşte, Belgrad elden çıktı. Artık bir avuç Rumeli toprağına sığındık. Şimdi de elimizde kalan küçük toprak parçasını Ruslar ve Avusturyalılar almak istemekteler. Rusların bütün emelleri kendi ırklarından saydıkları Bulgarlar ve Sırplara Balkanları peşkeş çekmektir...*
>
> *"Tarihte inkılâplar önce aydın kişilerin kafasında fikir halinde doğmuş, zamanla toplumu sarmıştır. Bakınız, dünkü vilayetimiz Bulgaristan'ın bir millî şairi vardır. Bu şair, şiirleriyle Bulgarları mütemadiyen kurtuluş hareketine, meskenetten (miskinlik, tembellik) silkinmeye çağırmıştır. Milletine, tarihine âşık*

olan bu sanatkâr, kısa zamanda kitleye hâkim olmuş, şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmaya başlamış, yüzyıllardır bizlerin çobanı olan Bulgarlar onun gösterdiği yolda istiklâllerine kavuşmuşlardır. Belki de bir süre sonra bizden, başka yurt topraklarını isteyecekler ve alacaklardır.

"Sırpların da iki gözü görmeyen bir millî şairi vardı. O da aynı yoldan yürüyerek milletine millî duyguları, istiklâl fikrini aşılamıştır. Şiirlerinde Miloş Kaploviç'lerden, Sultan Murat'tan bahsederek toplumun hafızasına milliyet fikrini aşılamıştır. Onun bir şiirinde Sultan Murat'ın şu sözleri vardır: Hıristiyanlara zulmetmeyiniz... zulüm ve istibdat saltanat ve hâkimiyeti parçalar. *O, şiirlerinde istiklâl fikrini işler ve bunu savunurken gerçekleri de gizlememek olgunluğunu göstermiştir...*

"Yunanlıların da böyle millî bir şairleri vardır. O da, yıllar boyu eski Yunan medeniyetini şiirleriyle anlatırken ulusuna güç kazandırmak, hürriyet için birlik ve beraberlik şartını telkin etmek istemiştir.

"Bütün milletlerin böylesine çırpınan, milletini uyandırmak isteyen millî şairleri, aydınları vardır.

"Başka milletlerin şairleri, münevverleri (aydınları) böyle çalışıp milletlerini uyarırlarken nerde bizim mütefekkirlerimiz? (Düşünürlerimiz). Bizim bir Namık Kemal'imiz var. O, Türk milletinin yüz yıllardan beri beklediği sesi verdi...

"Arkadaşlar! Bize büyük görevler düşüyor. Yarın görev alıp gittiğimiz her yerde milletimizi yetiştirmek için zabitlerimizin muallimi olacağız. Gittiğimiz yerlerde münevver gençlerle arkadaşlık ederek onları bu istikamete sevk edeceğiz. Vatanımızı ve İmparatorluğu büyük tehlikelerin beklediğini hatırdan çıkarmamak durumundayız."[9]

General Asım Gündüz, kuşku yok, konuşma konusunu tıpatıp değil de, belleğinde kaldığı kadarıyla yansıtıyor. Mustafa Kemal'in

9 Asım Gündüz, *agy*, s.14-16.

arkadaşlarına önerdiği davranış biçimini, her gittiği yerde kendisi de uygulamış olduğuna göre konuşmaların genel havasının gerçeğe tam uygunluğunda hiçbir duraksamaya kapılmamamız gerekir.

Asım Gündüz; kitap, dizi, yazı ya da makale halinde anılarını yayımlayan Mustafa Kemal'in okul arkadaşlarına oranla anılarında daha özlü, ilginç ve bilinmeyen olaylara değiniyor.

Asım Gündüz'den alıntıları sürdürüyoruz:

"Hiç unutmam, bir defasında kapıdaki gözcü arkadaş, heyecanla nöbetçi subayının gelmekte olduğunu işaret etmiş, Mustafa Kemal de üzgün ve öfkeli bir halde kürsüden inmek zorunda kalmıştı.

"Harp Akademisi'nin ya iki, ya üçüncü sınıfındaydık. Mustafa Kemal, sıladan yani Selanik'ten annesinin yanından dönmüştü. Çok üzüntülüydü. Zaten O'nu her sıla dönüşünde böyle üzüntülü görmeye alışmıştık. Tatil dolayısiyle Selanik'te bulunduğu sürede, Fransız Okulu'nun lisan kurslarına katıldığını söylemiştim. Kurs öğretmeni, papaz, hem kendisine ders veriyor, hem de *Figaro* gazetesinden Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili haber ve makaleleri okuyordu. Bütün bu yayınlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmek üzere olduğunu gösteriyordu. Üzüntüsü buradan geliyordu. Cuma akşamı bu üzüntü ile kürsüye çıkan Mustafa Kemal şöyle konuşmuştu:

"'–Arkadaşlarım, sizlere üzülerek ifade etmek zorundayım ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun temelleri Avrupa yakasında iyice sarsılmıştır. Rumeli'de Sırp, Yunan ve Bulgar komitacılarını besleyen Ruslar, dedelerimizin kanları bahasına aldıkları bu Türk yurdunu bizden koparmak gayretindedirler. Bu bölgede orduların başında bulunan kumandanlar acz içindedirler. Avrupalıların Kızıl Sultan *adını verdikleri padişah Abdülhamit ise orduya bakmamaktadır. Aylardan beri maaş alamayan zabitlerin bulunduğunu öğrendim. Orduda talim ve terbiye yoktur. Bu asırda böyle hükümdarı bulunan bir devleti kolay yaşatmazlar.'"*[10]

10 Asım Gündüz, *agy*, s.16.

Atatürk, yıllar sonra, Temsil Heyeti Reisi, TBMM Reisi, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı sıfatlarıyla yaptığı konuşmalarda da aynı konuları aynı gerekçelere dayanarak kaç kez yinelemiştir.

Yine Gündüz'ün anılarına dönüyoruz:

"...Atatürk'ün korku nedir bilmeyen bir hali vardı. Bütün sınıf bu bakımdan O'na hayrandık. Tarih okumak O'nun en büyük hevesi ve hırsı idi. Fransızcayı da onun için çok iyi bilmek istiyordu. Osmanlı tarihini Fransızca eserlerden okuyordu. Osmanoğulları ailesini, sebep oldukları kanlı olayları dolayısiyle hiç sevmezdi.

"Yine bir konuşmasında şöyle demişti:

"'–Nerede Fatih, Yıldırım, Kanuni, Üçüncü Selim gibi hükümdarlar?.. Son devir Osmanlı padişahları hep cahil ve zavallı kimseler. Kendileri cahil oldukları için de memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek vezirlere asla tahammül edememişler, memleketi bu hale sürüklemişlerdir. Abdülmecit, Mustafa Reşit Paşadan; Abdülaziz, Âli ve Fuat paşalardan; Abdülhamit, Mithat Paşadan, Hüseyin Avni Paşadan daima korkmuştu. Sıkışık zamanlarda onları sadarete layık görmüşler, tehlikeyi atlattıktan sonra Mahmut Nedim gibi dalkavukları, hırsız ve uğursuzları iş başına getirmişlerdir. Şunu iyi bilelim ki Mithat Paşa sağ olsaydı, Hüseyin Avni Paşa öldürtülmeseydi ne ordumuz, ne de donanmamız bugünkü hale düşerdi. Akdeniz'de ikinci durumda olan donanmamız, Karadeniz'de Ruslara herhalde dersini verecek, 1877-78 Seferi'nde Ayastefanos'a kadar çekilmeyecektik. Türk-Yunan Savaşı'nda bu donanmayı Haliç'ten çıkamayacak hale getirmek suç değil midir? Millet, padişahından neden hesap sormamalıdır? Bir hıyanet olan bu hareketlerde bulunan bir insanı Fatihlerin, Yavuzların torunu olarak kabul etmek mümkün müdür?'"[11]

11 Asım Gündüz, *agy*, s.17.

Sosyolojik Formasyonu

Asım Gündüz'ün verdiği bu bilgiler, Atatürk'ün sosyolojik formasyonu üzerinde inceleme yapan toplumsal bilimciler için değerli birer malzeme oluşturmaktadır. Atatürk, bu okuma tutkusunu yaşamı süresince sürdürecek, birçok Fransız yapıtından yararlanacaktır. Yakınlarının anılarından, kendi tuttuğu notlardan, kitaplığındaki kitaplardan öğreniyoruz ki, Atatürk, genel kültürü oluşturacak yapıtlara ve özellikle sosyal konulara önemle eğilecektir. Başta sosyolojinin babası Auguste Comte olmak üzere Voltaire, Desmolunis, Montesquieu, Rousseau gibi Fransız filozoflarının yapıtlarından yararlanmıştır. Max Beer'in *Sosyalizm ve Sosyal Mücadelerin Umumi Tarihi* adlı yapıtını da, Zühtü Uray'a Fransızcadan çevirttirip okuduğu bilinmektedir

Atatürk, bunlar dışında Orta Asya'daki Türkler, Anadolu uygarlıkları, İslam ve Osmanlı tarihi, hukuk, tasavvuf gibi konularda okuduğu yapıtlarla bilim formasyonu dağarcığını genişletmiştir.

Osman Nizami Paşa'ya Söyledikleri

Bu bölüme alabileceğimiz Mustafa Kemal'in bir konuşması daha var: Kuzguncuk'ta İsmail Fazıl Paşa Köşkü'nde Osman Nizami Paşa'ya yurt idaresi hakkında söyledikleri. Cebesoy, bu konuşmayı Harbiye döneminde 1902 yılı Haziran'ının son cumasına rastlatıyor. O yılın cuması 27'ye denk geliyor. Fakat Mustafa Kemal, o tarihte Harbiye'de değil, Akademi'dedir. Biz, Cebesoy'un işaret ettiği tarihe göre olayı Akademi dönemine aldık.[12]

Mustafa Kemal, 26 Haziran 1902 Perşembe günü Kuzguncuk'ta Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki köşkünde misafir ediliyor. O gece orada kalıyor, ertesi 27 Haziran Cuma günü

12 Anılarda olsun, Atatürk'ün biyografisinde olsun, gösterilen tarihler birbiriyle çelişki halinde. Bu yüzden de ulusal kahramanımızın sarih bir biyografisi yok. Bu konuya yeri geldikçe örnekler vererek değineceğiz. Ulusal kahramanımızın Osman Nizami Paşa ile yapmış olduğu görüşmenin tarihi de şüpheli. Görüşme, Ali Fethi'nin (Okyar) Akademi'nin birinci sınıfına geçtiği yıl yapıldıysa, görüşme 1901 yılına rastlar. Cebesoy sık sık "hatırımda yanlış kalmadıysa" diye mazeret ileri sürdüğüne göre, bu tarihe kesin gözüyle bakmamak gerekir.

köşke gelen Osman Nizami Paşa ile tanıştırılıyor. Osman Nizami Paşa, Fransızca ve Almancayı -edebiyatı dahil- anadili gibi bilmekte, İngilizceyi de yanlışsız konuşabilmektedir. O gün tanışıp görüşüyorlar. Osman Nizami Paşa, Abdülhamit II'nin, baskı rejimini yumuşatacağına dair hiçbir belirti olmadığına işaret ettikten sonra şöyle diyor:

"–İstibdat idaresi, bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat onun yerine Batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır? Ben buna inanmıyorum."

Mustafa Kemal kuşkuludur. Nizami Paşa Abdülhamit'in adamlarından biri olabilir mi? Kendisinin ağzını arayan bir hafiye midir? M. Kemal, bu olasılıklara karşın gene de düşüncelerini cesaretle söylemeye kararlıdır. Diyor ki:

"–Paşa Hazretleri! Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat bir inkilap vukuunda bugün iş başında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa o vakit buyurduğunuzu kabul etmek lazım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaktır."

Osman Nizami Paşa susuyor, olumlu ya da olumsuz hiçbir yanıt vermiyor. Aynı günün akşamı ayrılmak üzere veda eden Mustafa Kemal'e şunları söyler:

"–Mustafa Kemal Efendi oğlum, sen, bizler gibi yalnız Erkân-ı Harp zabiti olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sende, memleketin başına gelen büyük adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum."[13]

Osman Nizami Paşa yanılmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal, gençlik çağlarından beri geleceğin Atatürk'ünden belirtiler ve ışıklar vermiştir.

13 Ali Fuat Cebesoy, *agy*, s.35-37.

Akademi'deki Gerilla Konusu

Akademi döneminde Tabiye dersinde hocaları Trabzonlu Nuri Bey, *gerilla* konusuna dokunur. Gerilla sözcüğü Mustafa Kemal'in kafasında birtakım çağrışımlar yapar: Küçük kuvvetlerle düzenli ordulara karşı büyük sonuçlar alınan bu çete savaşıyla tüm düşmana, hem de baskı rejimlerine karşı girişilecek bir hareketin başarı şansını düşünür. Hocasının daha da açık konuşmasını sağlamak ve öğrencilerde baskıya karşı direnç fikrini uyandırmak için der ki:

> "–Bu verdiğiniz dersi Türkiye'nin muayyen bir noktasında olmuş gibi izah eder ve bu dediğiniz tedbirlerin orada nasıl tatbik olunacağını lütfen anlatır mısınız?"

Nuri Bey'in verdiği örnek ilginç ve anlamlıdır:

> "–Efendiler, Osmanlı İmparatorluğunun Devlet Merkezi İstanbul'dur. Hükümet İstanbul'dadır. Meçhul sebeplerden dolayı Boğaziçi'nin doğu kıyısından İzmit ve onun kuzeyinde Karadeniz'e çekilen takribî (yaklaşık) bir hat dahilinde bulunan mıntıkadaki Türkler, payitahta isyan etmişler ve gerillaya başlamışlardır.
>
> "a) Bu küçük mıntıka halkı bu isyanı niçin yapabilir? Nasıl idame ettirebilir?
>
> "b) Osmanlı İmparatorluğu, bütün hükümeti ve ordusuyle bu isyanı nasıl bastırabilir?"[14]

Nuri Bey'in öğrencilerine verdiği ödev budur. Ve Mustafa Kemal'in tasarladığı sonuç elde edilmiştir. Abdülhamit II dönemi karanlığı içinde ampulün düğmesine bu kadarcık dokunabilmek bile büyük cesarettir.

Akademi'deki Öğretmenleri

Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'ndeki öğretmenleri şunlardır: Topçu Feriki (Tümgeneral), Ahmet Muhtar (Eski Osmanlı Seferleri

14 Ahmet Emin Yalman, *Vakit*, 10 Ocak 1922.

tarihi), Kurmay Binbaşı Refik Bey (Napolyon vesair savaşlar), Kurmay Yarbay Nuri Bey (Tabiye), Pertev Paşa (Demirhan), (Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa savaşları), Kurmay Albay Hasan Rıza Bey (Pertev Demirhan'dan sonra), Kurmay Albay Zeki Bey, Kurmay Yarbay Fevzi Bey.

ATATÜRK'ÜN İSTANBUL'DA ÖĞRENİM DÖNEMİNDE DEVAM ETTİĞİ YERLER

Ulusal kahramanımızın gençlik yıllarında İstanbul'da gezdiği, uğradığı, eğlendiği yerleri gereğince saptayabilmiş değiliz. Bu bina ve yerlerden kimileri bugün yok olmuş, kimileri de yok olmak, yıkılmak üzeredir. Atatürk'ün Harbiye ve Akademi'den sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, anılarında yer yer bu konuya değinerek bize değerli bilgiler bırakmıştır. Daha çok bu kaynaktan yararlanarak saptadıklarımızı aşağıda sıralıyoruz:

Beyoğlu'nda Zeuve Birahanesi

Beyoğlu Postahanesi'ni biraz geçtikten sonra İş Bankası'na gelmeden önce sol tarafta eski Fransız Sefarethanesi'ne inen yokuşun baş taraflarında mahzen gibi bir yer. Sahibi eski bir Alman astsubayı. Sahibi yabancı uyruklu olduğu için hafiyeler de sokulamıyor. Burada Avrupa'da çıkan gazeteler rahatça okunabiliyor. Mustafa Kemal'in buraya sık uğrayışının nedenlerinden biri de bu olabilir.

Cebesoy, anılarında bu birahane ile ilgili olarak bir olaya değiniyor: Atatürk'ün ölümünden dört yıl kadar önce bir gece[1] Tokatlıyan'daki toplantıda birden Zeuve Birahanesi'ni anımsıyor, eski anıları tazelemek üzere Cebesoy'la habersizce toplantıdan ayrılıp birahanenin bulunduğu yeri buluyorlar, ama orası yıllarca önce kapanmış ve şeklini de değiştirmiştir. Ve böylece Atatürk'ün hayalinde yaşattığı gençlik anılarından biri daha yıkılıyor.

1 Özel arşivimizde 1934 ve 1935 yılları fişlerinde Mustafa Kemal'in Tokatlıyan'a gittiğine dair kayıt yok.

Con Paşa'nın Lokantası

Zeuve'den sonra en çok uğradığı yerlerden biri de Con Paşa'nın lokantasıdır. Con Paşa, vaktiyle İdare-i Hususiye (Denizyolları) Müdürlüğü yapmış Ermeni asıllı bir kişidir. Lokanta, Tünel'in Galata kapısından çıkıldıktan sonra köprü yönüne giderken sol köşedeki üç katlı binanın ikinci katındadır. Birinci katında çoğunlukla İngiliz malları satan çok çeşitli bir bakkal dükkânı vardır. Tanınmış bir yer olmadığı ve lokanta bölümüne bakkal dükkânı içindeki merdivenden çıkıldığı için inzibatların uğramadığı bir yerdir. Ali Fuat Cebesoy'un belirttiğine göre, Mustafa Kemal viskiye ilk kez bu lokantada başlamış.

O tarihte çoğunlukla İngiliz uyrukluların devam ettiği bu bina halen aynı yerdedir.

Tepebaşı Bahçesi

Zamanın ünlülerinin devam ettiği tarihsel bir eğlence yeri. Mustafa Kemal de ara sıra gitmiştir. Bir keresinde de Ali Fuat Cebesoy'la birlikte gitmişler, serüvenli bir gece yaşamışlardır. Cebesoy'un anlattığına göre Harp Akademisi'nin üçüncü sınıfındayken 1904 yılı Ağustos'unun çok sıcak bir cuma günü[2] şöyle ayaküstü Tepebaşı Bahçesi'ne uğrarlar. Bir Macar orkestrası nefis bir vals çalmaktadır. Oturup felekten bir gece çalmaya karar verirler. Padişahın öğrencilere ve subaylara içki yasağı iradesi vardır. Garsonun eline biraz bahşiş sıkıştırarak limonata bardaklarına viski-soda koydurup limonata kamışlarıyla içmeye başlarlar. Biraz sonra zamanın azılı hafiyelerinden Fehim Paşa da gazinoya çıkagelir. Yanında Okul Nazırı Ali Rıza Paşa ile Albay Gani Bey de vardır. Bu, M. Kemal için bir talihsizliktir. İstanbul'u titreten, birçok ocak söndürmüş, rezaletleri ayyuka çıkmış Fehim Paşa'nın şerrine uğramak korkusuyla titrerler.

Biraz sonra Ali Rıza Paşa onları masasına çağırınca büsbütün paniğe kapılırlar. Sonuç korktukları gibi çıkmaz. Ali Rıza Paşa, Ce-

2 1904 yılı Ağustos'unun cumaları o ayın 5, 12, 19 ve 26. günlerine rastlamaktadır.

besoy'un babasından övgü ile söz eder ve onları kendi masalarında oturtur. Bu arada Fehim Paşa: "Siz ne içiyorsanız bize de ondan getirtin" der. Korkuları tekrar canlanır; bu, bir suçüstü tuzağı olabilir. Limonata kamışlı viskiler geliyor. Fehim Paşa, ilk yudumu çektikten sonra gözleri parlıyor. Memnun olduğu bellidir. İkinci korku nöbeti de böylece savuşturuluyor. Çünkü, rütbe farkı olmaksızın alkollü içki bütün subaylara yasaktır. Fehim Paşa bu hileli yolu beğenmişti. Viskiler peşi peşine geliyor.

Okulda yoklama saati yaklaştığı için müsaade istiyorlar paşalardan. Ali Rıza Paşa, "olmaz" diyor; "benimle beraber olduğunuza dair size kâğıt veririm".

Ali Rıza Paşa, Fehim Paşa'nın kulağına bir şeyler fısıldadıktan sonra, "Haydi çocuklar" diyor, "şimdi bizi Kristal Gazinosu'na götürün".

Kristal Gazinosu

Kristal Gazinosu'ndan da pek hoşlanıyorlar Akademi öğrencisi iki kafadar. Zevkle döşenmiş büyük bir salon. Lüks, ihtişam, konfor... Müzik, varyete. Fehim Paşa emrediyor.

–Haydi çocuklar, içeriye gidin, şef garsona söyleyin; Tepebaşı'nda içtiğimiz o şerbetten getirsinler. Ama, daha sert olsun.

Diyor ki Cebesoy: "Bizi buraya kadar niçin sürüklediklerini şimdi anlamıştık. İki paşa ile albay, bahçede içtiğimiz içkinin adını bilmedikleri için bizi buraya getirmişlerdi."

Geceyarısına kadar yenilip içiliyor ve sonra Ali Rıza Paşa'nın verdiği bir kartla ve Akademi kapısında hayli komik konuşmalardan sonra içeriye giriyorlar.

Tepebaşı Bahçesi'nin Tarihi

Bu bahçenin geçmişine –Salah Birsel'in bir yazısından yararlanarak– kısaca değinelim: Burası geçen yüzyılda alanı kaplamış

olan mezar taşları arasından fışkıran otları günün her saatinde koyun ve keçilerin kemirdiği bir yerdir. Bu alanın bahçe haline getirilmesi 1870 yıllarına rastlar. Bahçenin dört bir yanı parmaklıkla çevrilidir. Cumhuriyet Caddesi'ne bakan yüzünde tek bir kapı vardır; iki yanında da birer gişe. Bahçenin öte tarafları derin derin çukurlar, tümsekler, otlar, dikenler ve molozlarla doludur.

Bahçenin orta yerinde sivri çatılı, güvercinlik biçiminde bir kameriye, bir orkestra yeri vardır. Sonradan bu yere havuz yapılmıştır. Bahçe, ikindiden sonra dolmaya başlar. Sular kararmaya başladığı zaman da tam yükünü alır. Masalar, iskemleler çokluk kameriyenin çevresindedir. Burada melek yüzlü kadınlar dolaşır.

Özel bir bahçedir burası. 40 para ödenerek girilir. Kahve, gazoz, çay ve Bomonti birasının dublesi 40 paradır. Avrupa birasının dublesi ise beş kuruştur. Pasta, dondurma, sütlü çay, sütlü kakao için de 5 kuruş alınır.

Buranın garsonları giyimlerine son derece dikkat ederler. İş görürken ağızlarında sigara olmaz. Elleri pırıl pırıldır. Tırnakları da hep dibinden kesilir. Burada hızlı konuşulmaz. Bir şey içer ya da yerken ağız pek açılmaz. Dirsekler masaya dayanmaz. Islık çalınmaz. Şunun bunun yüzüne dalarcasına bakılmaz. Burada rakı da verilir. Ama mezeler pastırmalı, sucuklu, sarmısaklı olmaz. Rakı içenler daha çok beyaz peynir –kesesine güvenenler de– havyar getirtir.

Masalarda kelli felli paşalar, beyler, mösyöler, madamlar, matmazeller başı çeker. Beyoğlu'nun kalburüstü yosmalarından Nemseli Anna, Deli Eleni, Kara Katina, Arnavutköylü Poliniya, Çakır Uskuhi, Benli Anjel de sık sık görünmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. Beyler, mösyöler yeni bir güzel gördüler mi, yerlerinden fırlar, volta atmaya başlarlar.

Kameriyeden Faust, Traviata, Aida, Rigoletto gibi ağır opera melodileriyle Mavi Tuna Dalgaları, Lüxemburg valsi gibi oynak havalar da yükselir. Birkaç haftalığına Viyana'dan gelmiş, ama halkın alkışını görünce İstanbul'da kalmış olanlar da vardır. Abdülhamit II'nin Ertuğrul Yatında Bando Şefliği yapmış olan Maestro Lange de müzisyenler arasındadır.

Ortalık kararınca bahçede havagazı lambaları yakılır. O zaman ağırlık Haliç'e karşı olan sete kayar. Akşamcılar burada demlenir.

Sahnede görünen şantözlere, dansözlere göz süzerek, baygın baygın bakarlar. Bahçede yemek de yenir. Yemekler hem alakart, hem de tabldottur.

Tepebaşı bütün *Servet-i Fünun*'cuların bahçesidir. Bunların en gediklisi de Hüseyin Cahit (Yalçın)'dır. O, *Hayal İçinde* romanının kişisini de orada tanımıştır.

Buraya devam edenler arasında Abdülhak Hâmit, Recaizade Ekrem, Süleyman Nazif de vardır. Süleyman Nazif daha sonraki günlerde, 2 Ağustos 1913'te *İstanbul Eğleniyor* adlı yazısında bu bahçeden söz edecektir. O gün Bahçe'de altmış kadar İtalyan çalgıcı vardır. Hepsi kırmızılar giyinmiştir. Süleyman Nazif, Trablusgarp-Bingazi Savaşı'nın unutulup da herkesin, İtalyan çalgıcıların ellerindeki aletlerden çıkan seslerle zevk ve neşe içinde olduğu bir ortamda adamakıllı içer. "Afrika ve Avrupa'daki son kalıntılarımızdan yükselmekte olan çığlıkların tümünü bir İtalyan mızıkasının susturmuş, boğmuş" olduğunu düşünerek yazısını şöyle bağlar:

"Ah, o zaman bir kez daha gördüm ve inandım ki, bu kirli Bizans yıkıntısı içinde her şey yapmacık ve herkes yalancıdır."

Tepebaşı Bahçesi'nden eksik olmayanlardan biri de Şair Abdülhalim Memduh'tur. Ali Kemal'i, Abdülhak Şinasi'yi, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Refik Halit (Karay)'yı da sayabiliriz.

Daha sonraki yıllarda Tepebaşı Bahçesi'nde *Hececiler* de görünmüştür. Ama Cumhuriyet döneminde burası eski niteliğini yitirmeye başlar. Şehir Tiyatrosu'nun sağında ve solunda olmak üzere içkili iki gazinoya dönüşür burası. Ama Perapalas Oteli'nden yana olan bölümde yine yabancı orkestralar dinlenir. Burada 1936'da Cemal Reşit (Rey)–Ekrem Reşit (Rey) kardeşlerin *Lüküs Hayat, Üç Saat, Deli Dolu* operetleri de oynanmıştır.

Daha sonraki yıllarda eski ünlülerin yerini edebiyat sahnemizin bugün çoğu hayatta olan yeni isimleri, yeni şöhretleri alacaktır Tepebaşı Bahçesi'nin koltuklarında.

Taksim Bahçesi

Taksim Bahçesi de, XIX. yüzyılın sonlarında Tepebaşı Bahçesi kadar ilgi toplayan bir yerdir. Buranın da tek bir giriş kapısı vardır.

İki taraflı gişeleri ise, iki Rum biletçi tutar. Buraya da 40 para ile girilir. Bunun da masaları, yürüyüş yolları ötekine benzer. Ama buranın bahçıvanları da vardır, boyuna dolaşır, çevreyi kollarlar.

Bahçenin ortasında tahtadan bir mızıka köşkü, altında da kiler vardır. Müşterilerin yiyecekleri, içecekleri buradan taşınır. Bahçenin orkestrası 12 kişiliktir. Mızıka köşkünün berisinde de bir buçuk katlık bir gazino vardır. Akşamcılar gazinonun taraçasında demlenmeye pek düşkündürler. 1890 yılından 1905 yılına kadar İstanbul Belediye Başkanlığı'nda kalan Rıdvan Paşa da taraçanın kendine ayrılmış köşesinde akşamları bir iki tek atmayı sever. Buranın müşterileri arasında Ahmet Rasim de vardır.

Bahçede ağaç altlarında rakılarını içenler de olur. Burada arsızlarla sarkıntılık edenlere hiç yüz verilmez. Bahçenin bir özelliği de kışın hiç boşalmamasıdır. Karda, donda erkekler paltolarına, kadınlar mantolarına sımsıkı sarılıp buraya gelirler. Buraya onları çeken ağaçlar ve çevrenin güzelliğidir.

Taksim Bahçesi'ni dört koldan çeviren bir araba yolu da vardır. Alman Büyükelçisi Baron Marşal'e burada sık sık rastlanır. Hemen hemen her akşam orada koşuya çıkanlardan biri de Semih Mümtaz S.'dır. Baron Marşal ona rastladıkça *bu bahçe olmasa ben ölürüm* der. Araba yolunda, İtalyan Büyükelçisi Marki İmperiali, Belçika Elçisi Baron Dödzel, İspanya Elçisi Marki Kamposagrato da sık sık boy gösterir. Feridun Nevcivan Paşa'nın babası İbrahim Sarı Bey'le Semih Mümtaz'ın babası buraya birlikte gelirler.[3]

Atatürk'ün İstanbul'da öğrenim yıllarında zaman zaman uğradığı yerlerden Tepebaşı ve Taksim Bahçesi'nin tarihlerine, atmosferine, ünlü yosmalarına, kalburüstü müşterilerine ve törelerine kısaca değindik. Her birine Atatürk'ün anısı sinmiş, fakat zamanın tahribatına ve müteahhidin baltasına terk edilmiş bu yerlerin durumuna ilgili bölümlerde tekrar değineceğiz.

3 *Türk Dili* dergisi, Mart 1975, sayı 282, s.191-198.

Evler

Atatürk'ün öğrenim yılları döneminde kiracı, pansiyoner ve konuk olarak oturduğu ve uğradığı yerler hakkında az –hatta çok az– bilgiye sahibiz. Sınıf arkadaşlarının sözünü ettiği, yanında pansiyoner olarak kaldığı Fransız madamının Beyoğlu'ndaki evinin adresini bilmiyoruz. Özgürlük savaşımının hazırlıklarına sahne olmuş bu evin Atatürk'ün yaşamında önemli bir yeri vardır. Bu bina, ev ya da apartman hâlâ ayakta mıdır? Ahşap mıdır, kârgir midir? Hiçbir bilgimiz yok. Asım Gündüz de anılarında bu pansiyondan söz etmekle beraber yerini belirtmiyor. Her gece sofrasında bulunan politikacılarımız, kendisiyle röportaj yapan gazeteci aydınlarımız, Atatürk'ün bu en az belgeli dönemi hakkında bilgi toplamamışlar. Onlar ki, dünyanın yetiştirdiği ender bir dehanın sofrasında bulunmak bahtiyarlığına ermişlerdir ve bu milli kahramanın biyografisindeki boşlukları dolduracak bilgileri sorup öğrenmek gereğini duymamışlardır.

Atatürk'ün bu dönemde konuk olarak uğradığı konutlar, General Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın Salacak'taki evi, sonradan satın aldıkları Kuzguncuk'taki köşk. Enver Behnan Şapolyo da "Hafta sonlarında Şehzadebaşı'nda Selanikli Evranoszade Muhsin Beyi ziyaret ederdi"[4] diyor. Bu kayıt Cebesoy'un Asım Gündüz'ün ve Asaf İlbay'ın anılarında yok.

Akademi'yi bitirdikten sonra kiralayarak gizli toplantı yaptıkları binaya gelince: Mustafa Kemal, Ahmet Emin (Yalman)'a anlattığı anılarında gizlice toplandıkları bu yer için şöyle der: "Yüzbaşı olarak mektepten çıktıktan sonra... bu işlerle (özgürlük savaşı ile) daha iyi meşgul olmak için *bir arkadaş namına bir apartman tuttuk."*

Ali Fuat Cebesoy, *"Mustafa Kemal ve tayinlerini bekleyen birkaç arkadaşı* Sirkeci'de bir pansiyon *kiradılar"* der.[5]

Lord Kinros ise, *"Yüzbaşı çıktığı zaman Bayezit'te birkaç arkadaşiyle birlikte bir Ermeni'nin evinde kira ile oturuyorlardı"*[6] diye yazar.

4 Enver Behnan Şapolyo, *Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi,* s.41.
5 A.F. Cebesoy, *agy,* s.1.
6 Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* İstanbul, 1972, 4. basım, s.41.

Atatürk'ün Akademi'yi bitirdikten sonra arkadaşlarıyla birlikte kiraladığı yerin semtini de, kiralanan yerin nev'ini de saptayamıyoruz. Çünkü, birbirini tutmaz anılardan, inclemelerden buna olanak bulamıyoruz. Ne yazık ki, bunları bilebilecek sınıf arkadaşlarını ve yakınlarını da kaybettik. Bütün bunları *ayrıntı* deyip geçiştiremeyiz. Hepsi, üzerinde durulması gerekli önemli detaylardır. Çünkü değil bir ulusal kahramanın, herhangi bir kişinin biyografisinde bile böylesine karışıklık hafife alınamaz.

Devam Ettiği Kıraathanelere Gelince

Atatürk'ün öğrencilik döneminde Sirkeci'deki Selanik Kıraathanesi'ne ve Babıâli'de Meserret Kıraathanesi'ne devam ettiğini, Salih Bozok ve A.F. Cebesoy'un anılarından öğreniyoruz. Selanik Kıraathanesi'nin yerinde şimdi bir banka var. Birçok tarihi olaya sahne olmuş Meserret Kıraathanesi de tarihsel yapıtların nicesi gibi yok olmanın eşiğindedir.

AKADEMİ'Yİ HANGİ TARİHTE BİTİRDİ?

Resmi siciline göre Atatürk, Akademi'yi 11 Ocak 1905'te bitirdi. Sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy da diyor ki: "1904 yılı Aralık ayında Harp Akademisi'ni bitirdik. Kurmay Yüzbaşı olarak diploma aldık. Mustafa Kemal'in 11.1.1905'te mezun olduğuna dair yazılan biyografiler doğru olmasa gerektir."

O yıl Akademi'yi bitirenler de öyle diyor.

Enver Behnan Şapolyo, "Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi"nde 29 Birincikânun 1904 olarak gösteriyor (Şapolyo, 29 Kânun-u Evvel –Aralık–). 1320 tarihindeki yıl rakamını 1904 olarak değiştirmiş. Oysa 29 Kânun-u Evvel (Aralık) 1320 tarihinin miladi karşılığı 11 Ocak 1905'tir. Atatürk'ün biyografisindeki yanlışlıkların birçoğu da rumi tarihlerin miladiye çevrilmesini bilmemezlikten ve 13 günlük (bazen 12) takvim farkının tutulmamasından doğuyor.

Elimizde bir de Harp Tarihi Başkanlığı'nca düzenlenen ve Türk Tarih Kurumu'na da gönderilen *Atatürk'ün Askerlik Biyografisi*'nin fotokopisi var. Burada Atatürk'ün Akademiyi bitirişi 1904 Aralık olarak gösterilmiş. Yüzbaşılığa yükselişi de 11 Ocak 1905 olarak belirlenmiş.

Okuldan mezun oluşun çeşitli evreleri var: Ders kesimi, diplomaların düzenlenmesi, diploma dağıtım töreni. Bu üç tarihin saptanmasındaki hatalar da etken oluyor sicil işlemlerine. Ayrıca, Atatürk'ün Akademi'yi bitirişi Aralık ayına rastladığı için, 13 günlük takvim farkı eklenince 1904 yılı 1905'e bağlanıyor. Yanılgılarda bunun da payı var. Atatürk'ün biyografisindeki diğer karışıklıkların çoğu da hicri, rumi ve miladi yılların takvim farkları yüzünden doğmaktadır. Akademi'yi bitirişi ile ilgili bir tutarsızlığa aşağıda gene değineceğiz.

Akademi'yi Bitiriş ve Tutuklanma

Mustafa Kemal, Akademi'yi bitirdikten sonra özgürlük savaşımını sürdürmektedir. Sirkeci'de tuttukları bir pansiyonda gizlice toplanıyorlar, baskı rejiminden kurtulma ve demokratik bir idare kurulması için çıkış yolları arıyorlar. Özellikle, Akademi'yi bitiren genç subayların gittikleri bölgelerde bir ortam hazırlamaları üzerinde duruyorlar.

Ve nihayet, Abdülhamit'in hafiye ordusundan Fethi adında birinin tuzağına düşüyorlar. Mustafa Kemal, Mercan'da Altın Makas terzisine yaptırdığı subay elbiselerini terziden almaya bile vakit bulamadan tutuklanıyor. Okulda gazete çıkarmak, zararlı fikirlerle etrafını zehirlemek, Ramazan 15'inde Hırka-i Şerifi ziyaret edecek olan Abdülhamit'in arabasına bomba atmak gibi eylemlerle suçlanıyor. Harp Okulu "Zabitan Tevkifhanesi"ne gönderiyorlar. Sonra, Askerî Mektepler Nazırı Zülüflü İsmail Paşa, Kabasakal Mehmet Paşa ve Mabeyn Başkâtibi Tahsin Bey tarafından sorguya çekiliyor.

Suçlamayı kanıtlayacak elde belgeler yoktur. Fazla abartılmış birtakım varsayımlar üzerine kurulmuş bir sürü soru.

Mustafa Kemal, iki aya yakın tutukluluk çilesi çektikten sonra bırakılıyor. Bırakılıyor, ama sonunun ne olacağı bilinmiyor. Ordudan kovulacak mıdır? Sürgün mü edilecektir? Ne olacağı kestirilemeyen sıkıntılı günler yaşamaktadır. Serasker Rıza Paşa'nın da lehlerinde ağırlığını koymaya çalıştığı söylenmektedir. Bunun gerçeklere ne derece uygun olduğu bilinemez. Sıkıntılı bekleyiş günleri çok uzamaz, birkaç gün sonra kurmayların hepsini Erkânıharbiyle Dairesi'ne çağırırlar, *Edirne ve Selanik'teki II. ve III. ordulara atandıklarını, kuraya gerek kalmaması için aralarında anlaşmalarını* söylerler. Genç subaylar birkaç dakika içinde aralarında anlaşıp sonucu bildirirler. Uzun tartışmaları ve çekişmeleri gerektirecek sandıkları bu çetin pazarlığın böyle birkaç dakika içinde çözümlenivermiş olmasından kuşkulanırlar; demek ki derler, bunlar örgütlenmiş, dağıtalım hepsini.

Ve Mustafa Kemal, Suriye'ye sürgün edilir.

Atama tarihleri olan 5 Şubat 1905'ten birkaç gün sonra soğuk ve karlı bir günde bir Nemse (Avusturya) vapuru ile Suriye'ye doğru İstanbul'dan uzaklaşır. Özgürlük savaşımını oralarda da sürdürür. Ta ki uçurumun kenarına gelmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan genç ve dinç bir devlet çıkarıncaya dek.

Gene Tarih Kargaşası

Atatürk'ün resmi sicilinde, Şam'da V. Ordu'ya atanması, 5 Şubat 1905 tarihine rastlatılır. Bu tarihin doğruluğunu kabul ettiğimiz takdirde çözümlenmesi gereken birtakım problemler çıkmaktadır karşımıza. Akademi'yi bitiriş tarihi olan ve üzerinde kuşku duyduğumuz 11 Ocak 1905 tarihini hareket noktası olarak alalım. Mustafa Kemal, Akademi'yi 11 Ocak'ta bitirdiyse Suriye'ye hareket tarihi olan –hazırlık için birkaç günlük marjı göz önünde tutarak– 8 Şubat'a kadar aradan 28 gün geçmiştir. Akademi'yi bitirdiği gün tutuklanmadığına, aradan en az 8 gün geçtiğini varsayacağımıza göre bu süre 20 güne inmektedir.

Şimdi, Atatürk'ün Ahmet Emin Yalman'a anlattığı anılarının şu bölümüne eğilelim:

> "...Bizi tutukladılar. (...) Bir süre münferit surette hapis kaldım. Sonra Mabeyn'e götürüp sorguya çektiler. (...) *Birkaç ay* sonra böyle tutuklu kaldıktan sonra bıraktılar..."[1]

Bu duruma göre, Mustafa Kemal'in Akademi'yi bitirdikten sonra ev tutmasını, arkadaşlarıyla gizli toplantılar yapmasını, ısmarladığı yeni giysilerinin dikimini, tutuklanıp *birkaç ay* hapiste kalmasını, önce Rumeli'ye, sonra Suriye'ye atanmasını ve hareket hazırlıklarını bu 20 güne nasıl sığdıracağız!

Ulusal kahramanımızın karmakarışık bir biyografisiyle karşı karşıyayız. Bu konuyu şimdiye dek çok yazdım, pek çok örnek verdim. Hiçbir makam ilgilenmedi.

Tarih tutarsızlıklarıyla karşılaştıkça bu konuya tekrar döneceğiz, gene yakınacağız, ilgilileri gene uyaracağız; bıkmadan, usanmadan.

1 Ahmet Emin Yalman, *Vakit*, 10 Ocak 1922.

İSTANBUL'DAN AYRILIŞ

5 Şubat 1905 Pazar günü, Merkezi Şam'da bulunan V. Ordu'ya atanan Yüzbaşı Mustafa Kemal, yol hazırlıklarını tamamlayıp Şubat'ın 10. Cuma günü Galata Rıhtımı'ndan kalkan bir Nemse (Avusturya) vapuruyla hareket eder.

Konumuz "İstanbul" olduğu için, Atatürk'ten bir süre uzak kalacağız; ama İstanbul'un uzağında olsa da onu gene izleyecek, eylemlerine bir iki sözcükle kısa kısa değineceğiz.

İstanbul'dan Uzak Günler

Mustafa Kemal, Şam'da bir yandan resmi görevini sürdürürken, bir yandan da Abdülhamit terörünü yıkmak için siyasi savaşımını sürdürmektedir. Bu arada Şam'da gizlice *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*'ni kuruyor (1906), gizli olarak gittiği Selanik'te bu cemiyetin şubesini açıyor (1907), Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908) *Vatan ve Hürriyet Cemiyeti*'ni Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleştiriyor (1908). Nihayet 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) patlak veriyor. Ertesi gün Rahmi Bey'den[1] Selanik'e üstü kapalı bir telgraf gelir: *"Adadayız. Cümlemiz sıhhatteyiz."* Komutanlar telgraftan bir anlam çıkaramazlar. Mustafa Kemal'e gösterirler. Mustafa Kemal, İstanbul'da olağanüstü olaylar geçtiğini hemen sezer; İstanbul'dan çekilmiş olan bütün telgrafları inceler, kararını verir: İstanbul'da ayaklanma var. Durumu Mahmut Şevket Paşa'ya kadar duyurur. İstanbul'a ordu gönderilmesini onlara kabul ettirir. İsyanı bastırmakla görevlendirilen ordunun adını da kendisi koyar: *Hareket Ordusu.* Ve bu ordunun Kurmay Başkanlığına atanır. 15 Nisan'da, Selanik'ten İstanbul'a doğru hareket edilir.

1 Birinci Dünya Harbi döneminde İzmir Valisi.

31 MART VE MUSTAFA KEMAL

Hareket Ordusu, 19 Nisan günü Yeşilköy'e varır. Tüm önlemleri almakta hiçbir duraksama ve savsaklamaya yer vermeyen Mustafa Kemal, Komutan Hüseyin Hüsnü Paşa adına İstanbul ahalisine hemen şu bildiriyi kaleme alır:

İstanbul Ahalisine

1- Millet, kendisini senelerden beri zulümle idare eden müstebit idareyi parçaladı ve meşru meşrutiyeti kurdu. Bu kansız ve mutlu devrimden zarar görmüş olan menfaat düşkünü eski idareciler, eski hale dönebilmek için, bin türlü hile, desise ve alçaklığa başvurarak meşrutiyet hükümetimize yaralar açmak istedi. İstanbul faciasına sebep olarak kan döktü.

2- Millet, yaşamının ve geleceğinin tek garantisi olan meşrutiyetin parçalanarak şer'i kanunların, toplumun kurtuluşu ve mutluluğunun temeli olan Anayasamızın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü. Bu alçakça durumun yaratılmasına sebep olanlara hak ettikleri cezayı vermek için İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk yapıcı kuvvet olmak üzere işte bizi İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3- Hareket Ordusu'nun maksat ve görevi, meşru meşrutiyet hükümetimizi hiçbir kuvvetin sarsamayacağı surette kuvvetlendirmek ve sırf şeriat kuvvetleriyle perçinlenen Kanunuesasi'nin önünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını isbat eylemek ve meşru meşrutiyetimizin devamından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine kesin surette bir ibret dersi vermektir.

4- Zulüm görmüş ahali ve tarafsız askerler tamamiyle himaye edilecektir. Ancak tahrikçiler ve fesatçılar layık oldukları kanuni kovuşturmadan mutlaka kurtulamayacaklardır.

5- Faziletli din ilmi heyeti başımızın tacıdır. Fakat şahsi çıkarları âdi menfaatleri için yalandan âlim kılığına bürünen birtakım hafiyeler ve çıkarcılar elbette kanunun pençesinden kurtulamayacaklardır.

6- Muhterem millet mebuslarının ve onların güvenine sahip Vekiller Heyeti'nin hayatları ve kanunuesasinin kendilerine sağladığı hukuk ve yetkileri tamamiyle sağlanacak, sükûn ve umumi sürur temin olunacaktır.

7- Vatanın millî selamet ve saadetinin gerektirdiği bu askerî icraat esnasında yardım, dahilî inzibat ve sükûneti ve cümle ahalinin can ve mal emniyeti için her türlü tedbir alınmış bulunmaktadır.

8- Muhterem elçiler ve tüm yabancı misafirlerin huzurlarının bozulmalarına meydan verilmeyecektir.

9- İstanbul'un feci olayında kanları dökülen şehitlerin ruhları karşısında hesap vermeye, korku ve dehşete kapılmaya mahkûm olanlar ancak bu kanlı facianın failleri ve teşvikçileridir. Bu hakikati herkes bilmeli, telaş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdır.

Mustafa Kemal, ayrıca kara ve deniz kuvvetlerine de bir bildiri kaleme alır.

Bu vesile ile şu gerçeği de belirtelim: Mustafa Kemal, Selanik'e çekilen şifreli telgraftan ayaklanma olduğunu sezmeseydi, kuvvet sevki için komutanları razı etmeseydi, 31 Mart Ayaklanması, Hikmet Bayur'un da dediği gibi, ülkeyi ölüme götürebilir, bir ortaçağ karanlığına iter, bütün aydınlar yok edilebilirdi.

Atatürk, zamanında önlem aldırarak İstanbul'u –ve ülkeyi– böyle müthiş bir felaketten kurtarmıştır. Demek oluyor ki, Mustafa Kemal, Çanakkale zaferiyle İstanbul'u ilk kez değil, ikinci kez kurtarmıştır.

Mustafa Kemal
Saltanatın Kaldırılmasını Öneriyor

Hareket Ordusu'yla birlikte İstanbul'a gelmiş bir subay olan Fuat Kızılkaya, bir anısında, Hareket Ordusu'nun Yeşilköy'e vardığı 19 Nisan günü, başta Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey olduğu halde, İttihatçıların ileri gelenlerine şu öneride bulunduğuna değiniyor:

–Hareket Ordusu şehre girince Osmanlı Hanedanının idaresine son verilmeli ve cumhuriyet ilan edilmelidir.[1]

Meşrutiyet subay kadrosu içinde böyle bir öneride bulunabilecek tek kişi Mustafa Kemal'dir.

Atatürk, 16 Mayıs 1909 Pazar günü Selanik'e dönmüştür.

Mustafa Kemal Selanik'e döndükten sonra Cumalı Ordugâhı manevralarına katılmış, III. Ordu Piyade Subay Talimgâhı Komutanlığı'na atanmış (5.9.1909), daha sonra geniş yetki ile Trablusgarp'a yollanmış, oradan döndükten sonra 13 Ocak 1910'da Redif II. Selanik Tümeni Kurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. Aynı yıl içinde Picardie manevralarında Türkiye'yi Osmanlı devleti temsil etmiştir. Fransa'dan döndükten sonra ikinci kez atandığı Trablusgarp'a giderken yolda alıkonulmuştur.

1 *Atatürk'e Ait Hatıralar,* Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1949, s.55-57.

İSTANBUL GENELKURMAYINDA

Mustafa Kemal'in, Trablusgarp'a giderken yoldan çevrilip İstanbul Genelkurmayı'na niçin atandığını bilmiyoruz. Birtakım varsayımlar ileri sürülebilir. M. Kemal, bu görevde 32 gün kalmış, bu görevdeyken Trablusgarp'a atanmıştır. M. Kemal, yeni görevine gitmek üzere 15 Ekim 1911 Perşembe günü İstanbul'dan ayrılmıştır.

Gene Tarih Çelişkileri

Mustafa Kemal'in Trablusgarp göreviyle ilgili tarihler de çelişkili. Bu çelişkilerle ilgili olarak bu bölümde de örnekler vereceğim: Elimde Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın 4004/1-2-59 PI No 3 Şubat 1959 günlü Arşiv Müdürlüğü'ne muhatap, yazısına bağlı *Atatürk'ün Askerlik Biyografisi*'nin fotokopisi var. Resmi kayıtlardan çıkarılmış 5 sayfalık bu biyografi oldukça ayrıntılı. Buna karşın biyografide belirtilen tarihlerden kimileri benim saptadığım tarihlere uymuyor. Bunun nedenlerine değinmeden önce *Harp Tarihi*'ndeki kronolojiden örnekler vereyim:

8 Ekim 1911	: Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı savaşmak üzere kendi isteğiyle Mısır'a hareketi.
16 Ekim 1911	: İskenderiye'ye varışı.
19 Ekim 1911	: Bingazi'ye hareketi. (*Yolda hastalanıp geri döndü.*)
8 Kasım 1911	: Nuri Conker'le İskenderiye'den Bingazi'ye hareket.
8 Aralık 1911	: Bingazi'ye varışı.

Şimdi de tarafımdan saptanmış tarihleri aşağıda sıralıyorum:

15 Ekim 1911	: Trablusgarp'a gitmek üzere İstanbul'dan hareketi.
21 Ekim 1911	: İskenderiye'ye varışı.
23 Ekim 1911	: İskenderiye'den Tobruk'a hareketi. (*Geri dönecek sonradan tekrar hareket edecektir.*)
28 Kasım 1911	: İskenderiye'den *Şerif* takma adıyla Salih Bozok'a mektup göndermesi.
8 Aralık 1911	: Bingazi'ye varışı.

Görülüyor ki, Harp Tarihi Başkanlığı'nca düzenlenen biyografi ile tarafımdan saptanan tarih rakamları arasında önemli farklar vardır. Benim kaynaklarım, Atatürk'ün yola çıkarken, izlediği yollardan ve vardığı yerlerden yazdığı mektuplardaki tarihlerdir.[1]

Bu tutarsızlıkların ve Atatürk'ün biyografisindeki bu çelişkilerin hangi nedenlerden ileri geldiği hakkında 1966 yılında yazdığım bir yazının kimi bölümlerini aşağıya alıyorum:

> "...Bizde Atatürk'ün yaşamı ile ilgili yüzlerce yapıt, tarih rakamları bakımından olduğu kadar olayların yorumu ve sentezi bakımından da çelişkiler zinciri halinde.
>
> "Özellikle Atatürk'ün yaşamının en önemli dönüm ve dönemeç evreleriyle ilgili tarihler bile bir rakamlar kargaşası halinde. Bu karışıklığın nedenlerinden biri de atama işlemlerinin geçirdiği evrelerin bilinmemesinden ileri gelmektedir.
>
> "Önce, atamalardaki herhangi işlemin geçirdiği evreleri irdeleyelim:
>
> "Subaylar için herhangi terfi, nakil ve atama işlemleri *Saray*'ın onayından geçer ve şu sırayı takip eder: 1) Atama, terfi ve nakil için Harbiye Nezareti'nce iki nüsha olarak *irade-i seniye* lâyihası düzenlenir. 2) Bu lâyiha padişah tarafından imzalanır. 3) İrade-i seniye lâyihasında değişikliğin hangi tarihten itibar edileceğine dair açık bir tarih varsa –atama, terfi ya da nakil– o tarihten

1 Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları,* Çağdaş Yayınları, 3. basım, s.26-45: (Kaynak Yayınları, 4. basım, s.21-39.)

başlar. 4) Bu değişikliğe ait irade-i seniye Harbiye Nezaretine tebliğ edilir. 5) Bu iradenin metni o kişinin bağlı bulunduğu makama bildirilir. 6) O makam bu emri muhatabına tebliğ eder. 7) Muhatabı da tebellüğ eder.

"Bundan sonra tebellüğ tarihi, işten ayrılış tarihi, yeni görevinde işe başlayış, tarihi gibi çeşitli evreler oluşur. Atama, terfi ya da nakil için yapılan tebligatın muhatabı hasta veya izinli ise tebliğ işlemi durur.

"Böylesine çeşitli evreleri olan bir işlem, sadece otantik belgelere dayanarak yapılırsa elbette tutarsızlıklar olacaktır. O takdirde tebliğ, tebellüğ ve işe başlayış tarihleriyle ilgili belgeleri de görmek gerekir. Atatürk'ün biyografisinin karmakarışık hale gelmesinin nedenlerinden biri de budur.

"Gene yineleyelim: Bu karışıklıkların bir başka nedeni de Rumi, Miladi ve Hicri tarihlerin çevrilmesindeki bilgisizliktir. Birçok yazar, Rumi tarihlerin sadece yıl rakamlarını Miladiye çevirerek karışıklığı büsbütün içinden çıkılmaz hale getiriyor. Bilindiği gibi 1332 Rumi yılı Şubatının 16. günü 1333 senesi Martının birinci günü itibar edilerek 13 günlük takvim farkı kaldırılmıştır."[2]

Öteki yapıtlardaki tarihler de karışık. Birkaçından örnekler verelim:

Ş.S. Aydemir'in *Tek Adam*'ında 1 Ekim 1911'de Trablusgarp topraklarına vardığı belirtilir.[3] Celal Erikan, 1911 Ekim'inin ilk haftasında Tobruk'a vardığını yazar.[4] Hikmet Bayur da 8 Ekim'i İstanbul'dan ayrılış tarihi olarak gösterir. Aynı yapıtın 48. ve 49. sayfalarında 8 Ekim tarihi İstanbul Genelkurmayı'nda işe başlayışına rastlatılır.

Oysa Mustafa Kemal, Salih Bozok'a gönderdiği mektupta, Ekim'in 15'inde İstanbul'dan ayrıldığını açıkça yazar.

Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı'ndan dileğimiz şu: Atatürk'ün doğumunun 100.

2 Sadi Borak, *agy,* s.100, 101.
3 Birinci basım, s.165.
4 Celal Erikan, *Komutan Atatürk,* s.165.

yılında olsun, yapılacak en olumlu hizmet, ulusal kahramanımızın biyografisini bu kargaşadan arındıracak bir komisyon kurulmasına önayak olmasıdır.

Mustafa Kemal, Trablusgarp'a vardıktan sonra, bölgenin çeşitli kesimlerinde İtalyanlara karşı başarılı gerilla savaşları verir. Tüm olanaksız koşullara karşın gene de İtalyanları bunaltır ve Trablusgarp Savaşı'nı sona erdiren 13 Ekim 1912 günlü Ousy Anlaşması'na kadar orada 321 gün kalır. 24 Ekim 1912 Perşembe günü de Trablusgarp'tan ayrılır.

Mustafa Kemal Bahrisefit Kuvayi Mürettebe Kumandanlığı Erkânıharbiye Harekât Şubesi Müdürlüğü'ne atanır. Bu arada hastalanarak *24 Kasım 1912 Pazar günü* İstanbul'a gelir. *7 gün* İstanbul'da kaldıktan sonra, *1 Aralık Pazar günü* görevine gitmek üzere ayrılır.

MUSTAFA KEMAL'İN
MAHMUT ŞEVKET PAŞA'YA RAPORU

Ne zaman ve nerede bir tehlike baş göstermişse, Mustafa Kemal gönüllü olarak oraya koşmuştur. Nitekim İtalyanlar Trablusgarp'a saldırınca gönüllü olarak oraya da koşmuş, koşullar ne kadarını elveriyorsa yapmış, Balkan Harbi patlayınca da İstanbul'a dönmüştür.

Mustafa Kemal'in, Selanik Kongresi'nde *askerin siyasetten çekilmesi, aksi halde ordunun zayıf düşeceği* hakkındaki önerilerine uyulmamasının acı sonucu Balkan Savaşı'nda kendini göstermiş, İttihatçı-İtilafçı çekişmesi ve zincirleme ihmaller, beceriksizlikler yüzünden Bulgarlar Edirne önlerine kadar gelmiştir. İmparatorluk gene uçurumun kenarındadır ve yabancı devletler kendi uyruklarını korumak bahanesiyle donanmalarını İstanbul'a göndermişlerdir.

Ve Mustafa Kemal, bu kritik dönemde, Türkiye'nin bu kader anında, önerilerine uyulursa durumun düzeltilebileceği inancındadır. Binbaşı Mustafa Kemal, hemen kaleme sarılır, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Orgeneral Mahmut Şevket Paşa'ya bir rapor gönderir. Rapor, yakın tarihimizin en önemli belgelerinden biridir. Sadeleştirerek tamamını aşağıya alıyoruz.

Huzur-u Sâmî Nezâretpenâhî'ye

4/5 Şubat 1328
(17/18 Şubat 1913)

İki taraf ordularının harp ve stratejik durumu tartışılmış ve incelenmiş, bu bilimsel tartışma sonucunda Osmanlı Ordusuna düşen hareket hattı halen takip edilen hareket hattına uy-

mamaktadır. Böyle bir zamanda bilimsel gerçekleri ortaya koymak görevi bakımından aşağıdaki mütalaalara ve bu hususda gösterilen cesarete göz yumulacağı beklenir.

10 Kânunusani (Ocak) 1328 Tarihinde Siyasi Durum: 23.1.1912
Osmanlı ve Bulgar orduları mütareke halindedir. Osmanlı Kabinesi Edirne'nin Bulgar eline geçmesine muvafakat ve Adaların talihini büyük devletlere havale etmiş ve bu kararını tatbik eylemek üzere bulunmuşken Babıâli'de toplanan bir kalabalık tarafından nümayiş yapılarak Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili (Nazım Paşa) öldürülmüş ve Vekiller Heyeti vazife esnasındayken tehdit ve iktidardan düşürülmüştür. Padişah Hazretleri yeni bir kabinenin teşkilini Zatıâlinize tevdi buyurmuş ve bu vazife kabul buyurularak tamim kılınan beyannamede milletin namusunun iadesine Kabinece gayret olunacağı gibi bütün vatan çocukları bu maksada hizmete davet olunmuştur.

Yeni Kabinenin düşürülen kabine ile aynı düşüncede olmadığı ve Edirne'yi Bulgarlara terk etmek taraftarı bulunmadığı, büyük devletlere tevdi edilen bir örneği basında yayınlanan cevabî notadan anlaşılmıştır:

10 Kânunu sani 1328 Tarihinde Askerî Durum:
Osmanlı Ordusu biri Çatalca'da, biri Gelibolu Yarımadası'nda olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Büyük kısmı Çatalca müdafaa hattında ve stratejik ihtiyatları Ayastefanos'ta (Yeşilköy'de) ve Bandırma cihetlerinde bulunmaktadır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki "kısm-ı cüz'i bir kısım" kuvvetini, harp halinde olan Yunan ordusunun Boğaz aleyhine yapması muhtemel çıkarma hareketine karşı koymaya ayırmıştır.

Mütarekenin imza tarihinden Kânun-u Sani 1328 (23 Ocak 1912) tarihine kadar gerek Çatalca ve gerek Gelibolu kuvvetlerinin intizamının iadesine harekât ve harp kabiliyetlerinin yükseltilmesine çalışılmaktadır.

Bulgar ordusu büyük kısmı ile Çatalca karşısında ve tümeniyle Geliboyu Yarımadası kuzeyinde bulunmaktadır. Edirne'nin muhasarası eskisi gibi devam etmektedir. Adetçe üstünlüğün Bulgar ordusunda olduğuna Osmanlı Ordusu Genelkurmayınca kanaat vardır.

22 Kânun-u Sani: 1328'de Siyasi Durum:
Düşmanlar Edirne'yi vermemek iddiasında bulunan Osmanlı notasına karşı savaş ilan etmekle cevap vermişlerdir. Osmanlılar cihetinde 10 Ocak 1328 hükümet darbesini (Babıâli Baskınını) yapanlar ceza görmedikten başka önemli memuriyetlere geçirilmesinden, Osmanlı Kabinesinin adı geçen darbeyi vücude getiren fikrî hareketi takdir eylediğini ve numayişçilerle fikir ve işbirliği yapacağını belli ediyor.

Osmanlı umumiefkârı, düşük kabinenin uyuşukluğu yüzünden Edirne'yi düşmana vermeye razı olduğuna ve yeni kabinenin millî ve askerî namusu iade ederek henüz düşman elinde bulunan Edirne'yi Osmanlı Ordusu'nun taarruzî bir hareketle kurtaracağına inanmaktadır. Vilayetlerde hükümetin teşvikleriyle harbin devamı lehinde tezahürat uyandırılmıştır.

22 Kânun-u Sani 1328'de Askerî Durum:
10 Kanun-u Sani 1328 (23 Ocak 1912)'den beri askerî vaziyette önemli bir değişiklik yoktur. İzmit ve Bandırma cihetindeki stratejik ihtiyatın vapurlara bindirilme hazırlıkları yapılıyor. Anadolu'dan başka çekilecek kuvvet yoktur. Milletin eli silah tutan yüzbinlerce kişiden istifade edeceğine dair bir hareket görülmemektedir.

Milletin ve kamuoyunun aldatılmaması ve kabinenin kendi iddiasını yalanlamaması için düşman ordusunun adet ve strateji üstünlüğünü kesin ve taarruzî bir hareketle telafiye karar verildiğine hükmetmek lazım gelir. Gerçekten bundan başka türlüsüne de karar verilemez.

Edirne, Çatalca Ordusu'ndan 300 km. uzakta ve Çatalca karşısındaki Bulgar millî kuvvetinden başka ayrıca bir muhasara ordusuyle Osmanlı Ordusundan ayrı bulunmaktadır. Bu itibarla Edirne'ye varmak için önce Çatalca'daki Bulgar millî kuvvetlerini hezimete uğratmak, sonra muhasarayı cebren kaldırmak, daha sonra dört aydan beri muhasaranın tahribatını gidermek için çok miktarda erzakı şehre çabucak yetiştirmek lazımdır. Bunun için hareket ve taarruz iktiza eder. Bu taarruz ya doğrudan doğruya Çatalca'dan karadan ya da hem karadan hem de Bulgar kısm-ı küllisi gerilerini ihraç hareketiyle tehdit edecek surette denizden veyahut aynı zamanda Gelibolu Yarımadası'ndan yapılmalıdır.

Taarruz hareketinin bir an dahi geciktirilmesi caiz değildir. Edirne günden güne kuvvetini yitirmekte ve düşmesi yaklaşmaktadır. Düştükten sonra, muhasara altında olanlar düşmanın küllî kuvvetlerine bütün eslaha ve teçhizatiyle inzimam edecek ve adet üstünlüğünün telafisi, azimkârane bir taarruzla da olsa, müşkül olacaktır.

Onun için Gelibolu limanında bulunan kuvvetler acele Çatalca cihetine getirilmeli ve Gelibolu'da kalacak askere Çatalca ordusuyle beraber düşmana şiddetle taarruz emri verilmelidir. Aksi halde Kabinenin, düşürülen kabineden hangi noktalarda ayrıldığı cihetler taayyün edemeyecek ve 10 Ocak 1328 Hükümet darbesini yapanların takdir edilmesi ve övülmesinin anlamı anlaşılamayacak ve kim bilir daha neler olacaktır? Olbapta ferman hazret-i mennehülemrindir (Emir ve ferman emir sahibi olan kimsenindir).

Bahrisefit Boğazı Kuvayi Mürettebisi
Erkânıharbiyesine memur Binbaşı
Mustafa Kemal[1]

1 Mithat Sertoğlu, *Belleten*, Ekim 1968, sayı 128, s.459-468.

Şaşırtıcı Bir Cesaret Örneği

Otuz yaşındaki Binbaşı Mustafa Kemal Efendi'nin[2] bu raporu çok ağır ve Mahmut Şevket Paşa'yı iktidara getiren kliğin niçin cezalandırılmadığını iktidardan soracak kadar sert. Başta Sadrazam ve Harbiye Nazırı Orgeneral Mahmut Şevket Paşa olmak üzere savaşı yönetenleri beceriksizlik ve bilgisizlikle suçlayacak kadar sert.

O Mahmut Şevket Paşa ki, 1908 Meşrutiyet Devrimi'nin "baş"larından Talat Paşa'yı azarlayacak kadar azametli, haşin, sert ve kibirlidir. Osmanlı İmparatorluğu'nu adeta tek başına yöneten kaya gibi bir baş.

Mustafa Kemal'in Mahmut Şevket Paşa'yı, eleştirinin de ötesinde böyle bir raporla uyarması ve uyandırması şaşırtıcıdır. Değil Osmanlı Ordusu içinde, acaba dünya orduları içinde böylesine bir eleştiri örneğine bilmem rastlanır mı?

Bu rapor, devletin resmi kayıtlarına geçmemiş, M. Şevket Paşa suikasta kurban gittikten sonra terekesi arasında bulunmuş, oradan da Türk Tarih Kurumu'na geçmiştir. Rapor, Atatürk'ün el yazısıyladır.

Raporda yazılanlara ve uyarılara aldırılmamış, Edirne elden çıkmış, ancak Balkan devletlerinin birbirine düşmesinden yararlanarak geri alınabilmiştir; bunca ıstıraba, Türk kanı pahasına.

2 O zamanlar orduda binbaşı rütbesine kadar olan subaylar "efendi", binbaşıdan mirliva rütbesine kadar olanlar da "bey" diye anılırdı.

MUSTAFA KEMAL-MAHMUT ŞEVKET PAŞA GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal'in, Bolayır'da bulunduğu dönemde çeşitli vesilelerle İstanbul'a geldiği anlaşılmaktadır. Mahmut Şevket Paşa, anılarının *21 Şubat 1913 tarihine* rastlayan bölümünde Mustafa Kemal'le görüştüğüne değinmektedir. Önce, komutanlar arasındaki anlaşmazlıklardan söz edelim: Mahmut Şevket Paşa, Başkomutan Vekili İzzet Paşa'dan bir telgraf alır. Telgrafta, Mustafa Kemal ve Fethi (Okyar) beylerin, istifa etmek istediklerini yazmaktadır. Nedeni de şu: Gelibolu Umum Kuvvetleri'ne atanan Hurşit Paşa ile onun kurmaybaşkanı olan Enver Bey'le aralarının açılması. Diyor ki Mahmut Şevket Paşa:

> "...Fethi Beyden sonra Enver Beyi çağırdım. Enver Bey dedi ki: *Meselenin halli için beni İstanbul'a Harbiye Nezareti'nde Harekât-ı Harbiye Şubesi'ne alınız. Fethi Beye Erkânıharbiye Reisliğini veriniz. Mustafa Kemal Beyi de Bolayır Kolordusu Erkânıharbiye Reisliğine tayin ediniz.* Enver Beyin teklifi hoşuma gitti. Ondan sonra, hatırları kalmasın diye, Mustafa Kemal ve Sabih beyleri çağırdım. Kolordu ve fırka kumandanlarını çağırdım. Dedim ki: 'Harbin başından beri talih bize yar olmadı. Talih her hususda düşmanlarımıza yardım etti. Daima mağlup olduk. Tabii bu mağlubiyetin sebepleri çeşitlidir. Fakat en büyük sebep, bizim, büyük kuvvetleri bir arada sevk ve idare edebilmekteki iktidarsızlığımızdır. (...) Her bakımdan sulha mecburiyet görüyorum. Fakat sulh vaktine kadar olsun müessif bir hadise çıkarmaktan sakınınız. Vazifenizi iyi yapmak için gayret gösteriniz. Fedakârlık ediniz. Ta ki daha kötü şartlarla sulh yapmaya mecbur olmayalım."

Mahmut Şevket Paşa, Mustafa Kemal'den aldığı mektup konusunda da şunları yazmaktadır:

"8 Şubat Cuma günü (21 Şubat 1913) Fethi ve Mustafa Kemal beylerden bir mektup aldım. Mektuplarında aynı dili kullanıyorlar, ve Enver Beyi İstanbul'a almamı istemiyorlar. Aksi takdirde subaylar arasında rekabet doğacağını yazıyorlar. En iyi çare olarak da hem Fahri Paşanın, hem de Enver Beyin şimdiki vazifelerinden alınmalarını gösteriyorlar. İzzet Paşadan gelen telgrafta ise, meselenin sandığım kadar basit olmadığı yazılıydı.

"Neticede 10. Kolordunun İstanbul'a getirilmesine, Hurşit Paşa ile Enver Beyin de Gelibolu'dan alınmalarına karar verdim. Aksi takdirde Fahri Paşa ile Fethi ve Mustafa Kemal beyler, İstanbul'a geldikleri zaman muhalif bir tavır takınacaklardı. Bu kumandanların böyle bir tavır takınmaları da muhaliflerin yararına olurdu. İkinci bir Sadık Bey meselesi çıkabilirdi. Ahlakı daha fazla itimada şayan olan Fethi Beyi arkadaşlarından ayırmak suretiyle zayıf durumda bırakabilirsem çıkması muhtemel bir gailenin önü alınmış olurdu."

Mahmut Şevket Paşa'nın bu satırları, ordunun içindeki çekişmeyi, kumandanlar arasındaki rekabeti, yurt yararına olan her düşüncesini hatır gönül dinlemeden dobra dobra söyleyen tok sözlü Mustafa Kemal'den nasıl çekindiklerini, hatta onun muhalefete geçmesinden nasıl ürktüklerini açıkça göstermektedir. Bütün bunlar, Mustafa Kemal'in pek yakında İstanbul'dan uzaklaştırılacağının bir belirtisidir. Nitekim öyle de olacak, Mustafa Kemal de, Fethi (Okyar) Bey de Sofya'ya atanmak suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılacaklardır.

M. Kemal'in M. Şevket Paşa İle Son Görüşmesi

1913 yılı Nisan'ının 30. Çarşamba günü. Mustafa Kemal, Bolayır'dan gelmiş, Mahmut Şevket Paşa'ya İzzet Paşa'nın bir mektubunu getirmiştir. Görüşme Harbiye Nezareti binasında olmuştur. Ziyaretin nedeni, dış görünüşüne göre mektubun verilmesidir. İzzet Paşa, 27. Fırka'daki Arap subayların Araplık cereyanına kapıldıkları için bunların derhal fırkadan alınmalarını istiyor. Öyle anlaşılıyor ki,

Mustafa Kemal'in bu mektubun verilmesi fırsatından yararlanarak ordunun sevk ve idaresindeki kötü gidişten ve düzeltilmesiyle ilgili önlemlerden söz ettiğine hiç kuşku yok. Fakat, Mahmut Şevket Paşa görüşme konusuna değinmiyor. Bizce bu ziyaret, büyük bir olasılıkla Mustafa Kemal'in Bolayır'dan gönderdiği raporla ilgilidir.

Mustafa Kemal, 21 Mayıs 1913 Çarşamba gününe kadar 21 gün İstanbul'da kalmıştır. Mustafa Kemal, bu süre içinde çeşitli değinmelerde bulunmuş, bu arada Harbiye Okulu karşısında 211 numaralı evde Madam Corinne'i de sık sık ziyaret etmiştir. Madam Corinne, Tabip Doktor Albay Luigi Bey'in kızı ve Balkan Harbi'nde şehit düşen Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey'in dul eşidir. Mustafa Kemal, bu çok kültürlü bayanla 1917 yılına kadar mektuplaşacaktır.

Mustafa Kemal, 21 Mayıs 1913 Çarşamba günü Bolayır'a dönecektir.

İstanbul Dışından Olaylara Bakış

Mustafa Kemal'in Bolayır'da bulunduğu süre içinde, 30 Mayıs 1913'te Edirne'yi Bulgarlara bırakan Londra Barış Antlaşması imzalanmış, Mustafa Kemal'in önerilerine uyulmadığı için 117 gün Bulgar işgalinde kalan Edirne'de binlerce Türkün kanı boş yere akıtılmıştır. Ancak, Yunanlıların Bulgarlara saldırması üzerine, bu kargaşalıktan yararlanılarak Edirne 21 Temmuz'da geri alınmıştır.

MUSTAFA KEMAL'İN SOFYA ATAŞEMİLİTERLİĞİ'NE ATANMASI

Yönetim ve düzen bozukluklarına karşı her vesile ile sesini yükselten, mektuplarla, raporlarla ve sözle asker ve sivil yöneticileri eleştiren Mustafa Kemal'den rahatsızlık duyanlar, onu çevrelerinden uzaklaştırmak için 27 Ekim 1913 Pazartesi günü Sofya Ataşemiliterliğine atamışlardır. (Birçok yapıtta bu atama, 13 günlük takvim farkı göz önünde tutulmadığı için 14 Ekim olarak gösterilmiştir. Diğer yapıtlardaki tarihler de şaşırtıcı bir karışıklık içindedir. Örneğin: Ali Fuat Erden'in *Atatürk* yapıtında 2 Ekim 1913, aynı yazarın yapıtının diğer sayfasında 24 Ekim, *Hayat Tarih* dergisinin özel sayısında 1 Mart 1914.)

Mustafa Kemal'in Sofya'ya varışı ile ilgili olarak önemli bir tutarsızlık daha var: *Genelkurmay Harp Tarihi*'ndeki "Atatürk'ün Askerlik Biyografisi"nde[1] Mustafa Kemal'in 20 Kasım 1913'te Sofya'ya vardığı yazılıdır. Oysa Atatürk'ün Madam Corinne'e Sofya'dan gönderdiği mektubun tarihi 3 Teşrin-i Sani 1329'dur (16 Kasım 1913). Mustafa Kemal, bu mektubunda *önce Bulgarya Oteli'ne indiğini, orasını beğenmediği için oradan ayrılıp Splendide Palas Oteli'ne yerleştiğini*[2] yazmaktadır. Bu duruma göre, Harp Dairesi'ndeki Askerlik Biyografisi'nde belirtilen 20 Kasım tarihi olayların akışına uy-

1 Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı'nın 4004/ 1-2-59, Pl No, 3 Şubat 1959 günlü yazısına bağlı biyografi.

2 Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*, Çağdaş Yayınları, 3. basım, s.64. (*Atatürk'ün Özel Mektupları*, Kaynak Yayınları, 4. basım, s.54.)

mamaktadır. Mustafa Kemal, 27 Ekim'de atandığına göre, onun hazırlıklarını kısa sürede tamamlayıp 23 Kasım'da, İstanbul'dan trenle ayrılıp 25 Kasım'da Sofya'ya vardığını kabul etmek gerekiyor.*

Mustafa Kemalsiz İstanbul

Mustafa Kemal, İstanbul'dan uzak kaldığı süre içinde Sofya'da yoğun politik girişimlerde bulunmuştur. 11 Mart 1914'te yarbaylığa yükselmiş,[3] 11-12 Mayıs 1914 günü Sofya'daki kıyafet balosuna katılmış, aynı yıl içinde *Zabit ve Kumandanla Hasbihal* yapıtını yazmıştır. Aralık 1914'te Salih Bozok'a yazdığı bir mektupta da müthiş önsezilerinden birini daha vermiş, Birinci Dünya Harbi'nin sonucunu kesin olarak belirlemiştir. Şöyle demektedir mektubunda: *"...Ben, Almanların bu savaşı kazanacaklarına kesinlikle inanmıyorum."*

Mustafa Kemal'in bu mektubu 46 satırdır. Sadece bir tümcesini aktardım. Bir savaşın sonucunu, ileriye sürdüğü birtakım matematik hesaplara dayanarak üç yıl öncesinden kestirebiliyor. Bu, Atatürk'ün önsezisinin birçok örneğinden biridir. *Önsezi* denilen bir duygu, çoğu kez metafizik bir duygu gibi gösterilir. Oysa, Atatürk'ün önsezileri böyle *dogma*'lardan değil, akıl gücünden ve dehasından kaynaklanmaktadır.[4] Böyle olmasa Almanların Lüxemburg'a, Belçika'ya, Liege'e girdiği, Fransız ordusunu Merhange-Sarrebourg ve Mefchâeau'da yendiği, Rusları Tanenberg'de ağır bir yenilgiye uğrattığı bir dönemde, sonuçta Almanların yenileceğini nasıl bilebilirdi!

Ve Mustafa Kemal, Türkiye'nin de bir oldubittiye getirilerek katıldığı Birinci Dünya Harbi sırasında politik bir görevde kalmak is-

* Kitabın yayımından sonra da sürdürdüğüm araştırma sonucunda *Tasvirieflkâr* gazetesinin, 24 Teşrinisani 1913 günlü nüshasında çıkan aşağıdaki haberle M. Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği'nde işe başlayış tarihini kesin olarak saptamış bulunuyorum:

> "Sofya Ataşemiliteri Erkânıharp Binbaşısı Mustafa Kemal Bey mahall-i memuriyetine (dün) azimet eylemiştir."

3 Atatürk'ün binbaşılığa yükseltilmesi tarihi konusunda çeşitli yapıtlarla resmi biyografisi arasında uyum yok.

4 Sadi Borak, *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları,* Çağdaş Yayınları, 3. basım. s.33-34. (*Atatürk'ün Özel Mektupları,* Kaynak Yayınları, 4. basım, s.29-31.)

temez, cepheye gönderilmesinde ısrar eder. Kendisini yeni kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığı'na atarlar. Hazırlıklarını ve gerekli değinmeleri yapmak üzere Sofya'dan ayrılır.

Sofya Dönüşü

Mustafa Kemal, 20 Ocak 1914 Çarşamba günü İstanbul'a gelir. Atandığı 19. Tümen hakkında bilgi alacak, görevi ile ilgili değinmeler yapacaktır. O günlerde, Sarıkamış'ta müthiş bir bozguna uğrayan ve 60 000[5] Türkün şehit düşmesine neden olan atılgan ve serüvenci Enver Paşa ile karşılaşır. Enver Paşa bitkindir, fazla konuşmazlar. Enver Paşa'nın yanından ayrılan Mustafa Kemal, Liman von Sanders Paşa ile karşılaşır. Alman Mareşali, Mustafa Kemal'i nezaketle karşılar. Bulgarların durumunu merak etmektedir. Kibar bir tavırla sorar:

–Bulgarlar hâla harbe girmeyecekler midir?

–Benim görüşüme göre henüz girmeyecekler.

–Niçin?

–Benim anladığıma göre Bulgarlar, iki ihtimalden biri anlaşılmadan harbe girmezler. Biri, Almanya'nın başarı kazanabileceğine inandırıcı deliller görmedikçe, ikincisi de, harp kendi topraklarına temas etmedikçe.

Bu yanıt Mareşali öfkelendiriyor. Sağ yumruğunu sıkarak ve yukarı kaldırarak soruyor:

–Bulgarların Alman başarısına güvenleri yok mu?

–Mustafa Kemal gayet sakin yanıtlıyor:

–Hayır ekselans.

Liman von Sanders'in öfkeden yüzü kıpkırmızı oluyor:

–Niçin?

Mustafa Kemal, bir şey anlamamış gibi sorulu gözlerle Mareşal'e bakıyor. L. von Sanders açıklıyor:

–Nasıl olur, Alman başarısına karşı güvensizlik? Nasıl olur bu?

–Öyle efendim.

5 İsmail Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, fasikül 18, s.428.

Mustafa Kemal'in yüzüne dikkatle bakıyor ve soruyor:

–Sizin fikriniz nedir?

Biraz duralıyor Mustafa Kemal. Yanıtlasın mı, yanıtlamasın mı? İnandıklarının tersini de söyleyemez. Bu konuda kendi görüşlerini ve düşüncelerini zaten ilgililere söylemiş ve yazmıştır. Sofya'dan ayrılırken Bulgar Hariciye Nazırı General Liyeçef'in görüşünü de öğrenmişti. Türk vatanının savunma görevini almış bulunan bu generale ne diyebilirdi? Bir an vicdan yoklaması yaptıktan sonra yanıtlıyor:

–Bulgarları düşündüklerinde haklı buluyorum.

Yarbay Mustafa Kemal'in bu yanıtı Mareşal Liman von Sanders'in üzerinde şok etkisi yapar ve hemen ayağa kalkarak *"çıkabilirsiniz"* der.[6]

Mustafa Kemal, artık Çanakkale savaşlarının ateş yağmuru altında, Türkiye'nin kaderini değiştirmek için cepheden cepheye, siperden sipere seğirtecektir.

6 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s.85-87.

GAZETELERDE RESMİNİN BASILMASI VE ADININ GEÇMESİ YASAKLANAN BİR KAHRAMAN: MUSTAFA KEMAL

Bir kahraman: Çanakkale'de üstün kuvvetlere karşı kazandığı başarılarla gerek yabancı basında, gerek savaş raporlarında adından övgü ile söz edilen, iki kez İstanbul'u savaş yoluyla işgal edilmekten kurtaran Albay Mustafa Kemal. Tarihin ve talihin ne garip bir cilvesidir ki, Türk milletinin şükran ve minnet borçlu olduğu bu kahramanın Türk gazetelerinde adından söz edilmesi ve resminin basılması, Başkomutan Vekili Enver Paşa tarafından yasaklanmıştır! Belki de dünyada bir başka benzeri bulunmayan inanılması güç bir olaydır bu.

Damad-ı şehriyari Enver Bey, damadı bulunduğu padişahın bir emriyle 3 Ocak 1914 tarihinde bir günde paşalığa yükseltilmiş, sonra da Osmanlı İmparatorluğu ordularının fiilen başkomutanlığına getirilmiştir. Ayrıca Harbiye Nazırlığı'nı da yükümlenmiştir.

"İkbal sarhoşu" Enver Paşa, layık olmadığı "mevkiini" korumak ve kendisine rakip saydığı kişileri padişahın etrafından ve dikkatinden uzak tutmak için onları gölgede bırakmaya ve sivrilmelerine engel olmaya, özellikle özen göstermiştir. Bu kıskançlık öylesine azgın bir hale gelmiştir ki, Enver Paşa, Çanakkale savaş alanlarını gezip, karargâhların hepsini ziyaret ettiği halde Mustafa Kemal'in, Çanakkale kahramanı, İstanbul'un kurtarıcısı Mustafa Kemal'in karargâhına uğramaz. Bu, kıskançlığının elle tutulur bir kanıtıdır; bu, bir küçümseme ve aşağılamadır. Mustafa Kemal, bu çirkin davranış karşısında hemen istifasını yazar ve Mareşal Liman von Sanders'e gönderir.

İstifa dilekçesini alan Liman von Sanders telaşlanır. Çanakkale savaşlarının temel direğini yitirmek üzeredir. Bu istifayı durdurmak için hemen kaleme sarılır, Enver Paşa'ya bir mektup yazar. Mareşal, mektubunda özetle şöyle der:

"...Bu dilekçeyi destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Beyi, vatanın bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu, çok müstesna kabiliyetli, yetenekli ve cesur bir subay olarak tanımayı ve takdir etmeyi öğrendim.

"Albay Mustafa Kemal Bey, beş ay önceki ilk karaya çıkış hareketinden beri 19. Tümenin başında parlak şekilde savaşmış ve İngilizlerin Anafarta kanadında son büyük çıkarma hareketleri esnasında müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmıştır. (...) Albay Mustafa Kemal Bey burada da görevini büyük bir cesaret, iyi ve açık tertibat alarak ifa etmiştir. Öyle ki kendisine –vazifem icabı olarak– takdirimi ve şükranımı tekrar tekrar ifade ettim..."[1]

Liman von Sanders, bu mektubun devamında Enver Paşa'dan, Mustafa Kemal Bey'e bir mektup yazmasını, davranışının dayandığı gerekçeyi bildirmesini –yani tarziye vermesini– ister. Enver Paşa da Mustafa Kemal Bey'e bir mektup yazarak, karargâhına neden uğrayamadığını açıklar, yani tarziye verir; Mustafa Kemal de istifa dilekçesini geri alır.

Garip ve garip olduğu kadar düşündürücü bir olaydır bu. Bir Türk, savaş idare etmekteki büyük yeteneği ile yurdun yazgısı üzerinde olumlu roller yükümlenmiş yeri doldurulmaz bir komutanı, kıskançlık yüzünden, feda etmekte sakınca görmez! Bir yabancı ise, böyle bir değerden yoksun olmanın yurt için doğuracağı sakıncalardan telaşa düşer!

Koltuk hırsının ve ikbal düşkünlüğünün insanların gözlerini ve vicdanlarını nasıl kararttığının tipik bir örneği bu... Ama her şeye rağmen, Mustafa Kemal'in adından söz edilmesi ve resminin basılması yasağı sürdürülmektedir; çünkü Enver Paşa'nın kesin emri vardır.

1 *Belleten,* Ekim 1968, No.128, s.476.

Miralay Mustafa Kemal'in İstanbul Basınında İlk Kez Yayımlanan Resmi

Mustafa Kemal'in İstanbul basınında ilk kez yayımlanan resmini biz de bu yapıtla ilk kez kamuoyuna sunuyoruz. Enver Paşa'nın kesin yasaklamasına karşın bu resmin gazetede yayımlanabilmiş olmasının ilginç bir öyküsü var:

Çanakkale cephesinden üst üste zafer müjdeleri gelmektedir. Elindeki yetersiz kuvvetlerle Müttefik kolordularını durduran, onları denize kadar süren ve iki kez İstanbul'u kurtaran, aynı zamanda Türk ve Alman birliklerinin Müttefikler eline esir düşmesini önleyen bu kahraman kimdir?.. Bu kuvvetlerin başında elbette bir komutan vardır; saldırıyı da, savunmayı da planlayan, taktik, strateji ne ise, onun gereğini yapan bu savaş ustasının adından gazeteler hiç söz etmez.

İstanbul'da çıkan tüm gazete sahipleri bu meçhul kahramanın Albay Mustafa Kemal Bey olduğunu bilmektedir. Fakat, Çanakkale ile ilgili savaş haberlerinde ne zaman *Mustafa Kemal* adı geçse, sansör tarafından silinmekte, bu adın gazetelere geçmesine engel olunmaktadır. O tarihlerde İstanbul'da yayımlanmakta olan *Tesviriefkâr*[2] gazetesinin başyazarı Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, yazıişleri müdürü de Abidin Daver (Dav'er) Bey'dir. Gazete, bu haksızlığa karşı, ne pahasına olursa olsun, Mustafa Kemal'in resmini yayımlamaya karar verir.

Şimdi, gazetenin Yazıişleri Müdürü Abidin Daver (Dav'er) Bey'i dinleyelim:

> "1914 Cihan Harbi'nin başlangıcında Tasviriefkâr'ın başyazarı Yunus Nadi Beydi. Çanakkale muharebeleri yeni başlamıştı. Boğaz Mevki-i Müstahkem Kumandanı Cevat (Çobanlı) Paşa idi. İhtiyatta bulunan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey, karaya çıkan düşmanın üstüne emir almadan atılmış, *Anzaklar* denilen Avustralyalı, Yenizelandalı düşman kuvvetleri Arıburnu mıntakasında bir avuç yere tıkamış, ilk defa İstanbul'u O kurtarmıştı.

2 Gazetenin asıl adı *Tasvir-i efkâr*'dır. O tarihte gazete herhangi nedenle kapatıldığı zaman, gazete sahibi, yasaların boşluğundan yararlanarak, o gazetenin adına yakın bir başka adla yayınını sürdürür.

"Mustafa Kemal Bey, Yunus Nadi (Abalıoğlu) Beyle tanışıyorlar ve mektuplaşıyorlardı. Gazetede bu kahramanca müdafayı canlandırmak için büyük resimli ve haritalı bir yazı hazırladık. Haritanın bir tarafındaki yuvarlağın içine Boğaz'ın deniz cephesinin kahraman müdafii Cevat (Çobanlı) Paşanın resmini, ikinci yuvarlağa da kara cephesinin celadetli (şanlı) müdafii Mustafa Kemal Beyin resmini koyduk. Askerî Sansür Memuru, Mustafa Kemal Beyin resmini çıkardı. Meğer devrin Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili meşhur Enver Paşa Mustafa Kemal Beyden hoşlanmaz, O'nu kıskanırmış. Bizim bunlardan haberimiz yok ya, bu resmin çıkarılması bizi çok üzdü. Evvela, o resmi bin bir müşkülatla elde etmiş ve güzel bir sayfa hazırlamıştık, sonra da Çanakkale haritasının iki tarafındaki yuvarlaklardan biri boş kalıyor, gazetenin tenazuru (simetriği) bozuluyor, bilhassa müdafaanın hakiki kahramanını halka tanıtmak imkânı kalmıyordu.

"Telefonla sansür zabitlerinin amirini aradık.

"–Ben müsaade edemem. Karargâh-ı Umumi İkinci İstihbarat Şubesi Müdürü beye müracaat ediniz, cevabını aldık.

"O zamanki İstihbarat Şubesi Müdürü Kaymakam (yarbay) Seyfi Bey ise gazetecileri *kendi hizmet neferi* sayan mağrur, sert bir zattı. Bizimle konuşmaya bile yanaşmaz, silsile-i meratibe (rütbe sırasına) riayet edilmesine son derece riayet ederdi. Her müracaatımıza da:

"–Sansüre müracaat ediniz, cevabını verirdi.

"Nitekim telefonla:

"–Bir ricamız var beyefendi, diye söze başlarken:

"–Sizinle konuşamam, sansür zabitine müracaat edin, o bana söylesin, dedi.

"Sansür zabitine müdürün böyle söylediğini söyledik:

"–Aman, dedi; beni mazur görün. Ben ona bir şey söyleyemem, korkarım.

"Deyip kestirdi, attı. Bu durum karşısında taarruza geçmek lazım geldiğini anladık. Kararı da verdik.

"Biraz sonra sansür zabitine tekrar müracaat ederek *Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi beyefendinin telefonla resmin neşri müsaadesi* verdiğini söyledik. Zavallı da inandı, âmirine bir daha bir şey sormaktan çekinerek provanın kenarına imzayı bastı. Ertesi gün de gazetede Arıburnu Kahramanını, yani Mustafa Kemal'in ilk resmi intişar etti. Sansürü atlatmıştık, diğer gazeteleri de... Bizdeki sevince payan yoktu.

"Enver Paşanın, Mustafa Kemal'i fena halde kıskanıp çekemediğini söylemiştim ya, paşa merhum bu resmi görünce küplere binmiş. İstihbarat Şubesi Müdürü Seyfi Bey de esasen fena halde köpürmüş. Evvela Sansür zabitini üç gün hapsettiler, bizi de cepheye göndermek tehdidiyle müthiş surette haşladılar. Bereket versin ki Yunus Nadi Bey mebustu. Bu yüzden gazeteyi kapatmaktan çekindiler. Fakat sonra bir bahane icat ettiler, Tasviriefkâr'ı on gün müddetle kapattılar. Buldukları bahane şuydu: Şehremini İsmet Beyin kardeşi Savni Bey Yeniköy Dairesi Belediye reisi tayin edilmişti.

"–Vay, *kardeşi* kelimesi ilave ederek bu haberi yazdınız, bunda kötü niyet var, dedilerdi."[3]

Abidin Daver'in sözünü ettiği bu gazeteyi ve koleksiyon içindeki bu resmi bulabilmek için hayli heyecanlı bir araştırmanın içine girdik. Atatürk'ün İstanbul basınında ilk çıkmış resmini kapsayan gazeteyi koleksiyon içinde bulduğumuz zaman da Arşimed kadar sevindik, *buldum* diye. Olanaklar gereği kadar elverişli olmadığı için fotokopi ne yazık ki flu çıktı. (Sonradan net fotokopisi alınmıştır.)[4]

3 *Yirminci Asır* dergisi, 28 Ocak 1956, Cemalettin Saraçoğlu.

4 *Tesvir-i efkâr* gazetesi, Belediye Kitaplığı, 29 Ekim 1915 (16 Teşrinievvel 1331-20 Zilhicce 1333), s.1.

Resim Altları

Etrafında kıyametler koparılan ve Mustafa Kemal'in İstanbul basınında ilk kez yayımlanan bu fotoğrafın lejantlarını sırasıyla açıklayalım:

Resim, ressam Cemal tarafından yapılmıştır. Resmin sağ üst köşesinde *Osmanlı-İtilaf Devletleri,* yazının altında *16 Teşrin-i evvel 1330,* sol üst köşede *Harbinin Devr-i Senevisi,* altında *19 Zilhicce 1332* yazmaktadır. Sağda İstanbul resminin altında, *Üç yüz milyon İslâmın istinatgâh ve ilticagâhı olan makam-ı hilafet-i uzma* yazılıdır. Soldaki Çanakkale haritasının altında da şunlar yazılıdır: *Muhafaza ve müdafaasında gösterilen ulüvv-i fedakârî sayesinde üç yüz milyon İslâmın selâmet ve rehası temin edilmiş olan Çanakkale Boğazı.* Mustafa Kemal'in resminin lejandına gelince: Mustafa Kemal'i İstanbullulara ilk tanıtan bu resmin tarihi resim altı şöyledir:

> *"Çanakkale muharebe-i berriyesinde fevkalâde yararlıkları görülen ve emr-i müdafaadaki iktidar ve maharetiyle bihakkın ihraz-ı şan ve şeref eyleyerek Boğazları ve makam-ı hilâfeti kurtaran kumandanlarımızdan celadet-i fıtriye ve havarik-ı hamaset ile mümtaz MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEYEFENDİ"*

Bu Osmanlıca resim altını şöyle arındırabiliriz:

Çanakkale kara savaşlarında olağanüstü yararlıkları görülen ve savunmadaki kudret ve becerisiyle gerçekten şan ve şeref kazanarak Boğazları ve Hilâfet makamını kurtaran kumandanlarımızdan yaratılıştan yiğitlik, kahramanlık ve hârikalar timsali Albay Mustafa Kemal Beyefendi.

Mustafa Kemal'in bu resmi, gazetede 29 Ekim 1915 tarihinde yayımlanmıştır. Bu mutlu rastlantı ile sekiz yıl sonraki Cumhuriyet'in ilanı tarihinde yayımlanmış olan bu resimaltı, aynı zamanda Mustafa Kemal mucizesinin de ilk müjdesidir.

Ortada bayrağın önündeki Türk askerinin lejantı da şöyle:

> "Milletimizin semavî nişane-i itilası ıtlakına şayan olan necm-ü hilalin şan-ı bülendini muhafaza ve bir kat daha i'la için bir se-

neden beri serhadlerimizde dünyanın en büyük üç devletine karşı tarih-i cihanda bir misli daha görülmemiş fedakârlıklarla harb eden ve bilhassa Çanakkale cephesinde taklib-i şuun-i âlem edecek surette havarik ve besalet ve hamaset gösteren Cünud-i mansure-i islamiyenin bir mümessil-i zî celadeti."

İçinde birkaç Türkçe sözcük dışında hemen hepsi Arapça ve Farsça olan bu "1915 Türkçesi"nden sadece gençlerimiz değil, yaşı altmışı geçmiş olanlarımız bile pek bir şey anlamaz. Bu metni anlaşılabilir hale şöyle getirebiliriz:

"Ulusumuzun yükselmesinin bir sembolü olan ay-yıldızımızın yüce şanını korumak ve bir kat daha yükseltmek için bir yıldan beri dünyanın üç büyük devletine karşı dünya tarihinde bir benzeri daha görülmemiş özveriyle savaşan ve özellikle Çanakkale cephesinde dünyayı sarsacak harikalar yaratan ve Allah'ın inayetiyle zaferler elde etmiş olan İslamın kahraman ve yiğit ınümessili."

Dünyanın en cesur ve kahraman askeri olduğunu tarih boyunca yüzlerce kez kanıtlamış olan bu Mehmetçiklerle Mustafa Kemal harikalar yaratmış, taarruza geçilmesi olanaksız gibi görünen durumlarda birliklerini zaferden zafere koşturmuştur. Mustafa Kemal'in askeri dehasının ilk örneklerinden birini oluşturan bir olaya daha değinelim:

Yukarıda metninden bazı bölümler verdiğimiz Mareşal Liman von Sanders, adı geçen mektubun bir bölümünde:

"...Mustafa Kemal Bey müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmıştır"

dedikten sonra şunları da eklemektedir:

"Çünkü bu hususta görevlendirilmiş olan 16. Kolordu Kumandanı, 7. ve 12. tümenlerle hücuma geçmesi yolunda üstüste verilen emri yerine getirmemiştir."

Mareşal Liman von Sanders'in taarruza geçmesi için emir verdiği ve Mareşal'in bu emrini *bu durumda taarruza geçmek imkânsızdır* diyerek yerine getirmeyen kişi, Saros Grubu Komutanı Albay Feyzi

Bey'dir.[5] Mustafa Kemal, kendisinden önceki bu komutanın *imkânsız* gördüğü bu görevi gözünü kırpmadan yükümlenmiş, birliklerini saldırıya geçirerek *imkânsız*'ı *imkân* dahiline sokmuş, adını dünyaya duyurmuştur. Bu zaferlerin olumlu sonuçları her bakımdan yaşamsal önem taşımaktadır. Sadece İstanbul'un kurtarılmış olması bile Türkiye'nin yazgısında büyük etken olmuştur. Bütün bu olağanüstü başarıların ödülü de, adının ve resminin yayımlanmasının yasaklanması olmuştur.

Adının Yanında Paşa Sanının Yazılması Yasaklanan Bir Paşa: Mustafa Kemal

Mustafa Kemal'in adına ve resimlerine karşı uygulanan bu yasak, ne gariptir ki, Kurtuluş Savaşı döneminde de sürdürülmüştür. Ayrıca, adının yanında *paşa* sanının geçmesi de yasaklanmıştır. Bu yüzden de bir gazete resmini bastığı, bir başka gazete de adının yanına *paşa* sanını eklediği için cezalandırılmıştır! Bu olay, 1920 yılında geçmiştir, ama yukarıdaki olayla birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu için öyküsüne bu bölümde değinmeyi uygun gördük.

Bilindiği gibi Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtikten ve Kurtuluş Savaşı'nı başlattıktan sonra Padişah Vahdettin'in imzaladığı fermanlar ve fetvalarla idama mahkûm edilmiş, üzerine Anzavur kuvvetleri ve Kuvay-i İnzibatiye Ordusu sevk edilmiştir. Ayrıca gazetelerde resminin yayımlanması ve adının yanında *paşa* unvanının yazılması yasaklanmıştır. Saraya bağlı, Kurtuluş Savaşı'na muhalif gazeteler de Mustafa Kemal Paşa'dan *merkum* diye söz etmeye başlamışlardı. *Vakit, Akşam, İkdam, Tasvir-i Efkâr*... gibi gazeteler de olanakları oranında ve sansürden kaçırabildikleri kadar Anadolu Harekâtı'na ve Mustafa Kemal Paşa'ya ait haberlere sütunlarında yer vermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın resmini koymak cesaretini gösterenlerle, adının yanında *paşa* sanını kullanan gazeteler de cezalandırılmıştır.

5 Feyzi Bey-Paşa, İstanbul Muhafızlığı da yapmış olan Ahmet Feyzi Paşa'dır. Mareşal Fevzi Çakmak'la karıştırılmamalı.

Resmini basan *Vakit* gazetesiyle, adından *paşa* diye söz eden *İkdam* gazetesinin cezalandırılmasıyla ilgili Divanıharp kararını, gazete koleksiyonun karanlığından ilk kez bu yapıtla gün ışığına çıkarıyoruz:

Divanıharp Kararı

"*İkdam* gazetesinin 3 Temmuz 1336 (1920) tarihli ve 8399 numaralı nüshasının üçüncü sayfasının birinci sütununda *Mustafa Kemal Paşa'nın Mütalaası* ve 4 Temmuz 336 tarih ve 8400 numaralı nüshanın birinci sayfasının son sütununda *Yunan Taarruzu İlerliyor* başlıklı yazılarda merkuman[6] *Mustafa Kemal* ve *Ali Fuat*'a 'paşa' unvanı, isimleri geçtikçe ısrarla isimleri yanında yazılmıştır.

"Baştan beri eşkıya kuvvetleri *(yurt savunucuları için kullanıyor bu deyimi)* taraftarlığı ile tanınan *Vakit* gazetesinin 4 Temmuz 1336 tarihli ve 135 numaralı nüshasının ikinci sütununda da *Bosfor* gazetesinden naklen bir kenarında *feth-i karip* ve *innafetahnaleke* ayetini kapsayan merkumandan Mustafa Kemal ve diğer mahkûmlar İsmet ve Kavaklı Fevzi'nin resimlerini neşir ve altına da *Anadolu harekâtını idare edenler* yolunda manalı bir cümle koymuştur.

"Bu neşriyat, şu korkulu zamanda devletin haricî siyasetine tamamen aykırı ve dahilî emniyetini de sarsıcıdır. Bununla beraber kamuoyunu heyecanlandırıcı ve *tesvil*[7] mahiyetinde bulunduğu da aşikârdır. Çünkü bir taraftan bu *eşkıyalar ve alçaklar* kanunen mahkûm edildiği halde meşru kuvvetlerin yanında dördüncü bir kuvvet sayılan matbuat tarafından âdeta alkışlanmaları, kamuoyunu, hükümetin ılımlı siyaseti hakkında tereddüde düşüreceği şüphesizdir.[8]

6 "Merkum" sözcüğü, rakam=sayı kökünden gelmektedir. İnsan sayısını gösterir. Bir kişiye bey ya da efendi sıfatı yakıştırılmıyorsa merkum sözcüğü kullanılır. Bu sözcükte aşağısama korkusu da vardır. Merkuman ise merkum sözcüğünün çoğuludur. Kurtuluş Savaşı döneminde Mustafa Kemal ve arkadaşları için çok kullanılmıştır.

7 Tesvil, çirkin bir şeyi güzel göstererek kandırma anlamına gelir.

8 *Vakit,* 16 Temmuz 1920, s.2, sütun 4.

"Yukarıda beyan olunduğu üzere bu gazetelerin, âsi eşkıyanın harekâtını daima iyi gösterecek mahiyette yayın yapmaları, özellikle *İkdam* gazetesinin gûya Veliaht Hazretlerinin (Abdülmecit Efendi) sarayı halkından birisi tarafından telefonla bildirilmiş olduğunu ileri sürerek *İzmir'in Kuvayi Milliye tarafından işgal edildiğini ve Yunanlıların 10 bin kadar telefat verdiğini* bildiren, fakat sansür tarafından çıkarılan uydurma haberlerin neşrine kalkışması bu neşriyatın kötü niyetle yapıldığına delalet etmektedir. Bu itibarla sanıklardan Yusuf Kenan ve İsmail Ramiz beylerin kamuoyunu heyecanlandırıcı ve kandırıcı mahiyette olan neşriyatta bulunmak fiilini işledikleri ve hareketlerine uyan Matbuat Kanunu'nun 19. maddesinin birinci fıkrasına göre bunlardan İsmail Ramiz Beyin tutuklandığı tarihten başlayarak bir ay, Yusuf Kenan Bey hakkında da hafifletici nedenler mevcut olduğundan Mülkiye Ceza Kanunu'nun 47. maddesinin son fıkrasına uyularak tutuklandığı tarihten itibaren 15 gün süreyle hapse konulmalarına ve *İkdam* gazetesinin süresiz kapatılmasına karar verilmiş ise de işlenen cürmün mahiyeti süresiz kapatmayı gerektirecek derecede olmadığı duruşma sonunda anlaşıldığından süresiz kapatmaktan vazgeçilerek Sıkıyönetim Kararnamesinin 5. maddesine uyularak *İkdam*'ın 8 ve *Vakit*'in 10 gün süreyle kapatılmalarına..."[9]

Vakit Gazetesinin Mahkûmiyetine Yol Açan Atatürk Fotoğrafı

Yayımladığı Atatürk resmi nedeniyle *Vakit* gazetesini, adının yanında *paşa* sanını kullandığı için de *İkdam* gazetesini mahkûm eden Harp Divanı kararını özetleyerek ve sadeleştirerek yukarıya aldık. Karar, her satırı, her sözcüğü ile yakın tarihimizin akıl almaz, havsalaya sığmaz bir ihanet belgesidir. Tek amacı yurdu bağımsızlığına kavuşturmak olan bir lidere bu kararda yakıştırılan sıfatları, savaştığı düşman bile kullanmamıştır. En hafifi *merkum*'dan başlayarak *eşkıya* ve *alçak* hakaretlerine varıncaya dek pislik püskürten Kürt Mustafa

9 *Vakit,* 4 Temmuz 1920, s.1, sütun 2.

Paşa, Saray'ın bir uydusu, bir oyuncağı olduğu halde, Mustafa Kemal Paşa'nın ta Sıvas'lardan, Ankara'lardan sesini ve etkisini İstanbul'a kadar uzatması üzerine kısa bir süre sonra nice yurtseveri doldurduğu hapishaneye -onlar çıkarken- kendisi girecektir.

Mustafa Kemal'in resminden bile ürken ve o resmi yayımladığı için *Vakit* gazetesini kapatan bu ürkek ve korkak, fakat zalim Saray çevresinin bu resimle ilgili olarak Harp Divanı suçlama gerekçesi bir mantık sefaletinin de örneğidir. Gazetede yayımlanan bu resim, devletin dış politikasına ve iç güvenliğine tamamen aykırı imiş! Kamuoyunu *tereddüde duçar* edermiş! Yurdun birçok bölgesini işgal etmiş olan Müttefik kuvvetleriyle İzmir'den Anadolu içlerine doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri bu yurdun dış politikası ve iç güvenliği için tehlike sayılmıyor da, *Vakit* gazetesinin, o istilacı kuvvetleri topraklarımızdan atmak için savaşım veren Mustafa Kemal'in resmini yayımlaması yurdun dış politikası ve iç güvenliğine aykırı sayılıyor. Osmanlı İmparatorluğu bu işbirlikçi hainlerin bu zihniyeti yüzünden battı.

Hele Harp Divanı'nın, *İkdam* gazetesinin, İzmir'in Milli Kuvvetler tarafından geri alınmış olduğu hakkındaki haberi dolayısı ile gazeteyi kötü niyetle ve kamuoyunu heyecanlandırmakla suçlayarak bu haberden dolayı sorumluları mahkûm etmesi, Kurtuluş Savaşı'nın başarısını mahkûm etmekten başka bir şey değildir. Bu da vatan hainliğinin en ağırıdır.

Saray ve kuklaları Mustafa Kemal'i ve resmini mahkûm ederken, İstanbul halkı –bütün Türk milleti gibi– her namazda ve niyazda onun adını semavi bir varlık gibi huşu ile anmakta, başarısı için gece gündüz dua etmektedir.

ÇANAKKALE'DEN İSTANBUL'A DÖNÜŞ VE KISA BİR SOFYA ZİYARETİ

Mustafa Kemal, Çanakkale'de öyküsü ciltler dolduracak zaferler elde etmiştir. Bu başarıları en gerçekçi biçimde komprime eden, İngiliz Generali Aspinal Oglander olmuştur. General, İngilizlerin Gelibolu Seferi'nin Resmi Tarihi'nde diyor ki:

> *"Bir Tümen Komutanın üç ayrı yerde tek başına giriştiği hareketlerle bir savaşın, hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı tarihte pek nadirdir."*

Sanırım ki, "Mustafa Kemal Mucizesi" bundan daha iyi dile getirilemez. Bu övgünün bir özelliği de Mustafa Kemal'in yenilgiye uğrattığı bir "düşman"dan gelmiş olmasıdır. Çünkü, bir lidere kendi yurdunda övgüler yağdıranlar olabilir. Ama bu övgüler, özellikle, ordularını ağır yenilgiye uğrattığı "düşman"lardan geliyorsa, bunların objektif, gerçekçi ve içtenlikli olduğundan hiç kuşku duyulmamalı.

Yaptığı keşifler sonucunda düşmanda kaçma belirtileri gören Mustafa Kemal, elini kolunu sallaya sallaya düşmanın kaçmasına fırsat vermemek için saldırıya geçilmesini öneriyor, üst makamlar böyle bir çekilişe ihtimal vermiyorlar. Önerisi kabul edilmeyince, zaten aylardır gece gündüz verdiği savaşlarla hasta olan Mustafa Kemal istifa ediyor, Mareşal Liman von Sanders de bu istifayı hava değişimine çeviriyor.

Tarih Tutarsızlıkları

Bundan sonra çeşitli kaynak yapıtlardaki tarihler gene karışık ve tutarsız. Mustafa Kemal'in istifa edip İstanbul'a döndükten sonra

Sofya'ya gidişi, Sofya'dayken Edirne'deki 16. Kolordu Komutanlığı'na atanışı. Oradan da Diyarbakır'da görevlendirilmesi nedeniyle İstanbul'a gelecek, sonra Diyarbakır'a doğru yola çıkacak...

Bu tarih tutarsızlıkları içinde gerçeği bulabilmek için önce, Yaver Cevat Abbas Gürer'in anılarından izleyelim:

10 Aralık 1915: İstifa eden, fakat istifası hava değişimine çevrilen Atatürk'ün İstanbul'a gelişi ve Akaretler'deki eve yerleşişi.

20 Aralık 1915'te, Salih Bozok ve Fuat Bulca ile beraber bulunduğu bir sırada Müttefik donanması ve askerlerinin 19'u 20'ye bağlayan gece sessizce kaçtıklarını telefonla öğreniyor, önerilerinin yerine getirilmemiş olmasına üzülüyor.

Bu günlerde (yani 20-25 Aralık arası) aldığı ısrarlı davetler üzerine dostlarını görmek üzere Sofya'ya gidiyor.

Sirkeci Garı'ndan ayrılmazdan önce yaveri Cevat Abbas'ın, "Siz Sofya'dayken bir görev verirlerse ne söylemekliğimi emredersiniz" sorusunu Mustafa Kemal şöyle yanıtlıyor:

–Vatanım tehlikede. En ufak bir müfreze kumandanlığı bile verseler kabul edeceğimi söylersin. Beni de derhal haberdar edersin.

Mustafa Kemal, Sofya'ya hareket ettikten *birkaç gün sonra* Cevat Abbas Gürer'i Başkumandanlık Muamelat-ı Zatiye Müdürlüğü'nden çağırıyorlar. "Mustafa Kemal'in merkezi Edirne'de bulunan 16. Kolordu Kumandanlığı'nı kabul edip etmeyeceğinin Sofya'dan kendisinden sorulmasını" istiyorlar. Cevat Abbas, Atatürk'ün kendisine ayrılırken söylediklerini Muamelat-ı Zatiye Müdürü Albay Osman Şevket Bey'e aynen aktarıyor. Bunun üzerine atama işlemi yapılıyor. Cevat Abbas Gürer de Sofya'ya telgraf çekerek durumdan Mustafa Kemal'i haberdar ediyor.

Telgraf çekildikten *bir gün sonra* Mustafa Kemal, yanında Sobronya azasından Zümrezade Şakir Bey olduğu halde Sirkeci Garı'nda trenden iniyor.

Ve Mustafa Kemal, *birkaç gün sonra* Cevat Abbas'la birlikte Edirne'ye hareket ediyor.

Mustafa Kemal, Edirne'de görev alışının *44. günü* Başkumandanlık Vekâleti'nden *merkezi Diyarbakır'da olan 16. Kolordu Kumandanlığı'na atandığına* dair bir telgraf alıyor.[1]

1 Cevat Abbas Gürer, *Ebedî Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, İstanbul, 1939, s.18-26.

Cevat Abbas Gürer'in notlarıyla resmi kronolojisini bağdaştırmak için bu bilgilerin ışığında olayları izleyelim:

Mustafa Kemal'in resmi sicilindeki istifa tarihi olan 10 Aralık 1915 tarihi diğer kaynaklarla uyum halindedir. Bu tarihi aynı zamanda Mustafa Kemal'in İstanbul'a da geliş tarihi olarak kabul ediyoruz. Bu başlangıç noktasından hareket ederek 10 Aralık'tan sonraki günleri izleyelim: Mustafa Kemal'in Çanakkale'den İstanbul'a geldikten sonra Sofya'ya gittiği tarihi kesin olarak saptayabilmek için mevcut kaynakları özenli bir incelemeden geçirdik. Bunlar arasında Fethi Okyar'ın anılarında Mustafa Kemal'in Çanakkale'den döndükten sonra Sofya'ya gidişiyle ilgili olarak şu notu görünce pek çok sevindik.

> "17 Nisan 1916 sabahı Mustafa Kemal'i karşımda görünce mutlu oldum."[2]

Bir an için biz de mutlu olduk; çözümleyemediğimiz tarihlerden birini olsun saptayabildiğimiz için. Ama sevincimiz uzun sürmedi. Atatürk'ün biyografisi üzerine eğildiğimiz zaman gördük ki, Mustafa Kemal'in, Fethi Bey'in belirlediği tarihte Sofya'da olmasına olanak yoktur. Çünkü Mustafa Kemal, o tarihte Doğu'da Ruslara karşı savaşmaktadır. Bu anıların günü gününe tutulmuş notlara dayanarak yazıldığını sanıyorduk ve tarih rakamlarının bile uydurulacağı aklımıza gelmiyordu.

Edirne'ye Atanış ve İstanbul'dan Ayrılış

Atatürk'ün Edirne'deki 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması nedeniyle tarihsel olayların akışını Cevat Abbas Gürer'in verdiği bilgilere göre şöyle sıralabiliriz:

25 Aralık 1915: Sofya'daki dostlarını ziyaret etmek üzere izinle Sofya'ya gitmesi.

31 Aralık 1915 Cumartesi: Edirne'deki 16. Kolordu Komutanlığı'na atandığının Cevat Abbas Gürer tarafından kendisine bildirilmesi üzerine Zümrezade Şakir Bey'le birlikte İstanbul'a dönüşü.

2 *Üç Devirde Bir Adam,* Fethi Okyar, yayına hazırlayan Cemal Kutay, İstanbul, 1980, s.222.

13 Ocak 1916 Perşembe: Gerekli değinmeleri yaptıktan ve hazırlıklarını bitirdikten sonra İstanbul'dan Edirne'ye hareketi.

Mustafa Kemal'in Edirne'deyken merkezi Diyarbakır'da bulunan 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması nedeniyle Edirne'den ayrılış, İstanbul'a geliş, Doğu'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılış tarihleri de kaynak yapıtlarının hepsinde, hatta resmi sicilinde bile birbirini tutmaz bir karışıklık içinde. Resmi sicil dahil biyografik yapıtlarda İstanbul'a geldiğine dair kayıt bile yok.

Edirne'deyken merkezi Diyarbakır'da olan 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması, Enver Paşa'nın Eskişehir'den çektiği telgraf üzerinedir. Telgrafın tarihi 27 Ocak 1916'dır. Bu tarihi başlangıç alarak bundan sonraki gelişmeleri Şükrü Tezer'in günü gününe not tuttuğu anılarından[3] izleyeceğiz. Şükrü Tezer'i Mustafa Kemal Edirne'de tanımış, Diyarbakır'a giderken de şifre subayı olarak yanına almıştır. Şükrü Tezer'in anılarının yayımından önce –Kinros'un yanılgılarını düzeltmek amacıyla– *Milliyet* gazetesinde çıkmış açıklamaları vardır. Oradaki tarihler daha net ve kesindir. Şimdi, günü gününe tutulmuş bu notlara göre –ve gerçeğe en uygun biçimde olarak– ayrılış ve işe başlayış tarihlerini saptayalım:

Mustafa Kemal'in merkezi Diyarbakır'da olan 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması: 27 Ocak 1916 Perşembe.

Edirne'den ayrılışı: 2 Mart 1916 Perşembe.

İstanbul'a varış: 3 Mart 1916 Cuma.

İstanbul'dan ayrılış: 16 Mart 1916 Perşembe.

Bu tarihler benim kişisel saptamalarımdır; fakat gerçeğe en uygunu budur.

M. Kemal'in İstanbul'dan Uzak Geçen Günlerine Kısa Bir Bakış

Mustafa Kemal, atandığı XVI. Kolordu Komutanlığı'nda da büyük başarılar göstermiş, bu arada generalliğe yükselmiş (1 Nisan 1916), Ruslardan Muş'u ve Bitlis'i geri almış (6-7 Ağustos 1916), çeşitli savaş ve liyakat madalyalarıyla onurlandırılmıştır.

3 *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Şükrü Tezer, Ankara, 1972.

Mustafa Kemal, Doğu'da bulunduğu bu süre içinde 7 Kasım 1916 tarihinden başlamak üzere anılarını günü gününe bir defterde saptamıştır. Bu anılar, 24 Aralık gününe kadar sürmüştür ki, bunlar, Milli Kahramanımızın gerek biyografisi, gerek kültürel nitelikleri bakımından olağanüstü önem taşır.

M. Kemal, XVI. Ordu Komutanlığı'ndan Fahreddin Paşa yerine, "Hicaz Seferi Kuvvetleri Komutanlığı"na atanmış ise de (17 Şubat 1917), bu görevi kabul etmemiş, bunun üzerine karargâhı Suriye'de olan VII. Ordu Komutanlığı'na getirilmiştir (5 Temmuz 1917).

MUSTAFA KEMAL
1. ORDU KARARGÂHI'NDA

Geçmiş olay ve atamalarda olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın 1917-1918 yılları eylem, atama, işe başlayış ve ayrılış tarihleri de net değil, hatta bir hayli karışık. Biz, bu dönemler için, yaveri Şükrü Tezer'in anılarını uygulamaya daha yakın buluyor ve adı geçen kaynaktan yararlanmak istiyoruz.

Mustafa Kemal, 24 Haziran 1917 günü Halep'teki komutanlar toplantısına katılmış, haziran sonlarında kendisine teklif edilen 7. Ordu Komutanlığı'nı kabul etmiş ve 5 Temmuz 1917 günü atama işlemi yapılmıştır. Atama emrini alan Mustafa Kemal, karargâhını oluşturmak üzere İstanbul'a gelmiştir.

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı sürece Mehmet Ali Paşa komutasında bulunan Birinci Ordu Karargâhı bütün dayama döşemesiyle Mustafa Kemal Paşa emrine verilmiştir. Bu bina İran Elçiliği karşısında bulunan bugünkü İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin bulunduğu binadır. Mustafa Kemal'in bir ay kadar görev yaptığı ve her tarafına anılarının sindiği bu bina sonradan değişikliğe uğramış, yanındaki arsaya bir ek bina yaptırılarak ana bina ile birleştirilmiştir. Birinci Ordu Karargâhı olarak kullandığı yıllarda iç bölmeleri ahşap olan binanın tavanları muşamba kaplıdır. Muşamba üzerlerinde de süslemeler vardır. Duvarlar sertleştirilmiş mukavva (kartonpiyer) ile süslüdür.

Bina sonradan Türkocağı olarak kullanılmıştır. Daha sonra da, Gazeteciler Cemiyeti'ne geçinceye kadar Halkevleri'ne verilmiştir.

Bu binada, Birinci Ordu Komutanı olarak görev yapmış olan Mehmet Ali Paşa, 11 Mart 1919 günü ağzına tabanca sıkmak suretiyle intihar etmiştir.[1] Ölüm haberini veren gazete, intihar nedenini yazmamaktadır.

1 *Alemdar* gazetesi, 10 Mart 1919.

Bu binaya Atatürk'ün yerleşmesinin bir de öyküsü var. Bunu da Salih Bozok'un anılarından aktaralım:

Mustafa Kemal Paşa, kendisine bir karargâh verilmesi için Enver Paşa'ya başvuruyor, o da Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa'ya emir veriyor. Mehmet Ali Paşa'nın gösterdiği binaların hiçbirini Mustafa Kemal Paşa beğenmiyor. Mehmet Ali Paşa da:

"Siz bir bina seçiniz, tahliye ettireyim" diyor.

Mustafa Kemal, Ayazpaşa'da Jandarma Karakolu olarak kullanılan (şimdi Atatürk Kültür Merkezi olan) binayı seçiyor. Mehmet Ali Paşa, o binayı ordu karargâhı olarak kullanmak istediği için vermek istemiyor. Atatürk'ün de fena halde canı sıkılıyor. Doğru Cağaloğlu'ndaki Mehmet Ali Paşa'nın karargâhı olan (şimdiki İstanbul Gazeteciler Cemiyeti) binaya giderek orayı zorla işgal ediyor. Bu durum karşısında Mehmet Ali Paşa, Enver Paşa'ya şikâyette bulunuyorsa da bir sonuç alamıyor.

(Mustafa Kemal Paşa'nın o günlerde Taksim Sıraserviler'deki bir evde Mareşal Falkenhein'la görüştüğünü Salih Bozok anılarında belirtmektedir.)[2]

2 Salih Bozok, *agy.*

ATATÜRK, RASİM FERİT BEY'İN EVİNDE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUCUNU AÇIKLIYOR

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı bu bir ay içinde özel ve resmi yoğun değinmelerde bulunmuştur. Bu arada, Pangaltı'da Dr. Rasim Ferit (Talay) Bey'in evinde *16 Temmuz 1917 Perşembe günü* yapılmış bir söyleşi toplantısı vardır. Atatürk bu söyleşi toplantısında Almanların Birinci Dünya Harbi'ni kaybedeceğini kesinlikle söylemiştir. O günlerde Almanlar zaferden zafere koşmakta, hiç kimse Almanların kesin zaferinden en küçük kuşku duymamaktadır. Atatürk'ün, hangi koşullar altında böyle bir kanıya vardığını belirlemek için Almanların Fransız cephesine kısa bir göz atalım:

21 Şubat 1916: Almanlar Verdün bölgesi üzerine başlattıkları saldırı sonucunda Fransız mevzilerini ele geçirmişler, 25 Şubat'ta da Douaumunt istihkâmlarına girmişlerdir.

1917 Mayıs'ı: Fransız direnişi sonuç vermiyor, Almanlar ilerliyor.

25 Mayıs: Almanlar Paris üzerine yürümektedir.

Temmuz 1917: Almanlar, Doğu Avrupa'da Galiçya'yı ve Riga'yı ele geçirmiştir.

Atatürk'ün Dr. Rasim Ferit Talay'ın evinde savaşın sonucu üzerine yaptığı söyleşi böyle bir döneme rastlamaktadır.

Şimdi, Mustafa Kemal'in çocukluk ve gençlik arkadaşı Asaf İlbay'ın anılarından o geceki söyleşiyi izleyelim:

Nafia Nezareti Fen Heyeti Müdürü Mühendis Selanikli Osman Fıtri Bey, memuriyetinde ve aynı zamanda mason teşkilatı içinde bir derece yükselir. Bu mutlu olayı kutlamak için de Dr. Rasim Ferit Bey'in evinde arkadaşlarına bir ziyafet verir. Ziyafette Üstad-ı âzam Mehmet Ali Baba, Muhtar Burhanettin, Süleyman Sırrı ve daha birçok *sivri* kişiler vardır.

Söyleşi konusu, bütün cephelerde zaferden zafere koşan Almanların harbi kesin olarak kazanacakları ve İttihat Terakki hükümetinin başarılı yönetimidir.

Atatürk, bütün bu söylenenleri sonuna kadar dinler, sonra:

–"Yanılıyorsunuz efendiler" diye söze başlar. "Bu dış görünüşe aldanmayınız. Zaman, Almanların aleyhine işlemektedir."

Meclis'te şaşkınlık belirtileri... Mustafa Kemal'e hayretle ve kuşku ile bakmaktadırlar. İçlerinden biri der ki:

–Paşam! Fransız ordusu Verdün kalesine çekilmiştir. Fransız Hükümeti Paris'i terk etmiştir. Türk ve Bulgar basını Alman Ordusunun zaferden zafere koştuğunu yazıyor. Gazeteler ilaveler basarak zafer ve bayram şenliklerini ilan ediyor. Halk kesin zaferin sevinciyle mest olmuştur.

Mustafa Kemal, sükûnetle yanıtlar:

"Bu dış görünüşün ardındaki gerçeklere iyi nüfuz etmek gerekir. Zaferden zafere koşan Alman orduları Fransız müdafaa hatlarında durmuştur. Müthiş saldırılarıyle çelik kaleleri yıkan Alman ordusunun tam kesin neticeyi alacağı zamanda ve meydan muharebesinin en canlı faal devresinde durması iyi anlama gelmez. Benim görüşüme göre Alman ordusunun durmasiyle mağlup olması müsavidir. Memleketim için çok feci sonuçlar hazırlayacak olan bu kanaatim, ne yazık ki, kuvvetlidir. Alman orduları ve Müttefikleri mağlup olacaktır; hatta yenilmiştir bile. Alman ordularının birkaç günden beri devam eden en şiddetli taarruzlarının durdurulması, mukabil Fransız-Amerikan taarruzunun başlamasını mucip olacak, bu da Alman ordularının çözülmesiyle neticelenecektir."[1]

Meclis'te şaşkınlık artar ve Mustafa Kemal'e acıyarak bakanlar da olur. Ama savaşın sonucu tıpatıp Mustafa Kemal'in dediği gibi çıkar.

Mustafa Kemal, İstanbul'da kaldığı bu kısa süre içinde pek yoğun değinme ve girişimlerde bulunmuştur. İmparatorluğun yazgısını etkileyecek komplolara bile alet edilmek istenilmiştir. Bu olayları, Atatürk'ün daima yanında ve beraberinde bulunmuş olan Şükrü Tezer'in anılarından izleyelim:

1 Asaf İlbay, *Milliyet* gazetesi, 1948, dizi yazı.

"...Mustafa Kemal, İstanbul'da bulunduğu bu süre içinde bazı nezaretlerle İstanbul'da bulunan ordu ve kolordu kumandanlariyle de karşılıklı teması daima muhafaza ederdi. (...) Bunlar arasında eski Hariciye vekillerinden Tevfik Rüştü (Aras) Beyi birkaç defa ziyaret ettiğini bilirim. Hatta bir gün ziyaret maksadiyle evine gittikleri zaman Doktoru bulamadıkları için otomobille evine bırakılmak üzere bana verdikleri kartvizitini kenarından kırmışlardı ki bunun özel manasını bilmem izaha lüzum var mı? Sayın Rüştü Aras'ın o tarihlerde Harbiye Şişli Caddesi üzerindeki sağ taraf binaların birinde oturduklarını bugünkü gibi hatırlarım.

Madam Corinne'i Ziyaretleri

"İşlerinin müsait bulunduğu zamanlarda bazı geceler eski Harbiye Mektebi karşısındaki sıra binaların birine de ara sıra uğrarlardı. Bu binada Madam Corinne adında bir bayan otururdu.

"Paşa, buraya giderlerken biz yaverlerini de beraberinde götürür ve hususi olarak hazırlanan ve tam manasiyle 'nezih' kelimesiyle ifade ve tavsif edebileceğim toplantıda bulunarak biraz hoşça vakit geçirip yorgunluklarını giderirlerdi."[2]

2 Şükrü Tezer, *agy*, s.131.

ENVER PAŞA'NIN CUMHURBAŞKANI OLMAK HÜLYASI

Enver Paşa, ihtiraslarının son noktasına erişmek ister: Saltanatı yıkacak, Cumhuriyet'i ilan edecek, cumhurbaşkanı olacaktır! Ama ihtiraslarıyla akıl dümeni denk değildir. Zaman, ortam ve koşullar uygun mudur? Böyle bir girişimin doğuracağı yıkımlar yurdu uçuruma mı sürükler? Bu yönleri akıl ve yargı süzgecinden geçirmeden her hatırına geleni uygulama alanına koymaya çalışan, nerede, ne zaman durulacağını ve uygulama ortamı beklemenin sabrını bilmeyen, bu nitelikleri yüzünden de bir "Sarıkamış Faciası"na yol açmış olan Enver Paşa, bu kez de o günlerin elverişsiz koşulları içinde "çılgınca" diye nitelenebilecek saltanatı yıkma girişimine atılmak üzeredir. Fakat yolunda ve karşısında ne yaptığını ve ne istediğini bilen dengeli ve askerlik yetenekleri pek üstün olan Mustafa Kemal vardır. Önce onu bu yola yatırmak gereklidir. Bunun için de bazı yoklamalara başvurmak ister; Levazımcı İsmail Hakkı Paşa'yı görevlendirir bu değinmeler için.

Şimdi, Yaver Şükrü Tezer'in bu konudaki anılarını ve açıklamalarını izleyelim:

> "...Resmî günlerden biriydi. Merasime iştirak edecek olan Mustafa Kemal Paşa ile birlikte biz de gitmiştik. Başkumandan Vekili Enver Paşadan başka daha bazı paşalar ve erkânın katılmış olduğu bu merasimde Harbiye Nezareti Levazımat-ı Umumiye Reisi İsmail Hakkı Paşa da (aksak) bulunuyordu.
>
> "Merasim sırasında İsmail Hakkı Paşa bir fırsatını bulup Mustafa Kemal Paşaya, yaverler hariç olmak üzere yalnız ikisi arasında bir gezinti yapmaları teklifinde bulunmuştu. Buna muvafakat cevabı veren Paşa, törenin sonunda bize hitaben:

'Çocuklar, siz otomobili alarak karargâha gidin. Ben, İsmail Hakkı Paşa ile biraz dolaşacağım' buyurmuşlardı.

"Aradan iki saat kadar bir zaman geçtikten sonra karargâha avdet eden Paşa, her zamanki âdetleri veçhile: 'Çocuklar, gelin bakalım' diyerek bizi odalarına çağırıp İsmail Hakkı Paşa ile aralarında geçen meselenin mahiyetini anlatmışlardı ki şimdi bunu, Mustafa Kemal'den dinlediğim şekilde aynen naklediyorum:

"Merasim yerinden İsmail Hakkı Paşa ile birlikte ayrıldıktan sonra Boğaziçi'ne doğru yaptıkları gezinti sırasında şundan bundan bahsedilirken sözü günün hadiselerine intikal ettiren İsmail Hakkı Paşa, vaziyet hakkında umumi bakımdan mütalaa yürütürken nihayet bir münasebetini getirip saltanatın ilgası keyfiyetini ele almış.

"Zaten bu gezintinin tertip edilmesindeki hikmeti ve İsmail Hakkı Paşa tarafından temas olunan hususların, her halde olağanüstü bir sonuca varacağını takdir etmekte gecikmeyen Mustafa Kemal'in, sükûnetle dinlediği İsmail Hakkı Paşanın sözlerine karşı ve – amiyane tabiriyle– baklayı ağzından çıkartmak maksadiyle:

–Peki Paşam, işin sonu ve idare şekli ne olacak?

"Demesi ve Hakkı Paşanın tekrar bazı mütalaalarda bulunduktan sonra 'cumhuriyet' mevzuuna temas eylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşanın:

–Peki ama bu takdirde başa kim geçecek?

"Tarzındaki sualine karşı da İsmail Hakkı Paşa aynen şöyle demiş:

–Sen, ben ve mesela Enver!

"Bu suretle Mustafa Kemal Paşanın anlamak istedikleri asıl gaye ve maksat da böylece ortaya atılarak açıklanmış oluyordu.

"Bu olayın bizzat Enver Paşa tarafından hazırlanarak onun sağ kolu mesabesinde bulunan İsmail Hakkı Paşanın tavassutu ile kendisine taraftar temin edebilmek için tertiplenmiş olduğu muhakkaktı.

"...M. Kemal'in bu teklife verdiği cevap şudur:

–Paşam, görüşünüzü izah ve gerekli mütalaada bulunmak suretiyle üzerinde durarak sonunu açıkladığınız durum, esas itibariyle çok önemli bir memleket meselesi olmakla beraber bunun, kanaatimce günün birinde mutlaka tahakkuk edeceğine hiç şüpheniz olmamak lazımdır. Ancak, bugünkü ahval ve ağır şartlar, buna asla elverişli bulunmadığı cihetle bu işin henüz sırası gelmiş değildir ve genel duruma göre düşüncelerinizin yine bugün için tatbik kabiliyeti de yoktur."[1]

Şükrü Tezer'in açıklamalarından anlaşılıyor ki, Mustafa Kemal olmasaydı, Enver Paşa yeni bir serüvene daha atılacak, girişim başarıya ulaşsa da, o bunalımlı savaş döneminde yeni bir "düşman"la, kendi ulusunun tutucu çevrelerinin tepkisiyle karşılaşarak çöküntüyü hızlandırmış olacaktı.

Tarih örnekleri göstermiştir ki, "önder" olmak sadece atılganlık, cesaret ve gözüpeklik gibi niteliklerle değil, dehayı oluşturan muhakeme, zekâ, itidal ve irade gibi niteliklere de sahip olmayı gerektirmektedir.

1 Şükrü Tezer, *agy*, s.131, 132.

SÜVARİLİK VE ATICILIK YARIŞMALARI

M. Kemal'in VII (Yıldırım) Ordu Komutanlığı'na atanıp da karargâhını kurmak üzere Diyarbakır'dan İstanbul'a geldiği bu dönemdeki koşu ve atıcılık gösterileriyle ilgili bir olayı yine Şükrü Tezer'in anılarından izleyelim:

"...Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu o sıralarda Diyarbakır'dan beraberinde getirmiş oldukları birkaç cins at ve kısrağı eski Harbiye Mektebi yanındaki Sipahi Ocağı'nda bulunuyordu.

"Bununla birlikte daha bazı cins atlar, bir gün öğleden sonra hazırlatılarak Hürriyetiebediye mevkiine getirilmiş ve daha önceden kararlaştırıldığı üzere belirli saatte Mustafa Kemal Paşa ile refakatinde bazı kumandanlar ve maiyeti erkânı olduğu halde Enver Paşa da sözü geçen yere gelmişti.

"Burada otomobillerden inilerek atlara binilmiş ve Kâğıthane'ye doğru yapılan gezi esnasında Paşa, merhum Cevat'la (Gürer) ikimizin bindiği kendi atlarına, Enver Paşanın önünde süratli ve dörtnal olmak üzere bir gösteri koşusu yaptırmıştı.

"Atlı kafilece bu suretle Kâğıthane Kasrına gidilerek bahçe kısmında Enver Paşa tarafından tertip edilmiş olan ve biri kumandanlara, diğeri de biraz aralıklı olmak üzere yaverler için hazırlanan masalarda, bir taraftan ayaküstü –hatırımda kaldığına göre– şampanyadan ibaret ve çerezi bol hafif tertip bir kokteyl devam ederken diğer cihetten de kumandanların ve hepsinden daha çok hevesli olarak bilhassa Enver Paşanın, bir ağaca iliştirilen sigara paketine tabancalariyle sekiz on adım

mesafeden ateş ettiklerini pek iyi hatırlamakla beraber, aradan çok zaman geçmiş olduğu için nişancıların derecesi ve kimin hedefe isabetli atış yapmış olduğu hakkında kesin bir şey söylemeye imkân göremiyorum.

"Böylece bir iki saat devam eden eğlenceli akşamüstü pikniğinden sonra biribirleriyle veda eden kumandanlar otomobilleriyle oradan ayrılarak yerlerine dönmüşlerdi."[1]

1 Şükrü Tezer, *agy*, s.133.

RAPORLARI

Mustafa Kemal, 15.8.1917 Çarşamba günü İstanbul'dan ayrılıp Halep'e gittikten sonra Türkiye'nin sadece askeri yönden değil, sosyal ve ekonomik yönden de ağır bir felaketle karşı karşıya olduğunu yakından görür. Yurdun bu acıklı durumunu "paşalar" kadrosu içinde devlet yöneticilerine duyuran, duyurmak gereğini duyan tek kişi Mustafa Kemal'dir. Bu raporlardan biri de 20 Eylül 1917 tarihli olanıdır. Raporda, uçurumun kenarına gelmiş olan Türkiye'nin o andan sonra tutumuna nasıl yön vermesi gerekeceği, bu felaketten en az zararla kurtulması için nasıl bir politika izlenmesi lazım geldiği, bütün acılığı ve çıplaklığı ile belirtilmiştir. Rapor, "gelecek olayları kâhince duyuran ve her Türk aydınının, hatta her vatandaşın okuması gereken"[1] çok önemli bir belgedir.

Önerilerine uyulmadığını ve önem verilmediğini gören Mustafa Kemal, üst üste raporlar yağdıracaktır; ama onlar kendi bildikleri yoldan yürüyecek, gözleri kapalı olduğu için de uçuruma düşecektir. Ve nihayet Mustafa Kemal, yurdu hızla felakete götüren kötü yönetime ortak ve alet olmamak için 6 Ekim 1917'de istifa eder. İstifa kabul edilmez, becayişen 2. Ordu Komutanlığı'na nakledilir. Mustafa Kemal, bu görevi de kabul etmeyince önce 1 ay, sonra 3 ay izinli sayılır. M. Kemal, 7 Kasım 1917'de İstanbul'da Genelkurmay emrine verilir.

1 Celal Erikan, *Komutan Atatürk*, c.1-2, s.218.

MUSTAFA KEMAL'İN YAVERİNİN VE OTOMOBİLİNİN ALINMASI

Mustafa Kemal, Ordu Komutanlığı'ndan "müstafi" olarak İstanbul'da Genel Karargâh emrindedir (7.11.1917 Çarşamba). Kendisine ve düşüncelerine ters düşen her eyleme ve yönetim biçimine karşı şiddetle direnen ve sert çıkışlar yapan Mustafa Kemal'e karşı Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili Enver Paşa diş bilemektedir. Ve bu yüzden de bazı küçük sorunlar nedeniyle Mustafa Kemal'i – aklınca– zor duruma sokmak istemektedir.

Bunun bir örneğini, yaveri Şükrü Tezer'in anılarından izleyeceğiz:

"İstanbul'a (VII. Yıldırım Orduları Komutanlığı'ndan istifa ettikten sonra) gelişimizden sonra Paşa, ilk günlerini istirahatle geçirerek bu arada yaptıkları bazı hususi ziyaretten başka hiç bir yere gitmiyorlardı.

"O günlere ait hadiselerin sağlık durumu üzerinde hasıl eylediği menfi tesirleri ve aynı zamanda ordu kumandanlığı faal vazifesinden ayrılmasının ciddi üzüntüsü içinde bulunan Mustafa Kemal, İstanbul'a gelişinden kısa bir süre sonra Enver Paşanın yepyeni bir sorusu ile karşılaşmıştı.

"Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın işgal eyledikleri yüksek makamın, sanki meşgul olacak başka bir işi yokmuş gibi, Mustafa Kemal'in beraberinde götürdüğü yaverleri ele alınarak bunların üçünün birden maiyetlerinde İstanbul'a getirmiş olması sebebiyle karargâh mensubu bazı zevat ve bu meyanda bir de otomobil meselesi, kendilerinden adet istizah şeklinde soruluyordu.

"Bu hususda Enver Paşaya o derece yanlış malumat verilmişti ki yaverlerinden başka Ordu Sıhhiye Reisini, bir erkânıharp subayını, karargâh kumandanını ve hatta Yıldırım Ordusuna ait iki otomobili bile birlikte getirmiş olduklarından bahsediliyordu.

"Şurası da dikkate şayandır ki o tarihlerde Mustafa Kemal, İstanbul'da bulunmuş olmasına rağmen Enver Paşanın bahsettiğim istihzah mahiyetindeki yazısını, mektup halinde değil, şifreli tel olarak almışlardı.

"16 Kasım 1333 (1917) tarihini taşıyan bu şifrenin özetle metni, hemen hemen yukarıda izah ettiğim şekli ihtiva ediyordu.

"Mustafa Kemal, bu şifrenin cevabını önceden şifreli olarak verilmek üzere bizzat dikte ettikleri halde sonradan kendi el yazılariyle ve mektup şeklinde yazıp göndermeyi daha uygun bulmuşlardı.

"Konu itibariyle yakından beni de ilgilendiren bu cevabi yazısının yarım asra yakın zamandan beri hatıra olarak sakladığım bir kopyasına göre münderecatını aşağıya naklediyorum:

"Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa Hazretlerine

Dersaadet
18.11.1333 (1917)

"16.11.1333 şifreli telgrafname-i devletleri ariza-i cevabiyesidir:

"Ordu Sıhhiye Reisi, yaptırdığı ameliyatın noksan olmasından ve tekrar muhtac-ı ameliyat bir halde rahatsızlığından dolayı 7. Ordu'dan müfarekat-i âcizanemden akdem (ayrılışımdan evvel) heyet-i sıhhiyenin verdiği raporla tebdil-i havaya lüzum gösterilerek terhis edilmiş ve karargâh kumandanı mazeret-i meşruasına binaen 7. Ordu dahilinde birçok zabitan gibi alelusul izin almıştı.

"Beraberimde bir erkânıharp zabiti aldığım hakkında (ki) ifade doğru değildir.

"Acizleri yalnız yaverlerimi beraber aldım. Bunda da 2. Ordu Kumandanlığından infikâkim (ayrılışım) sırasında 2. Orduya mensup olan mumaileyhimi (bu kişileri) beraber almak hususundaki emr-i devletlerine itiba ettim (uydum).

"Bunlardan yüzbaşı Salih (Bozok) Efendi, mevtini mucip olacak bir hastalığa müptelâ bulunduğundan taht-ı tedavide bulunması için ve Mülazim Şükrü Efendi (Tezer), bidayet-i harpten beri harp cephelerinden ayrılmamış olduğundan Manisa'da bulunan ailesince gösterilen mazeret üzerine mezunen terhis edilmişlerdir.

"Kendilerine bu müsaadeyi, kendileri II. Ordu'ya mensup zabitan oldukları için 2'nci Ordu Kumandanı sıfatını haiz olduğum zaman vermiştim.

"Yanımda yalnız bir tek yaver vardır. (Cevat Abbas), Bunu da Fevzi (Çakmak) Paşa Hazretleri 2'nci Ordu'nun yaverini beraberinde alıp gitmiş olduğundan naşi buna mukabil muhafaza etmiştim.

"Yedinci Ordunun iki otomobilini beraberimde almadım. Filhakika mezkûr ordunun iki otomobili vardı. Bunlardan biri, daha alındığı zaman kırık olduğundan ve her türlü teşebbüse rağmen nihayete kadar tamirine imkân bulunmadığından 7'nci Ordu karargâhının cenuba hareketinde mezkûr kırık otomobili, fazla yük olmamak için, Halep'te 15. Kolordu Karargâhında terkedilmiştir. Diğer otomobil dahi, lastiklerinin kâmilen mahvolmuş bulunmasından, metruk bir halde bulunuyordu.

"Fevzi Paşa Halep'e muvasalatında 2'nci Ordunun otomobilini beraber alıp getirdiği için ve âcizleri de 2'nci Orduya kumandan tayin edilmiş olduğundan mezkûr 2'nci Ordu'nun otomobiline mukabil, İstanbul'da lâstik tedariki ile kabil-i istifade bir hale ifrağı mümkün olur mütalâasına binaen mezkûr lâstiksiz otomobili İstanbul'a getirmiştim. Fakat maalesef buna imkân bulamadığımdan işbu otomobil, ait olduğu 2'nci Ordu'nun İstanbul'daki sevk memuruna teslim edilmiştir.

"İstanbul'da vesait-i nakliyenin tedarikinden müşkülâttan naşi, kendilerini burada icabettikçe tanıdığım zevattan rica ile tedarik ettiğim otomobilden istifade ettiğim maruzdur.[1]

Ordu Kumandanı
Mirliva
M. Kemal"

Çanakkale'de İngilizlerden İstanbul'u; Doğu'da Ruslardan Muş ve Bitlis'i kurtarmış olan bir Ordu komutanından Türk makamları bozuk bir otomobili esirgemiştir. Şubat 1919 maddesinde de görüleceği gibi işgal kuvvetleri, Mustafa Kemal'in altından otomobilini, yanından yaverini almıştı. Hazin, fakat gerçek.

Şimdi O, Perapalas'taki dairesinde yalnız başına, üzerine çöken felaketten yurdun nasıl kurtarılabileceğini düşünmekte, çareler aramaktadır.

1 Şükrü Tezer, *agy*, s.160-162.

MUSTAFA KEMAL'İN VAHDEDDİN'LE ALMANYA GEZİSİ

Yıl 1917, Aralık ayının 15. Cumartesi günü: Perapalas'taki özel dairesinde yurt sorunlarını "Düşünen Adam", Almanya gezisiyle ilgili olarak dikte ettiği anılarında bu konuya şöyle değinmektedir:

> "İstanbul'da Perapalas otelinin bir dairesine yerleşmiştim. Artık, her şeyin mahvolduğuna kani bir adam gibi meyus, düşünüyordum. Ancak, mahvolan bu her şeyin tekrar kurtarılabileceğine kani bir adam gibi müteselli idim.
>
> "Bu halet-i ruhiye içindeyken bir gün bana, padişahın vekili sıfatı ile Enver Paşa müracaatta bulundu ve dedi ki:
>
> –Almanya İmparatoru, zatışâhâneyi (Mehmet Reşat) karargâh-ı umumisine davet etti. Zâtışahâne böyle bir ziyareti yapamıyacak durumda bulunduğundan düşündük, veliaht hazretleri, zatışâhâne namına bu seyahati yapsın. Kendisinin refakatinde bulunmayı kabul eder misiniz?
>
> "Ben, böyle bir zat ile böyle bir seyahati kendim için enteresan gördüğümden derhal muvafakat cevabı verdim. Tertibat, tebligat yapılmış, iki üç gün sonra, bir *Perşembe akşamı* trene binip Vahdeddin'le seyahate çıkmaklığımız tekarrür etmişti."

Mustafa Kemal'in, hareket gününü perşembe olarak göstermesi bir bellek yanılgısı olabilir. Çünkü, Vahdeddin'le Sirkeci'den hareket tarihi 15 Aralık'tır ve bu tarih kesindir. Bu husus, bu seyahatle ilgili gazete haberleri de incelenerek, hareket gününün cumartesiye rastladığı saptanmıştır.

Şimdi tekrar Mustafa Kemal'in anılarına dönüyoruz:

"Bana denildi ki:

–Seyahata çıkmadan evvel veliaht hazretleriyle tanışmalısınız.

Naci (Eldeniz) Paşa, şimdi Kolordu Kumandanı ve Mekteb-i Harbiye'de benim Terbiye-i Askeriye hocamdı. O zaman zannederim Miralay Naci Bey, onun da Vahdeddin'le beraber bulunması tensip olunmuştu.

Bir gün, hareketimizden evvel Vahdeddin'in sarayında birleştik. Bizi, sarayın içinde Arap halılariyle örtülmüş bir salona açılan kapıdan bir odaya soktular. Redingotlu adamlarla dolu olan odanın eşyası, bir kanepe ve kanepenin iki tarafından birer koltuktan ibaretti. Henüz girdiğimiz bu odada ayakta dururken çok lâubali görünen redingotlu adamların içinde diğer redingotlu bir adam peyda oldu. Bu yeni gelenin kim olduğunu ve ne olmak lazım geldiğini ne ben, ne de aradaşım fark etmedik. İçeri girdi, bizim bulunduğumuz tarafa teveccüh etti (yöneldi). Kanepenin sağ köşesine oturdu. Ben, karşısındaki koltuğa oturdum. Mütenazır (karşısında) koltuğu Naci Paşa işgal etti. Bu zat bir defa gözlerini kapadı, derin bir vecde daldı, neden sonra tekrar gözlerini açtı, bize lütfen iltifat etti:

–Sizinle müşerref oldum, memnunum.

Tekrar gözlerini kapadı, bu nazikâne sözlere cevap vermeye hazırlanırken bîhuş (baygın, kendinden geçmiş) bir şahsiyetin huzurunda bulunduğumu fark ettim. Cevap vermek mi, vermemek mi lazım geldiğinde tereddüt ettim. Naci Paşanın yüzüne baktım. O da çok durgundu. Onda bir defa daha tekellüm (konuşma) kudreti olup olmadığını anlamak için beklemeyi tercih ettim. Biraz sonra gözlerini açtı:

–Seyahat edeceğiz değil mi?

Ben, çok sıkılmış, çok muazzep (sıkıntılı) bir halde:

–Evet, seyahat edeceğiz, dedim.

İtiraf edeyim ki bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumuzu hemen hissetmiş, fakat mantıkî mükâlemeye girişmekten kendimi menetmiştim. Hemen ayağa kalkıp dedim ki:

–Efendi hazretleri, beraber seyahat edeceğiz. Seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Perşembe (Cumartesi) günü garda hazır bulunacaksınız. Oradan hareket edeceğiz.

Veda ettik ve çıktık. Mükellef bir saray arabasına binmiştik. Naci Paşa ile aramızda takriben (yaklaşık) şöyle bir konuşma oldu:

–Zavallı, bedbaht, şayan-ı merhamet... Bunlarla ne olabilir?

–Öyledir.

–Bu zavallı yarın padişah olacaktır. Kendisinden ne beklenebilir?

–Hiç.

–Biz ki aklımız, mantıkımız vardır; biz ki memleketin mukadderatını, halini ve geleceğini anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?

Naci Paşa:

–Güç, dedi.

Perşembe (Cumartesi) akşamı gara gittim. Yalnız, daha evvel Vahdeddin'in etrafındaki adamlara haber göndermiştim ki bizim seyahatimiz nev'ama (bir bakıma) askerî bir seyahat olacaktır. Zatıâli üniformasını giymelidir.

Gara geldiğim vakit Vahdeddin'in sivil giyinmiş olduğunu gördüm. Veliahdin teşrifatçısı olan İhsan isminde bir adam vardı. Kendisine dedim ki:

–Ben, veliaht hazretlerinin üniforma giymesi için haber göndermiştim. Söylemediniz mi?

Bana, saray ananelerinin verdiği bir gururla:

–Siz kim oluyorsunuz? dedi.

–Ben sana kim olduğumu izah edecek vaziyette değilim. Yalnız, soruyorum: Ben sana veliaht hazretlerinin üniforma giymesi lazım olduğunu söylettim. Kendisine söyledin mi, söylemedin mi?

Bu cümleleri biraz sert telaffuz ettim. O zaman bana cevap vermeye mecbur kaldı:

–Ben söyledim, fakat yapmadı. Müsaade ederseniz izah edeyim.

Dedi. Anlattığına göre veliahde feriklik (tümgeneral) rütbesi tevcih olunmuş, sonra mirliva (tuğgeneral) olduğunu bildirmişler; o da bundan gocunarak:

'Mademki benden ilk rütbeyi almışlar, ikinci rütbeye tenezzül etmem.'
Demiş. Ve hiç bir rütbeye layık olmayan Vahdeddin işte bu sebeple Gar'a sivil gelmeyi tercih etmiş. İhsan Bey denen adamla fazla meşgul olmaya lüzum görmedim.
Bineceğimiz tren hazırdı. Bir askerî müfreze saff-ı harp nizamında veliahdi uğurlamaya muntazırdı (bekliyordu). Veliahdin yanına yaklaştım; Başkumandan Vekili Enver Paşa da orada idi:
–Bu asker, sizi teşyi için hazırdır. Kendilerini selamlayınız.
Dedim. Vahdeddin yüzüme baktı. Bu bakışı ile 'nasıl?' demek istiyordu. İşaret ettim.
–Siz yürüyünüz, arkanızdan biz geleceğiz.
Vahdeddin askerin önünden geçerken iki elleri yukarıda, gayritabii ve gayrışuuri selam vererek yürüdü. Geriye dönüp trene bindik. İçine girdiğimiz salonun pencerelerini açtırarak tren hareket edeceği sırada Vahdeddin'e:
–Bu pencereden askeri ve ahaliyi selamlayınız! dedim.
–Niçin lazımdır, dedi.
–Evet lazımdır!
Vahdeddin benim pervasızca ihtarlarıma boyun eğmiş görünerek dediğimi yapıyordu. Tren, İstanbul'u terketti.
Vahdettin, beraber bulunduğumuz salonun gerisindeki diğer bir salonda kendine hazırlanan kompartımana gitti. Ben, burada yatacaktım. Fakat salonun her tarafına birtakım bavullar, sepetler vesaire yığılmış olduğunu gördüm. Daha evvel, Vahdeddin'in çok yakını Refik isminde bir zata demiştim ki:
–İstiyorum, Vahdeddin'in yakınında yatayım, onunla beraber bulunayım.
Bu adam bana evvela söz vermişken sonra öyle bir tertip yapmış ki Vahdeddin'in yakın adamları her tarafı doldurmuş ve bana, bahsettiğim salon kalmış.
–Niçin böyle yaptınız?
Dedim. Bana güzel bir cevap verdi:
–Efendimiz bendegânı ile hemkarin (yakın) olmak ister. Zatıâliniz efendimizi ve o da sizi rahatsız edebilir. Bu sebeple

sizi onun vagonuna mutassıl (bitişik) bir yerde bulundurmayı tercih ettim.

Refik Beyin sözünü gayrı makul bulmadım. Evet, lazımdı ki Vahdeddin'in yanında uşaklar ve Refik Bey de uşakların başında bulunsun.

Trenimiz İstanbuldan uzaklaşmıştı ki bir zat geldi:

–Efendimiz sizi salona davet ediyor.

Dedi. Doğrusu bu davet beni memnun etti. Yarınki padişahı yakından tetkik etmek fırsatlarından birincisi bahşediliyor demekti.

Vahdeddin'in salonuna girdiğim vakit kendisini ayakta bena muntazır buldum. Oturdu, oturmak için bana da yer gösterdi. Bu dakikada sarayında ekseriya gözleri kapalı konuşan zatı, büsbütün başka bir vaziyette buldum. Bilakis gözlerini çok kuvvetle açmış ve dikkatle bana bakıyordu. Bir nutuk irat eder gibi şu tarzda beyanatta bulundu:

–Afedersiniz Paşa Hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak, trenin hareketinden sonra aldığım malumat üzerine gıyaben çok iyi tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve Anafartalarda yaptığınız bütün icraat ve kazandığınız muvaffakıyetler tamamen malumumdur. Siz, İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir kumandansınız. Beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnun ve müftehirim.

Vahdeddin bu sözleri çok ağır, fakat muntazam söylüyordu. Hayret ettim. İcap ettiği gibi cevaplar verdim. Aramızda mükemmel, ciddi ve samimi musahabeler (söyleşiler) oldu.

O gece için görüştüklerimizi kafi addederek kendisini fazla rahatsız etmek istemediğimi söyleyip müsaade aldım, salona döndüğüm zaman ferahlık hissediyordum. Düşündüm ki bu zat akıllı olmalıdır. İstanbul'da ilk buluştuğumuz zaman, o devri bilenlerce anlaşılması kolay olan esbap ve şeraitin tesiri altında garip bir hal gösteren veliaht, İstanbul'u terk ettikten, kendisini tamamen serbest gördükten ve bilhassa muhataplarının şayan-ı emniyet adamlar olduğunu anladıktan sonra şahsiyetini olduğu gibi göstermekte

artık beis görmüyor. Buna göre ben de kendisine bütün ahvali ve zaruretleri anlatabilirim. Hatta kendisince yapılabilecek bazı zeminler üzerinde faaliyete geçebilirim ümidine kapıldım."

Mustafa Kemal, artık İstanbul sınırları dışına çıkmış, Almanya'ya doğru yol almaktadır.

Vakit Gazetesinin Bu Seyahatle İlgili Haberi

Ertesi, 16 Aralık 1917 Pazar günü *Vakit* gazetesi bu seyahatle ilgili olarak aşağıdaki haberi yayımlamıştır:

"Veliahd-i Saltanat Devletlû, Necabetlû Vahidüddin Efendi Hazretleri, Avrupa cephe-i harpleri ziyaret etmek üzere dün akşam Balkan treni ile Viyana'ya azimet buyurmuşlardır. Refakat-i necabetpenahilerinde ser karin-i esbak Lûtfi Bey, Mustafa Kemal Paşa vesaire ile yaveran beyleri bulunmaktaydı. Tren saat 7.30'da hareket etmiştir. İstasyonda vükelay-i fühham ile sair bazı zevat taraflarından teşyi olunmuş ve bir müfreze-i askeriyye tarafından resm-i selam ifa edilmiştir. Veliahd-i Saltanat Hazretleri dün Saray-i hümayuna azimetle huzur-i hümayuna kabul buyurulmuştur."

Tasvir-i Efkâr gazetesi ise, uğurlayanlar arasında şu adları da sayıyor: Şeyhülislam Musa Kâzım, Maliye Nazırı Cavit, Hüseyin Cahit (Yalçın), Mithat Şükrü (Bleda).

Mustafa Kemal'in Almanya'da Geçen Günlerine Kısa Bir Bakış

Mustafa Kemal, bu Almanya gezisinde Alman İmparatoru Kayser Wilhelm, Hindenburg ve o zamanın ünlü askeri otoritesi Ludendorf gibi kişilerle askerlik konuları üzerinde konuşmuştur.

Mustafa Kemal sorduğu sorularla Almanların Birinci Dünya Harbi'ndeki şansını aramış, aldığı cevaplar kendisini tatmin etmemiş ve bu konuda evvelden beri taşıdığı kanılarında bir değişiklik olmamıştır.

Mustafa Kemal, Ahmet Emin (Yalman) Bey'e verdiği mülakatta (*Vakit*, 10.1.1922) bu seyahatle ilgili olarak şunları söylemiştir:

> "...O sıralarda idi veliahtle birlikte Alman Karargâh-ı Umumîsine gittik. Alman Garp Cephesi'nin bazı aksamını gezdik. Bu müşahedelerimden, Hindenburg ve Lidendorf ile mülâkatlarımdan sonra mütalaat-ı sabıkamdaki (eski düşüncelerimdeki) isabete daha ziyade kani oldum. O zaman hâsıl ettiğim son kanaat, Harbi-Umumîye dahil bulunduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin aynı olarak çıktı."

Almanlar harbe katıldığı zaman Mustafa Kemal: "Almanlar, şu şu nedenlerle bu harbi kazanamaz" demişti.

Mustafa Kemal'i artık 1918 olayları içinde izleyeceğiz:

1918
Mustafa Kemal'in Almanya Gezisinden İstanbul'a Dönüşü

4 Ocak, 1918 Perşembe

Mustafa Kemal'in sol böbreğindeki sancı, İstanbul'a dönerken trende depreşmiş, İstanbul'da da büsbütün şiddetlenmiştir. M. Kemal, anılarında sağlığı ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

> "...İstanbul'a geldik. Fakat varışımız zamanı kendimde feci bir ıstırap hissettim. Doktorlar sol böbreğimden rahatsız olduğumu söylediler. Bir ay kadar yatağımı terk etmedim. Doktor arkadaşların tedavisi ıstırabımı bir türlü esasından gideremiyordu. Bir aralık iyileşir gibi oldum. Sonra yine aynı profesörün tavsiyesiyle Karlsbad'a gittim."

Mustafa Kemal'in Viyana'ya tedavi için gitmesi birtakım formalitelere bağlıdır. Bunlar tamamlanıncaya kadar Mustafa Kemal, bazı değinmeler yapacak, ziyaretlerde bulunacaktır.

Mustafa Kemal'i, Viyana'ya gideceği güne kadar izleyelim.

MUSTAFA KEMAL, ALİ FUAT'A (CEBESOY) MEKTUP YAZIYOR

29 Ocak Salı:

Mustafa Kemal, yukarıda belirtilen tarihte eski arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya yazdığı mektupta onun mirlivalığa (tuğgeneralliğe) yükseltilmesini tebrik ettikten sonra şöyle demektedir:

> "...Falkenhayn Paşa ile Sina hareketine dair ilk karar ve tedbirle, sevk ve idare noktasında bugün vâki, o gün için bir tasavvurdan ibaret olan feci gerçekleri devlet büyüklerine de kabul ettirmek ve ona göre gerekli tedbirlerde muvaffak olmak mümkün olmaması yüzünden VII. Orduyu ve ondan sonra verilen II. Orduyu kabul etmeyip İstanbul'a gelmiş olduğumu duymuşsunuzdur.
>
> "Burada pek aksi olarak rahatsızlıktan baş alamıyorum. Veliaht hazretleriyle Almanya seyahatine yataktan kalkıp gittim. 20 gün seyahat esnasında bir şey yok, tam avdette trende yeniden hastalandım. Bir aydır gene yataktayım.
>
> "Birinci ve Beşinci ordulardan Liman Paşanın idaresinde bir grup teşkili kararlaştırıldı. Bana Beşinci, veya Esat (Bulkat) Paşa ile becayiş suretiyle Birinci Ordu kumandanlıklarından birini teklif ettiler. Ben, Beşinci Ordu'yu kabul ve tercih ettim. Fakat icraat gecikti.
>
> "...Gözlerinizden öper, inşallah burdan sonra da İngilizlerin çekilişi ile sonuçlanacak başarılarınızı işitmekle mesut olurum kardeşim."

(Mustafa Kemal'in bu mektubu tarafımızdan sadeleştirilmiştir.)

10 Şubat Pazar: M. Kemal Almanya İmparatoru Kayser Wilhelm tarafından Kordon de Prus (Prusya Nişanı) nişanıyla onurlandırılmıştır.

SALİH BOZOK'UN MUSTAFA KEMAL HAKKINDAKİ DEMECİ

Mustafa Kemal'in yaveri Salih (Bozok) Bey, 7 Mart 1918 Perşembe günü *Yeni Ses* gazetesine bir demeç vermiştir. Bu demeç, Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Harbi'ne katılmamamız, katılırsak zamanının iyi saptanmış olmasıyla ilgilidir. Salih Bey, Mustafa Kemal'in bu hususlaki kanısını şu tümce ile yansıtmıştır:

> "Paşa, gönderdiği mektuplarda harbin neticesinden ümitli olmadığını uzun uzun ve açık bir dille arkadaşlarına anlatmıştır."

Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Harbi'nin sonucunu belirleyen bu tarihi mektupları çeşitli yayın araçlarında yayımlanmıştır.

"ANAFARTALAR KAHRAMANI MUSTAFA KEMAL'LE MÜLAKAT"IN ÖYKÜSÜ

İstanbul'daki önemli olaylardan biri de, Ruşen Eşref Ünaydın'ın, Beşiktaş Akaretler'deki 76 numaralı evinde Mustafa Kemal'le yapmış olduğu röportajdır. Yayımlandığı zaman büyük yankılar yapmış olan bu röportajın bir de ilginç öyküsü var. Ruşen Eşref Ünaydın'ın 26 yıl önce bir dergide[1] çıkmış ve unutulmuş olan röportajla ilgili anısını kaynak yaparak konuya girelim:

Ünaydın, 1917 yılı sonlarında Tokatlıyan Oteli köşesinde bir generale rastlar. Giyinişi, duruşu öyle göz alıcıdır ki... Bulunduğu yerde durakalır; bu generali daha dikkatle seyretmek için... Bu genç generale baktığını belli etmemek için de "Yüzbin Gömlek" Mağazası'nın camekânını seyrediyormuş gibi yapar. Koyu kestane renginde genişçe astragan kalpağı, koyu kumral çatık kaşlarına doğru inik; keskin mavi gözlü, sert fakat sevimli yüzlü sarışın genç bir general. Zarif endamı, bir ucu omzuna atılmış geniş bir gümüşi pelerini içinde... Güneşten parlayan rugan potinlerine doğru, yere bakıyor. Belli ki birini ya da bir şeyi bekliyor.

Ruşen Eşref: "Başka bir iklimden tesiri veren bu generale bizim üniformamız ne kadar yaraşmış" diye düşünüyor.

Güvenli bir vakar içindeki bu enerjik insanla bu üniforma, öyle birbirini tamamlar bir tabii uygunluktadır ki, bir mesleğin bütün asaletini sezdiren bu canlı ahengi görmekten zevk alıyor Ruşen Eşref... Ve üstünlüğünü kaç asır kaç millete duyurmuş milletimizin ordusundaki subayına yaraşacak giyimin ve duruşun bu generaldeki gibi olmasını diliyor.

Ruşen Eşref Bey, bu düşünceler içindeyken o general, birdenbire başını hafifçe geriye döndürüp emir verir gibi kalın bir sesle:

1 *Türk Dili*. 1 Kasım 1955, sayı 50, s.58-70.

–Haydi Cevat Bey daha olmadı mı?

Diye tertemiz bir Türkçe ile seslenmesin mi?

Yan sokağın içinden –pırıl pırıl rugan çizmeli, boz ipek kordonlu– tıknazca bir subay, belli ki yaveri, telaşlanır bir sesle ve Rumeli şivesiyle:

–Şimdi paşam, geliyor; diye O'na doğru ilerliyor. Sıra ile dizili, güzel atlı şık faytonlardan biri de caddeye doğru çıkmaya başlıyor. "Bu general Türk mü imiş!" diye hayretleniyor Ruşen Eşref. Seviniyor Ünaydın ve daha içten bir ilgi ile bakmaya başlıyor O'na. O general, o zamanki halle tezat teşkil edecek bir yenilmezlikle durmaktadır.

Ordularımızın hayallere sığmaz güzellikteki destani başarılarla Orta Avrupa'nın boz gökleri altında, İstanbul güneşi gibi parlak, Türk zaferlerinin ışığını dolaştırdığı fütuhat devirlerinde, şaşaalı giyimleri göz kamaştırmış efsanevi serdarları hatırlatmaktadır. O serdarların giyimlerindeki kuşamlarındaki parıltı, bunun saçlarında, uzak ve imkânsız şeyleri düşünüyormuş tesirini veren hem dalgın, hem titiz bakışlarla uyanık mavi gözlerdedir.

"Kimdi bilmiyorum" diyor Ruşen Eşref.

Duruşunun zihninde uyardırdığı böyle birtakım fetih ve tarih düşünceleriyle yoluna devam ediyor Ünaydın. O general hâlâ orada, bir anıt gibi manalandırdığı o sokağın başında, kanatları kapanmış bir kartal gibi durmaktadır.

Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'le Mülakatı Doğuran Bir Raslantı

Bu izlenimden bir süre sonra "bir gün", Moda'daki Darülmuallimin'in (Öğretmen Okulu'nun) telefonundan Ruşen Eşref Bey'i istiyorlar. Zamanın en gözde, en ünlü dergisi olan *Yeni Mecmua*'dan kendisini istemektedirler. *Yeni Mecmua* idarehanesi, o zaman *Kırmızı Konak* diye anılan İttihat ve Terakki Umumi Merkezi'nin alt katındadır.

Ruşen Eşref Bey, dergiye uğradığı zaman kendisini İdare Müdürü Küçük Talat (Muşkara) Bey karşılar. Davetinin nedenini şöyle açıklar:

–Çanakkale Zaferi'nin önümüzdeki yıldönümü dolayısıyla *Yeni Mecmua,* Türk kahramanlığını kutlayıcı bir "fevkalade nüsha" çıkarmayı tasarlamaktadır. Bunu sağlamak için de ediplerimizin, şairlerimizin yardımına başvurularak Çanakkale konusunda bir "Kalem Seferberliği" açmaya karar verdik. İş bölümü de yaptık. Size de, Çanakkale'de yiğitliği görülmüş bazı erler ve subaylarla röportajlar yapmak görevi düştü.

Ruşen Eşref, o yıllarda *Diyorlar ki* başlığı altında yazar ve şairlerle yapmış olduğu röportajlarla ün yapmıştı. Bir usta röportajcı olarak kendisini onun için seçmiş olacaklardı. Orduya milletin şükran duygularını belirtmek için iyi bir fırsattı bu. Ama, istenilen röportajları yapmak için derslerinden ayıracak vakti yoktu o sıralarda. Sonra, konuşulacak erleri ve subayları nerede görebilecekti? Bu zorlukları şöyle yanıtlar Küçük Talat Bey:

–Mekteplerden size bir hafta için izin alırız. Erleri ve subayları da Harbiye Nezareti'nde hazır bulundururuz.

Ünaydın, bu önleme yeni bir öneri katar:

–Mademki erler ve subaylarla konuşturulacağım, bir de kumandanlarla röportaj yapsam iyi olmaz mı? Mustafa Kemal Paşanın Çanakkale'de pek kahramanlık göstermiş olduğunu duyuyoruz. Fakat ben, ne yazık ki, kendisini şimdiye kadar hiç görmedim, tanımıyorum. Siz aracılık ederseniz kendisiyle mülakat yapmam mümkün olabilir.

Küçük Talat Bey iyi karşılıyor bu düşünceyi:

–Çok iyi olur. Fakat Kemal Paşa şimdi İstanbul'da mı, değil mi? İstanbul'da ise nerede oturur bilmiyorum. Bunları öğrenmeye çalışır, size birkaç güne kadar haber veririm. Fakat dergiyi geciktirmemek için siz şimdiden hemen erler ve subaylarla röportajlar yapmaya başlayabilirsiniz.

Bu konuşma üzerinden bir hafta geçtiği halde Küçük Talat Bey'den bir haber çıkmaz.

Ruşen Eşref Bey, o günlerde Selim Sırrı (Tarcan) Bey'in, Nişantaşı'ndaki apartmanında Doktor Rasim Ferit (Talat) Bey'e rastlıyor. Rasim Bey'den bir davet alıyor:

–Yarın akşam yemeğe bize gelir misiniz? Orada çok sevdiğiniz birini bulacaksınız. Mustafa Kemal Paşa davetlimdir. Sizi O'nunla tanıştırayım. Birkaç ahbap daha bulunacak. Yarın akşam... Beklerim... Saat 9'a doğru.

Umulmaz bir rastlantıydı bu Ruşen Eşref Bey için.

Ertesi akşam Rasim Ferit Bey'in evine[2] gidiyor. Salonda 15-20 kadar asker ve sivil davetli vardır. Doktor, Ruşen Eşref Bey'i hepsiyle ayrı ayrı tanıştırıyor. Aralarında Mustafa Kemal Paşa diye bir zat yoktur. Fakat salonun yanında, daha loşça bir başka odada birkaç kişi baş başa vermiş konuşmaktadır. Bunların arasında olabilir diye ümitleniyor Ünaydın. Ama Rasim Ferit Bey o umudu da söndürüyor.

–İşi çıkmış Mustafa Kemal Paşanın; ne yazık ki gelemedi. Ama, geç vakit gelmek ihtimali var.

Hiç beklemediği bu yanıt neşesini kaçırıyor Ruşen Eşref Bey'in. Etrafa alıcı gözüyle bakıyor: Salonun bir köşesinde zengin mezeli büyücek bir sofra durmaktadır. O harp yıllarının yoksulluğuna pek uymayan zenginlikte bir sofradır bu. Anlaşılıyor ki, Doktor, Çanakkale Kahramanı şerefine özenerek ve özveriye katlanarak bu sofrayı hazırlamıştır. Fakat aksilik bu, başkonuk gelememişti. Belki de hiç gelemeyecekti.

O sırada bitişik odada bir incesaz fasla başlıyor. Bir sünnet düğünü şenliğini andıran bir toplantı bu... Saatler ilerliyor, saz ve söz hızlanıyor ve beklenilen konuk gelmiyor bir türlü.

Geceyarısına doğru saz birden susuyor. Sözler duraklıyor. Davetlilerde bir kımıldama var. Dr. Rasim Ferit, çabuk adımlarla dışarı çıkıyor.

–Mustafa Kemal Paşa gelmiş, diye fısıltılar yayılıyor.

Hemen herkes ayakta ve kapıdan dışarı bakmaktadır. Ruşen Eşref de kapıdan görünecek paşayı merakla gözlemektedir ve nihayet Çanakkale kahramanı salona giriyor. Gözlerine inanamıyor Ruşen Eşref Ünaydın. Bu, birkaç hafta önce Tokatlıyan'ın köşesinde durarak baktığı, önce, Türk üniforması giymiş yabancı bir general; sonra da Türkçe konuştuğunu duyunca sevinip de kim olduğunu bilmediği paşadır bu... Evet o, ta kendisi. Fakat bu akşam lacivert sivil bir elbise giymiştir. Elinde de bir necef tespih ışıldamaktadır. Bu giyiminin içinde bile, çevik duruşundan mı, ağır yürüyüşünden mi, hafif baş selamı verişinden mi nedir, halinden, şanından yüksek

2 Rasim Ferit Talay'ın evi o zamanlar Şişli'ye doğru gelinirken sağ kolda köşe başındaydı. Bu ev 1955'lerde yıktırılıp yerine İş Bankası yaptırılmıştır.

rütbeli bir asker olduğu gene de anlaşılmaktadır. Biraz gerisinde o geçen gün gördüğü yaveri (Cevat Abbas Gürer) vardır. Ayak seslerini yoğultan halıda, bu yaverin mahmuz şıkırtıları, bu mini mini ahenk, odayı bir resmi tören vekariyle doldurmaktadır.

Doktor Rasim Ferit Bey, Ünaydın'ı Mustafa Kemal Paşa'ya tanıtıyor:

–Ruşen Eşref Bey.

–Gazetelerde edebî mülakatlarını okuduğumuz mu? diye soruyor Mustafa Kemal Paşa. Ve elini uzatarak ekliyor:

–Tanıştığımıza çok memnun oldum Beyefendi, diyor ve yürüyor.

Sesi ne kadar derin ve gülümseyişi ne kadar sevimli ve hafif.

Anafartalar Kahramanı, etrafını alan ahbaplarıyla konuşmaya başlıyor. Üzeri çeşitli ve zengin mezelerle kaplı masaya hiç uğramıyor ve ısrara karşın o gece hiç içmiyor.

Saz takımında devrinin ünlüleri de var: Kemani Reşat, Kanuni Nazım, Neyzen İhsan... gibi. Dr. Rasim Ferit de ara sıra saza katılıp ud çalıyor.

Vakit geceyarısına yaklaşmıştır. Saz daha da coşmuş, salonun neşesi daha da artmıştır. Mustafa Kemal Paşa bir koltukta oturmaktadır. Etrafında Ali Fethi (Okyar), Rasim (Öztekin) ve Ahmet Muhtar beyler vardır. Ruşen Eşref'in seçemediği daha ünlü birkaç kişi.

Ruşen Eşref, o gruba sokulmaya çekinerek bir köşeden onu daha rahat seyretmektedir. Bir yandan da onunla röportaj konusunda görüşemezsem diye endişe duymaktadır.

Mustafa Kemal, bir ara kanepeden kalkıyor, ayaktaki gruplarla söyleşiyi sürdürürken bir kenarda yalnız başına duran Ruşen Eşref gözüne ilişiyor, yanına gidiyor. Sözü açmış olmak için soruyor:

–Sırf yazarlıkla mı meşgulsünüz, başka mesleğiniz de var mı?

Ünaydın, asıl mesleğinin öğretmenlik olduğunu belirttikten sonra, sözü asıl amacına kaydırmak için diyor ki:

–Çanakkale'de millete ve memlekete çok büyük hizmet ettiniz. Şahsınıza karşı derin bir saygı beslemekteyim. Ama, şimdiye kadar isminize ve resminize hiçbir fotoğrafçı camekânında veya mecmuada raslamadığım değerli şahsınızı tanımayı çok dilemekteyim. Dr. Rasim Ferit Beyin beni de daveti sayesinde işte bu akşam bu arzuma erişmiş olmaktan bahtiyarım.

Mustafa Kemal temkinlidir. Manalı yüzünde gülümsemeye benzer tatlı bir yumuşaklık vardır. İri mavi gözleri, herkeste eşine rast gelinmez bir keskin ışıkla parlamaktadır. Daha ilgilenerek konuşmaya başlar. Duruşu ve yürüyüşü gibi konuşması da düşünceli, tartılı ve ağır. Sesi kalın ve donukça. Sertleşebilir, dediğini yaptırır ve komutana yaraşacak tonlukta ve derinlikte bir ses. Dili, hafif bir Rumeli şivesine çalıyor.

Ruşen Eşref, bir sırasını getirip röportajdan söz açıyor. Mustafa Kemal, biraz düşünceli diyor ki:

–Takdirkârlığınıza teşekkür ederim Beyefendi. Yalnız, korkarım ki size zarar gelmesin. Bilmem, bugün beni pek sevmediklerini bilir misiniz?

Düşünüyor Ünaydın: Mustafa Kemal Paşa, memleket ve harp işlerinin kötü idare edildiğini eleştirmiş; baştakilerle arası pek iyi değildir. Ahvalin gidişatını beğenmeyenlerin kendi içlerindeki şikâyetleri açıkça belirtmeye gösteremedikleri cesareti, tanınmış bir şahsiyete mal ederek dolayısiyle söylemeleri, böylece o şahsiyet etrafında bir nevi hava ve efkâr yaratmaları ve o şahsiyeti kendi hayallerinin kahramanı saymaları o zamanlarda ara sıra görülegelmeye alışılmış yakıştırmalardandı. Paşanın, şu şimdiki söylediklerinden anlaşılıyordu ki ona yüklenen cesur tenkitçilik, dedikodu değil, meğer işte böyle bir gerçekmiş.

–Size minnettar değiller mi Paşa Hazretleri? diye soruyor Ruşen Eşref.

Yüzüne keskin bakıyor Ünaydın'ın Mustafa Kemal ve hiç sesini çıkarmıyor.

Ruşen Eşref'in röportaj dileğine olumlu mu, olumsuz mu yanıt vereceği henüz belli değildir Mustafa Kemal'in. Mustafa Kemal'den söz etmenin en ufak bir tehlikesi olabileceğini havsalası almıyor Ünaydın'ın.

Mustafa Kemal Paşa'nın, kendi adını ilk kez kamuoyuna yaymak gibi böyle bir fırsatı kullanmak istemeksizin, aksine, her şeyden önce karşısındakini uyarıcı ve koruyucu bir ihtarda bulunmuş olması, onun karakterindeki mertlik hakkında Ruşen Eşref'e öyle yüksek bir düşünce ve güven vermiştir ki, röportaj yapmak arzusunu büsbütün kamçılamıştır Ünaydın'ın. Bu inançla diretir:

–Beni alakadar eden sadece zatıâlinizin Çanakkale'ye ait anılarınızı anlatmaya muvafakat buyurmanızdır. Bunları yazmak kötülük müdür ki bana ziyan gelsin. Sizi sevmemek için sebep ne Paşa hazretleri? Çanakkale'de vazifenizi yapmaktan çekindiniz mi ki şimdi, onun anılarını bizzat sizin ağzınızdan anlatmak şerefinden bir vatandaşınız neden çekinsin?

Mustafa Kemal, sesini çıkartmadan dinliyor ve Ruşen Eşref coşkulu devam ediyor:

–Bu bizler için bir borç, bir şeref değil midir? Esasen *Yeni Mecmua* bu yakınlarda Çanakkale için "Fevkalade Nüsha" çıkaracak. Benden, o muharebede yararlığı görülmüş bazı seçkin erler ve subaylarla mülakat etmemi istediler. Bu vesileden istifade ederek zatıâlinizle de görüşmek üzere beni size takdim etmelerini teklif ve rica etmiştim. Cevap beklemekteyim. Şimdi bu fırsat bana zatıâlinizi tanımak şerefini vermiş bulunuyor. Eğer müsaade buyurursanız ben, söyleyeceklerinizi yazarım. Bastırmaya çalışırım. Neşredilmezse şimdilik muhafaza ederim.

Mustafa Kemal, baştan sona Ünaydın'ı dinledikten sonra olumlu ya da olumsuz hiçbir yanıt vermiyor! Biraz düşündükten sonra neticeyi kendisine bildireceğini söylüyor.

Ruşen Eşref, Mustafa Kemal'den yanıt çıkıncaya kadar bir yandan erler ve subaylarla röportajlarını tamamlıyor ve Küçük Talat Bey'e götürüyor. Bir iki sayfasına göz gezdiren Talat Bey beğeniyor röportajları.

–Kim bilir, diyor Ruşen Eşref Bey; asıl Mustafa Kemal Paşa ne kadar ehemmiyetli hatıralar anlatacaktır.

Talat Bey elini alnına götürüyor:

–İşler arasında vaadimi unutmuşum; üzüldüm. Yarın mutlaka bununla meşgul olur, sizi haberdar ederim.

–Beyefendi, güzel bir tesadüf oldu. Ben kendisiyle tanıştım. Mülakatı da rica ettim. Eğer razı olursa, Paşanın Çanakkale hatıralarını bu fevkalade nüshada neşretmek pek iyi bir şey olacak; şüphe etmiyorum.

–Evvelden söylesenize a beyim. Muhakkak iyi olur. Ben de böyle düşünüyorum. Fakat söz aramızda bu mülakat belki de bazı yerlerde pek hoş görülmez.

Sonra şunları ekliyor:

–Mustafa Kemal Paşa benim sınıf arkadaşımdır. Oldum olası muktedir bir zekâdır. Ben şahsen kendisini takdir ederim. O'na hürmet beslerim. Yüksek bir kahraman olduğunu bu kere Çanakkale'de bihakkın ispat etmiştir. Gerçi biraz hırçındır, tenkitçidir, biraz da içer. İşte bu tavırları (adını söylemeksizin ima yoluyla anlatarak) bir yüksek makamı azıcık kızdırmaktadır. (Yani Enver Paşa'yı.) Fakat, bu başka bahis. Siz, kendisiyle mülakat ederseniz yazdıklarınızı bana getirin. Bu mesuliyeti üzerime alırım. Yazıları sansüre göndermem, burada kendi nezaretim (gözetimim) altında tashihine baktırır, olduğu gibi mecmuaya koydururum. Gerçi bu, biraz da bir emr-i vaki (oldubitti) gibi olacak, ama ne yapalım. Mustafa Kemal gibi genç ve muzaffer bir Millî kumandana mecmuamızın böyle bir kadirşinaslık göstermesi yerinde bir iş olur.

O günlerde Dr. Rasim Ferit, Ruşen Eşref'i apartmanında ziyaret ediyor.

–Monşer, diyor; Paşa, seninle tanıştığından pek memnun kalmış. O'ndan bir mülakat istemişsin. Seni yarın saat üçte bekliyor. Evini biliyor musun? Gayet kolay yerdedir: *Beşiktaş Akaretler, 76 numara* dedi.

İki Sorun, İki Çözüm

Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat'ın öyküsü sayesinde kafamıza takılan iki sorunun yanıtını bulabiliyoruz: Bu röportaj Mustafa Kemal'in isminin de, resminin de basında yer almaması için önlemler almış olan Enver Paşa'ya rağmen nasıl yayımlanabildi?

Bu röportajın, uzun süre, bugün müze olan Şişli Halaskârgazi Caddesi'ndeki evde yapıldığı sanılıyordu. Bunun da nedeni, Ruşen Eşref Ünaydın'ın, röportajın sonuna *Şişli, 28 Mart 1334* kaydını koymuş olmasıdır. Bu sorunu, Sayın İsmail Arar'ın bir kuşkusu üzerine çözümlediğimizi de burada özellikle belirtmek isterim. Bizi bu konuda yanılgıya iten nedenlerden biri de, Yaveri Şükrü Tezer'in Atatürk'ün 1917'den beri Şişli'deki evde oturduğu yolundaki id-

diasıdır. 1917 bölümünde bu konuya değindik. Netice şu ki, Arar'ın uyarısı üzerine Ruşen Eşref'in *Türk Dili*'ndeki makalesini gördük ve sorunu da kesin olarak çözümleyebildik.

Ruşen Eşref'in makalesinden de anlaşılacağı gibi röportajın yayımlanabilmesi de sansürden kaçırmak suretiyle mümkün olabilmiştir.

Tarihlerin saptanması'na gelince: Ruşen Eşref Ünaydın, Tokatlıyan'ın köşesinde Atatürk'e hangi tarihte rastlamıştır? Rasim Ferit Talay'ın evindeki toplantı hangi tarihtedir? Ünaydın'ın verdiği ipuçlarıyla bu tarihlerin saptanması da mumkün olabilecektir.

Ünaydın, Atatürk'e rastladığı tarihi, 1917 sonları olarak belirtmektedir. Atatürk, 1917 yılı Kasım'ının 7'sinden 14 Aralık tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır. Bu duruma göre, Ruşen Eşref Ünaydın'ın Atatürk'e Aralık ayının 10'unda rastladığını kabul edebiliriz.

Dört gün süren röportaj tarihinin bitimi olan 28 Mart 1918 Perşembe tarihinden geriye dönerek, diğer tarihleri de şöyle saptayabiliriz:

24 Mart 1918 Pazar: Akaretler'deki 76 numaralı evde "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat" röportajının başlaması.

28 Mart 1918 Perşembe: Röportajın bitimi.

15 Mart 1918 Cuma: Rasim Ferit (Talay) Bey'in evindeki toplantı.

27 Mart 1918 Çarşamba: Rasim Ferit Bey'in Ruşen Eşref Bey'in oturduğu apartmana giderek kendisini ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'nın saat üçte beklediğini söylemesi.

"Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat"ın öyküsü, bize, kimi sorunların çözümlenmesini de sağlamıştır.

M. KEMAL'İN FENERBAHÇE KULÜBÜ'NÜ ZİYARETİ

Mustafa Kemal, 3 Mayıs 1918 Cuma günü Fenarbahçe Futbol Kulübü'nü ziyaret etmiş ve de kulübün defterine şunları yazmıştır:

> "Fenerbahçe Kulübünün her tarafta mazhar-ı takdir edilmiş bulunan asar-ı mesaisini işitmiş ve kulübü ziyaret ve erbab-ı himmetini tebrik etmeyi vazife edinmiştim. Bu vazifenin ifası ancak bu gün müyesser olabilmiştir. Takdirat ve tebrikâtımı buraya kayd ile mübahiyim."
>
> Ordu Kumandanı
> Mustafa Kemal

M. Kemal'in ziyaret için bu kulübü yeğlemesinden Fenerbahçe Kulübü'nü tuttuğu anlaşılmaktadır.

M. KEMAL'İN VİYANA'YA GİTMESİNİN ONAYLANMASI

M. Kemal'in sicilinde 13 Mayıs 1918'de tedavi için Viyana'ya gittiği yazılıdır. Oysa, birçok belgelerden anlaşıldığına göre, Mustafa Kemal bu tarihte henüz İstanbul'dadır. Sicilindeki bu tarih, Mustafa Kemal'in tedavi için Viyana'ya gitmesinin uygun görüldüğüne dair alınmış olan "onay"la ilgilidir.

M. KEMAL'İN BİR RESMİNİ RUŞEN EŞREF'E ARMAĞAN ETMESİ

Mustafa Kemal, askeri üniforma ile çekilmiş bir fotoğrafını Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'e armağan etmiştir. Bu fotoğrafın ithaf yazısının metni şudur:

> "Her şeye rağmen muhakkak ki bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleketim ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, bugünün karanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkı ile zıya serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümdendir. İşte azizim Ruşen Eşref Bey sizi, ben, bu mübarek hizbin tabiî azasında görüyorum. Gün geçtikçe daha mühim hizmetlerinize intizar ediyorum. Bugünden ziyade yarınların şâpâsına namzet olan sizi bugünden tanıyabilmekle memnunum."
>
> 24 Mayıs 1918 Cuma
> M. Kemal

MUSTAFA KEMAL VİYANA YOLUNDA

Mustafa Kemal'in, uzun süredir kendisine ıstırap veren böbrek sancılarının İstanbul'da tedavisi mümkün olamamıştır. Viyana Cottage Sanatoryumu'nda tedavi altına alınmasına doktorlarca lüzum gösterilmiştir. Bu sanatoryumda tedavi altına alınması da 3 Mayıs 1918 Cuma günü onaylanmışsa da, Mustafa Kemal ancak 25 Mayıs 1918 Cumartesi günü İstanbul'dan hareket edebilmiştir.

Mustafa Kemal, Viyana Cottage Sanatoryumu'nda Rasim Ferit (Talay) Bey'e gönderdiği 5 Haziran 1918 Çarşamba günlü mektubunda, "yapılan tahlil sonucunda kolibasilden başka bir şey bulunmadığını, ıstırabının dindiğini, üç hafta daha kür yapacağını" yazıyor.[1]

Karlsbad'da: Mustafa Kemal, Cottage Sanatoryumu'ndan çıktıktan sonra doktorların tavsiyesi üzerine Karlsbad kaplıcalarında kür yapar. Düşünmekle geçirdiği o günlerde anılarını tutmaya başlar. Afet İnan'da bulunan bu anılar henüz yayımlanmış değildir. O günlerde, İstanbul'a dönmesinin arzu edildiği hakkında yaveri Cevat Abbas Gürer'den telgraf alır. 27 Temmuz 1918 Cuma günü Karlsbad'dan hareket ederse de yakalandığı İspanyol nezlesi yüzünden seyahatini birkaç gün daha geciktirir ve nihayet 2 Ağustos 1918 Cuma günü İstanbul'a gelir.[2]

Perapalas'ta İzzet Paşa ile Mülakat: İstanbul'a iner inmez kendisini karşılayan yaveri Cevat Abbas Gürer'den, İzzet Paşa tarafından çağrıldığını öğrenir. Kendisiyle Perapalas'ta buluşup görüşür (3 Ağustos 1918 Cumartesi). Mustafa Kemal, bu konu ile ilgili olarak anılarında şunları anlatır:

1 *Belleten,* Ocak 1960, sayı 93, s.129-137.

2 H. Bayur, İstanbul'a dönüş tarihi olarak 4 Ağustos tarihini gösterir (s.151) ise de 2 Ağustos tarihi olayların akışına daha uygundur.

"...Perapalas'taki dairemde kendisiyle görüştüm. Davet sebebinin ne olduğunu merakla anlamak istiyordum. Müşarünileyh, hiçbir sebep olmadığını, ancak, yeni padişahla veliahdliğindeki seyahatim münasebetiyle çok yakından temaslarım olduğunu bildiği için bu temasları tekrar devam ettirmek suretiyle faydalı olabileceğimi düşünerek böyle bir arzu izhar etmiş olduğunu beyan etti. Müşarünileyhe, beni hatırladığından dolayı teşekkür ettikten sonra dedim ki:

"Herhalde umumi vaziyetin fenalığını gidermek için yeni padişahı yeni bir istikamete sevketmek lazımdır. Bu nokta-i nazardan kendisiyle görüşmekliğimi münasip bulur musunuz?

"Muvafakat etti. Naci Paşa delaletiyle derhal padişahtan mülakat istedim."

MUSTAFA KEMAL-PADİŞAH VAHDEDDİN BİRİNCİ GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, Naci Paşa aracılığı ile aldığı bu mülakat üzerine Padişah olduktan sonra Vahdeddin'le 5 Ağustos Pazartesi günü ilk kez görüşür. Mustafa Kemal, bu görüşme hakkında da şunları anlatmaktadır.

"...Seyahat arkadaşım veliaht Vahdeddin'le birkaç ay ayrıldıktan sonra yeni padişah Vahdeddin'in salonuna Naci Paşa delaletiyle girdim. Bu andaki tahassüslerimi şöyle izah edebilirim: Taht'a oturmadan evvel çok şeyleri çok açık görüştüğümüz ve benim bütün nokta-i nazarlarıma tasdikkâr mukabelelerde bulunan bu zat, acaba, hükümdar olduktan sonra benim aynı tarzda görüşmekliğime müsaade eder mi ve aynı mukabelelerde bulunur mu? Bunda tereddütlü idim. İşte, Padişah Vahdeddin ile bu tereddüt içinde karşı karşıya geldik.

"Beni çok nazik kabul ettiğini söylemeliyim. Veliahtlığı zamanında olduğundan daha fazla mültefitti. Oturdu; bana da karşısında yer gösterdi ve aramızdaki tabure üzerinde bulunan sigaralıktan bir sigara aldı ve yaktığı kibriti bana uzattı. Bu tavırdan çok ümitvar oldum. Evvela kendisini münasip bir lisanla tebrik ettim. Sonra, çok mühim bir anda Osmanlı tahtını işgal etmiş olduğunu izah ederek dedim ki:

"–Seyahatimiz esnasında bütün fikirlerimi çok açık lisanla söylemiştim. Bu dakikada aynı tarzda görüşmekliğime müsaade buyurulur mu?

"'Hay hay' dedi.

"Kısaca, uzun mütalaalarım içinde esaslı nokta şu idi:

"Başkumandanlığı hemen üzerinize alınız, kendinize vekil değil, bir 'erkânıharbiye reisi' tayin ediniz. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâmi olmak lazımdır. Ancak ondan sonra düşünülecek isabetli kararlar tatbik olunabilir.

"Vahdeddin bu teklifim üzerine tıpkı kendini ilk defa, veliaht iken ikamet ettiği Sarayda gördüğüm vakit olduğu gibi gözlerini kapattı ve sonra şu cevabı verdi:

–Sizin gibi düşünen başka rüesay-i askeriye var mıdır?

–Vardır dedim. 'Düşünelim' dedi.

"Mükalememiz kendiliğinden kesilmişti. İzin aldım."[1]

Padişah bu önerilere uymuş olsaydı Türkiye'nin Birinci Dünya Harbi'nden hiç değilse daha az kayıplarla çıkacağına kuşku yoktu.

1 F. Rıfkı Atay ve Mahmut Soydan, *Milliyet*, 1 Mart 1926.

MUSTAFA KEMAL'İN VII. ORDU KOMUTANLIĞI'NA İKİNCİ KEZ ATANMASI VE PADİŞAH'IN FAHRİ YAVERİ OLUŞU

Bu işlemlerle ilgili olarak Mustafa Kemal'in resmi sicilinde şunlar yazılıdır: "Yedinci Ordu Kumandanlığına tayin ve sene-i mezkûre eylülünde fahrî yaveran silkine ithal edilmiştir."

Mustafa Kemal'in bu göreve atanmasına ait Başbakanlık Arşivi'ndeki otantik belgelerde de şunlar yazılıdır:

> "Karargâh-ı Umumi emrinde Ordu Kumandanı Miriliva Mustafa Kemal Paşanın Yedinci Ordu Kumandanlığına tayini 10 Ağustos 1334 (1918) tarihinde irade-i saniyeye arzolunmuş, 11 Ağustos 1334 tarihinde de bu tayin 7 Ağustos 1334 tarihinden muteber olmak üzere padişah tarafından tasdik edilmiştir." (Fahri yaverliği 22 Eylül'de resmileşecektir.)

Olayların akışından anlaşılıyor ki, önce istifa ettiği VII. Ordu Komutanlığı'na ikinci kez atanmasına ilişkin bu resmi işlemlerden Mustafa Kemal henüz habersizdir. Bu atama, Vahdeddin ile yaptığı görüşme sırasında (16 Ağustos'ta) tebliğ edilecektir.

MUSTAFA KEMAL'İN PADİŞAH VAHDEDDİN İLE İKİNCİ KEZ GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, 9 Ağustos 1918 Cuma günü Dolmabahçe'de Valide Camii mahfilinde Padişah'la görüşmüştür. O günün gazetelerinde bu görüşme ile ilgili haberin metni şudur:

> "Selamlık resm-i âlisi Dolmabahçe'de Valide Cami-i şerifinde icra buyurulmuştur. Zat-ı şevketmeap Hazret-i Padişahî ezani saat 5 raddelerinde cami-i şerife muvasalatlarında Miriliva Mustafa Kemal Paşa, Teşrifatı-ı Askeriye Erkânıharbiye Miralayı Kâzım Bey ile huzuru mutat olan zevat, erkân ve ümerav-i askeriye taraflarından istikbal olunmuşlardır..."

Bu haber, olayın dış görünüşüdür. Mustafa Kemal, bu karşılaşmada Padişah ile tekrar özel olarak görüşmeyi istemiş ve bunu sağlamıştır.

Mustafa Kemal, adı geçen anılarında bu görüşmeye ilişkin şu bilgileri vermektedir:

> "...Tekrar yalnız olarak padişahla görüşmek istedim. Beni bu sefer de kabul etti. Ben, ilk nokta-i nazarımda ısrar eden bir adam tavriyle, belki de mukaddemesiz aynı vadide konuşmaya başladım. Vahdeddin seri bir intikalle bana cevap verdi:
>
> "–Paşa, ben her şeyden evvel İstanbul halkını doyurmak mecburiyetindeyim. İstanbul halkı açtır. Bunu temin etmedikçe alınacak her tedbir isabetsiz olur.
>
> "Bu cümlenin nihayetinde zatışâhâne gözlerini kapadı. Ben, tilki tabiatında her entrikacının her gün şahidi olduğum yüzlerce misalinden biri karşısında bulunduğuma büyük teessürle kani

oldum. Düşündüğüm şu idi: Zatışâhâne evvela İstanbul halkını kazanmak istiyor. Kendisinin gelecekteki teşebbüsleri için kuvvet ve istinat noktasını burada arıyor. Fakat yine düşündüm ki umumi şartlar ıslah edilmedikçe, politikacılık noktasından doğru olsa bile, bu arzunun temini kabil olabilir miydi? Bunun için bir fikir daha söylemekten kendimi menedemedim:

"–Çok doğru düşünüyorsunuz, dedim; fakat İstanbul halkını doyurmak için alınması lazım gelen tedbir ve teşebbüsler, zatışâhânenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lazım gelen mübrem ve müstacel tedbirlere tevessül etmekten menedemez. Heyet-i umumiyenin selametini temin edecek mesai, ancak makinenin heyet-i umumiyesinin işlemesiyle mümkün olur ve heyet-i umumiye işlemedikçe bu makineden bir kısım muhasala (netice) dahi almak kabil olamaz. Söylediğimin isabetine kaniim. Belki zatışâhânelerince fazla telakki buyurulur, lakin bildirmeye mecburum ki yeni padişahın hareketinin başlangıcı evvela kuvvete sahip olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri müdafaa eden kuvvet başkasının elinde bulundukça sizin padişahlığınız dahi lafzî olmaktan kurtulamaz.

"Padişahın verdiği cevaba şu cümle karıştı:

"–Ben icap eden şeyleri Talat ve Enver paşalar hazeratiyle görüşürüm.

"Bunu söyleyen zat, daha birkaç ay evvel, veliahtliğinde de Talat ve Enver paşalardan müteneffir olduğunu (nefret ettiğini) anlatan ve bu adamların, memleketi mahvolmaktan başka bir neticeye isal etmesi mümkün olmayan teşebbüslerini tenkit eden Vahdeddin idi.

"Şimdi padişah ve Halife Vahdeddin bu zevatla görüşmüş, memleketin selameti için icap eden tedbirleri almış bulunuyor.

"Vahdeddin demek istiyordu ki:

"'Siz, vazife ve selahiyetiniz dışında benimle laübalilik mi etmek istiyorsunuz?'

"Bu maksadı anladıktan sonra, Vahdeddin karşısında benim vicdani vazifem nihayet bulmuştu. Ayağa kalktım. Müsaade talep ettim. Gözlerini kapadı ve hiçbir kelime telaffuz etmeksizin elini uzattı.

"Salondan çıktığım vakit, Naci Paşa gözlerimdeki teessürü okumuş gibi göründü. Tek kelime söylemeden uzaklaştım. Perapalas'taki daireme geldim."[1]

Birinci Dünya Harbi'nin ordu kumandanları arasında yurdun içine düştüğü kötü, karanlık ve umutsuz durumu hiç olmazsa en az kayıpla sonuçlandırmak, sonra da kurtuluş çarelerini aramak için bütün gücüyle çaba harcayan, bu uğurda padişahtan gelecek fenalığı da göze alan tek komutan Mustafa Kemal'dir.

Nitekim, Enver ve Talat paşaların da etkisiyle bu "Her şeye karışan Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasına karar verilmiş, 7 Ağustos tarihinden geçerli olmak üzere VII. Ordu'ya atama işlemi yapılmıştır bile. Fakat bu atamadan –yukarıda da açıklandığı gibi– Mustafa Kemal'in henüz haberi yoktur ve bu atamayı 10 günden sonra padişahtan öğrenecektir.

1 *Milliyet*, *ag*, dizi yazı.

MUSTAFA KEMAL'İN ÜÇÜNCÜ KEZ PADİŞAH VAHDEDDİN İLE GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, 16 Ağustos Cuma günü Dolmabahçe Valide Camii "mahfil-i hümayunu"nda[1] Vahdeddin'le üçüncü kez görüşmüştür. Bu kez Mustafa Kemal, Padişah tarafından çağrılmıştır. Bu "irade"yi ileten Naci (İldeniz) Paşa'ya Mustafa Kemal, Padişah'ı yalnız görmek istediğini söylemişse de Padişah, Alman generallerinin yanında görüşmekte ısrar etmiştir.

Mustafa Kemal, anılarında bu konuya şöyle değinmektedir:

"...Vahdeddin'in yanına girdim. Ne nazik ne takdirkâr bir padişah! Henüz ayakta iken Alman generalleri karşısında kısa bir nutuk söyledi. Bu sefer gözleri açıktı:

"–Çok takdir ve emniyet ettiğim bir kumandan!

"Diye ve bu sözleriyle beni onlara tanıtıyordu.

"Oturduk. Dedi ki:

"–Sizi Suriye'ye kumandan tayin ettim. Oradaki vaziyetler ehemmiyet kesbetmiş. Oraya gitmekliğiniz lazımdır. Sizden talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz. Verdiğim vazifeyi muvaffakıyetle ifa edeceğinizden eminim. Derhal o hattaya hareket etmelisiniz.

"İradesini tebliğ ettikten sonra Alman generallerine baktı:

"–Bu kumandan dediklerimi yapabilir.

"Dedi. Zâhir halde ne büyük teveccühe mazhar olmuştum. Benim yerimde bir ahmak olsaydı ne kadar sevinecekti. Ben ise bir entrikacı karşısında bulunduğumdan ne kadar müteessirdim.

1 Büyük camilerde padişah ve sultanlara özgü kafesli özel bölme.

"Düşündüm: Diyeyim ki: 'Padişah Hazretleri! Bana öyle bir vazife veriyorsunuz ki o vazifeyi ifaya memur kumandanlar mevkilerindedir. Beni onların üstünde bir başkumandanlığa mı memur ediyorsunuz? Eğer böyle ise çok iftiharla iradenizi kabul edeceğim. Fakat şüphe etmiyorum ki bunun farkında bile değilsiniz. Vaktiyle istifa ederek haklı sebeplerle bıraktığım bir orduya, ki o ordu bugün mağlup olmuştur, orada bulunan bütün ordular gibi... Beni onun başına gönderiyorsunuz. O halde bütün bu irade buyurulan vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olurum?'

"Fakat muhatabımın bu zemin üzerinde münakaşa etmeye değeri olmadığını artık kabul etmiştim. Sadece, müsaade alıp evvelce terkettiğim salona geldim. Orada Enver Paşanın çok mütebessim çehresi karşıma çıktı.

"–Bravo, tebrik ederim, muvaffak oldunuz dedim, ve ciddi bir tavırla ilave ettim:

"–Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre artık Suriye'de ordu, kuvvet, vaziyet, isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz. Sonra, teamül harici bir şey yaptınız: Bizzat padişaha bana emir verdirdiniz.

"Enver Paşa gülüyordu. Vehip Paşa da öyle..."

Evet, Mustafa Kemal haklı idi. Enver Paşa gülüyordu; kendisini her an ikinci plana atabilecek yetenekte kuvvetli bir rakibini bir kez daha padişahın çevresinden uzaklaştırmayı başarmıştı.

Mustafa Kemal'in VII. Orduya Atandığı Bu Dönemde Sina ve Filistin Cephesinde Genel Durum

M. Kemal'in atandığı bu dönemde VII. Ordu Komutanlığı'nın alanı olan Sina ve Filistin cephesindeki geçmiş olayları ve o tarihte içinde bulunduğu durumu izleyelim:

"Gazze-Birüssebi tüm savaşının (31 Ekim 1917) kaybından sonra İngiliz koğuşturmasının baskısı altında VIII. Ordunun tutunamadan çekilmesi Yafa, Vilhelma çizgisine dek sürdü. Ne General Fevzi (Çakmak) nin komutasındaki VII. Ordu'nun Beytüllahamı ve Kudüs güneyinde gösterdiği çaba, ne de XX. Kolordu ile XIX. Tümen'in ve III. Süvari Tümeni'nin fedakârca dayatışı ile karşı taarruzları VIII. Ordu'yu yerinde tutamadığından cepheyi uydurmak zorunda kalınarak Kudüs önlerine çekilindi ve bir yan mevzii tutuldu.

"Kudüs'ün savunulmasiyle görevlendirilen Albay Ali Fuat (Cebesoy) komutasındaki XX. Kolordu (birçok savaşlarda yıpranmış olması ve geri işlerinin bozukluğu yüzünden) bütün çabalarına rağmen bu şehri 8-9 Aralık 1917'de bırakmak zorunda kaldı. Düşman baskısı altında VII. Ordu irili ufaklı 11 savaş vererek VIII. Ordu'nun hizasında Yafa kuzeyi, Amman genel çizgisindeki cephenin doğu kesiminde yerleşti.

"General Cemal'in ayrılmasiyle Suriye ve Batı Arabistan Genel Kumandanlığı görevleri, Yıldırım Orduları Grubu'na geçti. (12 Ocak 1918) Bir süre sonra bu örgüt büsbütün kaldırılarak yerine kadro halinde eski IV. Ordu kuruldu. Böylece, sanki Sina'yı savunmasına ödül olarak Mareşal Falkenheim'ın yetkisi Toroslar güneyindeki bütün İmparatorluk kesimini kaplar bir şekilde genişletilmiş oldu.

"Çok geçmeden (26 Ocak 1918) bu Ordular Grubu'na Mareşal Liman von Sanders atandı. Akdeniz kıyısı korumasına görevli II. Ordu ile Irak'taki VI. Ordu, Ordular Grubu'nun emrine çıkarıldı.

"Bu cephede, kıyıdan başlayarak VIII., VII. ve IV. ordular; İngilizlerin Telazur (9 Mart'ta başladı) ve Salt-Amman (22 Mart'ta başladı) savaşları ve ileri geri hareketlerden, bazısı çetin geçen savaşlardan sonra, temmuz ortasında sıcak mevsimi ile duruldu."[1]

M. Kemal'in ikinci kez VII. Ordu Komutanlığı'na atandığı tarihte Sina ve Filistin cephesi böylesine umutsuz, dağınık ve yitik durumdadır.

1 Celal Erikan, *agy*, s.181-182.

MUSTAFA KEMAL'İN ŞAİR TEVFİK FİKRET'İN "AŞİYAN"INI ZİYARET ETMESİ

Mustafa Kemal, yurdun tanınmış sanatçıları ve kişilerinin de katıldığı bir kalabalık halinde Şair Tevfik Fikret'in Rumelihisar'ındaki "Aşiyan"ını ziyaret etmiştir. 19.8.1918 Pazartesi günü yapılan bu ziyarete dair 20 Ağustos 1918 Salı tarihli *Vakit* gazetesi şu bilgiyi vermektedir:

> "Dün öğleden evvel birçok zevat şair Tevfik Fikret merhumun Eyüp'teki kabrini ziyaret etmiştir.
>
> "Öğleden sonra da birçok davetliler şair-i mağfurun Rumelihisarı tepesinde kâin Aşiyan'ına gitmişler, orada ailesi namına Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey tarafından istikbal edilmişlerdir.
>
> "...Ziyaretçiler meyanında Halide Edip (Adıvar) Hanım, Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan (Adıvar) Bey, Süleyman Nazif Bey, Faik Ali Bey ve memleketimizin mehafil-i âliyesine mensup birçok zevat..."

Bu ziyaretçiler arasında Müslihittin Adil, İbrahim Alaeddin (Gövsa) ve Rasim Ferit (Talay) beyler de vardır. İbrahim Alaeddin Bey o güne ait anılarında şunları yazmaktadır:

> "...(Mustafa Kemal'in) oradaki ilk gördüğü simaları, bilhassa gençleri birer birer sorup öğrenmiş olduğunda tereddüt etmem. Bir aralık biri yanıma geldi:
>
> "–Mustafa Kemal Paşa sizinle görüşmek istiyor, dedi. Adına ve şimdi gördüğüm şahsiyetine zaten hayran olduğum Büyük Asker'in bu alakası beni heyecana düşürmüştü. Derhal yanına

şitap ederek ismimi söyledim. O, ince ve uzun parmaklı zarif ve kavi adaleli güzel elini uzattı. Beni, Çanakkale'ye ait şiirlerimle tanıdığını ve çoktan görmek istediğini söyleyerek pek asil bir tevazu ile taltif etti.

"–Paşa Hazretleri, dedim; siz, cepheden cepheye koşan bir kumandan, nasıl oluyor da benim gibi ehemmiyetsiz bir gencin değersiz yazılarını okumaya vakit buluyor ve onları tahattur edebiliyorsunuz?

"Şu cevabı vermişti:

"–Ben, edebiyatı ve şiiri severim. Bilhassa askerî mahiyetteki eseri dikkatle okurum. Sizin Çanakkale'ye ait şiirlerinizin hepsini okudum ve sevindim.

"*Çanakkale İzleri* o zaman henüz kitap halinde çıkmamış, ancak, *Tanin* gazetesinde parça parça neşredilmişti. Büyük Kumandan'ın bu alaka ve iltifatı bana manzumeleri sevdirdiği için hepsini bir küçük kitap halinde topladım ve Anafartaların müebbet Kahramanına ithaf ederek neşrettim."[1]

İbrahim Alaeddin Gövsa, *Acılar* yapıtında Aşiyan'ı ziyaret tarihi olarak 18 Ağustos 1917'yi gösterir. Bu tarihin hem günü, hem de yılı yanlıştır. Bunun, bir bellek yanılgısı olduğundan şüphe yok.

O günkü ziyaretle ilgili olarak ziyaretçiler izlenimlerini şöyle saptamışlardır:

"19 Ağustos 1918, Pazartesi. Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi perestişkâran-ı Fikret."

Mustafa Kemal, Faik Âli, Süleyman Nazif.

Alttaki yazı:

"Eğilmeyen bir başın huzur-i manevisinde hürmetle eğiliyorum.

Müslihittin Adil Rasim Ferit."

Deftere yazılan yazı, birçoklarının sandığı gibi Mustafa Kemal Paşa'ya ait değil, Faik Âli Ozansoy'a aittir.

Mustafa Kemal, İstanbul'daki hazırlıklarını bitirmiştir. Atandığı 7. Ordu Komutanlığı'nı devralmak üzere İstanbul'dan ayrılacaktır.

1 İbrahim Alaeddin (Gövsa), *Acılar*, İstanbul, ?, s.7-9.

FELAKET GÜNLERİ

Ve Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın oyununa getirilerek atandığı 7. Ordu Komutanlığı'nın merkezi olan Suriye'ye gitmek üzere 2 Eylül 1918 Pazartesi günü İstanbul'dan ayrılmıştır.

Mustafa Kemal, artık imparatorluğun başına çöreklenen felaket çalkantıları arasındadır. Kötü yönetim yüzünden yurt öylesine içinden çıkılmaz bir duruma getirilmiştir ki, artık Mustafa Kemal'in dehası da mukadder çöküşü önleyemeyecektir. *Mustafa Kemal*'in Adana'dan İstanbul'a dönünceye kadar geçen süre içindeki olaylara kısaca bakalım:

Mustafa Kemal, 21 Eylül'de üstün kuvvetler karşısında ordusunu Şeria Irmağı'na çekmeyi başarır. 22 Eylül'de yaverliği siciline işlenir. 23 Eylül'de Hayfa ile Akkâ İngilizlerin eline geçer. 28 Eylül'de kuvvetlerini Şam ve Rayak hattına çeker. 29 Eylül'de Başkomutanlığa ordunun yönetimi hakkında rapor gönderir, önerilerde bulunur; önerileri yanıtsız kalır. 1 Ekim'de Şam İngilizler tarafından işgal edilir. 8 Ekim'de Talat Paşa istifa eder, İttihat ve Terakki yönetimi iş başından uzaklaşır. M. Kemal, 25-26 Ekim'de Halep sokak savaşlarında İngiliz ve Arap kuvvetlerini püskürtür. Ve nihayet 30 Ekim'de Mondros Mütarekesi'yle Osmanlı İmparatorluğu fiilen sona erer; Hicaz, Yemen, Asir, Irak, Suriye, Filistin, Lübnan ve Mısır elden çıkar. 550 bin şehit, 103 bin 731 kayıp olmak üzere 653 bin 731 Türk hayatını kaybeder. 891 bin 634 sakat, 2 milyon 167 bin 841'i yaralı olmak üzere 3 milyon 59 bin 205 kişi işe yaramaz hale gelir. 129 bin 644 kişi de esir verilmiştir.

İşte, Mustafa Kemal'in katılmamızı gereksiz gördüğü ve mutlaka yenilgimizle sonuçlanacağını ta baştan beri belirttiği bir savaşın bilançosu.

Mustafa Kemal, her şeyin yittiği bu anda, 31 Ekim günü Yıldırım Orduları Komutanlığı'na atanır; Kasım ayı içinde de, Osmanlı yönetiminin nasıl bir politika izlemesi gerektiği hakkında raporlar yağdırır, kulaklarını tıkarlar bu önerilere karşı.

7 Kasım tarihinde Yıldırım Orduları lağvedilir, Mustafa Kemal, İstanbul'a gelmek üzere Adana'dan hareket eder.

MUSTAFA KEMAL ESİR İSTANBUL'DA

1918 yılı Kasım'ının 13. Çarşamba günü... Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'in kahraman Mehmetçiklerinin oluşturduğu çelik kaleyi topuyla tüfeğiyle aşamayan İtilaf devletlerinin 60 kadar savaş gemisi –Averof dahil– o gün İstanbul Limanı'na girmiştir. Bu, yalnız İstanbullular için değil, bütün Türkiye için onarılması olanaksız bir yas günüdür.

10-11 Kasım günü Adana'dan hareket eden Mustafa Kemal de trenden Haydarpaşa İstasyonu'na iner. Saat 12.45... Bir askeri müfreze Mustafa Kemal Paşa'yı törenle karşılamaktadır... Mustafa Kemal, arkada yaveri Cevat Abbas (Gürer), ağır ağır ilerler. Kendisini Dr. Rasim Ferit Bey karşılar. Rıhtımda kendilerini bekleyen Kartal istimbotuna binerler.

M. Kemal, limanı dolduran dev zırhlılara acı acı bakar, yanındaki yaveri Cevat Abbas'a dönerek:

Geldikleri gibi giderler der.[1]

Taretlerini şehre çevirmiş bu dev zırhlılar kendiliğinden nasıl giderler, niçin giderler?.. Kendiliklerinden gidecekleri düşünülemeyeceğine göre bunlar zorla mı yurttan çıkarılacak? Çıkarılabilseydi Türk, Alman ve Bulgar ittifakı sayesinde çıkarılabilirdi. Şimdi, müttefikleri yere serilmiş, yalnız kalmış, elinden topu tüfeği alınmış, askeri terhis edilmiş, bağrına düşman süngüsü saplanmış olan yenik ve yitik Türkiye mi kovacaktır İngilizi, Fransızı, İtalyanı, Yunanı bu ülkeden!

Geldikleri gibi giderler!

Gitmezler. Çünkü onlar, yüzyıllardır bugünü beklediler; Osmanlı İmparatorluğu'nu çökertmek, zengin doğal kaynaklarına sahip olmak, sağmal bir inek gibi sağmak ve sömürmek için.

1 C.A. Gürer, *agy.* s.166.

Şimdi sadece, veraset ilmühaberi çıkarılmış bir tereke gibidir köhnemiş Osmanlı İmparatorluğu onlar için...

Mirasçılar, kendi aralarında pay miktarı üzerinde anlaşacaklar; bu toprakların sahibine hiçbir şey sormadan.

Geldikleri gibi giderler!

Yüzyıllar boyu kültür emperyalizmi, soğuk ve sıcak savaş yoluyla yıprata yıprata hasta adamı yere serdikten sonra niçin gitsinler?

Şurasını da belirtmek gerekir ki, bu, onların başarısından çok, Osmanlının aymazlığının ve bağnazlığının doğal bir sonucuydu.

Yüzyıllar boyu, yozlaştırılmış şeriat düzeni ve çarpık skolastik eğitim uygulamalarının ve ortaçağ karanlığının sonucudur bu.

İçine domuzyağı karıştırılmış diye toplarının namlularını yağlatmayan, kara tahtayı *gâvur icadı* diye Hacca götürüp Müslüman ettikten sonra okullarına sokabilen;

Vebanın insanları kırıp geçirdiği bir dönemde *Frenk usulüdür* diye yabancı gemilere karantina uygulanmasına karşı çıkan yobaz takımına söz geçirilemediği için yedi yıl İstanbul Limanı'na giren gemilere karantina uygulayamayan; matbaayı bile üç asır sınırlarından içeri sokmayan ve Batı'nın tüm teknolojik gelişmelerine hep *gâvur icadı* gerekçesiyle sınırlarını kapayan Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelmesi mukadder bir sonuçtur bu.

Geldikleri gibi giderler!

Gitmezler *geldikleri gibi.* Gitmezler, çünkü kanını emmek ve bugüne ulaşmak için yıllar öncesinden ekonomik yıpratma yoluna, yani borçlandırma tuzağı yoluna da başvurmuşlardır. 1854'te başlamıştır borçlandırma tuzağı. Osmanlı istemiş "gâvur" vermiş, vermiş de vermiş... Ve Osmanlı, yüksek faizli altınları Saray'ın israfları ve debdebesi yolunda har vurulup harman savurmuş... Borçlarının faizlerini bile ödeyemeyecek duruma düşen İmparatorluk nihayet 1881 yılında iflas etmiş; servetini sefahat âlemlerinde yiyen hovarda mirasyedi gibi. Ve "Duyun-u Umumiye" (genel borçlar) ahtapotu da devletin gırtlağına dolanmıştır.

Ne var ki, o uğursuz 1881 yılında mutlu bir olay olmuş, Mustafa Kemal dünyaya gelmiştir.

Gitmezler; çünkü onları bu topraklardan atacak hiçbir güce sahip değildir Türkiye... "Düvel-i Muazzama"nın Türk topraklarından

atılabileceğine inanan Türkiye toprakları üzerinde yaşayan hiçbir Türk yoktur. Yoktur; çünkü nehirlerin suyunu tersine akıtmak nasıl olası değilse, bu da o kerte olası değildir.

Ama Mustafa Kemal, "gayri mümkün"ü "mümkün" kılacaktır.

Kartal istimbotu Galata Rıhtımı'na yanaşır ve Mustafa Kemal, yaveri ile Perapalas'taki dairesine yerleşir.

İzzet Paşa ile Alınan Kararlar

Mustafa Kemal, Adana'dan İstanbul'a geldiği bu ilk gün durumu inceler: Görünüş tahmin edildiğinden de kötüdür. Limandaki 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan, 4 Yunan gemisinden oluşan 55 gemili filodan başka 6 tane de denizaltı vardır. Bu gemilerden 3 500 de asker çıkarılmıştır karaya.

O, Türkiye'nin bu savaşa katılmaması için ilgilileri var gücüyle uyarmıştı. Almanların savaşı kazanmasının mümkün olamayacağını onlara matematik bir kesinlikle kanıtlamaya çalışmıştı. Hatta, Almanların hızla Paris üzerine yürüdüğü, gazetelerin zafer manşetleri attığı dönemde bile sonuçta Almanların yenileceğini kaç kez beyinlerine sıkmaya çalışmıştı.

Şimdi ah ve vah ile dövünmenin bir yararı yoktu. Herkes en küçük bir çıkış yolunu düşünden bile geçirmiyordu. Ama Mustafa Kemal, gene de bir şeyler yapılabileceğine inanıyordu. İlk iş olarak Kabine'ye Harbiye Nazırı olarak girmeliydi. O zaman kafasındaki kimi planları gerçekleştirebileceğini düşünüyordu. İşte bunun için de *geldikleri gibi giderler* demişti.

Kabineye girebilmek için ilk iş olarak programını henüz okumamış olan Tevfik Paşa Kabinesi'ne güvenoyu verilmesini engellemek gerekiyordu. Bu konuyu önce eski Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ile görüşmeliydi. Adana'dan geldiğinin ertesi 14 Kasım 1918 Perşembe günü henüz terk etmediği Sadarat Konağı'nda "istifa etmiş olmasını doğru bulmadığını, Tevfik (Okday) Paşa kabinesinin güvenoyu almasına engel olarak kendisinin tekrar sadarete geçmesinin

yurt yararı açısından zorunlu olduğunu" açık bir dille anlatır. İzzet Paşa önce isteksiz görünürse de sonradan "peki" der ve tasarıları doğrultusunda girişimde bulunmak konusunda anlaşırlar.

Güvenoyu oylamasına beş altı gün vardır. Bu süre içinde Vahdeddin'le görüşecek, basını kendi adı etrafında harekete getirecek, kabine için oy kullanacak milletvekillerini etkilemek yollarını kurcalayacaktır. Şimdi ilk iş olarak Padişah Vahdeddin'i, "Tilki" diye nitelediği bu içten pazarlıklı padişahı kendi düşüncelerine çekmeye çalışacaktır.

İstanbul'a geldiğinin üçüncü 15 Kasım Cuma günü, tasarıları doğrultusunda Vahdeddin'le görüşür.

VAHDEDDİN'LE DÖRDÜNCÜ GÖRÜŞME

Görüşme hakkında 16 Kasım tarihli *Minber* gazetesi şu haberi yayımlamaktadır:

> "Mustafa Kemal Paşa dün uzun müddet huzur-i hümayunda kalarak iltifat-ı şahaneye mazhar olmuştur."

Bu siyasi girişimlere paralel olarak bir yandan da basın harekete getirilmekte *Mustafa Kemal* adı üzerine dikkatler yoğunlaştırılmaktadır. *Minber* gazetesinde yukarıdaki haberin yayımlandığı aynı gün (16 Kasım 1918 Cumartesi) *Vakit* gazetesinde de *Mustafa Kemal Paşa* başlıklı bir yazı çıkmıştır. Yazının birinci paragrafında şöyle denilmektedir:

> "...Mustafa Kemal Paşa olmasaydı 331 (1915) senesinde Çanakkale'ye hücum eden Fransız ve İngiliz kuvvetleri İstanbul surlarına kadar gelecek ve daha o vakit Harb-i Umumi'nin neticesi pek açık bir surette Türkiye'nin aleyhine takarrur edecekti."

Gazete bundan sonra Mustafa Kemal'in oldukça geniş bir biyografisini vermektedir.

MUSTAFA KEMAL'İN MİNBER GAZETESİ ORTAKLIĞI

Minber gazetesi bugünlerde Mustafa Kemal'den çok sık söz etmekte, bir yandan da Tevfik Paşa Kabinesi'ne güvenoyu vermeme konusunda yayım yapmaktadır. Kabine güvenoyu aldıktan sonra da iktidar aleyhinde sürekli bir kampanyaya girişmiştir. Bunun nedenlerinden biri de, Mustafa Kemal'e güvenmeleri yanında onun bu gazetenin ortakları arasında bulunmasıdır.

Gazetenin çeşitli yönleri hakkında saptayabildiğimiz bilgileri şöyle sıralayabiliriz: İmtiyaz sahibi: Dr. Rasim Ferit (Talay). Başlıkaltı: Siyasi, ilmi, edebi, iktisadi, yevmi gazete. Boyutu: 44x61 (10. sayıdan itibaren boyutu 40x58'e inmiştir). İdare yeri: Babıâli Caddesi'nde Minber Matbaası. Sayısı 1 kuruştur. Sayfa adedi 2'dir.

Gazetenin 1. sayısının 1. sayfasında Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nın programı vardır. Gazete aynı zamanda bu partinin organıdır.

Şimdi de gazetenin yayımı için verilmiş olan imtiyaz beyannamesindeki resmi kayıtlara bakalım:

> "Namı: Minber/Mahall-i intişarı: Dersaadet/Bahsedeceği mevat: Siyasi, ilmî, edebî, fennî ve iktisadi. Evkat-ı neşri: Yevmî/ Lisanı: Türkçe/Müstedinin ismi: İstanbul mebusu Ali Fethi Bey/ Müdür-i Mesulün ismi: Feriköy'de mukim Dr. Rasim Ferit Bey.
>
> "Bâlâda izah olunan gazete için Matbuat Müdiriyet-i Umumiyesi'ne beyanname tevdi olunduğunu mübeyyin ilmühaberdir.
>
> 1 Kânun-u evvel 1334
> Pul ve Mehmet Salih imzası
> mühür"

M. Kemal, Gazeteye Ne Zaman Sermaye Koydu?

Birçok kaynak, bu arada Bayur, M. Kemal'in bu gazeteye, Bahriye Nazırı Cemal Paşa aracılığı ile Halep'te sattırdığı taylarından elde ettiği paradan sermaye koyduğunu belirtir.

Atatürk ve Edebiyat yapıtımızda da[1] belirttiğimiz gibi gazetenin yayım tarihinde Mustafa Kemal henüz İstanbul'da değildir. Bu duruma göre, olayları kronolojik olarak izleyerek bir sonuca varalım:

M. Kemal, birinci defa atandığı VII. Ordu'dan kimi görüş ayrılıkları yüzünden 7 Ekim 1917 tarihinde istifa etmiştir. O tarihte Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönecek parası yoktur. Buna karşılık Mareşal Falkenhein tarafından gönderilmiş sandık dolusu altına sahiptir. Bu altınlar, kendisine, dilediği gibi harcanmak üzere verilmiştir. İstifa ettiği zaman üzerinde, İstanbul'a dönecek parası dahi olmayan Mustafa Kemal, inançları satın alınmak üzere gönderilmiş olan bu altınları, tekine el sürmeden ordu kasasına geri vermiştir. Ve parasız Mustafa Kemal, çok sevdiği taylarını satılmak üzere Cemal Paşa'ya bırakıp kendisinden bir miktar borç alarak İstanbul'a dönmüştür. Cemal Paşa, bu tayları Halep'te sattırmış, Mustafa Kemal'e de dolgunca bir para göndermiştir.

Mustafa Kemal, İstanbul'da bulunduğu bu dönemde, Almanya gezisine çıkacak olan Veliaht Vahdeddin Efendi ile 15 Aralık 1917 tarihinde İstanbul'dan ayrılmıştır.

M. Kemal, 5 Ocak 1918 tarihinde bu geziden dönmüş, bir ara tedavi için Karlsbad'a gitmiş, sonradan 7 Ağustos 1918 tarihinde ikinci kez VII. Ordu Komutanlığı'na, daha sonra da Yıldırım Orduları Komutanlığı'na atanmıştır.

Görülüyor ki, *Minber* gazetesinin yayıma başladığı 1 Kasım 1818'de, M. Kemal İstanbul'da değildir. Bu tarihten 12 gün sonra, 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'a dönmüştür. Bu olayların akışına bakarak Mustafa Kemal'in (bazı kaynakların belirttiği gibi gazetenin çıkışı sırasında değil) daha sonra sermayesine katıldığı sonucuna varılabilir.

1 Sadi Borak, *Atatürk ve Edebiyat*, İstanbul, 1972, s.101-103.

Minber Gazetesinin Karakteri

Gazete, hemen her sayısında özgür kuruluşları, adalet, özgürlük ve eşitlik ilkelerini savunmakta, özellikle basın özgürlüğü üzerinde önemle durmaktadır.

Gazetede *Mustafa Kemal* imzalı hiçbir yazı yoktur. Fakat, Mustafa Kemal'e ait birçok aktüel haber, röportaj, kendi mektuplarından aktarmalar vardır.

Bu gazete hakkında Sina Akşin de şu bilgileri vermektedir:

> "...Minber'in kamuoyunu aydınlatmak ve padişahı uyarmak için Tevfik Paşa aleyhinde şiddetli bir kampanya açtığını (M. Rauf-Orbay) anlatıyor. Bu sırada M. Kemal, Rauf, Fethi, İsmail Canbolat her gün buluşan, konuşan dört arkadaştır. M. Kemal grubunun iktidar çalışmalarının o aralık beş günde geliştirilmekte olduğu söylenebilir.
>
> "Birincisi, bu grubun ön saf İttihat Terakki'si dolayısıyle olan yakınlaşmasıdır. Bunun en iyi belirtisi Fethi'nin Cavit Bey ile olan temaslarıdır ki bunların başında 21 Kasım'da Cavit Beyin Minber'e sermaye bulmayı kabul etmesi gelir. Sermayenin önemli bir bölümü M. Kemal'ce yatırılmış ve bununla gerekli tesisat kurulmuştu. Fakat satış azdı, gelir yetersizdi. 8000 lira daha bulmak gerekiyordu ki bunun bir bölümünün Karasu'dan, bir bölümünün Cavit tarafından (Kara Kemal aracılığı ile bazı tacirlerden), bir bölümünün de Fethi'den sağlanması kararlaştırıldı. Fethi, gazeteyi resmen fırka gazetesi yapmamayı ve başyazıları Müştak'a (Mayokan) yazdırmayı kabul etti..."[2]

Minber gazetesi, 1 Kasım 1918'den itibaren 22.12.1918 gününe kadar 51 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.

2 Akşin, *agy*, s.126.

Minber Gazetesinin Nasıl Çıkarıldığını
Ali Fethi (Okyar) Bey Anlatıyor

Adını Mustafa Kemal'in koyduğu, izleyeceği yolu gene onun saptadığı *Minber* gazetesinin nasıl doğduğunu bir de gazetenin imtiyaz sahibi Ali Fethi (Okyar) Bey'in anılarından izleyelim:

"...Ben, daha Dahiliye Nazırlığıdan kabine ile beraber istifa etmeden önce, resmî vazife ve hüviyeti –Harbiye Nezareti emrinde müstafi Ordu Kumandanı– olan Mustafa Kemal Paşa şöyle diyordu:

"–İzzet Paşa iktidarda kalsa bile muhaliflerin, tazyikine dayanamayacak, Padişah, kabinedeki İttihatçıları muhakkak tasfiye ettirecektir. Memleketi perişan eden ve *muhalefet* adı altında irtikâp edilen taarruz ve tahripler de daha çok gazeteler vasıtasiyle oluyor. Bunlara karşı milleti uyandırmak için en iyi vasıta, aynı yoldan mukabele etmek, yani bir gazete çıkarmaktır. Benim, maaşlarımdan biriktirdiğim biraz param var. Onu koymaya hazırım. Ben askerim. İmtiyaz alamam. Sen bugün genellikle haklı tenkit sebeblerinin çoğunun dışında kaldın; hatta bunlarla mücadele ettin. Hakikatleri halka, hatta düşmanlarımıza anlatabilmek için gel, beraberce bir gazete çıkaralım.

"Samimiyetle itiraf edeyim: Mustafa Kemal'den böylesine gerekçe ile bir teklif gelinceye kadar ben, bir gazete çıkarmayı hiç düşünmüyordum. Fakat ne olursa olsun mensup olduğum İttihat ve Terakki için öylesine çirkin ve haksız ve dolayısiyle vatan ve devlet için öylesine tehlikeli neşriyat başlamıştı ki bunları cevapsız bırakma ve sükûtla karşılamak da mümkün değildi.

"Mustafa Kemal gazeteye bir de isim bulmuştu: *Minber.*

"Hatırlanmalıdır ki Minber'in lügat manası *kürsü* idi, ve bu tabir daha çok camilerde hatibin hutbe okuduğu yüksek yer olarak ayrıca manevi anlam da taşıyordu. Bir gazete ismi olarak *Minber*'i bugün de, o günler kadar beğenmişimdir.

"Dahiliye Nazırlığından ayrıldıktan sonra hadiseler içinde, bilhassa İttihat ve Terakki liderlerinin memleketten gizli ayrılışlarının sayılı mesullerinden birisi olarak tescillendikten sonra şahıslarımıza tevcih edilen haksız ithamlar önünde bizim de konuşacak mevzularımız vardı. İmtiyazı aldım. Gazetenin mesul müdürü de, daha sonra milletvekili olan Dr. Rasim Ferit (Talay) Beydi. İmtiyazda bahsedeceği maddeler sual bölümüne: Siyasi, ilmî, edebî, fennî ve iktisadi açıklamasını koydurduk.

"Minber'in kısa süreli hayatı, benim daima zevk ve tahassüsle hatırlayacağım fikir mücadelesidir. Karşımızdakilerin insafsız ve hatta seviyeye, terbiye ve nezakete değer vermeyen ölçüleri karşısında ne nezaketimizi, ne de ayrı görüşlerin medeni kıstaslar içinde karşılaştırılması dozunu kaybetmeden haklılığına inandığımız fikirlerimizi halkın huzuruna çıkardık. Gazete, diğerlerine göre daha büyük alaka ve sevgi gördü. Kalem yeterliliğinin biraz kabiliyet, bu kabiliyeti değerlendiren sistem, uzun zaman isteyen emek unsurlarının bir araya gelmesiyle mümkün olabileceğini takdir etmekle beraber, hadiseler imkân verseydi, Minber'i ömür boyu çıkarabilmiş olmanın zaman zaman hasretini duymuşumdur.

"15 Kasımda Padişah Vahdettin'le konuşmasının havası içinde Mustafa Kemal'in Minber'de mülakat-röportaj tarzında çıkan siyasi-askerî yazı serisi, taşıdığı fikir olarak da, o günlerin hakiki şartları olarak da dikkate değer. Bu yazıların geniş hulasası, Fransa'nın ünlü *Letems* gazetesinde 'Çanakkale muharebelerinin Kumandanı bugünkü şartlar içinde vatanın geleceği için neler düşünüyor?' başlığı altında çıktı. Bu mülakatta Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'nin, galiplere, huzur ve sükûn için lüzum gördükleri yerleri işgal hakkı tanıyan yedinci maddesinin tatbik şekli üzerinde duruyor ve bu şarta riayet edilmediğinin misallerini veriyordu. İmalı olarak da haksızlığa uğramış bir millet için en mukaddes hakkın, varlığını ne bahasına olursa olsun ispat mücadelesi olduğunu söylüyordu. O buhran ve ümitsizlik günleri içinde Minber'in hepimiz için hiç olmazsa teselli olduğunu söyleyebilirim."[3]

3 Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam,* İstanbul, 1981, s.267-269.

WARD PRICE'İN KEŞFEDEMEDİĞİ DEHA

Daily Mail gazetesinin muhabiri 1918 Kasım'ında İstanbul'dadır. Birinci Dünya Harbi'nin doğurduğu sorunlar üzerine Türk politikacılarıyla röportajlar yapmaktadır ve o da Perapalas'ta yatıp kalkmaktadır. Belirttiğine göre Mustafa Kemal Paşa da kendisiyle görüşmek isteğinde bulunmuştur ve görüşme 14 Kasım 1918 Perşembe günü Perepalas'ta olmuştur.[1] G. Ward Price, anılarında bu konuya şöyle dokunmaktadır:

> "...İstanbul'a ilk kez 1918 yılında gelmiştim. Bir Türk generalinin benimle görüşmek istediğini söylediler. Adını sordum, *Mustafa Kemal* dediler. O zamanlar Mustafa Kemal adını belirsiz bir şekilde işitmiştim. Daveti memnunlukla kabul ettim.
>
> "Mustafa Kemal düşünceli ve karamsardı. Bana memleketin halinden söz etti ve her iki üç tümcede bir:
>
> *"Bu böyle olmaz. Vatanı baştan başa değiştirmek lazım, yenileştirmek lazım* diyordu.
>
> "O zamanlar doğrusu bu laflara pek dikkat etmemiştim. Mesleğimin her zaman hatırlayacağım büyük hatası, bu emsalsiz dehayı o zaman keşfedememiş olmaklığımdır."[2]

1939'da Cumhuriyet bu konuya bu kadarla değiniyor. Oysa yazarın, anılarında[3] ileriye sürdüğü bir sav vardır: Mustafa Kemal, o görüşmede diyesiymiş ki:

1 Gotthard Jaeschke, bu görüşmeyi, Price'in anılarına dayanarak bu tarihe rastlatıyor. Bkz. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara, 1970, s.14.
2 *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1939.
3 Extra-special Correspondant. Londra.

"Eğer İngilizler, Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa, İngiltere yönetiminde bulunan tecrübeli Türk valileriyle çalışmak gereğini duyacaklardır. Böyle bir yetki çerçevesinde hizmetlerimi sunabileceğim uygun bir yerin mevcut olup olamayacağını bilmek isterim."[4]

Gerçeklere ne kerte uyduğu bilinmemekle beraber böyle bir önerinin varlığını kabul etsek bile, ya kabinede bir Harbiye Bakanlığı almak ya da bir görevle Anadolu'ya geçerek orada ulusal direnişi körüklemek kararında ve azminde olan taktisyen Mustafa Kemal'in bu yola da başvurmasını doğal karşılamak gerekir.

Mustafa Kemal, bedence ve ruhça bir cehennemi savaşın içerisindedir. Zayıflamış, avurtları çökmüştür. Soluk aldırmayan böbrek sancılarının acısıyla da kıvranmaktadır. Ama gene de her kapıyı çalmaktadır amacına ulaşmak için. Öyle ki, amacı uğruna gerekirse İngiliz sempatizanı görünmekte bile sakınca görmeyecektir.

İngiliz hegemonyasına karşı çıkanların en başındadır. Onların bütün niyetlerini çok iyi biliyordu. Halep'ten yolladığı raporların daha mürekkebi kurumamıştı. O raporlardan kimi tümceleri anımsıyordu:

"...İngilizlerin her dediğine boyun eğilecek olursa onların ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır."

"...İskenderun'a her ne sebep ve bahane ile asker çıkarmaya girişecek İngilizlere ateşle engel olunmasını 7. Orduya emrettim."

"...İngilizlerin elde edeceği neticeyi onlara kendi yardımımızla bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve özellikle bugünkü hükümetimiz için kara bir sayfadır."

"...İngilizlerin iğfalkâr hareketlerini İngilizlerden ziyade haklı görenlerle işbirliği yapmaya yaradılışım müsait değildir."[5]

Bu rapor metinleri o günlerde yayımlanmadığı için İngilizler Mustafa Kemal'in kendileri için böylesine bir "başdüşman" olduğunu henüz bilmiyorlardı.

4 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi I*, dipnotu, s.121-122. Ayrıca bkz. Akşin, *agy*, s.129, 132.

5 *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 1964, s.14-22.

Türk, İngiliz ilgili ve yetkililerine hiçbir kuşku vermeden amacını "milli bir sır" olarak saklayarak kendisini bir görevle bir an önce Anadolu'ya atmalıydı. Bunu başaracak, sonra da İngilizler gerçeği öğrenecekler, onu "başdüşman" ilan edecek ve kara listenin en başına alacaklardı.

SİR W. BİRDWOOD GÖRÜŞMESİ

Vakit gazetesinde *Mustafa Kemal Paşa* başlıklı yazının çıktığı 20 Kasım 1918 Cumartesi günü ilginç bir olay geçer Mustafa Kemal'in Perapalas'taki dairesinde. Atatürk o günlerde yoğun bir siyasal değinme trafiğinin bunaltıcı ağırlığı altındadır. Ama bir boş vaktini bulup Mustafa Kemal'le görüşmek için sabırsızlanan yabancı bir general vardır. Karargâhı ile Perapalas Oteli'ne yerleşmiş olan General Sir William Birdwood... Bu general, askerlerinin miktar ve donatım bakımından çok üstün olmasına karşın Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'e üç kez yenik düşmüştür. Böylesine materyal üstünlüğüne karşın nasıl yenik düştüğünün hayreti ve şaşkınlığı içindedir. Bu kahramanı yakından görmek, bu zincirleme yenilgisinin nedenlerini kendisi ağzından dinlemenin merakı içinde kıvranmaktadır. Kendisine refakat subayı olarak verilmiş olan sporcu Sedat Rıza Bey aracılığı ile Mustafa Kemal'den kendisini kabul etmesini rica eder. *Buyursun* der Mustafa Kemal.

İki general karşı karşıyadır. Birdwood çok saygılıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında Rasim Ferit Bey de vardır. Hoşbeşten sonra Birdwood, iki yıldır kafasını kurt gibi kemiren "bizi nasıl yendi?" sorusunun yanıtını almak ister:

–Sayın komutan bizi nasıl yendiniz?

Mustafa Kemal'den bir başkası, dünya savaş tarihinde benzerine az rastlanır bu başarısından böbürlenebilirdi. Oysa o, –tıpkı Trikopis'e davrandığı gibi– yenilginin ezilmişliği altındaki bu generalin onurunu korur:

–Sizin de, bizim de tarih dergilerimiz var, der; tarihler yazar.

Birdwood ricasını yineler:

–Ekselans, sizin ağzınızdan dinlemek istiyorum. Lütfediniz.

Mustafa Kemal, yanındaki Rasim Ferit Bey'den kâğıt kalem ister; o da bir reçete kâğıdı ile altın mahfazalı kurşun kalemini uzatır. Mustafa Kemal bir kroki çizer, kâğıt üzerindeki yerlerini işaret ederek:

–Şu *tarihte karaya* çıktınız, der; filanca saate kadar şurada durdunuz. Biz de şu hattaydık. Her şey sizin lehinizdeydi. Niçin şu çizgide durdunuz ve niçin ilerlemediniz?

–Askerlerimiz çok yorulmuştu, diye yanıtlar Birdwood.

Mustafa Kemal bu kez de Conkbayırı krokisini çizer:

–Siz filanca gün şu yöne hareket ettiniz, şu durumu aldınız; niçin ilerlemediniz?

–Biz ilerledikçe arkadan su yetişmedi. Askerlerimiz de susuz kaldı ve durdu.

Atalarımız *yaralıya kurşun atılmaz* der. Mustafa Kemal de Türk soyluluk ve erdemini şu esprisiyle dile getirir:

–Görüyorsunuz ya ben bir şey yapmadım. Önce yorgunluk, sonra susuzluk durdurdu ordunuzu.

Birdwood ayağa kalkar; Mustafa Kemal'i kucaklar:

–Sizin gibi kahraman ve yüksek karakterli bir asker tanımadım.

Sonra, krokiyi ve kalemi işaret ederek:

–İzin verir misiniz, der; bu kroki ile kalemi değerli bir hâtıra olarak saklayayım.

Ve saklar.

Yıl 1935... Aradan yıllar geçmiş, Birdwood, mareşalliğe kadar yükselmiştir. Son görevi "Hindistan Ordusu Başkomutanlığı"dır. Kendisine *Baron*luk sanı da verilmiştir. Atatürk hayranlığı ve sevgisi hâlâ sıcaklığını korumaktadır. Eski anılarını yaşamak ve Atatürk'ün tenefüs ettiği havayı tenefüs etmek için 1935 yılı Ağustos'unun 26. Pazartesi günü İstanbul'a gelir. *Cumhuriyet* gazetesi bu olayla ilgili olarak şu başlığı atar: *20 sene sonra İstanbul'a girdi, ama gezgin olarak.*

Yıl 1938... Birdwood, yaşamının en büyük acılarından birini Atatürk'ün ölüm haberini alınca duyar. Yaşı hayli ilerlemiştir. Hastadır da... Ama ne olursa olsun cenaze törenine katılmak, dünyanın yetiştirdiği bu en büyük askerin tabutu önünde eğilmek, ona ebedi yolculuğunda son görevini yapmak ister. İngiltere hükümetine başvurarak bu arzusunu bildirir, Ankara'ya gelir.

Atatürk'ün tabutu muvakkat kabrine götürülürken Hindistan Ordusu Başkomutanı Feld Mareşal Baron William Birdwood, Halkevi balkonunda ayakta durabilmesi ve son uğurlama görevini yapması için ayaklarının altına destek yapılır.

Atatürk'ün tabutu önünden geçerken Birdwood hüngür hüngür ağlamaktadır.[1]

1 Sadi Borak, "Çanakkale Kahramanı M. Kemal", *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1981.

M. KEMAL'İN PERAPALAS'TA OTURDUĞU DAİREYİ BİR FRANSIZ YAZARI TARİF EDİYOR

Mustafa Kemal'le birlikte adı sık sık anılan ve tarihin malı olmuş bulunan Perepalas Oteli'ndeki bu dairenin Atatürk'ün o günlerde kaldığı daire olup olmadığı üzerinde kuşkular ileri sürülmektedir. Bir Fransız yazarının aşağıdaki yazısı bu konuya ışık tutmaktadır. Öykü şöyle:

Fransız yazarı Marcel Lucain, 1933 yılında Türkiye'ye gelmiş, diplomatik yollardan sağladığı tavsiyelerle Atatürk'le röportaj yapmayı başarmış, anılarını aynı yıl içinde *Paris Midi* gazetesinde yayımlamıştır. Bu anılar Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nce adı geçen gazeteden çevrilmiş, "Bu bülten neşredilmeyen haberlere mahsustur" kaydı olan bir dosya ile ilgili makamlara gönderilmiştir. Bu bülten bir gazetecinin metrukâtı arasında elimize geçmiştir.

Bu ilginç anılar tarafımdan notlanarak derlenmiş ve "Mustafa Kemal Türkiyesi" başlığı altında *Milliyet* gazetesinde 10 Kasım 1973 gününden başlayarak dizi yazı halinde yayımlanmıştır.

Fransız yazarı, İstanbul'da kaldığı sürece kendisine verilen Atatürk'ün Perapalas'taki dairesini de tarif etmiştir.

Bugün, Atatürk'ün kaldığı daire olarak sergilenen Perapalas'taki 101-103 numaralı dairelerin gerçekten Atatürk'ün kaldığı daire olup olmadığı üzerinde kuşkular ileri sürüldüğüne göre, anıların bu bölümü, bu konuda değerli bir kaynak niteliğindedir. O bölümü aynen aşağıya alıyoruz:

Atatürk'ün Perapalas'taki Dairesinde

> "...Otelin otomobili, bir takım dik yollardan beni Perapalas'a götürüyor. Diplomatların ve yabancı gazetecilerin bu otele inmeleri bir gelenek olmuş.

"Coşkun bir halk topluluğu beni karşılıyor. Onların aldanmış olduklarını anlamakta gecikmiyorum. Bu halk yığını, bu akşam Ankara'dan İstanbul'a geleceği haber verilmiş olan Başbakan İsmet (İnönü) Paşayı bekliyordu. Bu suretle yalnız Hükümet Reisinin değil, aynı zamanda Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Beyin ve değerli konuğu M. Venizelos'un benimle beraber bu otelde kalacaklarını öğrendim. Gazetecilik mesleğinin bazı garip cilveleri oluyor: Türkiye ve Yunanistan'ın en seçkin ve en önemli mümessilleri yanı başımda bulunacaklar.

"Beni duygulandırmakta bundan aşağı kalmayan bir sürprizle daha karşılaştım: Kendisinden, Haliç'e bakan bir oda istediğim Otel Müdürü bana, Reisicumhur Mustafa Kemal'in vaktiyle – Mütareke döneminde– Perapalas'ın, yurdunun en güzel çerçevesine hâkim olan bu binanın dördüncü katında –planlarını ve kinini gizlemek için– işgal etmiş olduğu küçük, diğerlerinden daha eski ve fakat tarihî daireyi verdi. O tarihten beri içinde akar su tesisleri yapılmış olan bu sessiz köşenin balkonundan bu tahtı açık Makedonyalı, Saray'ın bütün ışıklarının, padişahlarının sonuncusu olacak olan Vahdettin'in 'harem'i üzerindeki son lambaya kadar söndüğünü her gece görebiliyordu.

"Ben, bu balkonda uykuya dalmış olan İstanbul'un karşısında büyülenerek uzun süre kaldım. Horozların ötmeleri, köpeklerin havlamaları ve gecekuşlarının haykırmaları denizin ve ruzgârın musikisine karışıyordu. Ay, epey yol almıştı ve Marmara'nın sisleri içinde boğuluyordu.

"Geceyarısı bir cazband bütün bunların az kalsın tadını kaçıracaktı..."[1]

Perapalas'ın Dünü ve Bugünü

Marcel Lucain'in Atatürk'ün kaldığı daire ile ilgili anılarının bu bölümü, ileri sürülen kuşkular için, oranlama yapmak olanağını sağlamakta yardımcı olacaktır.

1 Sadi Borak, "Mustafa Kemal Türkiyesi", *Milliyet*, 10.11.1976.

Perapalas'ın dünü ve bugünü ile ilgili olarak bir de Deniz Som'un yazısı var. Konuya ışık tutacak olan bu yazıyı da olduğu gibi aşağıya alıyoruz:

"Önümüzdeki günlerde Kültür Bakanı tarafından açılışı yapılacağı öğrenilen Perapalas'taki Atatürk'ün odasının, yalnızca Otelin 101 numaralı kral dairesi olduğu, odadaki eşyaların Atatürk tarafından kullanılmadığı bildirildi. Otelin sahibi durumundaki Misbah Muhayeş Vakfı yönetim kurulu üyesi Ferit Muhayeş, 1936 yılından 1978 yılına kadar otel müdürlüğünü yaptığını bildirerek şöyle dedi:

"'1898 yılında işletmeye açılan Perapalas'ı amcam Misbah Muhayeş 1922'de kiralamış ve 1924'de satın almıştı. Ben ise 1936 yılından itibaren otelin müdürlüğünü yaptım. Büyük Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan önce zaman zaman otel'de kaldığını biliyoruz. Cumhuriyet'in ilanından sonra da Perapalas'a gelmişlerdi. Benim zamanımda ise 1936 yılında Kızılay'ın balosu nedeniyle gelmiş ve daha sonra yorgun olduklarını söyleyerek geceyi otelde geçirmişlerdi. Bir gece Perapalas'ta yatan Atatürk için kral dairesini açmıştık. O zaman bu oda 101 numara ile anılmıyordu. Atatürk'ün ölümünden sonra kral dairesinde İsmet İnönü, Celal Bayar ve bazı yabancı devlet başkanları, krallar da kalmıştı. Ayrıca o yıllarda odadaki eşyalar Atatürk tarafından kullanıldığı düşüncesi ile muhafaza da edilmemişti. 1941 yılında ise Bulgaristan'ı terk eden İngiliz sefiri maiyeti ile birlikte İstanbul'a gelmişti. Hiç unutamam 11 Mart günüydü, heyetteki iki bayanın bavullarında bulunan saatli bombalar infilak etmiş ve otelin birinci katı harap olmuştu. 7 kişinin öldüğü bu patlama sırasında kral dairesinin eşyaları da zarar görmüştü. Uzun süre devam eden tamirat sırasında kral dairesinin eşyalarını da değiştirmiştik. Ayrıca elimde Atatürk'ün yattığı yatağın fotoğrafı da var. Şimdi olduğu gibi tahta değil demir karyolaydı...'

"Ferit Muhayeş, otelin şimdiki yönetiminin Atatürk'ü kendi çıkarlarına âlet etmek istediklerini de söyledi. Perapalas'ı işleten İstanbul otelcilik ve Turizm şirketinin sahibi Hasan

Süzer ise bu iddialara katılmadı ve 101 numaralı odanın Atatürk odası olarak düzenlendiğini ve otel içinde küçük bir müze haline getirildiğini bildirdi.

"Öte yandan vakıf senedi gereği Darüşşafaka, Darülaceze ve Verem Savaş Derneği temsilcileri ile iki murakıp üyeden oluşan Misbah Muhayeş Vakfı yöneticileri *'otelin ciddi bir denetime muhtaç olduğu'* şeklindeki haberlerin asılsız olduğunu söylediler. Vakıf yöneticileri oteli işleten şirketin kira sözleşmesi hükümlerini yerine getirdiğini ve tarihi binayı koruduğunu açıkladılar. Ancak Misbah Muhayeş'in yeğeni Ferit Muhayeş bu görüşlere katılmadı ve otelin Maliye, Turizm Tanıtma ve Kültür Bakanlıkları tarafından denetlenmesini istedi.

"Oteli işleten Hasan Süzer ise Ferit Muhayeş'in amacının otelden tarihi eşyaları çıkartıp satmak olduğunu, kendilerinin de oteli yaşatmaya çalıştığını söyledi. Hasan Süzer, şimdiki durumda kâr etmeyen Perapalas'ın masraflarını Gaziantep'teki geliri ile karşıladığını açıkladı. Süzer, otelin bir çok yerini onardıklarını, halen briç salonunun çöken tavanının restorasyonunu yaptıklarını da bildirdi.

"Yüksek Anıtlar Kurulu'nun 1972 yılında aldığı kararlarla *'Bütünüyle korunması gerekli eski eser'* kapsamına alınan Perapalas'da Kurul'un ya da Kültür Bakanlığı'nın yetkili bir kuruluşunun onayı olmadan *'Sıva tamiri'*nin bile yapılamayacağı açıklandı. Yüksek Anıtlar Kurulu yetkilileri Perapalas'taki onarımlar konusunda Kurul'un bir bilgisi ve onayı bulunmadığını bildirerek çalışmaların durdurulması için binanın mühürlenmesini isteyeceklerini söylediler."[1]

2 Deniz Som, *Cumhuriyet*, 12 Mart 1981.

ATATÜRK ŞİŞLİ'DEKİ EVE HANGİ TARİHTE TAŞINDI?

Çözümlenmesi gereken sorunlardan biri de bu. Bu eve taşınış tarihini belirleyen çeşitli tarihler var, ama hiçbiri birbirini tutmuyor. Bu çelişik tarihler arasından gerçeğe en yakın olanı saptamamız gerekiyor.

Tevfik Bıyıklıoğlu, Atatürk'ün Şişli'deki eve taşınması ile ilgili olarak kesin bir tarih ileri sürmektedir: 21 Aralık 1918.[1] Bıyıklıoğlu, bu saptaması için kaynak göstermiyor. Şimdi, bu tarihin gerçeğe ne kerte uyduğunu irdeleyelim:

Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*'nda "Halep'ten döndüğü 20 Aralık 1918 Cuma günü Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret ettiğini" yazar. Şu hale göre Bıyıklıoğlu'nun kaynaksız saptamasını gerçeğe uygun olarak kabul edemiyoruz. Cebesoy'un 20 Aralık görüşmesi, aynı kaynaktan diğer birçok yapıta da aktarılmış bulunmaktadır.

Bundan başka, Atatürk'ün şifre kâtipliğini ve yaverliğini yapmış olan Şükrü Tezer'in ileri sürdüğü şaşırtıcı bir başka tarih daha var: Temmuz 1917... Atatürk, 7. Ordu Komutanlığı'na atanıp karargâhını kurmak üzere Temmuz 1917 başlarında İstanbul'a gelmiştir. Şükrü Tezer, o günlere ait anılarında şöyle demektedir:

> "Mustafa Kemal Paşa'nın özel ikamet yeri, Şişli Osmanbey'de ve halen müze olan bina idi. Ben her sabah erkenden otomobille Paşanın ikametgâhına giderek kahvaltılarını müteakıp birlikte karargâha gelirdik."[2]

1 Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Ankara, 1959, s.80.
2 Şükrü Tezer, *agy*, s.130.

Mustafa Kemal Paşa'nın, 1917 yılı Temmuz'unda Şişli'deki evde oturmuş olmasını mümkün görmüyorum. Olayların akışı bakımından da olası değildir. Çünkü Mustafa Kemal, 1917'de bu evin kiracısı olsaydı, 1918'in 13 Kasım'ında İstanbul'a geldiği zaman doğruca Perapalas'a inmez, kısa bir süre sonra da Fansaların evine konuk edilmezdi. Şükrü Tezer, bir bellek yanılgısı olarak Akaretler'deki 76 numaralı evle Şişli'deki evi birbirine karıştırmaktadır.

Sonuç şu ki, çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgilerden karşımıza beş ayrı tarih çıkmaktadır: 1917 Temmuz'u, 15 Kasım 1918, 2 Aralık, 20 Aralık, 21 Aralık. Biz, bunların hiçbirini gerçeğe uygun bulmuyoruz. Bizce, bu tarih rakamları kargaşası içinde Atatürk'ün Şişli'deki eve 16 Aralık 1918 Pazartesi günü taşınmış olduğunu kabul etmek, gerçeğe en yakın olanıdır.

Şişli'deki binanın tarihçesine gelince:

Şişli'deki Atatürk Müzesi Binasının Tarihçesi

Birçok tarihsel görüşmelere sahne olan Şişli Halaskârgazi Caddesi'ndeki Müze-Ev'in tarihçesini çıkarmak, –bürokratik ağırlığa 6 numaralı defterin peşinde kaybedilen zaman kaybı da eklenince– Tapu Sicil Muhafızlığı'nın üst katına 4,5 ay tırmanmak gerekti. Ve böylece, çok daha önce yayımı tasımlanan yapıtın yayımı da gecikmiş oldu.

Şimdi, bu tarihi binanın geçmişini, tapu kayıtlarının ışığında irdeleyelim:

Müze binasının bulunduğu binanın yeri 1899 yılında, yani Atatürk'ün Harp Okulu'na kaydolduğu yıl, boş bir arsa olarak gözükmektedir. Arsanın bir tarafı Mihran oğlu Vartan arsası, diğer iki tarafı Vakıf malı arsa ve dört tarafı yoldur. Uzunluğu 30, genişliği 15 zirâdır (bir zirâ, 75-90 cm. arasında değişen eski bir uzunluk ölçüsüdür.)

Arsanın ilk sahibi Gazuros oğlu kuyumcu Artin Ağa'dır. Bu arsa 1899 yılında Ermeni Katolik milletinden Kifork oğlu Ankaralı Kasapyan Osep Efendi tarafından 10 000 kuruş bedelle satın alınmıştır. 100 liraya satın alınmış olan bu arsa üzerinde 11 yıl sonra bir bina göreceğiz. Adı geçen boş arsa üzerine yapılan bu bina tapu kayıtlarına şöyle geçmiş:

"Semti: Beyoğlu/Mahallesi: Şişli/Hane No: 123 mükerrer/Sokağı: Beyoğlu Caddesi/Cinsi Evvelce arsa, halen bahçesiyle bir bab hane/ Nev'i: Sultan Bayezit-i Velî Vakfından Galata cibayeti/ Hududu: Bir tarafı Ethem Paşa arsası bir tarafı Dere Sokağı, ve dört tarafı tarik-ı âm (umumi yol). / Muhassası: yıllık 180 pare icare-i müeccile (vergisi sonradan ödenecek). / Sahibi: Türkiye Devlet-i Aliyesinin Ermeni Katoliği milletinden Kifork oğlu Kasapyan Osep Efendi. Tapu tarihi: 4 Mart 326 (17 Mart 1910)."

Görülüyor ki, Atatürk'ün Şişli'de oturduğu bu evin yapım tarihi kimi kaynaklarda ileri sürüldüğü gibi 1907 ya da 1908 değil, 1910 yılıdır.

Ek Bir Yapı: Tamirhane

Binanın yanındaki boş arsaya yeni bir tapu kaydıyla bir otomobil tamirhanesi inşa edilmiştir. Tamirhane 1917 yılı Kasım ayında yapılmıştır. Bu tamirhanenin inşasından sonra tapudaki kayıt şu biçimi almıştır: "Evvelce bahçe-hane, halen bir bab hane ve kâgir otomobil tamirhanesi."

Sahip Değiştirme

Şişli'deki bina ve yanındaki otomobil tamirhanesi 4 Kasım 1917 tarihli "sened-i hakani" ile Mısırlı Onnik kızı Annik Hanım'a şartlı olarak devredilmiştir. Tapuda şart şu şekilde belirtilmiştir:

"Yukarıda kayıtlı emlak, 326 (1910) tarihli sened-i hakani mucibince Kasapyan Osep Efendi uhdesindeyken rızasiyle vefatına kadar bakmak ve beslemek şartiyle eşi Onnik Kasapyan'a ferağ edilmiştir."

Bu ferağnameden sonra Annik Kasapyan ancak 5 ay (161 gün) yaşıyor ve 5 Nisan 1918 tarihinde ölüyor. Bunun üzerine tapu kayıtları Annik Kasapyan üzerine çevriliyor.

Şu hale göre, Mustafa Kemal Paşa Şişli'deki eve taşındığı sırada binanın sahibi Madam Annik Kasapyan'dır.

Binayı Mediha Hanım Satın Alıyor

Bina, yanındaki otomobil tamirhanesiyle birlikte İzmir eski valisi ve sonra milletvekili Tahsin (Uzer) Bey'in eşi, Mehmet Sait Hulûsi Bey kızı Hatçe Mediha (Uzer) Hanım tarafından 1928 yılı başlarında 8 000 Türk lirası karşılığında satın alınmıştır.

Tapu kayıtlarından anlaşıldığına göre, Hatçe Mediha Hanım binayı ipotek ettirerek 10 Nisan 1928 tarihinde Emlak ve Eytam Bankası'ndan 5 000 lira borç almıştır. Ödeme süresi 5 yıl, faiz yüzde 9, yüzde 3 de komisyon.

Binayı Belediye Satın Alıyor

Hatçe Mediha Hanım'ın yaptığı başvuru üzerine 28 Mayıs 1928 tarihinde binanın bulunduğu arsa üzerinde bir keşif yaptırılıyor. O tarihteki tapu kayıtlarında arsa üzerinde artık otomobil tamirhanesi yoktur, yani yıktırılmıştır. Yapılan keşif ve düzenlenen tutanağın çapraşık dilinden çıkardığımız anlama göre, arsa, yerinde düzenlenen ve çizilen haritasına göre tapudaki senedinde yazılı miktardan 307 zirâ 29 cm. fazlasıyla 607 zirâ 29 cm. çıkıyor. Bu fazla miktarın herhangi toprak tecavüzünden ileri gelmediği ve eski sınırları dahilinde olduğu anlaşılıyor ve senedine ilave olunuyor. Bunun üzerine arsa iki parçaya ayrılıyor ve iki de harita düzenleniyor. Bunlardan 2 numaralı harita üzerindeki 346 arşın 97 cm. miktarındaki yer Hatçe Mediha Hanım üzerinde bırakılıyor, 1 numaralı harita üzerindeki yer de (yani müze-bina) 28 Mayıs 1928 tarihinde ve 20 000 Türk lirası karşılığında Mediha (Uzer) Hanım'dan satın alınıyor.

İnkılap Müzesi Yapılma Girişimleri

Binanın Şehremanetince (Belediyece) satın alınma nedeni, bu tarihi binanın İnkılap Müzesi haline getirilmesi içindir. Binanın "İnkılap Müzesi" haline ne zaman *inkılap* edeceğini görebilmek için bürokrasi kaplumbağasını adım adım izleyelim:

İlk girişimler, bina henüz Belediye'ce satın alınmadan 3 yıl önce yapılmıştır. 1925 yılı Temmuz'unda binaya bir hatıra plakası konulmak ve plakaya yazılacak yazının metnini saptamak için bir kurul oluşturuluyor. Kurul; Halk Partisi Başmutemedi Refik İsmail, Ahmet İhsan (Toksöz), Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Müdürü Nazmi beylerden oluşmuştur. Bu kurul, 14.7.1925 Salı günü ilk iş olarak binanın sahibi Tahsin (Uzer) Bey'e başvurarak eve bir plaka konulması için kendisinden müsaade istiyor. Tahsin Bey bu teklifi memnunlukla kabul ediyor. Kurul, 16 Temmuz'da binaya giderek incelemelerde bulunuyor ve plakanın metnini de şöyle saptıyor:

"Gazi Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtuluşunu 1335 senesinde bu evde hazırladı."

O günlerde Şair Mithat Cemal Kuntay da bina için şöyle bir dörtlük kaleme alıyor:

Vatan neymiş unutmuşlardı
Birden anlatan çıktı
Ne mûciz vak'adır Rabbim,
Bir evden bir vatan çıktı.[3]

Binanın 1925'teki Durumu

Vatan gazetesi muhabiri 16 Temmuz 1925 Perşembe günü binayı gezmiş, gördüklerini şöyle yazmıştır:

> "...Bina 4 kattan ibarettir. Dahilî ve haricî boyaları yenilenmiş ve bugünkü sahipleri tarafından döşenmiştir. Gazi Paşa Hazretlerine ait eşyanın bugün binada olmadığı bildirilmektedir.
>
> "Dar bir mermer dehlizden geçildikten sonra 4 basamakla birinci kata çıkılmaktadır. İlk katta ortada bir salon, iki tarafta 2 oda mevcuttur. Salona girer girmez karşıya raslayan odada ilk tarihî toplantıların yapıldığı bildirilmektedir.

3 *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1925.

"Yatak odaları binanın üçüncü katındadır. Gazi Paşa Hazretleri bu katta caddeye bakan odada yatmakta imişler. Reisicumhur Hazretlerinin bu odada ekseriye memleketin kurtarılması düşüncesiyle sabahlara kadar oturduğu ve arkadaşlarıyle dertleşmiş olduğu beyan edilmektedir.

"Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra kitabe büyük merasimle iki haftaya kadar asılacaktır."[4]

Plaka, iki haftaya kadar değil, ama dört ay sonra, 14 Kasım 1925 Cumartesi günü binaya konulmuştur.

Binaya kitabe konulduktan sonra yıllar, binayı yavaş yavaş sessiz sessiz kemirmeye başlamıştır.

Aradan üç yıl daha geçer ve –yukarıda belirttiğimiz gibi– Belediye, müze yapmak üzere 28 Mayıs 1928 Pazartesi günü binayı satın alır ve yıllar bürokrasi kurtlarıyla el ele binayı kemirmeyi sürdürür. Bir yandan da sağa, sola yazılar yazılır, dosyalar açılır; keşif raporları yığın yığın kümelenir, yıllar art arda akıp gider; bir yandan da kırık pencerelerinden içeri dolan yağmurlar, her zerresine Atatürk'ün anısı sinmiş olan binayı kemirir durur.

Bir insan ömrü içinde emekliliğe hak kazandıran 15 yıl geçer aradan; 1943'te, bir iş yapmış olmanın gururu ve övünmeli söylevler ve demeçler furyası arasında bina ziyarete açılır. Kamuoyunun ve Atatürkçülerin arasız uyarıları üzerine 15 yılda açılabilmiş olan müze, gene zamanın tahribatına terk edilir; kısa süre sonra da kapanır... Bürokrasi çarkı gene işlemeye başlar; zamanı yutarak.

Yıllar 1955'e kadar uzanır. O yılın Ağustos'unda hızlı bir onarıma girişilir. Nice 10 Kasım'larda kapalı kalmış olan müze, 1955'in 10 Kasım'ında olsun halka açılmak istenilmektedir. Binanın dışı leylak rengine boyanmış, kalorifer tesisatı da yapılmıştır. Onarım nedeniyle bir köşeye yığılmış olan eşya çabucak düzenlenip 1955'in 10 Kasım'ında ziyarete açılır.

4 *Vatan* gazetesi, 17 Temmuz 1925.

Bina Çürüyor

Ve Belediye, görevini yapmış olmasının rehaveti içinde ashab-ı Kehf[5] uykusuna dalar. Zamanın kemirisine karşı hiçbir önlem alınmadığı, alınması da düşünülmediği için, bina yıldan yıla yitmeye başlar. Bu, öylesine bir aymazlık ki, yıldan yıla yapılacak küçük onarımlarla binanın ömrünü uzatmak yoluna gidilmez.

Nihayet 1975 yılında harekete geçen Belediye, "Binanın hal-i hazır durumunu belirten rapor" hazırlatıyor. Belediye Teknik Bürosu'nun hazırladığı 5.11.1975 tarihli rapor aynen şudur:

> "Musakkafat: İnkılap Müzesi. / Kat daire adedi: 4 / Her kat ve dairede oda adedi: Bodrum kat: 1 oda, çamaşırhane, 1 hol, 1 mutfak, 1 kömürlük / Birinci kat: 2 oda, 1 hol, 1 wc / İkinci kat: 1 salon, 2 oda, 1 hol, 1 wc / Üçüncü kat: 4 oda, 1 hol, 1 wc / Dış duvarlarının yapı tarzı: Kârgir / Dahilî bölmeleri ne ile yapılmıştır: Bağdadi / Her katı diğer kattan ayıran tavanların yapı tarzı: Ahşap / Çatının yapı tarzı ve ne ile örtülüdür: Ahşap çatı marsilya kiremidi kaplı binanın işgal ettiği saha: 122.00 metrekare / Bahçenin sahası: 28.000 metrekare / Hangi tarihten beri işgal ettiği: 1919-1942 / Elektrik, su kalorifer / Tamire muhtaç olup olmadığı: Kiremit ve çatı tamire muhtaçtır."[6]

Bürokrasi çarkı ağır ağır dönedursun, bina hızlı hızlı çürümektedir. Vurdumduymazlığın katmerleştiği 1979'un başlarında basında da sesler yükselmektedir. Bunların başında bir İstanbul tutkunu Burhan Arpad gelmektedir. Yazar, bir makalesinde şöyle yakınmaktadır:

> "...Bizim İstanbul'un şehircilik işlerinde sorumlu olanlar Halaskârgazi Caddesi'nin onurunu ve sıcaklığını yık-yapcılara sorumsuzca veriverdiler.
>
> "Fakat bütün bunlardan daha acısı da var: Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı'nın başına geçmeden önce bir süre kaldığı

5 Uzun süre bir mağarada uyumuş olan ünlü yedi kişi ile köpekleri.
6 İstanbul Belediyesi'nin 947/11-H-966, 5 Kasım 1975 tarihli keşif raporu.

yapının durumu... Oysa, o yapı bir 'Devrim Müzesi' olarak değerlendirilip kamulaştırılmıştı ve *Atatürk Müzesi* adı verilmişti. Zira Mustafa Kemal Türk Kurtuluş Savaşı'nı şeriatçıların değil, 'Milletvekillerinin yöneteceği bir Türkiye Cumhuriyeti'ni o yapıda tasarlamıştı.

"Eski olan yapının onarımı gerekli görüldü günün birinde. Yürürlükte olan yönteme uygun biçimde onarım işi açık eksiltmeyle bir müteahhide verildi. Verildi amma, açık eksiltme kurallarına göre en uygun fiyatla işi üstüne alan, onarımdan vaz geçiverdi. O günlerde yapı işlerinde fiyat artışları görüldü diye. Müteahhit kendi açısından haklı olabilirdi. İş adamıydı. Kazanması gerekirdi. Üste verip onarımı yapması beklenemezdi.

"Şimdi yıllardır Atatürk Müzesi halka kapalıdır. Sadece kapalı olsaydı yine avunulacak bir yan bulunabilirdi. Günün birinde iyice onarılır, halka yine açılır diye. Oysa 1979 başlarında Halaskârgazi Caddesi'nin o devrim simgesi yapısı, tahta perdeler arkasında yüzüstü bırakılmıştır; günden güne çürümekte ve daha da harap olmaktadır. Camları kırılmış; pancurları kopmuştur. Yağmur ve kar o kırık camlardan içeriye girmektedir. Yönetmelikler, ödenekler, yasalar, kimi bürokratları sorumluluktan belki koruyabilir amma, aydın kişi olma yanlarını da yitirir. Belediye başkanları, şehrin en büyük mülki âmirleri, bakanlar Halaskârgazi Caddesi'nden bunca yıldır hiç mi geçmedi. Geçmedilerse gazete yazıları, fotoğraflar, okur mektupları da mı gözlerine çarpmadı? Binbir kaygı ve sorun arasında buna vakit bulamadılarsa sürüyle danışmanları kendilerini uyarmadı mı?

"İstanbul İli'nin Şişli İlçesi'nde, Halaskârgazi Caddesi'nde bir yapı can çekişiyor. Tapuda yazılı pafta, parsel numaralarını bilemiyorum amma, Osmanbey'den Şişli Camiine doğru giderken sağda. Önünde tahta perde var."[7]

7 *Cumhuriyet*. 23 Ocak 1979.

Sermaye Harekete Geçiyor

Nihayet onarım sorunu olumlu yolda kanalize edilmiş, restorasyonun parasal yönünü İş Bankası yükümlenmiştir. Banka finansmanına paralel olarak binanın restorasyon faaliyetini düzenlemeyi ve yürütmeyi de Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu yükümlenmiştir. Onarım ve restorasyon işi sona erdiği ve iç döşenmeye sıra geldiği zaman Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun düzenleme işinden el çektiğini gazete haberlerinden öğrenmiş bulunuyoruz. Kurum Genel Müdürü Çelik Gülersoy, çekilme gerekçesini şöyle belirtmektedir:

> "...Onarım yıl sonunda bitip sıra iç döşenmesine ve müze donatımına gelince bu konuda Kurumumuzun tarih, sanat ve müzecilik anlayışı ile banka arasında ayrılıklar çıktığından kurumumuz işin bu bölümünü üstlenmeyerek Bankaya bıraktı."[8]

Binanın 1919 İç Döşemesi

Mustafa Kemal'in 1919 Aralık ayında Samsun'a hareket ettiği 16 Mayıs 1919 tarihine kadar oturduğu ve Kurtuluş Savaşı esaslarını hazırladığı oda ile Anadolu'ya geçmeden önce son gecesini geçirdiği odanın o günlerdeki şekli, dayama döşemesi, Makbule Atadan'ın tarifi üzerine desenleri Haluk Şehsuvaroğlu tarafından yaptırılmıştır. Şehsuvaroğlu bu resimleri "Tarihi Odalar" eserinde yayımlamıştır.[9]

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun, başka hiçbir kaynakta olmayan eldeki bu çok değerli dokümanlar esas tutularak yaptırılacak möblelerle her iki odanın döşenmesi hususunda yapmış olduğu öneriye uyulmadığı için üstlendiği görevden el çektiği öğrenilmiştir. Adı geçen odaların bu resimler esas tutularak döşenmesi; o günlerin havasını vermesi, sergilenen tarihi eşya ile uyum sağlaması ve olayları gözlerimiz önünde daha net canlandırması bakımlarından elbette daha uygun olurdu.

8 *Cumhuriyet,* 16 Mayıs 1981.
9 Haluk Şehsuvaroğlu, *Tarihi Odalar,* İstanbul, 1954, s.135, Şapolyo, *agy.*

Bu bina, satın alındığı tarihten bu yana kasdi olduğu izlenimini uyandıracak bir tutumla devamlı olarak halka açık tutulamadı. Sanırız ki İstanbul'un baş tacı bu bina bundan sonra olsun, büyük onarımı gerektirecek ihmallere uğramaz ve bu kent, Milli Kahramanının anısına saygıda kusur etmez.

AKARETLER'DEKİ 76 NUMARALI ATATÜRK EVİNİN ACIKLI ÖYKÜSÜ

Akaretler'de 76 numaralı ev... Atatürk'ün yaşamöyküsüyle iç içe girmiş, onun bir parçası haline gelmiş abide bir evdir bu... Ruh Sağlığı Merkezi olmadan önce çekilmiş fotoğraflarını gördüm; dehşete düşerek, üzerine titrememiz gereken o binayı o hale getirenlere lanetler okuyarak. Koparılası eller tarafından bir harabeye, bir çöplüğe çevrilmiş. Öylesine hainee, öylesine gaddarca ve sadistçe bir saldırıya uğramış ki, hiçbir canlının barınamayacağı korkunç bir baykuş yuvasına döndürülmüş. Balta, kürek, kazma, ellerine ne geçmişse rasgele indirmişler, Atatürk'le ilgili ne kadar iz varsa hepsini silmek, yok etmek için. Camlar, çerçeveler yerle bir edilmiş, merdivenler parçalanmış, katların birbiriyle bağlantısı kesilmiş. Odalara çuvallar doldurulmuş, içeri kimse adımını atamasın diye; bir daha onarılması olanaksız hale gelsin diye.

Bu bir hınç alma, bu bir kin kusma, bu bir vahşet. Atatürk düşmanlığının böylesi, böyle hunharcası görülmüş değildir. Bu bina, arkasını gerici iktidara dayamış olan ve bankalarıyla, sayısız taşınmaz mallarıyla geniş parasal kaynaklara sahip bir kurum olan Vakıflar İdaresi'ne aittir. Bu bina, Vakıflar İdaresi'nin uzun süre yönetimi altında kalmıştır; halen de bu kurumun yönetimindedir. Bu facianın tek sorumlusu da Vakıflar İdaresi'dir. Dr. Faruk Bayülkem, bu binayı bu canavarca, bu sadist saldırıların devamından kurtarmak ve orasını bir ruh sağlığı merkezi yapmak için insanüstü bir çaba harcamıştır.

Bu binayı ruh sağlığı merkezi yapmak için başvurduğu bütün kapılardan olumsuz yanıt alan Bayülkem, usanmamış, yılmamış, sürdürmüş çabalarını. Sonuçta bütün engelleri yenmiş, bürokrasi

duvarını da aşarak Vakıflar İdaresi'yle kontrat yapmayı başarmış. Ve sonra en büyük sorunla karşı karşıya kalmış: Belediye Fen Heyeti'nin *oturmaya elverişli değildir* diye rapor verdiği bu binayı onarmak, içine girilebilir hale getirmek...

Şimdi Bayülkem'i dinleyelim:

Bina Harabe Haline Getiriliyor

"...Bina, o zamanki haliyle içerisine girilemeyecek durumdaydı. Orta ve üst katlara çıkılamıyacak kadar haraptı. Katlar arasında bağlantı bile kalmamıştı. Tuvaletlerine girmek de olanaksızdı. Tavan tahtaları çökmüştü ve yer yer tabana doğru sarkıyordu. Pencere camları kırılmış, çerçeveleri çürümüştü. Bu haliyle bir ruh sağlığı dispanseri olarak hizmet görmesi elbette mümkün değildi.

"Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde 1962 yılındaki klinik şefi arkadaşlarımla birlikte kurduğumuz ve o tarihten beri sürdürmekte olduğumuz Ruh Sağlığı Derneğinin başkanı idim. 1968 döneminde Dr. Avcılar, Doçent Cihat Atasev, Dr. Hayrettin Arpınar ve diğerlerinden kurulu yönetim kurulumuzla bu harap, fakat Atatürk'e nisbeti dolayısiyle tarihî değeri çok yüksek binayı, derneğimizin maddi olanaklarıyle restore ettirmeyi arzu ettik. Arkadaşlarımızdan bir kısmı bu kadar harap bir binayı restore etmek için sarf edilecek para yerine yeni bir kat satın alınarak aynı hizmetlerin o binada sürdürülmesinin daha yararlı olduğunu söylediler.

"Ben; üç katlı, 12 odalı, mevki itibariyle de en uygun bu binaya harcanacak para ile daha büyük hizmetler verilebileceği görüşünü savundum. Benim gibi düşünenlerden oluşan yönetim kurulu arkadaşlarımın da katılmasiyle restorasyon için gereken paranın sarfına karar verdiler.

"Bina, sanki yeniden inşa edilirmişçesine zeminden çatısına kadar onarıldı. Ahşap merdivenler betona çevrildi. Akaretlerde

hiç benzeri olmayan kalorifer tesisatına kavuşturuldu. O zamanın parasıyle 180.000 lira harcandı. Fakat, İsmet Titiz başta olmak üzere Nebahet Karaormanlar ve adının açıklanmasını istemeyen diğer hayırsever dostlarım da maddi yardımda bulundular. Ayrıca, Yüksek mimar Lütfi Özin de restorasyona gönüllü katıldı ve büyük emeği geçti.

"Bütün amacım, Atatürk'ümüzün oturdukları bu tarihî binanın O'nun büyük kişiliğine layık bir şekilde yeniden onarılmasıydı. Bu hususda maddi, manevi fedakârlıktan da asla kaçınmadım. O'nun ruhunu her zaman bu binada yaşatmak ve huzurunda bulunduğumuzu herkese de hissettirmek için tefrişine de çok önem verdim. Kapıdan giren herkes O'nun için özel olarak hazırlanmış bir köşede atlastan Türk bayraklarıyle süslü çok beğenilen yağlıboya bir tablosunu görür.

"Ayrıca her kata ve her odaya Foto Süreyya'dan satın alınan en pahalı fotolar konuldu. Ayrıca, Bakırköy Ruh ve sinir hastalıkları Hastanesi'nin resim atölyesinde rehabilitasyon tedavisi gören hastalar tarafından yapılan Ulu Önder'in portreleri de asıldı. Restorasyon çalışmalarında Olgunlaşma Kız Enstitüsünün sanat kolunun ve sayın Nuriye Sabuncu'nun çok yardımları oldu.

"Dispanserimizin 13 Haziran 1970 Cumartesi günü açılış töreni çok muhteşem oldu. Çevremiz âdeta bir bayram havası yaşadı."

Görülüyor ki, Atatürk adını taşıyan bir bina "hal-i ihtizarda" iken bir doktor tarafından kurtarılmıştır. Bütün Atatürkçüler adına Bayülkem'e şükran borcumuzu burada ben yerine getiriyorum.

Müze Yapma Girişimi

76 numaralı evin müze haline getirilmesi ve halka açılması konusunda Beşiktaş Kaymakamlığı'nca sürdürülen bir girişim vardır. Bu girişime Tarihi Evleri Koruma Derneği Başkanı Perihan Balcı da

katılmıştır. Yazışmalar, projeler, parasal potansiyel tahminleri ile ilgili işlemler olgunlaşmış. Konu, Vakıflar İdaresi katında aracılıkta bulunulması ricasıyla Kültür Bakanlığı'na da yansıtılmıştır. Vakıflar İdaresi'nin bugünkü durumun korunmasından yana olduğu anlaşılmaktadır. Müze haline getirilmesine engel olabilecek bazı hukuki problemlerin varlığı da ileri sürülmektedir. Bu engellere paralel olarak Ruh Hastalarını Koruma Derneği'nin 1970 rayici üzerinden harcadığı 180 bin liralık masraf problemi de var. Girişimlerin ne sonuç vereceği şimdiden bilinmemektedir.

76 Numaralı Binanın Tarihçesi

Atatürk'ün İstanbul'da ilk kez kiraladığı ve uzun süre kontratla kendi adına bağlı olan bu tarihsel evin de tarihçesini saptamak için yaptığımız başvurulardan ne yazık ki olumlu bir sonuç alınamadı. Bu konuyu İstanbul (Sultanahmet) Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Münakale Şefi Ömer Öztürk ele almış, Beşiktaş Tapu Sicil Muhafızlığı ile yaptığı değinmelerde 76 numaralı evin geçmişi ile ilgili detaylı bilgiler elde edilememiştir. Bunun üzerine Beşiktaş Kaymakamlığı'na yazılı başvuruda bulunduk. Kaymakamlık kanalıyla adı geçen Muhafızlıktan alınan 656 numara 2.6.1981 günlü yanıta bağlı belgelerde şu kısa bilgi vardır:

> "Reisülküttap Ömer Avni ve Serçavişan Süleyman ve Abdülhamid-i Sani vesaire müteaddit ve muhtelif vakıflardan olan halen sekiz kâgir ev bu adanın 1 parseline bağlı Temmuz 335 tarihli tapu ile Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun adına olup bu adanın 1 parseline bağlı beyanname ile 8 evin altındaki dükkânlarıyle birlikte ayrı ayrı ifrazı talep edildiğinden posta zaptı ve ehli vukuf tasdiki ve tahdidi veçhile müseccel malikin müstahelfi olan Vakıflar Umum Müdürlüğü adına kaydının naklen ve ifrazen ve tashihan tesbiti onaylandı. 31.1.941."

Verilen bilgiler, 8 evin ayrı ayrı ifrazlarının yapıldığını gösterir basit bir işlemden ibarettir. Bu bilgilerin yeterli olmadığı konusunda

Beşiktaş Tapu Sicil Muhafızı V. Cemalettin Üçok'a iki kez yaptığımız başvuruda "burada başkaca bilgi yoktur; diğer gerekli bilgileri İstanbul Tapu ve Kadastrosundan alabilirsiniz" denildi. İstanbul Münakale Şefi Ömer Öztürk de Beşiktaş'da yaptığı değinmelerden bir sonuç alamadı. Öztürk'ün bu konuda bize yaptığı açıklama şudur:

> "...Beşiktaş Vişnezade Mahallesi, Spor Caddesinde 76 kapı numaralı ve eski 721 ada 3 parsel (yeni 1 253 ada 88) parseli evveliyet kayıtlarıyle bir türlü bağlantı kurulamadı. Ne müdevvere defteri, ne zabıt ve ne de temessük defterlerinin numaraları kadastro sırasında tahrir varakalarına işlenmediği ve her parselin müdevvere defterlerinde eski kayıtlara bağlantısı yapılması icap ettiği halde bu bağlantı bütün çabalara rağmen bulunamadığından kayıtların çıkarılması mümkün olamamıştır."

Ve böylece bu tarihsel binaya ilişkin bilgilerimiz kulaktan dolma kimi söylentilerin ötesine gidemedi.

Abdurrahim Tuncak'ın Anlattıkları

Atatürk'ün bu binayı hangi tarihte kiraladığı hakkında kesin bir bilgimiz yok. Şapolyo bu konuda şöyle diyor:

> "Cihan Harbi'nden biraz evvel muvakkat bir zaman için İstanbul'a, Akaretlere gelen Atatürk, annesi ve hemşiresi, harbin patlak vermesi üzerine artık Selanik'e gidememişlerdir."[1]

Bu kayda göre Mustafa Kemal'in, Akaretler'deki evi 1914 yılında kiraladığı anlaşılıyor. 1914 yılını doğrulayacak kanıtlar da var. Örneğin, Abdürrahim Tuncak'ın anıları. M. Akyol'un bir sorusunu şöyle yanıtlıyor Tuncak:

> "Çocukluğumla ilgili ilk hatırladığım an, Beşiktaş Akaretler'deki evimizdir. Kendimi bildiğimde ilk bu evi hatırlıyorum. Evde annem (Zübeyde Hanım), Makbule ablam

1 Şapolyo, *agy.*

(Atadan) ve Mustafa Kemal Paşa vardı. Bir de emirberi Şakir Çavuş vardı. Erzurumlu Şakir Çavuş... O bizim evde kalmaz, gider gelirdi. Yakınlarda bir yerdeydi onun evi."[2]

M. Kemal'in Yattığı Oda

Abdürrahim Tuncak, Mustafa Kemal'in yattığı oda hakkında da şunları anlatıyor:

> "Çanakkale muzafferiyetinden eve döndüğünde çok zayıflamıştı. 1915 yılıydı. Böbreklerinden rahatsızlık geçiriyordu. Akaretler'deki evimizin üst katında arkaya bakan odası vardı. Birkaç gün yattı, istirahat etti; evden hiç çıkmadı. Annem, O'nun zayıflamış olmasından büyük üzüntü duyuyordu. İyileştiğini söyleyip ayağa kalktığı zaman bile hastaydı. Kendisi pek belli etmek istemiyordu ama hasta olduğunu o yaşlarımda ben bile anlıyordum."[3]

Abdürrahim Tuncak, 1908 doğumlu olduğuna göre 1914 yılında 6 yaşındadır. "İlk hatırladığı an" Akaretler'deki ev olduğuna göre de 1914 yılında o eve taşınılmış olması tarihsel olgulara uygun düşmektedir.

Atatürk'ün çevresinde bulunanlar parmakla gösterilecek kadar azaldı. Atatürk'le ilgili kimi sorunlar için bu fanilerin bilgilerinden şimdiden yararlanmalıyız. Örneğin Akaretler'deki evin odalarının dayama döşemelerinin ne biçimde olduğunu Tuncak'ın anlatımına göre mutlaka saptamalıyız.

2 Mete Akyol, "A. Tuncak'ın Anıları", *Milliyet*, 26 Mart 1981.
3 Mete Akyol, *agy*, yazı dizisi, aynı tarih.

MUSTAFA KEMAL'İN BİR TAKTİK ŞAHESERİ: MİNBER GAZETESİNE VERDİĞİ BEYANAT

17 Kasım 1918 Pazar günü *Minber* gazetesinde yayımlanan Mustafa Kemal'in aşağıdaki demeci, onun varmak istediği amaca doğru atılmış adımlardan biridir. Bu demeçte Mustafa Kemal, 18 Kasım'da –o gün sonuç alınmazsa 19 Kasım'da– Tevfik Paşa kabinesine yapılacak güvenoylamasında henüz kararsız olan milletvekilleri üzerinde etki yapmaktır.

İkinci amaç da, İngilizlerin kendisi üzerindeki kuşkularını dağıtmak, onlara güven vermek, böylece, kabineye giremezse Anadolu'da alacağı bir görevde İngilizlerin muhalefetini önlemek.

Görülüyor ki, Mustafa Kemal, üstün yetenekli bir asker olduğu kadar usta bir politikacı ve taktisyendir de.

Sorularını da kendisi düzenlediği bu önemli "mülakat"ı aynen aşağıya alıyoruz:

Minber gazetesi muharriri Mustafa Kemal Paşa'ya soruyor:

"Siyasi vaziyet hakkında fikr-i devletlerini öğrenebilir miyim?

"Ben siyasetle 329 yılında (1913) Sofya ve aynı zamanda Belgrat ve Çetine ataşemiliterlikleri üzerimde bulunduğu bir sene içinde meşgul oldum. Vazifem de sırf askerî olmayıp askerî-siyasi idi. Bu memuriyetim istisna edilirse bütün hayatım Trablusgarp'ta, Balkan Muharebesinin son safhasında ve şimdiki harpte (Birinci Dünya Harbi'nde) muharebe meydanlarında askerlikle geçmiştir. Bu itibarla siyasetten bahsetmeyi bu meslektekilere terk etmeyi muvafık bulurum...

"Bununla beraber bu ifademle aziz yurdumuzun ve bedbaht milletimizin selamet ve menfaati ile ilgisi dolayısiyle devletimizin,

benim de içinde bulunduğum devrin muhtelif safhalarında umumi siyaset ahengine katılmamış olduğumu söylemek istemiyorum. Bu hususta muhtelif zamanlara ait derin düşüncelerimin ve bu düşüncelerin gerektirdiği incelemenin özetini ve sonucunu ifade etmek lazım gelirse diyebilirim ki ben, en iyi siyasetin her türlü anlamiyle 'en çok kuvvetli olmak'ta bulunduğunu kabul ederim. *En çok kuvvetli olmak* deyiminden amacım, yalnız silah kuvveti olduğunu zannetmeyiniz. Aksine, asker olmama rağmen bu, bence, kuvvet muhassalasını (elde edilen sonuç) vücude getiren etkenlerin sonuncusudur. Benim belirtmek istediğim moral, bilim, ahlak ve fen bakımlarından kuvvetli olmaktır. Bu saydığım niteliklerden yoksun olan bir ulusun bütün bireylerinin en son silahlarla donatıldığını farzetsek bile kuvvetli olduğunu kabul etmek doğru olmaz.

"Bugünkü uluslar arasında insan olarak yer alabilmek için silah elde hazır olmak yeterli değildir. Benim görüşüme göre *kuvvetli bir ordu* denildiği zaman anlaşılması gereken anlam, her bireyi, özellikle subayı, komutanı uygarlık ve fen gereklerini iyi anlamış olarak ona göre tutum ve davranışlarını uygulayan yüksek ahlakta bir heyettir. Şüphe yok ki biricik amacı, görevi, düşüncesi ve hazırlığı yurt savunmasına yönelmiş olan bu heyet, yurdun siyasetini idare edenlerin en nihayet verecekleri kararla faaliyete geçer. İşte ben, orduya ve ordulara kumanda etmiş bir asker olarak bu bakımdan siyasetle uğraşmış olabilirim.

"Yurdumu ve milletimi pek iyi tanıdığım ve muhtaç olduğu ilerlemeye erişmek için huzur ve sükûn ile ve fakat her halde özgürlüğüne sahip olarak çok devamlı çalışmak gerektiğine inandığım için bu kanaatimi temin edecek, yani bize huzurlu ve sükûnlu çalışma zamanı verecek ilişkilerle dostluklara cidden taraftarım."

Minber gazetesi muharriri ikinci olarak şu soruyu sorar:

"İngilizler için beslediğiniz hisler hakkında bazı malumat verir misiniz?"

Mustafa Kemal'in karşılığı şudur:

"Bu harpte Arıburnu, Anafarta ve Filistin cephelerinde karşı karşıya birçok muharebeler verdim. Ben, bu muharebelerde ve umumi surette bu saydığım cephelerde, başka mıntakalarda diğer milletlerle dahi verdiğim muharebelerde daima vatanın müdafaasından ibaret olan asli vazifemi yaptım. Onun için kalbimde kin ve düşmanlık hisleri yer bulmamıştır. İngilizlerin, milletimizin hürriyetine ve devletimizin istiklâline riayette gösterecekleri saygı ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün milletin duygulanması pek tabiidir."

Yurttaki son fikir cereyanları hakkında düşüncesini de öğrenmek isteyen muharrire Mustafa Kemal'in yanıtı:

"Harp cephesinden İstanbul'a döneli iki gün oldu. Karargâhımın bulunduğu Adana'da fikir cereyanlarını hissetmeye vakit bulamadım. Onun için bu hususta henüz bir şey söyleyemem."[1]

Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı Ziyareti

Mustafa Kemal, *Minber* gazetesinde bu röportajın yayımlandığı 17 Kasım 1918 Pazar günü Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'yı ziyaret etmiştir.

Bu ziyarette, yurdun içine düştüğü kötü durumdan en az zararla kurtulabilmesi için Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Abdullah Paşa'ya bazı önerilerde bulunmuş ve Tevfik Paşa kabinesine güvenoyu verilmemesi konusu da görüşülmüştür.

18 Kasım tarihli *Minber* gazetesi bu ziyaretle ilgili olarak şu haberi vermiştir:

"Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Fahri Yaver Hazret-i Şehriyarî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri dün sabah Harbiye Nazırı Abdullah Paşa Hazretlerini ziyaret etmiştir."

1 *Tarih-Coğrafya* dergisi, 10 Kasım 1959, No.9-10.

İSTANBUL GAZETELERİNDE MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemal adı ve resmi artık her gün İstanbul gazetelerinin başsayfalarındadır. Bunlar, Atatürk'ün o günlerde girişti̇ği politik savaşımın belgeleridir. Amaca ulaşmak için *salvo ateşi* de diyebiliriz bu yoğun yayın kampanyasına. Kasım'ın 17'sinden sonra 18'inde de *Vakit* gazetesinde Mustafa Kemal'le Mondros Mütarekesi konusunda bir röportaj yayımlanmıştır. Ertesi gün de (19 Kasım) *Minber* gazetesi *Nühüfte Bir Sima* başlığı ile bir başmakale yayımlamıştır. Aynı gün Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Tevfik Paşa Kabinesi'ne güven oylaması vardır.

Taarruz planı çok iyi hazırlanmıştır, ama diğer yandan Tevfik Paşa'yı iktidara getirmek isteyen –başta Vahdettin– klik de savaşımını sinsice sürdürmektedir. Politik trafik yoğun bir biçimde sürüp giderken o günlerin gazeteleri üzerine eğilelim.

Mustafa Kemal ve Mondros Mütarekesi

18 Kasım 1918 Pazartesi. Mustafa Kemal, *Vakit* gazetesinin birinci sayfasında. Gazeteci, "Mondros Bırakışması Andlaşmasına İtilaf Devletlerinin aynen uyup uymayacakları" hakkındaki düşüncesini soruyor. Daha sonra "Ulusa düşen görevler ne olabilir?" ve "Meclis, milleti tamamiyle temsil etmekte midir?" sorularının yanıtlanmasını rica ediyor. Mustafa Kemal, "Bırakışma koşullarının uygulamasında görülen aksaklık ve aykırılıkların saptanıp derhal masa başına oturmak gerektiğini" vurgulamaktadır. Diğer soruları da "Ulusun, her hususta güvene layık bir hükümete dayanması" gerektiği yolunda yanıtlamıştır.

Savaşın Sonucunu Dört Yıl Önce Gören Bir Deha

18 Kasım 1918 Salı tarihli *Minber* gazetesinde *Nühüfte Bir Sima* başlığı altında bir başmakale yayımlanıyor. Yazar; başmakale içinde Mustafa Kemal'in Tevfik Rüştü Aras'a yazılmış, 17 Eylül 1914 tarihli bir mektubuna yer veriyor. *Nühüfte* sözcüğü geniş tanımıyla, *gizli, saklı kalmış bir değer* anlamına gelmektedir. Burada önemli olan, Mustafa Kemal'in bu mektupta, Birinci Dünya Harbi'nin sonucunu 4 yıl öncesinden belirlemiş olmasıdır. Sofya Askeri Ataşesi Yarbay Mustafa Kemal Bey mektubunun bir bölümünde diyor ki:

> "...Rus ordusu geri çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp yok etmek mümkün olmazsa ve diğer taraftan Fransız ordusu karşısında müdafaa kuvvetleri de nihayet mukavemet için muavenet (yardım) talebine mecbur olursa bu defa yine Şarkta Ruslara karşı bir müdafaa kuvveti bırakıp Garba mı teveccüh edilecek? (Batıya mı dönülecek?) Ve böyle mekik gibi bir Şarka, bir Garba gide gele Alman ordusunun hali ne olur?"

Rus ordusu çözüldüğü halde Almanların yine de "halinin ne olduğu" görüldü. Mustafa Kemal'in Alman ordusunun yenileneceğini çok önceden dostlarıyla yaptığı söyleşilerde de kaç kez yinelemiş, yöneticileri de uyarmıştır. Bunun bir örneği de, hatırlanacağı gibi, 16.7.1917 Salı günü Rasim Ferit Talay'ın Pangaltı'daki evinde yaptığı söyleşidir. O günkü söyleşide de savaşın Almanların yenilgisiyle sonuçlanacağını daha kesin bir dille belirtmiştir. O zaman savaşın bitimine daha bir yıl vardır. Ama 1914 yılında, savaş başladıktan henüz 51 gün sonra, savaşın sonucunu 4 yıl öncesinden tahmin etmek, şaşırtıcı bir önsezi örneğidir. Aslında bu, önsezi de değil, akıl, mantık, muhakeme gücünün matematiksel bir sonucudur.

TEVFİK PAŞA KABİNESİNE GÜVEN OYLAMASI

18 Kasım'da yapılan oylamada Tevfik Paşa, çoğunluk yeter sayısını sağlayamadığı için oylamanın ertesi 19 Kasım'da yinelenmesi kararlaştırılıyor. Mustafa Kemal, o gün sivil giysilerini giyip Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binasına gider. Milletvekili arkadaşlarının da aracılığı ile diğer milletvekilleri de bir araya getirilir. Mustafa Kemal, Tevfik Paşa'ya (Okday) niçin güvensizlik oyu verilmesi gerektiğini, bunun salt yurt yararına olduğunu kanıtlarıyla açıklar. Çünkü, İngiliz hegemonyası karşısında hakkını savunabilen enerjik bir kabinenin iş başında olması mutlaka gereklidir.

Milletvekilleri tümüyle söz verirler Mustafa Kemal'e. Derler ki: "Önerilerinizde ve ileriye sürdüğünüz gerekçelerde yerden göğe kadar haklısınız. Tevfik Paşa kesin surette güven oyu alamayacaktır." Bu namus ve onur sözü üzerine sorunun birinci aşaması çözümlenmiştir. Mustafa Kemal locasına çekilir, kalp huzuruyla oylamanın sonucunu bekler.

Ad okunmak suretiyle yoklama yapılır ve sonuç bildirilir: Tevfik Paşa çoğunlukla güvenoyu almıştır.

Mustafa Kemal, üzgün ve şaşkındır. Diyor ki anılarında:

> "...Ne yalan söyliyeyim, biraz şaşırdım. Benim önerimi kabul etiklerini söyleyen milletvekili sayısı küçümsenecek gibi değildi. Özellikle bunlar arasında sözlerinin ve mevkilerinin çok etkin olduğu kanısını verenler de vardı. Fakat, kuşkusuz, Meclis hissiyatının bir an içinde bir renk alabilecek mahiyette olduğundan daima uzak kalan benim gibi bir askerin hayretine şaşılmaz. Bu acaip fikirler ve hisler halitasından çıkmak için fazla beklemedim. Derhal Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın binasını terk ettim."

Ve böylece Mustafa Kemal, politikanın –bir bakıma, söylediklerinin ve vaatlerinin tersini yapma sanatı olduğunu öğrenir!..

Mustafa Kemal düş kırıklığına uğrar; "politika" dedikleri oyunbazlıklardan üzgün olarak hemen telefona sarılarak Naci Bey'e (Eldeniz-Paşa) telefon edip Padişah'ın kendisini hemen kabul etmesini ister. Naci Bey, yaptığı girişimden sonra sonucu Mustafa Kemal'e iletir:

> "–Önümüzdeki Cuma günü Selâmlıkta hazır bulununuz. Padişah Hazretleri o gün orada sizinle görüşecek."

Hükümeti Devirme Girişimleri

Mustafa Kemal'in Vahdeddin'le yapacağı görüşmeye daha üç gün vardır. Günlerin değil, saatlerin ve dakikaların sürprizli olaylara her an gebe olduğu bu bunalımlı dönemde üç gün, uzun bir süredir. Mustafa Kemal'e de uzun gelmiştir bu süre... Kısa zamanda kurtuluş yollarının tümünü irdelemek, bir çıkar yol, kurtuluş yolu bulmak gerekir. Bu yol nasıl açılır? Kabineye girerek mi, hükümeti devirerek dinamik bir hükümet kurmakla mı, yoksa bir görevle Anadolu'ya geçerek orada milli direnci uyandırarak mı? Kurcalayacaktır bütün yolları.

Ama İstanbul'daki girişimler için hep yalnız bırakılmaktadır Mustafa Kemal. Dinliyorlar onu sadece. Seslerini çıkarmadan, onaylıyormuş gibi görünerek. Eyleme sıra gelince her biri bir köşeye siniyor. Çünkü hiçbiri Türkiye'nin içine düştüğü çukurdan çıkabileceğine inanmıyor. Hatta, Mustafa Kemal'in önerilerini düşsel buluyorlar. Ama yüzüne karşı açıkça bir şey de söylemiyorlar. Yalnızdır Mustafa Kemal. Fakat gene de inançla ve güvenle savaşımını sürdürüyor.

Mustafa Kemal'in son girişimi, Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almasından sonra bu "idare-i maslahatçı" kabineyi saf dışı yapmak için yaptığı temaslardır. Bu konuya geçmeden önce biraz gerilere bakalım:

Mustafa Kemal'in hükümeti devirme ile ilgili birkaç tasarısı daha var. Birincisi, harp kabinesini düşürüp yalnız başına (münferit) barış yapma yollarını aramak. İkincisi, Enver Paşa'nın cumhurbaşkanı olması koşulunu kapsayan İsmail Hakkı (Aksak) Paşa'nın bir ağız araması yoklaması. Bu olaya Şükrü Tezer'in anılarını kaynak yaparak 1917 yılı bölümünde değindik. Mustafa Kemal, bu komploya iltifat

etmemiştir. Üçüncüsü de, Tevfik Paşa'nın güvenoyu aldıktan sonra bu kabineyi düşürüp kendisinin de görev alacağı yeni bir kabine ile daha enerjik bir siyasa gütme ve bir çıkış yolu aramak.

Tarih Tutarsızlıkları

Bu girişimler kaynaklarımızda çeşitli ve değişik açılardan ele alınmıştır. Bu girişimler için kesin bir tarih de gösterilmiş değildir. Sadece kimi tarihsel olayların öncesine ya da sonrasına rastlatılmışsa da bunlar çelişkilidir.

Önce, Çanakkale dönüşüne rastlayanı başa alalım. Bu olayın başkaynağı Asım Us'un anılarıdır. Diyor ki Asım Us:

> "Atatürk, Cumhuriyetin ilânından sonra sofrasında bulunan misafirlerine ara sıra geçmişe ait hatıralarını tatlı bir dille anlatırdı. Bu türlü hatıralardan bende kalan izlenim şudur:
>
> "Mustafa Kemal, 18 Mart Zaferi ile İstanbul'u kurtarmakla memleketin kurtulmuş olmadığını ve Almanya'nın Birinci Dünya Harbi'nden muzaffer çıkamayacağını biliyordu. Bunun için memleketi kurtarmanın çaresini arıyordu. Bu çarenin de münferit bir sulh ile Almanya'dan ayrılmak olduğuna kanaat getirmiş bulunuyordu. Halbuki Harbiye Nazırı Enver Paşanın kanaati tamamiyle bunun aksine idi. Almanya'nın asla mağlup edilemiyeceğini sanıyordu. Onu bu kanaatinden ayırmak imkânsızdı.
>
> "Mustafa Kemal bu mevzu üzerinde çok düşünmüş, nihayet bu maksat üzerine askerî bir ihtilali göze almıştır. Bunun için çıkar yol olarak bir plan da hazırlamıştır. Bu plan, Cemal Paşayı Enver Paşadan ayırmak ve onunla işbirliği yapmak esasına dayanıyordu. Birinci Dünya Harbinin son safhalarında, Cemal Paşanın Suriye'den İstanbul'a geldiği sıralarda bir gün Mustafa Kemal de burada (İstanbul'da) bulunuyordu. Cemal Paşa ile Perapalas Oteli'nde görüştü.
>
> "Mustafa Kemal, Çanakkale'de kendi emrinde olan ordu ile icap ederse İstanbul üzerine yürüyerek hükümeti düşürebilir ve

Cemal Paşanın başkanlığında İtilaf Devletleri ile münferit bir sulh yapacak bir hükümet kurabilirdi. Mustafa Kemal bu kabinede Harbiye Nazırlığını alabilirdi.

"Cemal Paşa bu teklifi açıktan açığa reddetmemiş, fakat muvafakat cevabı da vermemiştir. Neticede Harbiye Nazırı Enver Paşa da plandan haberdar edilmiştir.

"Bir gün Enver Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir mülâkat olmuş, bu mülakâttan sonra Mustafa Kemal uzun bir zaman şahsi bir tehlike devri geçirmiştir.

"Atatürk bu hatıralardan bahsederken kendisine şu sual soruldu:

"–O zaman hükümet düşürülmüş ve Cemal Paşanın başkanlığında kurulacak kabinede Harbiye Nazırı olmuş bulunsaydınız münferit sulhla memleketten ne koparabilirdiniz?

"Verdiği cevap şuydu:

"–Birçok şeyler kurtarmak mümkündü. Herhalde Mondros Mütarekesi gibi bir felaketle karşılaşılmamış olacaktı. Fakat o zaman saltanat belası atılamazdı. Çürümüş olan Osmanlı hanedanı yine memleketin başında kalırdı. Mütareke felaketi memleketi ve milleti uyandırmıştır. Millî Mücadele ile memleketin kurtuluşu daha esaslı oldu. Lozan Muahedesi'yle ve yaptığımız inkılâplarla Osmanlı İmparatorluğunun hastalık mikropları tamamiyle temizlenmiş oldu."[1]

Şimdi, bu olayın hangi tarihte ya da dönemde geçmiş olabileceğini irdeleyelim:

Asım Us'un not ettiği metindeki kimi tümceden girişimin Atatürk'ün Çanakkale'den döndükten sonra tasarlandığı gibi bir anlam çıkarılabilir. Asım Us'un yazı dizisinin başlığı da "Mustafa Kemal Çanakkale Zaferinden Sonra Hükümeti Düşürecekti" biçimindedir. Bu yüzden de Celal Erikan olayı şöyle yorumlamaktadır:

1 Asım Us, "Atatürk Devri Hatıraları," *Vakit*, 18 Aralık 1956.

"Mustafa Kemal, hükümet devirmeyi düşman karşısındayken değil; eğer düşünmüşse Edirne'deyken hatırından geçirdiğine işaret etmek isteriz."[2]

Hemen belirtelim ki, böyle bir girişimin Mustafa Kemal'in Çanakkale'den döndükten sonra uygulanması için ortam elverişli olmadığı gibi kamuoyu da hazırlıklı değildir. Çünkü, Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönüşünden hemen 10 gün sonra İtilaf donanması Çanakkale önünden kaçmıştır. Bu olay gazetelerde büyük bir zafer biçiminde yansıtılmıştır kamuoyuna. Askeri sansür nedeniyle diğer cephelerde neler olup bittiğinden habersiz olan ulus, büyük bir zaferin sevinci içindedir. Mustafa Kemal'in psikolojik ve siyasi ortamı hazırlamadan böyle bir şey tasarlamasını mümkün görmüyoruz.

Anılarda bir başka tümce, girişimin tarihini saptamamız için açıklık getirmektedir. Görüleceği gibi Asım Us anılarının bir yerinde şöyle diyor:

"Birinci Dünya Harbi'nin son safhalarında Cemal Paşanın Suriye'den İstanbul'a geldiği sıralarda bir gün Mustafa Kemal de burada (İstanbul'da) bulunuyordu. Cemal Paşa ile Perapalas Oteli'nde görüştü."

Birinci Dünya Harbi'nin son safhasını 1918 başları olarak kabul edebiliriz. Cemal Paşa'nın İstanbul'a gelişi de zaten 12 Aralık 1917 Pazartesi gününe rastlamaktadır. Mustafa Kemal de, o günlerde Vahdeddin'le Almanya'ya gitme hazırlığı içinde olduğu için böyle bir hükümet düşürme tasarısının o günlerde görüşülmesi düşünülemez. Perapalas'taki buluşma, Mustafa Kemal'in Almanya'dan döndükten sonraki günlere rastlayabilir ki, bunun da tarihinin 10 Ocak 1918 Perşembe gününe rastlaması olayların akışına uygun düşer.

Çanakkale dönüşü ile Cemal Paşa'nın Suriye'den dönüşü arasında iki yıla yakın bir zaman farkı vardır. Asım Us, not tutarken herhalde iki olayı birbirine karıştırmış olacak.

2 Celal Erikan, *agy*, s.184.

Tevfik Paşa Hükümetini Devirme Girişimi

Mustafa Kemal'in son tasarımı Tevfik Paşa hükümetine karşıdır. Bu amaçla aralarında bir de cemiyet kurarlar. Ancak bir yandan İstanbul'un işgal altında oluşu, diğer yandan arkadaşlarının Mustafa Kemal'i yalnız bırakması yüzünden tasarım yarım kalır. Bu olay hakkında daha geniş bilgi için Bayur (s.285), Atay, *Çankaya* (s.159), Akşin (s.92) ve Cebesoy (s.39) kaynaklarına da bakılabilir.

M. KEMAL'İN REDDETTİĞİ GÖRÜŞME

Perapalas'ta İşgal Kuvvetleri Komutanı Haringtон'un Mustafa Kemal'i masasına davet etmesiyle ilgili ve çokça yinelenmiş olan öykücüğünü bu kez de Mustafa Kemal'in manevi oğlu Abdürrahim Tuncak'ın anılarından aktaralım. Tuncak anlatıyor:

"...Mustafa Kemal Paşa, Perapalas'ta kaldığı 10 gün içinde iki günde bir eve geliyor, annesiyle ve ablasiyle görüşüyordu. Çok sıkıntılı günler geçirdiğini evde hepimiz biliyorduk ama kendisi çok neşeli çalışıyordu evde. Bir gün eve geldiğinde çok neşeli bir şekilde anneme takıldı:

"–Oooo, dün gece neler oldu bilseniz, dedi ve annemin merak etmesi üzerine bir gece önce olanları anlattı:

"Mustafa Kemal Paşa, Perapalas'ın lokanta bölümünde tek başına akşam yemeğini yedikten sonra tam kahvesini ısmarlamak üzereyken lokantanın şef garsonu yanına gelmiş:

"–Affedersiniz muhterem paşam, demiş; biraz ötedeki masada İngiliz generalleri oturuyorlar. Beni çağırdılar ve sizin kim olduğunuzu sordular.[1] Ben de 'Çanakkale muzafferi Mustafa Kemal Paşa' dedim. İngiliz generaller: 'Yaaa, öyle mi!' dediler.

"İngiliz generaller şef garson aracılığı ile Mustafa Kemal Paşayı masalarına davet etmişler:

"–Masamıza buyursun, kahvelerimizi birlikte içelim, demişler.

"Şef garson, İngiliz generallerinin önce bu söylediklerini, sonra da kahve için masaya davet ettiklerini söyleyince Mustafa Kemal Paşa garsona şöyle demiş:

1 Mete Akyol, *agy*, yazı dizisi.

"–Onlara söyle, bizim geleneklerimize göre daveti ev sahipleri yapar. Onlar şimdi her ne kadar İşgal kuvvetleri komutanları olsalar da bu ülkede yine de misafirdirler. Burada gerçek ev sahibi benim. Birlikte kahve içmek istiyorlarsa geleneklerimize uysunlar, onlar gelsinler, ev sahibinin masasında, benim masamda, benim davetlim olarak içsinler kahvelerini.

"Mustafa Kemal Paşanın bu sözlerini garson olduğu gibi nakletmiş İngiliz generallerine.

"Mustafa Kemal Paşa annesine bir gece önceki bu olayı anlattıktan sonra katıla katıla gülmeye başladı."[2]

Mustafa Kemal Paşa'nın masasına gitmeyi kendi düzeyine aykırı bulan bu kurumlu Başkomutan, 1921 Haziran'ında Mustafa Kemal'le görüşme yollarını aramak için Zonguldak'a kadar gidecek, ricası kabul edilmeyince geri dönmek zorunda kalacaktır. Bu general ayrıca, ulusal orduların İstanbul üzerine yürüyüp yürümeyeceklerinin de yanıtlanması ricasında bulunmuştur; korkularından.

Bu general, 20 Kasım 1918 Çarşamba Perapalas'ta Mustafa Kemal'in davetini kabul etmek alçakgönüllüğünü göstermediğini hatırlamış mıdır acaba?

2 Rahmetli Kılıç Ali'den dinlemiştim, generaller Mustafa Kemal'i İngilize benzetmişler.

MUSTAFA KEMAL'İN VAHDEDDİN'LE BEŞİNCİ GÖRÜŞMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yazgısı, yaşı gereği artık iyice bunamış olan Tevfik Paşa'ya terk edilmiştir. Öyle bir bellek gevşemesi ki, iki yıl önce ölmüş olan Mısır eski kadısı Yahya Reşit Efendi'yi şeyhülislam olarak kabine listesine alacak kadar. Namuslu, yurtsever, fakat işgal altındaki bir ülkeyi yönetecek enerjiden yoksun bu ihtiyarla ülkeyi yönetmek olası değildir.

Mustafa Kemal, bu konuda padişahı uyaracak, bu kabine ile yurt sorunlarına bir çözüm getirilemeyeceğini anlatacak, Ahmet İzzet Paşa'nın tekrar sadarete getirilmesinin yararlı olacağını belirtecektir.

O gün, cuma namazından sonra Mustafa Kemal, tasarladığı sözler için tam konuya girerken Vahdeddin:

–Ordunun komutan ve subaylarının sizi çok sevdiklerinden eminim, diye konuşmasına fırsat vermez, sonra devam eder:

–Bana teminat verir misin ki bana onlardan (yani komutanlardan) bir zarar gelemeyecektir?

–Ordu tarafından aleyhte harekete ait duyduklarınız mı var efendim, diye yanıtlar Mustafa Kemal.

Padişah gözlerini kapar, olumlu ya da olumsuz bir şey demez. Mustafa Kemal devam eder:

–Gerçi ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu. Buradaki durumu yakından bilmiyorum. Fakat ordu komutan ve subaylarının zatışahanenize karşı bulunması için hiçbir sebep olabileceğini sanmıyorum. Onun için temin ederim ki hiçbir fenalık beklenemez.

–Yalnız bugünden bahsetmiyorum, diye yanıtlar padişah; bugünden ve yarından.

Vahdeddin sonra ayağa kalkarak devam eder:

–Siz akıllı bir komutansınız. Arkadaşlarınızı aydınlatacağınızdan ve onları yatıştıracağınızdan eminim.

Görüşme, Mustafa Kemal söyleyeceklerini söyleyemeden böylece sona erer.

Vahdeddin bu kuşkusunda pek de haksız değildir. Mustafa Kemal'in de (*Gazi Paşa'nın Hatıratı Sayfaları*) anılarında belirttiği gibi, o günlerdeki "padişahı değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir hükümet kurmak" gibi ihtilalci girişimler padişahın kulağına gitmiş olabilir. Bu nedenle de Vahdeddin, ordunun en seçkin ve sözü geçer bir elemanı olan Mustafa Kemal'i kazanmak ve ondan güvence almak istemiştir.

Bu görüşmenin tarihi ile ilgili olarak bir noktaya da değinelim: Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*'nde bu görüşmeyi, *Yakın Tarihimiz* dergisiyle Falih Rıfkı Atay'ı kaynak göstererek 29 Kasım 1918 tarihine rastlatır. Oysa *siz akıllı bir kumandansınız* tümcesi Vahdeddin'le yapılmış 22 Kasım tarihli görüşmeye rastlar. *Niçin 29 Kasım değil de 22 Kasım* sorusunu şöyle yanıtlayabiliriz: Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusan'dan çıktığı 19 Kasım günü Naci (Eldeniz) Bey'e telefon edip Padişah'tan randevu istemiştir, o da *önümüzdeki cuma* için görüşme gününü saptamıştır. 19'u izleyen cuma, 22 Kasım'a rastlamaktadır. Mustafa Kemal'in anlatışında bir bellek yanılgısı yoksa 22 tarihi kesindir.

MUSTAFA KEMAL'İN VAHDEDDİN'LE ALTINCI GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, yanında Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa olduğu halde "Mahfil-i Hümayun"da Padişah Vahdeddin'le tekrar görüşmüştür.

Mustafa Kemal, bu ve bundan önce yaptığı görüşmelerden sonra şu kanıya varır: Bu değinmelerden artık olumlu bir sonuç elde etmeye olanak yoktur. İtilaf devletlerinin içinde bulundukları menfaat çekişmelerinden yararlanarak bir an önce Anadolu'da ulusun başına geçmek.

Mustafa Kemal artık bütün çabasını bir görevle Anadolu'ya geçmek olanaklarını sağlamak üzerinde yoğunlaştıracaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Vahdeddin'le bu altıncı görüşmesinin tarihi 29 Kasım 1918 Cuma'dır.

SON UMUT: AMERİKAN MANDASI

Halide Edip (Adıvar) ve arkadaşlarının Amerika Başkanı Wilson'a yaptıkları yazılı müracaatla (5 Aralık 1918 Perşembe) ilgili olarak Falih Rıfkı Atay *Çankaya*'sında şu bilgileri vermektedir:

> "Vatanseverliklerine hiç şüphe olmayanların imzaladığı bir tarihi belge 1918'deki iç çöküşün ne kadar derinlere gittiğini gösterir. Belgenin Türkçesi yok edilmiştir. Fakat İngilizcesi Amerika Dışişleri Bakanlığı arşivinden alınıp Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları dergisinin III. cilt 4-5. sayısına ek olarak yayımlanmıştır. Birinci imza Halide Edip (Adıvar), ve sonra sırası ile Yunus Nadi (Abalıoğlu), Ahmet Emin (Yalman), Velit Ebuzziya, Celal Nuri (İleri), Necmeddin (Sadak) gibi isimleri görüyoruz. Bu dilekçe Türk Wilsoncular birliği adına 5 Aralık 1918 (Salı) tarihi ile Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a verilmiştir.
>
> "Belgede Türkiye'deki dinler ve ırklar meselesinin çözümlenmesi için Amerikan yardımı istenmekte, Türkiye vatanseverlerinin ve aydınlarının tarih ve geleneklerinden ve ırklar arası anlaşmazlıklardan dolayı kendileri tarafından kabul edilecek herhangi bir sistemin bir müstebitliğe doğru soysuzlaşacağı kanısına vardıkları bildirilmektedir. Bu sebeble kendi milletlerinin, belirli bir zaman içinde, devlet işlerinin bile yabancı bir idarenin yönetimi altına sokulmaya ihtiyacı olduğu inancındadırlar. Dilekleri, gelişmemiş ve geri kalmış bir milleti, belki bir zaman için, eğitmektir. Belge bu önsözden sonra şartlara geçiyor:
>
> "1) Padişahın hükümranlığı ve Türkiye için meşrutî bir hükümet şekli korunacaktır. 2) Bütün seçimlerde nisbi temsil azınlıkların

hakkını temin edecektir. Bütün Osmanlı uyrukları, en alttan en üste kadar hükümet memurluklarına alınacaktır. 3) Finans, tarım, endüstri, bayındırlık, eğitim Bakanlıklarının her birine uzman yardımcılariyle birlikte bir Amerikan Başmüsteşarı getirilecek, bu müsteşarlardan kurulu Amerikan komisyonu yeni esaslara göre gereken reformları yapacak, yeni metodları getirecek, sosyal refah ve öğretimle ilgili bütün çalışmaları düzenleyecek ve tamamiyle idare edecektir. 4) Adliye reformu için Amerikan müsteşarının uygun göreceği memleket ve milletlerden seçilecek uzmanlardan bir heyet kurulacaktır. 5) Jandarma ve polis işleri bir Amerikan umumî müfettişine ve onun seçeceği memurlara bırakılacaktır. 6) Türkiye'nin her vilayetinde görevi yerli idarede reform yapmak olan bir Amerikan başmüfettişi ile ona bağlı uzmanlar bulunacaktır. 7) Bu şekildeki yerli idare her vilayetin özel olarak en iyi yolda gelişmesi için Amerikan yardımı ile yürütülecektir. 8) Amerikan yönetimi en az 15, en çok 25 yıl sürecektir. 9) Amerika tarafından yönetilmesi istenen Türkiye'nin sınırları barış konferansında tesbit edilecektir."

Falih Rıfkı Atay, bu belge üzerine düşüncelerini şöyle belirtmektedir:

"Viyana kapılarına kadar giden koca Osmanlı İmparatorluğu'nun son aydınları, hem de koyu milliyetçi aydınlar kuşağının son sözü bu idi.

"Paris'te Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyenlerin, gerekçe olarak bu belgeyi yabancı dillere çevirmekten başka kullanacakları hiçbir zahmetleri yoktu.

"Sınırlarımızı bile, bizi medeniyetlerinden saymayanların keyiflerine bırakıyorduk. Ordumuz için tek bir sözümüz yoktu.

"Kendi kendimizden kurtulmak istiyorduk.

"1918 aralığında bütün ekonomi, bütün iç ve dış ticaret, bakkallara kadar çarşılarımız, kadrolarında bir tek Türk bulunmayan banka ve imtiyazlar, şirketler, hepsi Hıristiyan, Ya-

hudi veya ecnebi idi. Su, ışık, gaz, her türlü ulaştırma, telefon, rıhtımlar ve limanlar, fenerler hepsi yabancıların elindeydi. Türk halk yığınları medrese eğitimi altında, vicdan ve kafa karanlığı içinde idi.

"...Türklere, Hıristiyandan farklı davranmasa bile Amerika'nın idaresi altındaki bir Türkiye'nin 1919+25=1944'teki durumunu gözönüne getirir misiniz? Türkiye Türklerinin bugünkü Bulgaristan veya Yunanistan, yahut Yugoslavya müslümanlarından ne farkı olacaktı?"

Falih Rıfkı Atay'ın adı geçen kaynaktan aktararak sunduğu bu belge; umutsuzluğun, karamsarlığın, tutunacak dal bulamamanın çaresizliği içinde paniğe kapılmış Türk aydınlarının o dönemdeki ruh halini göstermesi bakımından pek önemlidir.

Bu müracaat, o dönemde yurtsever aydınlarımızın bile umutlarını nasıl yitirmiş olduklarını açık seçik gösteriyor. Mustafa Kemal, böyle düşünenlere ve umutlarını yitirmiş olanlara, tek kurtuluş yolunun, herhangi bir devletin koruyuculuğunu istemekte değil, *"ya istiklal, ya ölüm"* parolası ile milli mücadeleye atılmakta olduğunu anlatacak, moral verecek bir Çobanyıldızı gibi onlara yol gösterecektir.

MİLLİ KONGRE

Milli Kongre, beyannamesini 7 Aralık 1918 Cumartesi günü yayımladı. Birinci Dünya Harbi sonrası Türkiye, özellikle İstanbul; partilerin, kliklerin, çeşitli amaçlı cemiyetlerin ve kişilerin birbirlerini suçladığı, İttihatçı-İtilafçı boğuşmasının kan davası haline dönüştüğü cehennemi bir kargaşa sahnesidir. Bedenin zayıf zamanını kollayan kolibasili gibi harekete geçen birtakım cemiyetler de peşi peşine türemektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Mavri Mira: Amacı, Boğazlar'ı, Trakya'yı, Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katmak.

Rum Pontus Cemiyeti: Amacı, Sinop'tan Batum'a kadar olan Doğu Karadeniz'de bir Rum Pontus devleti kurmak.

Hınçak Cemiyeti: Amacı, Doğu'da Erzurum'u da kapsayan bir Ermeni devleti kurmak.

Kürt Teali Cemiyeti: Amacı, Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt devleti kurmak.

Bu etnik parçalanmaları amaçlayan fırsatçı kliklerden başka çeşitli amaçlı cemiyetler de şunlardır:

İslam Teali Cemiyeti: Amacı, Konya bölgesinde bir İslam devleti kurmak.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti: Amacı, İngilizlerin himayesinde bir Türk devleti kurmak.

Bölgesel kurtuluşu amaçlayan cemiyetler de şunlardır:

Trakya Paşaeli Cemiyeti: Amacı, yöresel bir Türk devleti kurmak.

Redd-i İlhak Cemiyeti: Amacı, ilhakı reddetmek ve İzmir'i Yunanistan'a vermemek.

Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti: Amacı, merkezden ayrı bir Türk devleti kurmak.

Vilayet-i Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti: 4 Aralık 1918'de İstanbul'da kurulan ve 10 Mart 1919'da Erzurum'da bir şubesi açılan bu cemiyetin başkanı Süleyman Nazif Bey'dir. Anadolu'daki Hınçak Cemiyeti'ne karşı kurulmuştur.

1918 içinde kurulan bu cemiyetlerin amaçlarına bakılırsa Türkiye'nin nasıl bir kargaşa içinde olduğu kolaylıkla anlaşılır. İşte 7 Aralık beyannamesi böyle bir ortamda ulusu milli birlik ve beraberliğe çağıran iyi niyetli, fakat cılız bir sestir. Beyannamenin üçüncü ve beşinci maddeleri şöyledir:

Madde 3- Kongre, bugünkü vaziyet karşısında vatanın hak ve menfaatlerini müdafaa ve istihsal etmek sebep ve vasıtalarını sağlamaya çalışacaktır.

Madde 5- Osmanlı unsurları arasında anlaşma ve kardeşlik tesisine çalışacaktır.

Ulus, umutsuzluk, açlık, sefalet içinde kıvranırken ölünün mirasını paylaşmak için yarışa çıkan bu bölücüler, çıkarcılar, hainler ve işbirlikçiler boğuşmasında Milli Kongre'nin cılız sesi elbette kaybolup gidecektir.

Öyle bir cehennem gayyası ki, sadece tek sorunun yanıtı aranmaktadır: İngilizin mi, Amerikalının mı himayesine girmek. Ulusu ve yurdu bu çukurdan çekip kurtaracak bir milli kahramanın "zuhurunu" düşlerinden bile geçirenler yoktur. Böyle bir olasılıktan söz etmek, ıstıraplarıyla alay etmek gibi gelmektedir onlara.

MUSTAFA KEMAL'İN VAHDEDDİN'LE YEDİNCİ GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, bugün Vahdeddin'le yedinci görüşmesini yapmıştır. Görüşmenin konusu kesinlikle bilinmiyor. Ertesi günü (21 Aralık 1918 Cumartesi) Osmanlı Meclis-i Mebusanı Vahdeddin tarafından kapatıldığı için bu görüşmenin konusu hakkında bazı varsayımlar ileri sürülmüştür. Örneğin, Halide Edip'e (Adıvar) göre "Mustafa Kemal, Meclis kapatıldıktan sonra, kurulacak kabinede kendisine Harbiye Nazırlığı verilmesi koşulu ile bu girişime razı olmuş" imiş.[1] Adıvar'ın ileri sürdüğü diğer olasılık da şu: "Vahdeddin, Mustafa Kemal'den aldığı güvence üzerine Meclisi kapatmış." Akşin, bu varsayıma katılmıyor, Mustafa Kemal'in böyle bir tertibe katılmasını mümkün görmüyor.

Mustafa Kemal de bu söylentilerle ilgili olarak *Milliyet* gazetesinde (1926) yayımlanan anılarında şöyle diyor:

> "...Gûya o uzun mülâkatta Padişah Meclis-i Mebusanı dağıtmak lüzumu üzerinde benimle bir fikir alış-verişinde bulunmuştur ve ben kendisini onaylayarak ordunun aynı fikirde olduğunu söylemişimdir ve kendimle arkadaşlarım adına söz vermişimdir. Artık böyle dedikodulara ehemmiyet verecek durumda değildim, müteessirdim."

Hükümeti devirme girişimleri ile öteki perde arkası olayların en gizli yanlarını hiçbir noktasını saklamadan cesaretle söylemiş ve yazmış olan Mustafa Kemal'in bu konuda gerçeği saptırması mantıkla bağdaştırılamaz.

1 Akşin, *agy*, s.190.

CEBESOY ŞİŞLİ'DEKİ EVDE

Bir tarih yazarı, bir araştırmacı eğer olayların da tarihlerini saptamak ve yazdıklarının gerçeğe uygun olmasını istiyorsa dayandığı kaynakların gerçeklere uyması gerekir. Özellikle, belleklerine güvenenlerin tuttuğu anılar, araştırmacıların karşılaştıkları zorlukların başında geliyor. Anı tutanların birçoğu, "Bundan dört yıl önceydi", "Bir ilkbahar günü", "Kendisini ziyaret ettiğim bir gün..." diye başlıyor anılarına... Bunun "evvel zaman içinde..." diye başlayan Şark masallarından farkı ne? Kimileri de net olarak tarih belirliyor: "1919 yılı Mayıs'ının 18. Salı günü..." diye. Eğer verdiği tarih, olayların akışına uymuyor ise o zaman, gerçeği arama çilesi başlıyor.

Fethi Okyar'ın, Mustafa Kemal'in Çanakkale'den döndükten sonra Sofya'ya geliş tarihi olarak ileri sürdüğü tarih rakamının olayların akışına uymaması nedeniyle de bu konuya değinmiştim. Şimdi de General Ali Fuat Cebesoy'un ileri sürdüğü bir tarih nedeniyle bu çelişki ile karşı karşıyayız. Cebesoy anılarında diyor ki:

"...20 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'a muvasalat ettim..."

General, bu tarihte İstanbul'a gelince doğruca Kuzguncuk'taki evine gidiyor, babası ve o gün misafirleri bulunan akrabası Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le görüştükten sonra *aynı gün* Şişli'de bugün müze olan Mustafa Kemal'in evine geliyor. Şimdi Cebesoy'u dinleyelim:

> "...Bugün Atatürk Müzesi olan binanın kapısını çaldım. Kapıyı açan hizmetçi kıza, Mustafa Kemal Paşanın evde olup olmadığını sordum. Hasta imiş. Adımı söyledim. Sonra beni içeri aldı. 'Kendilerine haber vereyim efendim' diyerek beni yalnız bıraktı. Aradan bir iki dakika geçti geçmedi, üzerinde kısa bir röbdöşambr olduğu halde Mustafa Kemal Paşa içeriye

girdi. (...) Elimden tutarak beni kendi odasına götürdü. Solda köşede bir karyola vardı. Yanındaki komodinin üzerinde o günkü İstanbul Gazeteleri duruyordu. Kendisi yatağa oturdu. Ben de karşıdaki koltuğa geçtim. Rahatsızlığı pek mühim değilmiş. *Bir iki güne kadar sokağa* çıkabileceklermiş. Ne zamandan beri İstanbul'da olduğumu sordu. *Bu sabah geldiğimi* söylediğim zaman gözleri parladı. İlk ziyaretimin kendisine yapılmış olmasından memnun kalmıştı..."

Cebesoy, o gece de Şişli'deki evde kalıyor. Günün siyasal olaylarının yorumunu yapıyor, alınması gerekli önlemleri görüşüyorlar. Mustafa Kemal'in o gün Vahdeddin'i ziyareti ile ilgili hiçbir söz geçmiyor aralarında.

Görülüyor ki, Cebesoy'un Atatürk'ü ziyareti ile ilgili verdiği tarih olayların akışına uymuyor. Günü gününe not tutulmaz, yıllarca sonra belleklerine güvenerek anı yazılırsa bu rakamlar kargaşalığı içinden çıkılmaz. Eğer: "Herhangi olay o ya da şu tarihte olmuş ne önemi var. Önemli olan olayın geçtiği yıl, ay, gün değil, olgunun özüdür" denilecek olursa onun adına "Tarih" denilmez. Sözlükler *Tarih*'i şöyle tanımlıyor: "Olayın olduğu vakit, gün, ay ve seneyi belirleyen bilim kolu."

Sonuç şu ki, Ali Fuat Cebesoy, Halep'ten döner dönmez Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret etmiş. Bu kesin. Fakat ziyaret tarihi olayların akışına aykırı.

MECLİS-İ MEBUSAN'IN KAPATILIŞI

Vahdeddin, tarafımdan sadeleştirilen şu gerekçe ile 21 Aralık 1918 Cumartesi günü Osmanlı Meclisi'ni kapar:

> "Zaruri siyasi sebepler nedeniyle Meclis-i Mebusanın feshi gerekmiş ve Anayasamızın değişik 7. maddesinin son fıkrası gereğince Mebusan heyetinin gerektiği zaman feshi yetkilerim dahilinde olduğundan Meclisin bugünden itibaren kanun gereğince feshini irade eylerim."[1]

İsmail Hami Danişmend, Meclis'in feshine neden olarak "Bütün mebusların İttihatçı olmasıdır" diyor. İkinci neden olarak da şöyle diyor:

> "19 Ekimde beyannamesini okuyan yeni kabineye alelusul itimat reyi verdikten sonra bu gün de, İttihatçılık gayretine kapılan Meclisin adem-i itimat reyi vermeye karar vermiş ve bu kararın da Ayan ve Mebusan reisleri tarafından Sadrazam Tevfik Paşaya ihbar edilmiş olmasıdır. (...) İttihatçı bir Meclisin ipkasına şerait müsait olmadığı için fesih artık mukadder bir netice demektir."[2]

Meclis tekrar 3 Ocak 1920 Cumartesi günü açılacak, aynı yılın 16 Mart Salı günü İstanbul'un zorla işgali üzerine İngilizler tarafından kapatılacaktır. Yetkilerini ulustan alan Türkiye Büyük Millet Meclisi ise, 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da açılacaktır.

Dağıtılan Osmanlı Meclisi'nin en önemli kararı, metni Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanmış olan "Misak-ı Millî"yi kabul etmiş olmasıdır. Misak-ı Millî metni 28 Ocak 1920 Çarşamba günü Meclis'te onaylanmış, 17 Şubat 1920 Salı günü de dünya parlamentolarına duyurulmuştur.

1 Akşin, *agy.*
2 İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, f.1.

1919

FELAKETLER ZİNCİRİ İÇİNDE ATATÜRK

1918'in geride bıraktığı felaketler zincirinin bir başka benzerine dünya pek az tanık oldu. Osmanlı devleti, 620 yıllık geçmişinde böylesine bir felaket dönemi yaşamadı.

Osmanlı İmparatorluğu, içinden yedi devletin çıktığı toprak kaybına uğradı; Hicaz, Yemen, Irak, Suriye, Filistin, Lübnan, Mısır.

1918, gerisinde milyonlarca şehit ve kayıp bıraktı: 550 bin şehit, 891 364 sakat, 103 731 kayıp, 2 167 841 yaralı, 129 644 esir. Toplam 3 842 580.[1]

1918, geride iflas etmiş bir hazine, milyonlarca dış borç bıraktı... kan bıraktı, gözyaşı bıraktı. Açlık, sefalet, bezginlik, karamsarlık, çöküntü bıraktı. Tüten bacalar söndü, üç milyonun geride bıraktığı aile, tüm ulusla birlikte mateme büründü.

Mustafa Kemal, daha kesin kararla girdi 1919'a... Kabine'de görev almayı ya da hükümeti düşürmeyi amaçlayan tasarıları gerçekleşmemişti. Artık tek yol vardı önünde: Anadolu'ya geçmek, ulusal direnişi orada yürütmek.

1 İ. Hami Danişmend, *agy*, fasikül 18, s.453.

ŞİŞLİ'DE İLK RÖPORTAJ: MUSTAFA KEMAL-REFİ CEVAT (ULUNAY) MÜLAKATI

Mustafa Kemal'in Madam Annik Kasapyan'dan kiraladığı Şişli'deki eve taşındığının 51. günü. Ziyaretler her gün birbirini izlemektedir. Türkiye'nin geleceği ve kurtuluş yolları; Saray'da değil, Mebuslar Meclisi'nde değil, Saltanat Şûrası'nda, Ayan Meclisi'nde ve Hükümet Konağı'nda değil, bu evde konuşuluyor, bu evde planlanıyor.

Hangi partiye bağlı olursa olsun, hangi siyasi kanaati taşırsa taşısın bu evin kapısı açıktır ona. İttihatçılar da, İtilafçılar da her gün bu evin kapısını aşındırmaktadırlar. İşte Refi Cevat (Ulunay) Bey; müthiş bir İttihatçı düşmanı. Dindirilmez bir kin, frenlenemez bir hışımla saldırmaktadır İttihatçılara. Öylesine öç alma duygusuyla doludur ki, İttihatçıların sadece idamlarıyla yetinilmemesini, kafalarının kütükler üzerinde balta ile kesilerek sergilenmesini ister.[1]

1919 yılı Şubat'ının 4. salı günü, Refi Cevat Bey, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evindedir. Mustafa Kemal'in İttihat Terakki Partisi'ne kayıtlı olduğunu bildiği halde onunla mülakat yapmasının nedeni, Mustafa Kemal'in İttihatçıların ve Enver Paşa'nın, yurdun zararına olan eylemlerinin her zaman karşısına dikilmesi ve kan davasına dönüştürülmüş parti boğuşmalarının dışında kalmış olmasıdır. Zaten Mustafa Kemal istemiştir bu mülakatı. İttihatçıların en başta gelen düşmanı olan *Alemdar* gazetesinde böyle bir röportajın yayımlanması, Mustafa Kemal'in İttihatçılığı konusundaki kuşkuları da silecektir. Böylece Mustafa Kemal'in amaçladığı yol üzerindeki engeller de kaldırılmış olacaktır.

Ulunay'ın, bu röportajla ilgili olarak yıllar sonra *Milliyet*'te bir yazısı çıkmıştır. Bu röportajın ilginç öyküsüne geçmeden önce Ulunay'ın yazısını izleyelim:

1 *Alemdar* gazetesi, 12 Mart 1918; ayrıca Akşin, s.114, 190.

"Mütareke seneleri... Memleket sakîm (yanlış) bir politika yüzünden sürüklendiği harbi kaybetmiş, istilâya uğramış... Millet, bu bâdireden kurtulmak endişesiyle titriyor. Bir halas (kurtuluş) imkânı arıyor. Fakat, o kurtuluş imkânını ona verecek kurtarıcı nerede?

"Bir gün Dr. Rasim Ferit (Talay) bana geldi. Elli senelik dost, hoş beşten sonra sordu:

"–Mustafa Kemal Paşayı tanır mısın?

"–Hayır... Ama, Anafartalar Kahramanının ismini herkes gibi ben de işittim.

"–Seni görmek istiyor.

"–Büyük memnuniyetle. Nerede oturuyor?

"–Şişli'de. Cadde üzerinde bir evde. Öbür gün saat üçte gelebilir misin?

"–Hay hay, dedim ve o gün buluşup beraber gittik.

"Kapıyı küçük bir ahretlik kız açtı. Birinci kat merdiven odasında bir zabit karşıladı. Paşanın yaveri Cevat Abbas Bey.

"Sokak üstüne nâzır (bakan) bir odanın kapısını açtı: Karşımda ince simalı (yüzlü), sarı saçlı, uzuna yakın orta boylu bir zat duruyordu. Hiçbir kelime söylemeden elini uzattı. Avucumdaki el bana kadife gibi yumuşak geldi. Fakat musafaha ederken (el sıkışırken) o kadifenin altında bir çelik salabetini (sertliğini) hissettim. Çehresinin hatlarına, arkaya taranmış saçlarına, her haline dikkat ediyordum.

"Konuşurken kelimesini aramıyor, elindeki Erzurum kehribarı otuzüçlü tesbihin taneleri gibi sıralıyor, fakat bilhassa çok nazik bir dil kullanıyordu. Sözün cereyanı, benim bir sual sormaklığımı icap ettirdiğinde kısa, fakat ihatalı cevaplar alıyordum. Benim ısrarla üzerinde durduğum nokta bilhassa, O'nun Anafartalarda 40 derece ateşle yanarken düşman kuvvetlerini acze düşüren mukavemeti idi.

"Buna dair tafsilat verirken o günlerde aleyhinde neşriyat yaptığım bir zattan bahsedildi. Bu iki mevzuu imtizaç ettirerek (birleştirerek) beni, pek tabii olarak, aydınlattı ve söylediklerini plan üzerinde takip edebilmem için yazıhanesinin arka duvarını boydan boya kaplayan storlu dosya dolaplarından birini açtı.

"Alkışladım. Yaptığı muharebelerin alfabe sırasıyla bütün planları, günlük emirleri muhabereleri orada mevcuttu. Masanın üzerine koyduğu saman kağıdına çekilmiş haritayı parmağı ile göstererek izahat veriyordu. Konuşmamız iki buçuk, belki de üç saat sürdü.

"–Paşa Hazretleri, dedim; ümit ederim ki bu mülakatı gazetemde neşretmek şerefini bendenizden diriğ buyurmazsınız (esirgemezsiniz). Henüz hiçbir gazete zatıâlinizden bahsetmemişti. Bunda ilk olmak benim için büyük bir bahtiyarlıktır.

"–Peki, dedi; neşredebilirsiniz.

"Yazıhanenin gözünü çekti, büyücek bir resim çıkardı.

"–Bu ricada bulanmaya cesaret edememiştim, dedim.

"Resmin altını yazdı, bana uzattı. Kendisinden ayrıldıktan sonra içimde fıkırdayan bir neşe vardı.

"Yeis içinde ruhu sıkılan bir hastanın ferahlık verici bir ilaç içmesi gibi olmuştum.

"O, işte böyle fevkalbeşer (insanüstü) bir kuvvet ve kudreti haizdi."

Ulunay'ın Bana Anlattıkları

Şimdi röportajın ilginç öyküsüne değinelim: Ben, *Milliyet* gazetesi çatısı altında Ulunay'la yıllarca beraber çalıştım. Hemen her 10 Kasım'da bu röportajın öyküsünü dinledim kendisinden:

"Mustafa Kemal'le ilk röportajı yapan da, O'nun resmini gazetemde ilk basan da benim" diye övünürdü sık sık.

Sonra gürültülü bir kahkaha savurarak eklerdi:

"Ama, konuştuklarımızın hepsini yazmadım. Neler söyledi bana bir bilsen. O günlerin koşulları içinde öyle konuşanlara *deli* derlerdi, *deli.* Zaten yayınlanmamak şartile söylemişti bana."

Benim merakımı her defasında büsbütün gıcıklayıp sonra da "yağma yok" diye gene o gürültülü kahkahasını savururdu. Kendisi yazmak istiyordu bu "mülakat"ın öyküsünü bilinmeyen yönleriyle.

Kolay olmadı Ulunay'a yazmadıklarını anlattırmak. Bir gün keyifli bir zamanını yakalayıp razı edebildim sonunda. Bir hayli yaşlı olmasına karşın çevikti Ulunay. Sesi genç ve gürdü. Kahkahası yankılar yapardı odanın duvarlarında. Şöyle başladı anlatmaya:

"–Mustafa Kemal, İttihatçı subayların içinde en sivrilerinden biriydi. O'nu hem çok severler, hem de çok çekinirlerdi. Çünkü, bildiğinden şaşmaz, dalkavukluk bilmez, kimseye mudana etmezdi. Yüzbaşı Kemal Bey, karşısındaki general de olsa, verdiği emir kendi kanaatlerine ters düşüyorsa, karşısındakine hatasını dobra dobra söylemekten çekinmezdi. O'nu yakından tanıyanların bize anlattıkları böyleydi. O'nun bir kitabında, âmirlerinin bilgisizliklerini sert bir dille tenkit etmesine şaşıp kalmıştım. Bu karakterde olanlara ne derler bilir misin?

–Hayır, bilmem.

–Böyle dobra dobra konuşanlara 'deli' derler. Bunun tarihte misalleri vardır: Deli Fuat Paşa, Deli Hüseyin Paşa vb... Hepsi de çok kıymetli rical-i askeriyedendi. Mustafa Kemal'e de, zamanın statik müesses nizamına aykırı düşen fikirleri dolayısıyla 'Deli' derlermiş."

Ulunay'ın Yazmadıkları

"Şimdi gelelim asıl bahsimize" diye sürdürdü sözlerini Ulunay. Çanakkale ile ilgili suallerimi bitirip not ettikten sonra veda etmek üzere ayağa kalktığım zaman dedi ki:

–Biraz daha oturunuz lütfen.

Oturdum. Şöyle bir konuşma geçti aramızda:

–Soracağınız sualler bitti mi?

–Bitti Paşam.

–"Bu vatan içine düştüğü bu felaketten nasıl kurtarılır, *istiklâline* nasıl kavuşturulur?" diye bir sual sormanızı isterdim.

–Af buyurunuz Paşa Hazretleri, bugün içinde bulunduğumuz bu şartlardan bu vatanın kurtarılmasını en uzak bir ihtimalle dahi mümkün görmediğim için böyle bir sual sormayı hiç aklımdan geçirmedim.

–Bu, şartların dış görünüşüdür. Bir de bunun içyüzü vardır. Siz gene de böyle bir sual sormuş olunuz ben de cevabını vereyim, fakat yazmamak şartıyle.

–Zatıâlinizi dinliyorum Paşa Hazretleri.

–Bakınız Cevat Beyefendi, sizin imkânsız gördüğünüz kurtuluş yolları vardır. Bugün herhangi bir teşkilatçı Anadolu'ya geçer de milleti silahlı bir mukavemete hazırlarsa bu yurt kurtulabilir.

Heyecanlanmıştım. Harb-i Umumî süresince gücümüzü öylesine tüketmiştik ki insan materyali olarak da, harp materyali olarak da elimizde hiçbir şey kalmamıştı. On yıl süren harpler neticesinde harplerden sağ kalanlar da ayakta duracak halleri olmayan aliller kalabalığı. Ve bütün millet moral çöküntüsü içindeydi. Hiçbir kurtuluş ümidi olmayan böyle bir vaziyette memleketin kurtuluşundan söz etmek beni heyecanladırmış, şaşırtmıştı.

–Nasıl olur Paşam! diye yerimden fırladım. Paşa sakindi:

–Hatırınızdan geçenleri tahmin ediyorum, dedi; doğrudur. Görünüş tamamen aleyhimizde. Hiçbir ümit kapısı yok gibi görünmektedir. Ama, "Düvel-i Muazzama" dediğimiz bu büyük devletlerin bir de içyüzleri var.

–Nasıl Paşam?

–Anlatayım: Siz sanıyor musunuz ki harbi kazanmakla Müttefikler aralarındaki bütün ihtilafları halletmişlerdir. Asıl ihtilaf, asıl menfaat rekabeti ve ölünün mirasını paylaşma kavgası bundan sonra başlayacaktır. Her geçen gün Müttefiklerin kuvveti zaafa uğramaktadır. Terhisler dolayısiyle orduları günden güne küçülüyor. Asırlarca birbiriyle boğuşan İngilizlerle Fransızları müşterek düşman tehlikesi birleştirdi. Şimdi o eski rekabet bıraktıkları noktadan yeniden başlayacaktır. Başlamıştır bile... İtalya'nın da başı dertte. Onlar da dahilî kargaşalık arifesinde. Bu yüzden, ilhak etmek istediği topraklardan bile çekilecektir. Netice şu ki, Anadolu'da başgösterecek bir millî mukavemete hiçbiri müdahale edecek durumda değildir. Böyle bir mücadelenin tam sırasıdır.

–Paşam, millî mukavemet. Güzel. Ama neyle? Hangi askerle, hangi silahla, hangi parayla?.. Maalesef paşam, kupkuru bir çölden farksız oldu bu güzel vatanımız. Affınıza mağruren arz edeyim ki artık bu kupkuru çölde hiçbir hayat emaresi görülmüyor.

–Öyle görünür Refi Cevat Bey, öyle görünür. Ama, çölden bir hayat çıkarmak bu çöküntüden bir varlık, bir teşekkül yaratmak lazımdır. Siz bu boşluğa bakmayınız. Boş görünen o saha doludur. Çöl sanılan bu âlemde saklı ve kuvvetli hayat vardır. O, millettir; o Türk Milletidir. Eksik olan şey teşkilattır. Bu teşkilat organize edilebilirse vatan da, millet de kurtulur. Bunu böyle bilesiniz Refi Cevat Beyefendi.

Refi Cevat Ulunay enfiyesinden bir tutam çektikten sonra:

–Mustafa Kemal'e veda ettim, matbaaya geldim. Kafam karma karışıktı. Anlattıkları egzantrik şeylerdi. Ne kafam almıştı, ne mantığım. Daha doğrusu deli saçması gibi gelmişti bana. Matbaada arkadaşlar, "anlat" diyorlardı; "neler söyledi?". Anlattım:

"Şu sıralarda Anadolu'ya geçilir, orada teşkilat kurulur, millî mukavemet harekete getirilirse Fransızı da, İngilizi de, İtalyanı da memleketten kovar, vatan istiklâline kavuşur, millet de esaretten kurtulurmuş. Anladınız mı arkadaşlar! Bu, deli değil, zır deliymiş!"

Ulunay'a dedim ki:

–Sonra yanılgınızın pişmanlığını duydunuz değil mi?

–Hayır, Sadi oğlum dedi; ben haklıydım, yerden göğe. O günlerde, o şartlar içinde istiklâl mücadelesine atılıp Türkiye'yi üç büyük devletin pençesinden kurtarmaktan söz edenlere karşı herkes benim gibi düşünürdü. O günlerde böyle düşünen *tek adam o*'ydu; *tek adam*.

Dâhi Kime Derler?

Atatürk, Ulunay'ın kendisi hakkında bu yakışıksız nitelemesini acaba hoş görür müydü? Aşağıya alacağımız öykücüğü okuduktan sonra yargıyı siz veriniz: Anektot şu:

> "Her zaman Atatürk sual sormaz veya imtihana çekmez ya! Bir gün de, sofrada neşeli bir zamanında Atatürk'ü imtihana çektiler. Arkadaşlarından biri sordu:

"–Lütfen cevap verin bakalım, dâhi kime derler?

"Atatürk tereddüt etmeden ve kendisinin imtihana çekilmesini yadırgamadan cevap verdi:

"–Dâhi odur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğu vakit herkes onun önce söylediklerine *delilik* der."[2]

Ulunay'ın sözünü ettiği bu röportajı, Belediye Kitaplığı'ndaki *Alemdar* gazetesi koleksiyonunda çok aradım, bulamadım. Ama bu röportajla ilgili olarak benim gözümden kaçmış olan bir ilanı Sina Akşin görmüş. Diyor ki:

"6 Şubat (1919) günlü *Alemdar,* başlığın yanındaki bir ilanla, M. Kemal'le yapılan ve ertesi günü çıkacak olan mühim bir 'mülâkat'ı duyuruyordu. Ne yazık ki *Alemdar* tatil cezası dolayısıyle 6 gün çıkmadı. Bu yüzden de mülâkattan yoksunuz."[3]

Gazete tekrar yayıma başladığı zaman bu "mülakat"ın niçin yayımlanmadığı anlaşılmamaktadır. Acaba, bu süre içinde bilmediğimiz bir şeyler mi geçti aralarında?

Ulunay'ın "Mustafa Kemal'le ilk defa ben röportaj yaptım, resmini de ilk defa gazetemin birinci sayfasında ben yayınladım" (yayımlanmış olsa bile) yolundaki iddiası da gerçeklere uymamaktadır. Mustafa Kemal'le Çanakkale konusunda ilk röportajı Ruşen Eşref Ünaydın yapmıştır. İstanbul basınında da resmi ilk kez 29 Ekim 1915 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayımlanmıştır. Bunlara ilgili bölümlerimizde de değindik.

Vahdeddinciler

Şurasını da belirtelim ki, birtakım Vahdeddinci yazarlar, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmeyi hatırından bile geçirmediğini, kendisinin Vahdeddin tarafından gönderildiğini ileri sürmekte, bu iddiaları için de Atatürk küskünlerinin yüzellilik sürgünlerinin anılarını

2 *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk,* İstanbul, 1955, 3. kitap, s.25.
3 Akşin, *agy,* s.194.

kaynak yapmaktadırlar. Bu arada Vahdeddinci olmamakla beraber kimi yazarların da bu savlara yapıtlarında yer verdiği görülmektedir. Mustafa Kemal'in, Kabine'ye girme ve hükümeti düşürme girişimleri gerçekleşmeyince mücadelesini Anadolu'da başlatmaya karar verdiği –hem olayların gelişimi, hem de kendi beyanlarıyla– hiçbir kuşkuya yer vermeyecek biçimde kesindir. Atatürk muhalifleri ve Vahdeddin hayranları, akıllarınca Atatürk'ü yalancı mı çıkarmak istiyorlar?

Belirli bir memuriyet düzeyinden sonra bütün atamalar "irade-i seniyeye iktiran" eder. Yani, padişah tarafından onaylanır. Bu, doğal bir formalite gereğidir. Vahdeddin, bu atama emrini imza etmekle Mustafa Kemal'in atanma işlemine itiraz etmemiştir. Bu konuyu zaten ciddiye almaya gerek yok. Gelişen olaylar içinde Vahdeddin'in Anadolu'ya karşı tutumu kraldan ziyade kral yanlısı olanları yalanlamaktadır. Hepsi bu kadar. Elli bin altın vermiş olduğu uydurmasına da ayrıca değineceğiz.

Değinme Tarihlerinin Saptanması

Şişli'deki evde Ulunay'dan önce yapılmış herhangi görüşme kaydına kaynaklarımızda rastlamadık. Yeni belge bulununcaya kadar bu görüşmeyi *ilk* olarak kabul etmemiz gerekiyor. Ulunay'ı izleyen günler, Anadolu'ya geçtikten sonra orada kurulacak teşkilatın ve kurtuluş direncinin ulusun bütün katlarına ve bütün yurt düzeyine yayılması konularının programlanmasıyla ilgili yoğun temaslara sahne olmuştur.

Atatürk'ün Şişli'deki evde dört buçuk ay içinde kimlerle hangi tarihlerde neler konuştuğu kesin olarak bilinmiyor. Cevat Abbas Gürer "Atatürk'ün İstanbul'daki faaliyetleri günü gününe tesbit edilememiştir"[4] diyor. Bu yüzden de, tarihleri belli olmayan görüşmelerin tarihlerini, tarihleri belli kimi olayları hareket noktası alarak gerçeğe yakın biçimde saptamaya çalıştım.

Mustafa Kemal'in Fethi (Okyar) Bey'i Polis Müdürlüğü'ndeki ziyaretinden önce bir iki olayın sadece tarihlerine değinmekle yetinelim:

4 Cevat Abbas Gürer, *agy*, s.167.

Mustafa Kemal, 26 Şubat Çarşamba günü Şişli'deki evde Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'yı kabul etmiştir. M. Kemal bu görüşme ile ilgili olarak şöyle diyor: "Ona bütün düşüncelerimi açtım, Ali Fuat Paşa da bunları olduğu gibi kabul etti."

27 Şubat Perşembe günü Mustafa Kemal'in yaveri ile otomobili alınmıştır. Bunun nedeni, Allenby'nin Mustafa Kemal'i VI. Ordu'ya, dolayısıyla kendi buyruğu altına almak istemesi, Mustafa Kemal'in de bu atamayı reddetmesidir.

4 Mart Salı günü de Damat Ferit ilk kabinesini kurmuştur.

M. KEMAL'İN FETHİ OKYAR'I EMNİYET'TE ZİYARETİ

Damat Ferit iktidara gelince İttihatçı tutuklamaları hızlandırmıştır. Öyle ki, savaş süresince Sofya seferliğinde ve siyasetin uzağında kaldığı halde Fethi Okyar'ı bile 10 Mart 1919 Pazartesi günü tutuklayarak ifadesi alınmak üzere Polis Müdürlüğü'ne teslim etmişlerdir. Mustafa Kemal de ertesi 11 Mart Salı günü Fethi Bey'i, bu eski arkadaşını ziyarete gitmiştir.

Mustafa Kemal, dikte ettiği anılarında bu ziyareti şöyle anlatmaktadır:

> ... İstanbul'da birçok kimseleri tevkif ettiler. Fethi Bey de bunların arasındaydı... Kendisini görmek istedim. Yaverim, mevkufların, polis müdürlüğüne götürüldüğünü söyledi. Resmi üniformamı giyinip, yaverimi yanıma alarak gittim. Polis Müdür-i Umumisi, harpte liyakatsızlığı için hayli fena muamelede bulunduğum bir eski zabitti. Merdivenlerden çıkarken, kendi ayağımla geldiğim hapishanede kalmak korkusu hatırıma geldi.
>
> "Belki bir hayırları olur diye, sahanlıklarda rasgeldiğim ve polisi takviye eden genç jandarma zabitlerinin ellerini sıkıyor ve hatırlarını soruyordum. İçlerinde beni tanıyanlar da vardı.
>
> "Dam katına çıktık, etrafıma baktım: Dar bir koridor üstünde karşılıklı ufak odalar... Manzara heybetliydi: Sadrazamlar, Nazırlar, bütün 'rical-i mühimme' ve bazı meşhur gazeteciler. Benim de içlerine katıldığımı görünce sevindiler. Her taraftan neşeli buyurun sesleri geldi. Sadrazam Sait Halim Paşa'nın odasına gittik. Başka Nazırlar da geldi.
>
> – Ne var? Ne oluyor?

"Diye soruyorlardı. Ne kadar derin düşüncelere daldım. Canımın yandığı şuydu: Bu zatlar arasında hesaba, imtihana çekilmek lazım gelenler vardı. Fakat hesap soran millet değildi. Bilakis, milleti daha ağır bir felakete sürükleyen insanlardı. Damda Ferit Bey'le biraz dolaştık, konuştuk."

Yukarıda da belirtildiği gibi Mustafa Kemal, 1919 yılı Mayıs'ında Fethi Bey'i Bekirağa Bölüğü'nde iki defa ziyaret edecektir. Bu ziyaretlere de değiniyoruz.

Bekirağa Bölüğü'nü Ziyaret

Fethi Okyar, Polis Müdürlüğü'nden Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmiştir. Atatürk kendisini burada da iki kez ziyaret etmiştir. Atatürk'ün bu ziyaretle ilgili olarak anlattıklarını da kendisinden dinleyelim:

"Fethi Bey'i öteki mevkuflarla beraber Bekirağa Bölüğüne nakletmişlerdir. Bir - iki defa da yanlarına gitmiştim. Tekrar ziyaret ederek mahremlerine de bu müjdeyi vermek istedim. Önce hapishane müdürünün odasına girdim, müdür beni hürmetle karşıladı ve ben oturduktan sonra ayakta durdu: Oturunuz Ali Bey!, dedim. Bu Ali Bey, Buğlan Gediği Muharebesinde, kumandanın kendisini tenvir etmemiş olmasından, bana yanlış malûmat verdiği için açığa çıkardığım 20'inci alay kumandanı idi. Kabahatın onun olmadığını sonradan anlamıştım. Şimdi karşımda duran ve arkadaşları nezareti altında bulunduran o idi. Harpte açığa çıkarılmış olması, ona emniyet kazandırmış olmalı idi. Namuslu insanları müdafaa etmek borcumuzdur. Ali Bey müstesna bir asker olmayabilirdi, fakat cephelerde fedakârlık etmiş olanlardandı. Ehliyetsiz bir kumandanın kurbanı, hakka razı olacak kadar da temiz kalpli idi. Artık söyleyebilirim. Hapishane müdürü sıfatı ile son ziyaretimde bana dedi ki:

"–Paşam, haber aldık, Anadolu'ya gidiyormuşsunuz. Ne vakit emrederseniz, mevkuflardan istediklerinizi yanıma alarak size geleceğim.'

"Ayağa kalktım, Ali Bey'in elinden tuttum:

"–Bana muvaffakiyetimin ilk müjdelerini veriyorsunuz, teşekkür ederim, dedim.

"Bütün koğuşta serbest dolaşmak istediğim için, benimle beraber gelmemesini söyledim.

"Önce Fethi Bey'i gördüm. Bir köşeye çekildik, vaziyeti hikâye ettim, sonra koğuşları dolaştık, bazılarında birbirleri üstüne yığılmış insanlar ve sıkışık karyolalar. İçlerinden biri, Hüsrev Sami üstüme atıldı, boynuma sarılarak:

"–Görüyor musun Kemal ne haldeyiz? dedi."

Yunus Nadi Ağzından
Bekirağa Bölüğü'nde Birinci Ziyaret

"Bekirağa Bölüğüne dahil olduğumun ilk on günü içindeydi. Bir gün yatak komşum Ali Fethi (Okyar) Beyi Merkez Kumandanlığı dairesine çağırdılar. İşitenler acaba ne var diye kulak kabarttılar. Fethi Bey telaşlı bir eda ile üstünü başını düzeltti. Acaba tahliye mi edilecekti?

"Bekirağa Bölüğünde tutuklu bulunmak bilhassa Fethi Beyin havsalasına hiç sığmıyordu. Hangi akla, ne sebebe dayanarak? Harp esnasında kendisi Sofya'da Sefirdi. İttihat ve Terakki hükümet ve partisine yöneltilen eylemlere ise esasen kendisi daha ziyade karşı geliyordu. O halde ne diye onu da tutuklamışlardı? Biraz safça da olsa işte Fethi Bey daha çok bu gibi düşüncelerin esiriydi. Onun için ikide bir harp divanına sert yazılar gönderiyordu. Bunlardan birini yazmış, göndermeden bize de okumuştu. Kim bilir, Merkez Kumandanlığına daveti sebebi belki bu müracaatların tesirini göstermesindendi.

"Yarım saat kadar sonra dönerek:

"–Hayırdır inşallah, ne var, ne imiş?

"Sorularıyla karşılaşan Fethi Bey mutat olan sükûn ve ciddiyetle:

"Hiçbir şey değilmiş, beni bir arkadaş görmeye gelmiş de onun için oraya çağırmışlar!

"Ziyarete gelen arkadaşın Mustafa Kemal Paşa olduğunu daha sıkı fıkı olduğu bizlere söyledi. Akşamüstü Mustafa Kemal Paşanın ziyareti hakkında söyleştik. Fethi Bey o gün biraz daha müsterih idi. Paşa, Anadolu'ya gitmek için bir memuriyetten bahsetmiş:

–Bu hal böyle devam etmez, merak etmeyin elbet buna bir çare bulunacaktır, demiş.

"Bunlar teselli kabilinden sözler olsa da Mustafa Kemal Paşa'nın dilinden çıktıkça çok kıymetli ve çok manalı görmemek olmazdı. Mustafa Kemal Paşa'nın çelik azmi, sağlam fikir ve iradesini her ikimiz de iyi biliyorduk. O'nun yapabileceği hizmetler hakkında söyleşimizi pek ilerilere götürerek her ikimiz de memnun ve ümitli, o gece rahat bir uyku uyuduk."[1]

Evet, Mustafa Kemal, yurttaşlarına memnun ve rahat bir uyku uyutabilmek için kendisi geceler ve gecelerce uykusuz kalmıştır; daha da kalacaktır.

Bekirağa Bölüğünde İkinci Ziyaret

Mustafa Kemal, Fethi Bey'e 15 Mayıs 1919'da tekrar veda ziyaretinde bulunacaktır.

1 Y.N. Abalıoğlu, *Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1978, s.67-68.

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ'NE ADINI VEREN BEKİR AĞA'YI OĞLU ANLATIYOR

Şu ünlü Bekirağa Bölüğü'ne adını veren Bekir Ağa hakkında kaynaklarımızda birkaç satır dışında hiçbir bilgi yok. Örneğin, bu konuda *Meydan Larousse*'un verdiği bilgi şudur:

> "Beyazıt'ta Osmanlıların son devrine kadar Harbiye Nezareti dairesi olan şimdiki İstanbul Üniversitesi Hukuk ve Tıp fakülteleri binasının avlusundaki tutuklamaevi.
>
> "1908 Temmuz İnkılâbından önce idareciliğini yapan Bekir Ağa'nın adıyla anılmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonraki siyasi tutuklular burada tutuklanıyordu. Mütareke devrinde İttihat ve Terakki Cemiyeti ilerigelenleri ile eski nazırlardan bazıları Malta'ya sürülmeden önce burada tutuklu olarak bulundurulmuşlardı. Bekirağa Bölüğü'ne getirilen tutuklulara türlü işkenceler yapıldığından istibdadın korkunç bir sembolü sayılmıştır."[1]

Bu kısa tanıtma yazısında Bekirağa Bölüğü'nün yerinin tarihi ile bu bölüğe adını vermiş olan Bekir Ağa'nın kimliği hakkında hiçbir bilgi yok. Biz, buradaki bilgilere bir katkıda bulunmak için, oğlunun bir yazısından yararlanarak, Bekir Ağa'nın yaşam öyküsüne kısaca değineceğiz:

Oğlunun verdiği bilgilere göre, Bekir Ağa 1817 yılında İzmir'in Bayındır kasabasında dünyaya gelmiş. Babasının adı Mustafa, annesi Tire'li Gülsüm Hanım imiş. Bayındır'da Bahçıvanoğulları sanıyla anılıyormuş.

Bekir. gençliğinde iri yarı, güçlü kuvvetli olduğu halde kendisi hiçbir kavgaya sebebiyet vermezmiş. Oğlunun ifadesine göre: "Bazan

1 *Meydan Larousse*, fasikül 28, s.247.

kendinden büyüklerinin ezalarına tahammül etmez, onlarla pençepenç boğuşurmuş. İşte Bekir'in bu hali, onu bir gün silahlı bir mücadelede elinden bir kaza çıktıktan sonra dağa çıkardı."[2]

Bekir, dağa çıktığı zaman 20 yaşındaymış. Kış ayları dahil, bu serseri hayatı bir yıl sürmüş, yirmi bir yaşında teslim olmuş, asker kafilesine katılarak İstanbul'a gelmiş, oradan da Rumeli'ye yollanmış. "Gençlik ve efelik gereği kabına sığmayan Bekir, Rumeli'de mangalara, bölüklere hiç sığmamış, soluğu sınır boylarında almış. Sınırda münferit çarpışmalarda gösterdiği delice cesaretleri onu derhal tanıtmış. Gece hareketlerinde Tuna'yı yüzerek geçip birkaç düşman başı kesip beline bağlayıp yine yüzerek getirmesi çok takdir edilmiş, onbaşılığa, sonra da çavuşluğa terfi ettirilmiş" imiş.

1853'te Ruslara karşı Tuna üzerinde Totrakan Kalesi muharebesinde de yararlıklar göstermiş. *Saika-i Zafer* adlı kitap, Bekir'in kahramanlıklarından da söz ediyormuş. Bu kalede tıkanıp kalan Türklerin cephaneleri tükenmiş. Gülle yağmuru altında bu cephaneleri oradan kaçırabilmek pek büyük bir cesaret ve kahramanlık gösterilmesini gerektiriyormuş.

Bundan sonrasını *Saika-i Zafer* yapıtından izleyelim:

> "...Kumandanları Yüzbaşı Arap İbrahim Ağa'nın hararetli sözlerinden galeyana gelen Bekir ve Mehmet çavuşlar dışarı fırlayarak düşmanın yağmur gibi yağdırdığı misket taneleri altında en kahramanları hayrette bırakacak fevkalade bir cesaretle o ağır cephane sandıklarından ikişer tane omuzlarına alıp kaleye getirdiler. Bu sefer misket ve kurşun yağmuru kaleden düşman üzerine yağdırıldı. Nihayet düşman dayanamadı, mağlup ve perişan geri çekildi..."[3]

Bu başarıdan sonra Kale Kumandanı binbaşılığa, Bekir Çavuş da mülazimliğe (teğmenliğe) yükseltiliyor. Oğul diyor ki: "İşte bu Bekir Çavuş, sonraları Hapishane Müdürü olan Binbaşı Bekir Ağa'dır."

Babası ile ilgili anılarını yazan oğlu Ahmet Hamdi Tanyeli, yazısının sonunda "gelecek sayıda Bekir Ağanın resmi ve hususi hal

2 *Tarih Hazinesi* dergisi, Aralık 1950, sayı 2, s.90-92.
3 *Tarih Hazinesi*, s.96.

tercümesinden meşhur bölüğünden ve hapishanesinden bahsedeceğim" demesine karşın derginin daha sonraki sayılarının hiçbirinde yazının devamına raslanmamıştır. Yazının devamının niçin yayımlanmadığını da bilemiyoruz. Biyografi bakımından kaynaklarımızın çok fakir olduğu da bir gerçek. Oğlunun yazısının satır aralarında çıkarabildiğimiz anlama göre, Bekir Ağa'nın ... yılında 73 yaşında olduğu halde vefat ettiği anlaşılmaktadır.

BİR GAZETECİ TARAFINDAN MUSTAFA KEMAL'İN MAHKEMEYE VERİLMESİ

14 Mart, F: *Hukuk-i Beşer* gazetesi, Damat Ferit Paşa Kabinesi'ne hitaben "esbab-ı mucibelli sualler" başlığı altında seri makalelerle geçmiş olayların hesabını sormaktadır. Bu gazete 14 Mart 1919 tarihli sayısında da şunları yazmaktadır:

> "Kâğıt paranın gûya geçerli olmadığı yerlerde ordu, hatta sivillerin ihtiyaçlarının giderilmesi bahanesiyle 'Meskûkât Müdüriyeti' tarafından milyonlarca altın ve gümüş para basılarak bazan vagon vagon ordu kumandanı denilen âli sefillere, daha doğrusu haydutbaşlarına teslim edildi..."

denilmektedir.

Aynı gün sadeleştirerek yukarıya aldığımız bu yazıyı okuyan Mustafa Kemal, kendisinin de içinde bulunduğu ordu kumandanlarının böylesine ağır hakarete uğraması karşısında hemen bir dilekçe kaleme alarak Harbiye Nezareti'ne başvurur.

Mustafa Kemal'in bu dilekçesini de sadeleştirerek aşağıya alıyoruz:

> "*Hukuk-i Beşer* gazetesinin 14 Mart 335 (1919) tarihli nüshasında Damat Ferit Paşa kabinesinden sorulan 'esbab-ı sualler'den 3 numaralısında (Mustafa Kemal burada yukarıya aldığımız metni tekrarlar) denilmektedir.
>
> "Bir ifade ile ordu kumandanlarının sefil ve haydutbaşı ve dolayısiyle orduların haydut oldukları ilan edilmiş oluyor. Savunmalarına hiçbir zaman gerek görmeyeceğim bazı kişiler hakkında taşlamalarda bulunmak isterken yurt ve millet için

temiz, masum duygularla ve her türlü yoksulluk ve zorluklar içinde namus görevlerini hakkıyle yapan Osmanlı ordularını *haydut* ve aynı yoksulluk ve zorluklarla karşıkarşıya bulunan ve tek dayanağı namus ve haysiyetinden ibaret bulunan bu ordular kumandanlarını *sefil* ve *haydutbaşı*lıkla niteleyip dillere düşürmek ne büyük bir ahlaksızlık ve ne sefil bir vicdansızlıktır.

"Osmanlı ordularını, onların namuslu kumandanlarını bu suretle teşhir edebilmek kabiliyeti, ancak vatan ve milletin çöküp dağılmasını arzu eden bir alçakta bulunabilir. Benim Fevzi (Çakmak) Paşa, Nihat Paşa (Anılmış) Yakup Şevki (Sübaşı) Paşa, İhsan (Sabis) Paşa, Cevat (Çobanlı) Paşa ile... gibi namus ve doğruluklarından asla şüphe edilemeyecek olan ordu kumandanı arkadaşlarımın bu rezilce teşhire karşı ne diyeceklerini bilemem. Yalnız kendi nam ve hesabıma beyan ederim ki benim Anafartalarda, Kürdistan'da, Suriye'de başlarında bulunmakla övündüğüm kahraman ordular, haydutlardan değil, soylu Osmanlı milletinin namuslu çocuklarından kurulu idi.

"O sefil iftiracı şunu da kesin olarak bilmelidir ki ben de, hiçbir vakitte vagon vagon altın teslim alan sefil ve haydutbaşlarından değilim. Bundan dolayı Umumi Harp içinde kumanda ettiğim Anafartalar Grubu, İkinci Ordu, Yedinci Ordu ve en nihayet Yıldırım Orduları Grubu ve şahsım namına bu namussuzca iftirayı ve sahibini lanetlerim.

"Bu iftiracı adam hakkında gereken kanuni işlemin yüksek Nezaretlerince tatbik ve ifasının temin buyurulması istirham olunur."[1]

Orduya yapılmış bu hakaret karşısında Harbiye Nezareti'nin doğrudan doğruya harekete geçerek bu ağır hakaretleri yapan gazeteyi mahkemeye vermesi, görevlerinin başında gelmektedir. Bu yapılmamıştır.

Diğer yandan bu soruların muhatabı olan kabine ve onun başındaki Damat Ferid'in de, ordusuna ve ordu başındakilere karşı girişilen bu ağır suçlamalar karşısında adalet makamlarını hemen ha-

1 *Vakit*, 25 Mart 1919.

rekete geçirmesi gerekirdi. Bu da yapılmamıştır. Bu susuşun kökeni de bir kan davası haline getirilmiş olan İttihatçı-İtilafçı düşmanlığına dayanmaktadır.

Çünkü, suçlamalar İttihatçılar zamanına aittir; partilerin değil milletin olan ordunun hakarete uğraması pahasına da olsa, İtilafçılar susmak yolunu seçmişler ve belki de körükleme yoluna gitmişlerdir. Hatta, Harbiye Nezareti'nin harekete geçmesine engel oldukları bile düşünülebilir. Parti mücadelesi bu derekeye kadar düşürülmüştür.

Buna paralel olarak Birinci Dünya Harbi Ordu komutanlarının da şahıslarına yapılmış bu hakarete bir yandan cevap vererek Mustafa Kemal'in yolundan yürümeleri, onurlarına indirilen bu kara lekeye karşılık vermeleri gerekirdi. Buna ilişkin en ufak bir belirtiye de rastlamadık.

Bir de savcılığın resmen harekete geçmesi beklenirdi. Bu da yapılmamıştır.

Ve böylece bir gazeteci, Mevlânazade Rifat, ordu komutanlarını "sefil", "hırsız", "âdi", "haydutbaşı" diye en ağır biçimde aşağılıyor. Buna karşın Harbiye Nazareti, hükümet, savcılık ve hakarete uğrayan komutanlar susuyor. Sadece Mustafa Kemal, bu hakareti şiddetle ve nefretle karşılıyor, dilekçe ile başvurarak Harbiye Nezareti'ne görevini hatırlatıyor, bu gazetenin mahkemeye verilmesini, ordu başındakilerin paklanmasını istiyor.

Yazar Mevlânazade Rifat, yavuz hırsız ev sahibini bastırır örneğince hakarete uğradığını ileri sürerek Mustafa Kemal'i mahkemeye vermiştir.

Mustafa Kemal, böylece, devlet varken devletin ordusunun onurunu savunmak zorunluğu ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu, Osmanlı düzeninin batmışlığının ve yitik duruma düştüğünün tipik örneklerinden biridir.

Mustafa Kemal'in Mahkemeye Verilişi İle İlgili Olarak Söyledikleri

"Bu gazete beni Osmanlı mahkemelerine dava etti. Bir gün bir celpname aldım. Hakaret sanığı sıfatiyle bir hafta sonra mah-

kemeye çağırılıyordum. Yaman çatmıştık. Aklımı başıma topladım, kumandanlık mevkiinde değildim. Siyasi bir şey de yapamazdım. Hukuk çareleri bulmalı idi. İsterdim ki bu muhakemede bulunayım. Fakat o zamanki İstanbul gazetecilerinin en aşağısı ile karşı karşıya gelmek çok gücüme giden bir şeydi. Bundan başka davanın bazı yüksek politikacılar tarafından hazırlanmış bir plan neticesi olduğunu da düşünüyordum. Ne yaparsam yapayım, mutlaka mahkûm olacaktım. Bu vesile ile birçok dertlerimi döksem bile bunlar mahkeme salonlarının duvarları içinde kalacaktı.

"Tanıdığım avukat Sadettin Ferit Beyi davet ettim. Kendisine vaziyeti anlattım ve fikrini sordum:

"–Dava ehemmiyetlidir, dedi; mahkûm olmanız ihtimali vardır.

"–Amma yaptın canım, ben hiç de mahkûm olmak niyetinde değilim.

"Maksadımı pek tabii olarak kavrayamayan avukatım cevap verdi:

"–Elbette... Fakat müsaade ederseniz davacının vekili ile konuşayım.

"–Hayır, müsaade edemem. Ben, haklı olduğumu biliyorum. Davacının avukatı ile görüşmeye ne lüzum var. Bu iş, yolumun üstüne çıkan bir dikendir. Biraz daha zamana ihtiyacım var. Davayı, lehimde de kazanmanızı istemiyorum. Yalnız, bana zaman kazandırabilir misiniz?

"–Buna söz verebilirim.

"İlave ettim:

"–Bu vesile ile oyalanmak, belki de hürriyetimden mahrum kalmak istemem. Siz buna mâni olabilirseniz en büyük iyiliği yapmış olursunuz.

"Vekilim bir defa mahkemeye gitti, davayı dağıttı, bana o kadar zaman kazandırdı ki İstanbul'dan çıktığım gün muhakeme henüz bitmiş değildi."

Yukarıda da belirtildiği gibi ordu komutanları ve ordu ağır bir hakarete uğrayacak, yazılara muhatap Kabine, Harbiye Nezareti susacak, bu hakarete karşı sesini tek başına yükselten Mustafa Kemal, sinsi bir tertiple belki de mahkûm edilecektir.

Mustafa Kemal, avukat Sadettin Ferit'in oyalama taktiği ile vakit kazanır ve 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a doğru yola çıkar. Artık İstanbul'un kozmopolit çevresinden kurtulmuş, Anadolu'nun saf havasına kavuşmuştur.

Bundan sonra Anadolu, İstanbul'un bütün tertiplerine, kirli oyunlarına ve politika dalaverelerine kapılarını kapayacaktır.

Altı Yıl Sonra

Yıl 1925, Eylül'ün 22'si... Günlerden Salı... Mustafa Kemal Bursa'ya gitmek üzere Ertuğrul yatı ile Mudanya'dan geçmektedir. Yatta, İstanbul'dan katılmış bir uğurlama heyeti vardır. Mustafa Kemal'in gözü bir aralık bu heyet arasındaki Avukat Sadettin Ferit Bey'e ilişir:

"Sadeddin Bey", der; "hatırlıyor musun? Sen, bir davadan ötürü benim vekilimdin, İstanbul'da benim aleyhime bir ceza davası açmışlardı. O dava ne oldu, beni mahkûm ettiler mi?"

"Hayır Paşam" diye karşılar avukat soruyu. Bu konuşmaya *Vakit* Gazetesi Başyazarı Asım Us da tanık olur. Adını sorar dava edenin, Mustafa Kemal hatırlamaz. (Atatürk'ün hatırlayamadığı bu kişi, yukarıda da belirtildiği gibi Mevlânazade Rifat'tır ve Yüzelliliklere dahil edilerek yurtdışına çıkarılmıştır.)[2]

Bu olay da gösteriyor ki, ne zaman Türk ulusunun şerefi, özgürlük sorunu söz konusu olmuştur; Mustafa Kemal daima ilk atılandır. Ve onun içindir ki, Birinci Dünya Harbi sonunda yenik ve tutsak düşünce ulusu kurtarmak için komutanlar kadrosu içinde ortaya atılan gene ilk o olmuştur.

2 *Aynı yerde.*

MUSTAFA KEMAL-İSMET İNÖNÜ GÖRÜŞMESİ

30 Mart 1919 Salı

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden önce iki kez de İsmet (İnönü) Bey'le görüşmüştür. İnönü, İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu'nda askeri mütehassıstır. Bu göreve 29 Aralık 1918 tarihinde atanmıştır. M. Kemal, Anadolu'daki girişimleri için İstanbul'da ordunun çeşitli kademelerindeki arkadaşlarını da yoklamak istiyordu. Bu amaçla İsmet (İnönü) Bey'le 30 Mart'ta yaptığı görüşme hakkında da şunları dikte ettirmiştir:

> "...İstanbul'daki temaslarıma devam ediyorum. İçlerinde bir kısmının saf bir yurtseverlik duygusunun coşkunluğundan başka ne fikir ne de tedbir yeteneği vardı. Bir kısmının hâlâ hasis politikacılık menfaatlerinden başka düşündükleri yoktu. Kendi kendime şu kararı verdim: Münasip bir zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine girmek, bir süre isimsiz çalıştıktan sonra bütün Türk milletine felaketi haber vermek.
>
> "*İçimde çok dikkatle gizlediğim bu sırrı vakti gelmedikçe kimseye söylemedim.* Böyle bir karar vermemişim gibi temaslarıma devam ettim.
>
> "Sırdaşlarımdan birini size haber vereyim: Bir gün İsmet (İnönü) Beyi davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey:
>
> "–Gene ne var? dedi. Soru sorarken gözlerinin içi yüksek zekâsı ve güven veren derin neşesiyle gülüyordu. Hatırladığıma göre

İsmet Bey o tarihte 'İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu'nda mütehassıs olarak bulunmaktaydı.

"–Ne haber? dedim.

"–Tahmin edeceğin gibi.

"–Şuradan bana bir Türkiye haritası bulup açar mısın? Üzerinde konuşacağım.

"İsmet Bey haritayı bulup açtı. Fazla olarak daima cebinde taşıdığı pergeli de çıkardı. Latife ettim:

"–Henüz pergellik bir şey yok. Biraz pergelsiz görüşelim.

"–Ne yapacaksın? diye sordu.

"Bu münasebetle söylemeliyim ki benim daima en iyi anlaştığım dostlarımdan biri İsmet olmuştur. Onun için bu görüşmenin sebepsiz olmadığına hükmetmişti.

"–Mesela, dedim; hiçbir sıfat ve salahiyet sahibi olmaksızın Anadolu'ya geçmek ve orada milleti uyandırarak kurtulma çarelerini aramak için en uygun mıntıka ve beni mıntıkaya götürecek en kolay yol hangisi olabilir?

"Yüzüme baktı, tekrar neşeli ve ümitle güldü:

"–Karar verdin mi? dedi.

"–Şimdilik bundan bahsetmeyelim. Bana; memleketi, milleti ve orduyu bilen, vaziyeti yakından gören, tehlikeden şüphesi olmayan bir arkadaş gibi cevap ver.

"İsmet Bey masanın kenarındaki sandalyeye ilişti ve derin derin düşünmeye başladı. O sırada ben salonun içinde dolaşıyordum. Bana sesleninceye kadar gezindim. Birdenbire ayağa kalktı, gülerek:

"–Yollar çok, mıntıkalar çok, dedi.

"Bazı ziyaretçilerin geldiklerini haber verdiler. Haritayı kapamaya vakit kalmadan içeri giren bu tanıdıklarla başka ba-

hislere daldık. Bir hayli müddet sonra gene İsmet Beyle yalnız kaldık:

"–Ne yapacağını bana ne vakit söyleyeceksin?

"–Zamanında.

"Biraz durarak ilave ettim:

"–Bu dakikada siz de düşünürsünüz ki verilmiş bir kararım varken onu hemen tatbik etmiyorum. Ben de hemen söyleyeyim ki ağır ve kesin bir kararın doğruluğuna inanmak için vaziyeti her köşesinden mütalaa etmek lazımdır. Ağır ve kesin bir karar tatbik edilmeye başlandıktan sonra: *Keşke şu tarafını, bu tarafını da düşünseydim. Belki bir çıkar yol bulurduk; yeniden bunca kan dökmeye, bunca can yakmaya ihtiyaç kalmazdı,* gibi tereddütlere yer kalmamalıdır. Böyle bir tereddüt, karar sahibinin vicdanında kanayan bir nokta olur ve onu, yaptığının doğruluğundan da şüpheye düşürür. Bundan başka, beraber çalışacak olanlar, yapılanlardan başka bir şey yapılmak ihtimali kalmadığına inanmalı idiler. İşte, benim Mütareke sırasında 4-5 ay İstanbul'da kalışım, sırf bunun içindir.

"Bu geçirdiğim zamanın bir kısmını da hazırlıklara ayırdım. Tahmin edersiniz ki fikir hazırlıkları, seferberlikte asker toplamak için davul, zurna ile temin edilemez. Fikir hazırlıklarında tevazu ile çalışmak, kendini silmek, karşısındakine samimi bir kanaat ilham etmek lazımdır."

Mustafa Kemal-İsmet (İnönü)'nün İkinci Görüşmesi

Mustafa Kemal, İsmet (İnönü) ile ikinci görüşmesini de şöyle anlatmaktadır:

"Şimdi size mahrem bir buluşmadan bahsedeyim: Süleymaniye sokaklarından birinde hoş bir ev... Buraya vakitsiz ve teklifsiz gitmiştim. Kim olduğumuzu bilmeksizin bizi evin içinde gören hizmetçi kız:

"–Ne istiyorsunuz? Beyefendi hazır değil diyordu.

"–Hele bizi misafir odasına al, bir taraftan Beyefendi de hazır olur, dedim.

"Odaya girdik. Hizmetçi kıza fazla bir şey söylemeye lüzum kalmadan ev sahibi beyefendi güler yüzü ile içeri girdi:

"–Ne haber, ne haber? Bu ne baskın!

"Kimdi, tahmin ediyor musunuz? İsmet Bey.

"–Vaktim dar, sana hikâyeyi kısaca söyleyeyim, dedim. Ve her şeyi anlattım:

"–Ben yerleşinceye kadar sen de bana yardım edeceksin ve iş başladığı vakit yanıma geleceksin.

"Devam etmek üzere ayağa kalktım. Ellerimi tuttu:

"–Biraz daha konuşsaydık, dedi.

"İstanbul'da kaldığım sürece benimle mümkün olduğu kadar az alakalı görünmesini rica ettim."

MUSTAFA KEMAL-KÂZIM KARABEKİR GÖRÜŞMESİ

Bu görüşme 11 Nisan Cuma günü Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde olmuştur. Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum Kolordu Komutanlığına atanmasından şöyle yakınmıştır:

"–Erzurum Kolordu Kumandanlığına tayinimden hiç de memnun olmadım. Çünkü orada organize bir kuvvet bırakılmamıştır."

Mustafa Kemal şu karşılıkta bulunmuştur:

"–Orada organize bir kuvvet bırakılmamış olabilir. Fakat bizim bundan sonra iş görmemiz için lazım olan asli unsur millettir, halktır. Ben size Erzurum'a gitmeyi bilhassa tavsiye ederim. Gidiniz ve orada halk teşkilatı yapınız. Yakında benim de size katılmam muhakkaktır."

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'in bu önerisi üzerine kesin kararını verecek ve Erzurum'a gidecek, Mustafa Kemal'in önerileri doğrultusunda çalışacak, O'nun komutası altına girecektir. Fakat yıllar sonra Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan sonra, Karabekir, umduğu başbakanlık görevine getirilmeyince muhalefete geçecek, gazetelere gerçekdışı demeçler verecek, yayımladığı yapıtlarda gerçeklere ters düşen savlar ileri sürecektir.

Gerçekle ilgisi olmayan bu iddialar yıllar sonra "günün olayı" haline gelecek, tartışmalar sürüp gidecek ve Kâzım Karabekir Paşa gerek Gazi'den gerek Gazi'nin çevresinden alacağı susturucu karşılıklarla sesini kesmek zorunda kalacaktır.

Karabekir, bu görüşmelerden sonra ertesi gün Erzurum'a hareket etmiştir.

MUSTAFA KEMAL-RAUF ORBAY GÖRÜŞMESİ

17 Nisan Perşembe günü Rauf (Orbay) Bey Mustafa Kemal'i Şişli'deki evinde ziyaret etmiştir. Konuşma konusu Anadolu'da örgütlenme ile ilgidir. Rauf Bey, yardımlarını İstanbul'da kalarak Parlamentoda sürdürmek istemektedir. Mustafa Kemal ise esir İstanbul'da herhangi politik girişimlerin sürdürülmesinin mümkün olmadığını öne sürmüşse de Rauf Bey kendi görüşünde direnmiştir.

Bu görüşmenin yapıldığı aynı gün Mustafa Kemal "Kardeşim Rauf Bey'e" ithafıyla, yaver üniformalı bir resmini Rauf Bey'e armağan etmiştir.

ATATÜRK'ÜN PRENSES MEVHİBE CELALEDDİN'E VERDİĞİ GİZLİ GÖREV

Atatürk'ün Anadolu'ya geçmeden önceki değinme ve girişimleri arasında bir de çok dikkate değer bir olay vardır: Prenses Mevhibe Celâleddin'e verdiği gizli görev...

Bu olay, anılarını, *Vatan* gazetesinde "Geçmiş Zaman Olur ki" adı altında yayımlayan Prenses Mevhibe Celaleddin tarafından açıklanmıştır. Olayı aynı kaynaktan aktarıyoruz:

Yıl 1919, Nisan'ın 19. Pazar günü.

"Şimdi İnkilâp Müzesi olan ev, o zamanlar mustarip vatanı kurtarmaya azmetmiş, Mustafa Kemal'e bağlı bir avuç yurtseverin toplantı yeri haline gelmişti.

"Paşa'nın tam karşısında Şişli'nin en büyük konaklarından biri vardı. Merhum Ethem Paşanın konağı olan bu yer, İtalyan İşgal Kuvvetleri Komutanı Kolonel Roletto tarafından işgal edilmişti.

"Bir gün Cevat Abbas (Gürer) gelip Paşa'nın beni çağırdığını haber verdi. Derhal gittim. Eve girince Paşa'yı büyük salonda ahbaplariyle oturur, konuşur buldum. Beni görünce ayağa kalktı ve yanındakilerden müsaade istedi. Beraberce küçük bir odaya girdik. Yalnız kalır kalmaz ilk sözü şu oldu:

"–Gelecek hafta Roletto'nun şu karşımızdaki evinde balo verilecek. Sizin bu baloya muhakkak gitmenizi istiyorum.

"–Aman Paşam, dedim; davetsiz baloya gidilir mi? Hem ben, kimseyi tanımıyorum ki.

"–Bu sizin için basit bir şeydir; halledebilirsiniz. Bunu sizden bekliyorum.

"Bu, âdeta bir emirdi. Güldüm:

"–Mademki emrediyorsunuz, ne yapıp yapar, giderim.

"Paşa da gülümsedi:
"–Emir değil, rica ediyorum.
"–Peki, bir yolunu bulup baloya gittim. Orada ne yapacağım? Ne yapmamı istiyorsunuz?
"–Bu işi halledin, ondan sonra sizinle uzunboylu konuşuruz.
"Eve döndüğüm zaman bir hayli düşünceliydim. Baloya gitmemezlik olamazdı. Bana bir vazife verilmişti. Fakat bu işi nasıl başaracaktım?
"Bir hayli düşündükten sonra nihayet aklıma bir hal çaresi geldi. Perapalas Otelinin müdürünün karısı Madam Martin delaletiyle bir davetiye temine muvaffak oldum.
"...Ertesi sabah hizmetçim beni uyandırdı. Saat henüz sekizdi. Erken uyandırılışımın sebebini sordum.
"–Paşanın emirberi geldi. Kendisi rahatsızmış sizi istemiş.
"Dedi. Acele giyindim ve evine gittim. Tevfik Rüştü ve Dr. Rasim Ferit beyler orada idi. Mustafa Kemal'in hafif bir mide humması geçirdiğini söylediler. On yedi gün süren bu hastalığında üçümüz de kendisine baktık.
"Hastalığının üçüncü günü meşhur balo gelip çatmıştı. Bu baloya hangi sebeple ve neyi öğrenmek için gideceğimi hâlâ bilmiyordum. Sordum:
"–Paşam, dedim; bu gece karşıda balo var, gidecek miyim?
Ateşli olmasına rağmen yerinde doğruldu ve gözleri parladı:
"–Tabii gideceksiniz.
"–Peki ama ne yapmak için?
"–Sahi. Orada kimlerin bulunduğunu ve neler konuşulduğunu bana haber vermenizi istiyorum.
"Bu arada, şimdi burada adını açıklamak istemediğim bir kişinin kimlerle konuştuğunu da öğrenmek istedi ve ilave etti:
"–Balodan çıkar çıkmaz ne kadar geç olursa olsun buraya uğrayıp haber verin.
"–Aman Paşam, nasıl olur! Karşıdan çıkıp buraya geldiğimi görmezler mi?
"Hakkınız var. Yarına kadar beklemeliyim.
"Mustafa Kemal'den talimat aldıktan sonra evime döndüm.

"Balo gecesi içeriye girdiğim zaman ışıktan gözlerim kamaştı. Rengârenk tuvaletli kadınlar, üniformalı subaylar salonları doldurmuş, eğlence kıyamet almış yürümüştü. Altmışa yakın kır saçlı bir adam olan ev sahibi Kolonel Roletto beni büyük bir nezaketle karşıladı. Kolumdan tutarak büyük salona götürdü ve İtalyan ordusuna bağlı subaylarla ayrı ayrı tanıştırdı. Tanıştığım insanlarla konuşurken bir yandan da etrafı kolaçan ediyor, kimlerin bulunduğunu bulmaya çalışıyordum. Davetliler arasında bir iki tanıdık aile, adlarını bilmediğim bir sürü Şişli hanımı ve birkaç da Türk erkeği vardı.

"Saat ikiye kadar etrafımı iyice tetkik ettim. Öğrenmek istediğimi öğrendikten sonra Kolonelden müsaade istedim ve salondan çıktım.

"Kapıları açık duran yan odalar, sızmış kadınlar ve subaylarla dolu idi. Bunlara âdeta içim sızlayarak baktım ve kapıya indim.

"Ertesi gün ilk işim Mustafa Kemal'e giderek gördüklerimi anlatmak oldu. Beni dinlerken kendi kendine:

"Bunların sonu gelecek. Bunların sonu gelecek. Diye mırıldanıyordu. Dayanamadım:

"'–Nasıl gelecek Paşam?' diye sordum. 'Bu iş nasıl olacak?'

"Onu şimdi söyleyemem, fakat yakındır.

"Mustafa Kemal'in evindeki toplantılar sıklaşmış, görüşmeler hararetlenmişti. Bir plan kuruluyor ve vatanı kurtarmak için gece gündüz çalışılıyordu."

Mevhibe Celaleddin'in anlattığı bu olayı gerçeğe uygun saydığımız için bu bölüme almakta herhangi sakınca görmedik. Çünkü, Mustafa Kemal'in, çevresinde olup bitenlerle ilgilenmesi, bu hususta bir tanıdığını görevlendirip bilgi edinmesi, ona göre de tutumuna yol vermesi normaldir.

MUSTAFA KEMAL-DAHİLİYE NAZIRI MEHMET ALİ BEY GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal'in, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'le görüşmesi, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa tarafından değişik biçimde verilmekte ve Mustafa Kemal'in anılarıyla çelişmektedir. Bazı yazarlar, özellikle sayın Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*'ında[1] bu tek yanlı kaynağa dayanmakta ve Cebesoy'un savlarını benimsemektedir.

Önce Cebesoy'un savına yer verelim: Ali Fuat Paşa *Millî Mücadele Hatıraları*'nda[2] akrabası Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'i araya koyarak Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesini kendisinin sağladığını iddia eder.

Cebesoy'a göre: "Mustafa Kemal Paşa gibi büyük işler başaracak kabiliyette ve çok şerefli bir maziye sahip bulunan mümtaz bir şahsiyeti, Anadolu'nun üçte ikisi kadar geniş bir bölgeye müfettiş sıfatiyle ve geniş salahiyetlerle (hükümet) gönderemezdi."[3]

Oysa, (Cebesoy'a göre) "eğer millî hareketler doğuda ve Orta Anadolu'da gelişirse, batıda da mülki ve askerî vazifeleri birleştirerek bir ordu müfettişliği kurulmasını ve bu göreve kendisinin tayinini" babası İsmail Fazıl Paşa düşünüyormuş![4]

Burada bir çelişkiye değinelim: Cebesoy'un ileri sürdüğü düşünceye göre, "büyük işler yapacak yetenekte ve çok şerefli maziye sahip mümtaz bir şahsiyet" olmak, hükümetçe Anadolu'ya müfettiş olarak gönderilmeye engeldir. Cebesoy, bu olumlu nitelikler kendisinde bulunmadığı için kendisinin Anadolu'ya gönderilmesinin daha kolay olacağını mı belirtmek istemiştir!

1 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.2, s.389.
2 Cebesoy, *agy*, s.60-62.
3 Cebesoy, *agy*, s.60.
4 Cebesoy, *agy*, s.61.

Gene Cebesoy'a göre "bundan önce Mustafa Kemal Paşanın tayini meselesi geldiği için" İsmail Fazıl Paşa, oğlu yerine Mustafa Kemal'i tercih etmiş ve Mehmet Ali Bey'i o yönde harekete zorlamış imiş. İşgal Kuvvetleri Komutanlığı'nın Samsun ve yöresindeki düzensizlikle ilgili olarak verdiği rapor üzerine Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey de bu fırsattan yararlanarak oraya bir müfettiş gönderilmesi için Mustafa Kemal'in adını tekrar ortaya atmış, Damat Ferit'in kuşkusuna rağmen bu atamayı sağlamayı becermiş, imiş.

Cebesoy'un iddiası budur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Şevket Süreyya Aydemir'i bu iddiayı benimser görüyoruz. Aydemir'e göre "bilhassa Ali Fuat Paşa ve babası İsmail Fazıl Paşanın hesaplı hazırlıklariyle" atanmıştır Mustafa Kemal Anadolu'ya.[5]

Ali Fuat (Cebesoy), Kâzım (Karabekir), Refet (Bele) paşalar ve Rauf (Orbay) Bey Kurtuluş Savaşı'nın kadro dışı bırakılmış küskün ve umduğunu bulamamış yöneticileridir. Her üç paşa, İzmir suikastına adları karıştığı için İstiklal Mahkemesi karşısına bile çıkarılmıştır. Rauf Bey ise uzun süre Londra'da sürgün hayatı yaşamıştır. Bunlardan Karabekir, anılarında Mustafa Kemal'e karşı açıkça cephe almış, başarının sağlanmasında kendisinin baş etken olduğu savını yürütmüştür.

Gerçekleri Saptırma Çabaları

Ali Fuat Paşa ise anılarında hayranlık, arkadaşlık ve dostluk duyguları altında pek dikkatle işlenmiş bir "hınç alma"yı ve "her şeyi ben hazırladım" imajını amaç tutmuştur. Bunun için de adı geçen anılarında *ben* fazlaca kabarıktır. Demeye getirir ki "Kurtuluş Savaşını Mustafa Kemal'le *ben* planladım. Onun Anadolu'ya geçmesini *ben* sağladım; Mustafa Kemal'den önce Anadolu'ya *ben* geçtim. 20. Kolordumla ve Kuvayi Milliye Komutanlığı ile kurtuluş direnmesini *ben* ayakta tuttum; sonuç olarak da zaferde *benim* büyük payım vardır." Bu arada, Kurtuluş Savaşı'nın Cumhuriyet'ten sonra kadro dışı bırakılmış kişilerini bir hayli över. Böylece; Kurtuluş Savaşı'na ilk kez atılanlar, savaşı zafere ulaştıranlar bir kenara itilmiş, bu savaşa çok sonra katılanlar ise başa

5 Aydemir, *agy*, s.389.

getirilerek mükâfatlandırılmışlardır. Cebesoy'a göre, Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in, bu değinmeleri yaptığı tarihte İstanbul'da bile değildir. Yapıtında, *Babam sonradan bana anlatmıştı* diye üçüncü kişilerin anlattıklarına ve belleğine dayanarak kaleme aldığı bu anılarda çok kez çelişmelere de düşmektedir. Örneğin Cebesoy, adı geçen anılarında[6] babası İsmail Fazıl Paşa'nın Mustafa Kemal ile tanışmasını 1918 yılına raslatır. Oysa, *Sınıf Arkadaşım Atatürk* yapıtında[7] Mustafa Kemal'i, babası İsmail Fazıl Paşa ile Kuzguncuk'taki yalısında 1902 yılında tanıştırdığını belirtir.

Bu gibi bellek yanılgılarına ya da kasti unutkanlıklara, kadro dışı bırakılmanın ve İstiklâl Mahkemeleri karşısına çıkarılmanın küskünlüğü, hatta hıncı da katılırsa, ileri sürülen savların ve olayların gerçeklere uygunluk derecesini daima kuşku ile karşılamak, bunları tek kaynaktan almamak gerekir. Hele, ciddi bir yapıtta Mustafa Kemal'in anılarını bir yana iterek onunla ilgili olayları Kurtuluş Savaşı küskünlerinin anılarına oturtmak ve olayları bu açıdan değerlendirmek, senteze bağlamak gerçeklere uygun düşmez.

Sayılan bütün bu nedenler yüzünden Kurtuluş Savaşı küskünlerinin anılarını ve yargılarını tarafsız olarak kabul etmek olanağı yoktur.

Mustafa Kemal'in Mehmet Ali Bey ile görüşmesi, ortaya atılan bu savlar yüzünden ayrı özellikler taşıdığı için, bu açıklamayı yapmak zorunluluğunu duyduk. Bu görüşmeyi, Mustafa Kemal'in Asım Us'a anlattığı biçimde aşağıya aktarıyoruz:

Mustafa Kemal-Avni Paşa ve Mehmet Ali Bey'le Karşı Karşıya

Asım Us, Atatürk'le konuşmak gereğini şu gerekçeye bağlamaktadır:

> "Mustafa Kemal'in İstanbul'dan Samsun'a resmi bir müfettişlik vazifesiyle gönderildikten sonra Millî Mücadele hareketine geçmiş olması Büyük Zaferden sonra İstanbul'daki Millî

6 Cebesoy, *agy*, s.38.
7 Cebesoy, *agy*, s.35.

Mücadele düşmanları tarafından istismar edilmek istendi. Zafer'den sonra Avrupa'ya kaçan Ferit Paşa hükümetinin Dahiliye Nazırı Mehmet Ali:

"Anadolu hareketi benim eserimdir. Mustafa Kemal'i Anadolu'ya ben gönderdim. Giderken de kendisine mesture (gizli ödenek) tahsisatından para verdim" diye beyanatta bulunmuştur.

"Bir aralık Prof. Afet İnan imzasıyla neşredilmiş bir makale Atatürk'ün sofrasında okunduğu zaman ben de bulunuyordum. Bu makaleden münasebet düşürerek ve bu bahse temas ederek Atatürk'e sordum:

"–Sadrazam Ferit Paşa ne münasebetle zatınızı evine davet etti ve ne münasebetle zatınızdan, memlekette yapılması icap eden bir hareket için fikrinizi sordu?

"Atatürk'ün bu suale verdiği cevabı kendi müsaadesiyle sofrada not etmiştim. Millî Mücadelenin en karanlık bir safhasını aydınlatan bu notları aşağıya kaydediyorum:

"–Görüyorum ki İstiklal Tarihinin başı ve başlangıcı olmak üzere benim İstanbul'daki son faaliyet ve temaslarım henüz herkesçe bilinmemektedir. Ben, sizin suallerinize cevap olsun diye değil, fakat bir tarih belgesi olarak konuşuyorum."

Avni Paşa İlişkileri

"Ben, Umumî Harp içinde ikinci defa olarak 7. Ordu Komutanı sıfatiyle Suriye cephesine gittim. O zaman Şam'da bütün bu cephedeki orduların menzil müfettişliğini yapan bir zat vardı ki adı Avni Bey idi. O zaman Miralay Avni Bey, sonra Avni Paşa oldu. Bu Avni Paşa İstanbul'da Damat Ferit kabinesinde Bahriye Nazırı olan Avni Paşadır. Bu zat beni Şam'da istikbal etmiş, çok ağırlamış ve ilk gece yemekte benimle beraber bulunmuştu. Aramızda konuşulan şeylerin başlıca mühim noktası şu sual ve cevap oldu:

"–Avni Bey, vaziyetten memnun musunuz?

"–Tabii, büyüklerimiz her şeyi bizden daha iyi düşünür.
"Demek ki birtakım hayalî büyükler karşısında kendini çok küçük gören bu adam, beni de kendi seviyesinde bir adam sanıyordu. Ben, bu adamı anlamak maksadiyle tekrar sordum:
"–Büyüklerimiz dediğiniz kimlerdir?
"Avni Bey cevap verdi. Fakat saydığı bütün isimler, bana çok küçük görünen adamların adları idi. Onun için kendisiyle daha fazla konuşmayı faydasız buldum; sözü kestim.
"Bir müddet sonra ben, bütün o cephedeki orduların komutanı oldum. Ordular Grubu Komutanı olmuştum. Bu vaziyette de Avni Bey, o orduların Menzil Umum Müfettişi olarak karşıma çıkıyordu. Ona kısaca:
"–Daha evvel Şam'da zatıalinizle müşerref olmuştum. Daha o zaman senin ne kadar kıymetsiz olduğunu anlamıştım. Ondan sonraki vaziyetlerde de aczini, meskenetini tamamen gördüm. İşte bunun için seni azlediyorum, demiştim.
"Şimdi artık Büyük Harp bitmiş Mütareke devri gelmişti. İstanbul'dayım. İmparatorluk hükümetinin başında Damat Ferit olmak üzere Bahriye Nazırı da Avni Paşadır. Mustafa Kemal ("ben" şahıs zamiri yerine kendi adını kullanıyor) kafasında kurduğu işi yapmak için artık diplomat olmuştur. Memleketi kurtarmak için zihnimde hazırladığım planın tatbikatına geçerek bir gün kalktım, Bahriye Nazırı Avni Paşayı ziyaret ettim.
"Yaverim Cevat Abbas (Gürer) vasıtasiyle kendisini ziyaret edeceğimi telefonla haber verdiğim zaman bu zat büyük bir telaş gösterir gibi oldu. Belki de böyle bir mülakat istemiyordu. Avni Paşa tereddüt içindeyken ben, Mustafa Kemal: Bahriye Nazırı makamına girivermiş bulundum. Burada göze çarpan sahne şu oldu: Bahriye Nazırı Avni Paşa bermutat evinden sefertası ile getirttiği yemeği yemekle meşguldü.
"Avni Paşa yemeğini yedikten sonra aralarında şöyle bir konuşma geçer:
"Avni Paşa –Görüyor musunuz, ben ne oldum? Ve şimdi sen ne haldesin. Zannederim, hakikatleri gören kimmiş anlıyorsunuz.
"Derhal şu cevabı verdim:

"–Elbette sizsiniz. Fakat korkarım, gördüğünüz hakikat ufukları çok dar olmasın. İşte benim endişem budur. Temenni ederim ki senin arkadaşlarının, Osmanlı hükümetinin görüşleri de seninki gibi dar olmasın.

"Bu söze Avni Paşanın cevabı şu oldu:

"–Sen beni küçük ve âciz gördün ve hizmetimden aldın. Fakat İmparatorluk hükümeti beni takdir etti. İşte bak, Bahriye Nezareti makamına getirdi.

"–Affedersiniz, gerçekten siz hakikatleri benden daha iyi gören bir adam imişsiniz. Yalnız, sizden bir ricam var: Beni, Osmanlı hükümetini teşkil eden zevat ile tanıştırır mısınız?

"–Evet, tabii.

Mustafa Kemal-Mehmet Ali Bey Görüşmesi

Mustafa Kemal, Asım Us'a anlattıklarına şöyle devam ediyor:

"Hemen o gece Bahriye Nazırı Avni Paşa beni Şişli'deki evimde gördü. Ayak üzeri dedi ki:

"–*Dahiliye Nazırı Ali Bey* sizinle yakından tanışmak istiyor. Buraya gelmek istiyor. Getireyim mi?

"–Derhal, beraber teşrif buyurunuz.

"Avni Paşa gitti. Biraz sonra *Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Beyle* beraber geldi. Her ikisini çalışma odamda kabul ettim. Mükâlemenin esası şu idi:

"*Mehmet Ali Bey* –Kemal Paşa, siz İttihatçı mısınız?

"–Evet, ben İttihatçıyım.

"–O halde sizinle anlaşmamızın ihtimali yoktur.

"–Yok, yanlış anlıyorsunuz. Ben İttihatçıyım demekle bütün Türk Milletinin birliğini ve onun tek mefkûreye taptığını söylemek istiyorum.

"Bu noktada kendisiyle mutabık kaldık. Dahiliye Nazırının bu sözlerden sonra bana söylediği şu oldu:

"–Arkadaşlarıma tebşir edeceğim (müjdeleyeceğim). Siz bizim için korkunç olmaktan ziyade istifade edilir bir şahsiyetsiniz.

"Sonra ilave etti:

"–Yarın sizi Serkl Doryan'da öğle yemeğine davet edebilir miyim?

Serkl Doryan Görüşmesi

"Bu daveti kabul ettim. Sofra 4 kişilikti. Ben ortada bulunuyordum. Sağda Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, solda Bahriye Nazırı Avni Paşa. Ayrıca benim karşımda birisinin oturması için hazırlanmış bir yer vardı. Mehmet Ali Bey, oturduğu salonun kapısının solunda oturan birini gösterdi:

"–Bu zat bizim çok sevgili ve kıymetli arkadaşımız Posta ve Telgraf Müdür-i Umumîsidir: Refik Halit, (Karay) Müsaade eder misiniz, zaten onun için hazırlanmış bu yere o da gelsin.

"Cevap verdim.

"–Benim sofram her gelen için yer vermez.

"Maksat anlaşılmıştı. Bu zat sofraya gelmedi, getirilmedi. Bu vaziyette Dahiliye Nazırının memnun olmadığını görmek için sadece yüzüne bakmak kâfi idi. Soframa kabul edileceğini zanneden Refik Halit'in vaziyeti ise elîmdi. O, elemini, beriki de nüfuz ve haysiyetini tanımayan bir Türk Komutanı karşısında bulunduklarını pekâlâ anlamışlardı."

Mustafa Kemal'in Mehmet Ali Bey'le konuşmasıyla ilgili olarak Falih Rıfkı ve Siirt Milletvekili Mahmut beylerle Asım Us'a anlattıkları –bazı detay ayrımlarıyla– böyle geçmiştir. Bu görüşmeler üzerine yapılmak istenilen kurgu –nedenleri yukarıda da belirtildiği gibi– bir özel amacın ürünüdür.

Mustafa Kemal'in, iddia edildiği gibi, Mehmet Ali Bey'in aracılığı ile Anadolu'ya geçtiği kabul edilse bile, bu neyi değiştirir? Mustafa Kemal'in amacı, yapacaklarını "millî bir sır" olarak içinde saklayarak ve her çareye başvurarak Anadolu'ya geçmektir; bunu da başarmıştır. Zaten sorun, sadece Anadolu'ya geçmek değil, uluslara önderlik edecek bir "Mustafa Kemal" gücüne sahip olmaktır. Öyle olmasa, kendisinden önce Anadolu'ya geçmiş olanlar, Kurtuluş Savaşı öncülüğünü kendileri yapardı; lider olabilmek o kadar kolay olsaydı.

MUSTAFA KEMAL-KONT SFORZA GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, anılarında o tarihte İtalyan Yüksek Komiseri olan ve sonradan İtalya Dışbakanlığı da yapmış bulunan Kont Sforza ile olan görüşmesine de değinmiştir. Bu anıları dinleyip not eden Falih Rıfkı Atay, konunun girişini şöyle yapmaktadır:

"İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerinin politikacı, hatta askerlerinin anlamaya çalıştıkları şey, 'Türkiye'de, bütün memlekete nüfuzunu geçirebilecek bir teşkilat olmasına ihtimal var mıdır, böyle bir teşkilat varsa başına geçebilecek şahsiyetler kimler olabilir?' meselesi idi. İttihat ve Terakki'yi hiç hatırlarından çıkardıkları yoktu.

"Bir gün bir başka tanıdığı, bir İtalyan şahsiyetinin kendisi ve Fethi (Okyar) Beyle görüşmek istediğini haber verdi. Beyoğlu'nda Bonmarşe karşısında bir İtalyan mimarının evine gittiler. Gelen adam, Türkiye'nin dostu olduğundan, hükümetin zaafı yüzünden memleketin kötüye doğru sürüklendiğinden bahsederek Mustafa Kemal ve Fethi'ye, yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamları olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal ilk tanıştığı bir yabancıya açılmaktan çekindi. Fethi, belki de kendilerine verilen önemi boşa çıkarmamak için, kuvvetli olduklarını ve güçlü arkadaşları da olduğunu söyledi. "O halde kendinizi göstermelisiniz" dedi.

"Niçindi bu buluşma ve soruşturma? Herhalde İtalyanların bir başka maksatları olmalıydı? Arkadaşlar arasında bu maksadın, Antalya ve çevresinden başka İzmir ve çevresine de hâkim olmak olduğuna karar verdiler. İzmir ve hinterlandını Yunanlılara bırakmamak! Bu İtalyan, Arnavut asıllı bazı İttihatçılarla da

görüşüyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş: İzmir ve hinterlandını Yunanlılara işgal ettireceklerdir, Türkiye şüphesiz bunu istemez. İtalya da aynı kaygıdadır. Onun için İzmir ve çevresinde Yunan işgaline karşı silahlı teşkilat yapılmalıdır. Eğer karşı konulamazsa, hiç olmazsa, dost İtalya tercih edilmelidir. Bu iş için İtalya istenildiği kadar silah ve cephane verecekmiş.

"Bu teklifi dinleyenler arasında akla yakın bulanlar, hatta İtalyan gemileriyle İzmir'e giderek taraf toplamaya çalışanlar bile olmuş. Gene onlar böyle bir teşkilatın başına geçecek adamı da seçmişler: Mustafa Kemal! İtalyan şahsiyetine de adını haber vermişler.

"Asıl görüştükleri Kont Sforça idi. Mustafa Kemal'e meseleyi 'İtalyanların Türklere doğrudan doğruya yardım edecekleri' yolunda anlatmışlardı. Mustafa Kemal, İtalya'nın böyle bir şey yapacağına inananları pek saf bulmakla beraber, mademki buluşma gününü bile kararlaştırmışlardı, gidip konuşmakta bir sakınca görmedi."

Kont Sforza Görüşmesini Mustafa Kemal Anlatıyor

"Buluşma saatinde Comte Sforza çalışma odasında (Tepebaşı'ndaki Konsolosluk binası) bulunuyordu. Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalyan askerlerinin geri çağırılması için temsilciliğin nasıl yardım ettiğini hatırlattım.

"–Ekselans, dedi; herhangi bir tehlike karşısında elçiliğin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.

"Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Üzüntümü saklamak için kendimi zor tuttum. İtalyan tabaası (uyruğu) mu olmuştum? Dedim ki:

"–Beni buraya önemli bir meseleden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu önemli şeyi dinlemek istiyorum.

"Bir an durdu:

"–Ha, dedi; buluşmamızı sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek önemli bir mesele bahis mevzuu değildi.

"–Öyle ise fazla rahatsız etmeyeyim, dedim ve kalktım.

"Bir millet esirliğe düşünce milletten olan herkes bir hiç olur. Ben, bu yabancının evinden çıkarken bütün uşakların arkamdan güldüklerini duyar gibi oluyordum. Caddenin kalabalıklığı arasında kendimi kaybetmeye çalıştım ve beni buraya sürüklemiş olanlara küstüm. Bununla beraber bu zat, ilk sözünün benim üstümdeki tesirini görünce bana, bütün o tasarılarından bahsetmemek inceliğini göstermişti."

Atatürk'ün bu konu ile ilgili olarak anlattıkları burada bitiyor. Bu anlatışlarda tutsak bir millet bireyinin duyduğu büyük acının burukluğu var.

MUSTAFA KEMAL-RAHİP FREW GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, o günlerdeki değinmeleri arasında, papazın isteği ile, Rahip Frew ile de görüşmüştür. Bu görüşmeyi de Mustafa Kemal'in ağzından izleyeceğiz:

"Benimle konuşanlar arasında Anadolu'ya gitmek serüvenini tehlikeli bulanlar az değildi. İngilizlere güven verebilirsek, yahut Fransızları kazanabilsek ya da İtalyanlarla hoş geçinme yollarını arasak, gibi umutlar besleyenler vardı.

"Şahsen bunlara inanmıyordum. Fakat, inanmakta olanları olaylar fikirlerinden caydırmalıydı. Mesela bir söylenti çıkar, sefaretlerden birinin papazı Vahdeddin'le mülakat aramıştır ve kendisine bilmem ne anlamda teminat vermiştir. Saray ferahlık içindedir. Bu ferahlık etrafa da yayılır.

"İstanbul her gün bu türlü başka bir söylentiyle çalkalanmakta idi.

"Bir gün Birinci Dünya Harbi'nde İstanbul otellerinden birinin müdürü iken tanıdığım M... Şişli'deki evime geldi. Fethi (Okyar) Bey de yanımda idi. Birçok şeylerden bahsettikten sonra bana dedi ki:

"–Burada yabancılarla temâstayım. Size ne kadar önem verdiklerini de biliyorum. Fransız Sefaretinde Mösyö Frew sizinle görüşmek istediğini birkaç defa tekrar etti. İster misiniz ki sizi bizim evde buluşturayım.

"Fethi Beye doğru döndüm 'kabul et' der gibi baktı.

"–Konuşalım, dedim. Fakat eğer o istiyorsa.

"Davet günü Madam M...'in salonundayız. Biraz sonra: *Mösyö Frew* dediler. İçeriye giren zat oturduğum kanapenin soluna yerleşti. Fransızca görüşüyorduk.

"–Ben çoktan beri Türkiye'de yaşayan bir yabancıyım, diye söze başladı. Türklerin, daha doğrusu İttihat ve Terakki'nin idaresini bizzat gördüm. Ne fecidir efendim, bilirsiniz. Umumi Harp'te tanık olduklarımı tekrar etmekten utanırım. Hepsini anlatsam medeniyet dünyası Türkiye'yi belki de mahveder.

"–Fakat, dedim; benimle görüşmek istemişsiniz. Bu hanım ve kocası aracılık ettiler. Sizinle konuşmamın faydalı olacağını söylediler. Bana bunları söylemek için mi bu buluşmayı aradınız?

"–İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvela tasdik etmelisiniz.

"–Ben, İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim diye cevap verdim. O nutkuna devam etti. Canım sıkılmadı değil, fakat bunu mümkün olduğu kadar saklamaya çalıştım:

"–Evet, İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim, fakat müsaadenizle söylemeliyim ki İttihat ve Terakki vatansever bir cemiyetti. Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin aşağılamalarınıza hak verecek bir nitelik almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir. Ama, yurtseverliği tartışmaların üstündedir.

"Bu zatın bu görüşme için ne istediğini hâlâ anlamadım. Fakat bir küçük anımı ilave edeyim: Ankara'da bulunduğum sıralarda bir gün Antalya'ya geldiğini ve Madam M...'in salonunda kendisinden 'gene görüşelim' vaadi ile ayrılmış olduğumu hatırlattığını yazdılar. Ne cevap verdiğimi tahmin edersiniz... Yabancılarla bu temaslar, beni, tanıdıklarımın birçoğunun düşüncelerinden uzaklaştırmaya yardım etti.

"Benim kanaatim o idi ki ve daima o oldu ki dünyada insan diye yaşamak isteyenler, insan olmak niteliklerini ve yeteneklerini kendilerinde görmelidirler. Bu uğurda her türlü fedakârlığa razı olmalıdırlar. Yoksa hiçbir uygar millet, onları kendi sırasında ve safında görmek istemez."

MUSTAFA KEMAL-DAMAT FERİT BİRİNCİ GÖRÜŞMESİ

27 Nisan, Pazar

Bu birinci görüşme Damat Ferit yönünden Mustafa Kemal'i yakından tanımak, İttihatçı olmadığının teminatını almak amacına bağlanabilir. Görüşme Mustafa Kemal yönünden başarılı olmuş, geleceğe ait tasarıları konusunda Sadrazamı kuşkulandırmamış, atanmasını sağlamıştır.

Görüşmenin Tarihi

Mustafa Kemal'in Mütareke dönemindeki asker ve siyasal kişilerle yapmış olduğu görüşmelerin tümünün kesin tarihlerinin saptanması mümkün olamıyor. Bunun başlıca nedeni, bu değinmelerin tümünün o günkü gazetelerde yayımlanmamış olması, bu görüşmelerle ilgili anılarda da anı sahiplerinin görüşme tarihlerini belirtmemesi, belirtenlerin de bellek yanılgılarına düşmüş olmalarıdır. Bu yüzden de Mustafa Kemal'in Damat Ferit'le yapmış olduğu iki görüşme çeşitli yapıtlarda 27, 28, 30 Nisan; 1, 13 ve 14 Mayıs tarihlerine rastlatılarak altı ayrı tarih ileri sürülmüştür.

Hikmet Bayur da aynı karışıklık ve tutarsızlıklardan yakınarak yapıtının[1] sayfa 300 dipnotunda şöyle demektedir:

> "Mustafa Kemal'in Damat Ferit'le iki görüşmesinin de tarihini tesbit edemedik. Birinci belki Nisan'ın son veya Mayıs'ın ilk günlerinden birinde olmuştur. İkincisinin, yani akşam yemeği buluşmasının ise tarihini tesbit belki daha kolaydır. Bu yemeğe Cevat (Çobanlı) Paşanın çağırılması onun resmî sıfatı bu yüzden olabilir. O ise 14 Mayıs 1919'da Genelkurmay Başkanı

1 Bayur, *agy*, s.300.

olur. Dolayısiyle yemek ya o günün veya bu tayinin kararlaşmış olduğu bundan iki gün önce (yani, 14 ya da 12 Mayıs demek istiyor) olmalıdır."

Mustafa Kemal-Damat Ferit birinci görüşmesinin, yukarıda belirttiğimiz 27 Nisan'da yapılmış olması olayların akışına ve gerçeğe en uygun olanıdır.

KAZIM DİRİK'İN ANILARI

Mustafa Kemal, Müfettişliğin Kurmay Başkanlığı için Feriköy sinemasının karşısındaki evde, kendisine komşu oturan Albay Kazım Bey'i (General Kazım Dirik) düşünmektedir. 1 Mayıs 1919 sabahı önceden telefon ederek Kazım Bey'in evine uğrar ve ona, gerekirse kendisiyle beraber Anadolu'ya gidip gitmeyeceğini sorar. Kazım Bey, görevi derhal ve heyecanla kabul etmiştir.

"O halde yarın Genelkurmay'da buluşalım."

"Başüstüne Paşam!"

Ertesi gün buluşurlar, tayin muamelesine başlanır. Fakat birkaç gün geçip de bir haber çıkmayınca Kazım Bey meraklanır ve Mustafa Kemal'i evinde ziyaret eder. Kendisini misafir salonuna alırlar. Biraz sonra da kapıda Paşa görünür.

"Merak ettiniz anlaşılan Kazım Bey, ben de size gelmek üzere çıkıyordum."

Şimdi Kazım Dirik'i dinleyelim:

> "Neşeli, heyecanlı bir hali vardı. Siz gençler, kendisine büsbütün hayran olmak, o çağda insan enerjisinin neler yapabileceğini anlamak için Mustafa Kemal'i o zaman tanımalıydınız.
>
> "İçeri girdiği zaman yüzümde okuduğu merakı gidermek için yavaş bir sesle dedi ki:
>
> "–Samsun'a gidiyoruz!..
>
> "Bu haber bende bir sürpriz tesiri yaptı. Cümleyi tekrarlamaktan kendimi alamamıştım:
>
> "–Samsun'a gidiyoruz!..
>
> "Mustafa Kemal gülmeğe başladı;
>
> "–Ya!.. Demek emir almadınız öyle mi?
>
> "Biraz sonra ciddileşti:

"–Geçen gün sizinle görüşürken benimle beraber Anadolu'ya gidip gitmeyeceğinizi sormuştum, siz de bana müsbet cevap vermiştiniz. Kararınızdan dönmediğinizi sanırım.

"Demin verdiği haberi böyle tefsir etmesi beni çok üzmüştü:

"–Böyle bir şeye nasıl ihtimal verirsiniz?

"Atatürk, herhangi bir sözü ve hareketiyle karşısındaki üzüldüğü zaman, derhal gönlünü almak ihtiyacını duyan insanlardan biriydi. Bütün ömründe bir çocuk şevkatini daima muhafaza etmiştir. Yanıma yaklaşarak elini omuzuma koydu:

"–Siz benim çok iyi tanıdığım, sevgili arkadaşımsınız. Ben Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine tayin edildim. Siz de ekran-ı harbiye reisim oldunuz. Beraberce Samsun'a gideceğiz, merkez orası... Siz Samsun'u biliyormusunuz Kazım Bey?

"–Ben, Şark Orduları Grup Menzil Müfettişi iken bu güzel şehri görmüştüm.

"–Sizi, Cevat Paşa vasıtasıyle güçbela tayin ettirdim. Harbiye Nezareti Müfettişlik kadrosunu kendisi tayin etmek istiyordu.

"Öğleden sonraya kadar kendisinin Dokuzuncu Ordu vaziyeti hakkında Nezaretten alabildiği malumat üzerine bir plan hazırladık ve şema yaptık. Görülüyordu ki "Dokuzuncu Ordu" adını alan ve merkezi Samsun'da bulunması icap eden bu grup o tarihte memleketin hemen hemen bütün yerlerinde olduğu gibi sadece nazari bir teşekkül ifade ediyordu. Duyulmasından çekinir gibi yavaş bir sesle dedi ki:

"–Ali Fuad'ın Yirminci Kolordunun başında kalmasını temin ettim. Tahmin ediyorum ki onun elinde oldukça malzeme de var.

"Yanından ayrılırken artık bendeki kanaat tamamen belirmişti.

"Mustafa Kemal, Samsun'a Anafartalar'da başarmış olduğu "Vatan kurtarmış olmak" gayesi ile gidiyordu. Yalnız, tabiatındaki özellik dolayısıyle düşüncelerini evvela kendi kafasında tamamen planlaştıracak ve onu tam zamanında tatbik edecekti.

"Mustafa Kemal'in böyle bir vazifeye tayin haberi, bütün İstanbul'da yıldırım süratiyle yayılmıştı. Harbiye Nazırlığı bu haberin yankısıyle çalkalanıp duruyordu. Ertesi gün bu tayine ait bir haberin *İkdam* gazetesinde çıktığını, fakat bir gün sonra –gazetenin

aldığı emirle olacak– bunun yanlış olduğunu tasrih ettiğini hatırlatırım. Demek oluyor ki haberin yayılmasında ve bilinmesinde Harbiye Nazırlığı tereddüt ediyordu.

"Eve gelip haberi duyduğum zaman, hayat arkadaşım bu yeni yolculuğu tevekkülle karşıladı:

"–Biz de geliyoruz, dedi.

"–Hayır, dedim. Siz arkadan gelirsiniz, biz bakalım neler olacağız.

"Yol hazırlıklarımızı yapmak üzere evden tekrar çıktım ve akşam geç döndüm. Ne yaptığımı açıkça da burada itiraf edeyim: Yanımda birkaç aile yadigarı mücevher vardı. Onları emniyet sandığına rehin ettim. Eve para bırakmak lazımdı. Askeri elbisem çok eskimişti ve bir valizim bile yoktu."[1]

Mustafa Kemal, değinmelerini aralıksız olarak sürdürmektedir. Bizim toplayabildiklerimiz –ki hepsini yapıta alamıyoruz– dışında Mustafa Kemal'in daha pek çok kişiyle değinmeleri olduğu kesindir.

Mustafa Kemal'i izlemeye devam ediyoruz:

1 *Atatürk Ansiklopedisi*, (Gençosman), s.271.

MUSTAFA KEMAL-ŞAKİR PAŞA GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmeden önce 6 Mayıs Pazartesi günü yaptığı değinmeler arasında bir de Harbiye Nazırı Şakir Paşa ile görüşmesi vardır. Bu görüşmenin ayrı bir özelliği vardır. Mustafa Kemal yakın dostlarıyla yaptığı görüşmelerde gerçek amacını kimi kez sezdirmiş, kimi kez de tam bir açıklıkla belirtmiştir. Oysa bu görüşmede Müfettişlik için geniş yetkiler koparmaya çalışacak, hem de gerçek maksadını karşısındakine sezdirmeyecektir. Bu olayı Mustafa Kemal şöyle anlatır:

"Beni İstanbul'dan uzaklaştırmakla ağır bir yükten kurtulacaklarını sananlar, akla uygun bir sebeb aramaktaydılar. Nihayet bu sebeb, İşgal Kuvvetleri subaylarının raporlarıyle dolu bir dosya halinde ellerine geldi.

"Bir gün Harbiye Nazırı rahmetli Şakir Paşa beni makamına davet etti. Bürosunun karşısında oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı, (sonra): 'Bunu okur musunuz' dedi. Dosyayı baştan nihayete kadar gözden geçirdim. Özeti şuydu:

"Samsun ve bölgesinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından her gün tecavüze uğramaktadır. Osmanlı Hükümeti bu vahşi saldırıların önüne geçememektedir. Bu bölgenin güvenle huzurunu sağlamak insanlık adına borcumuzdur.

"Raporlar İstanbul Hükümetine verilirken bir de protesto ilave edilmişti:

"Bu tecavüzleri engellemek lazımdır. Eğer siz âciz iseniz görevi biz üstümüze alacağız.

"Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırının yüzüne baktım:

"–Emriniz paşam

"–Bu böyle midir zannedersiniz?

"–Zannetmiyorum. Fakat bir şeyler olmak ihtimali vardır.

"Bunun üzerine asıl bahse geçti:

"–İşte, böyle midir, değil midir, evvela bunu meydana çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lazımdır. Ben, Sadrazam Paşa ile (Damat Ferit Paşa) görüştüm. Sizi uygun gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin içyüzünü anlayasınız.

"–Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya, Türkler Rumlara zulmediyor mu, etmiyor mu? Yalnız bunu anlamak için mi gideceğim? Memuriyetim bu mu olmak lazımdır?

"–Evet; konuştuğumuz budur.

"Pekâlâ; yalnız, müsaade buyurursanız memuriyetime bir şekil vermek lazım. Sizi üzmeyeyim. Arzu ederseniz Erkan-ı Harbiye Reisinizle görüşerek bunu tesbit edelim.

"–Hay, hay, dedi."

Yönetmeliğin Düzenlenmesi

Mustafa Kemal, geniş kapsamlı bir yönetmelik elde etmek amacındadır. Böylece, tasarladıklarını daha kolay uygulama alanına koyabilecektir.

Mustafa Kemal bu düşüncelerle Nazır'ın odasından çıkar, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa'yı arar, makamında yoktur. Anlar ki, Suriye Komutanı General Allenby'yi İstanbul'da karşılamak zorunda kalmamak için "hastayım" diye evine çekilmeyi tercih etmiştir. Mustafa Kemal, İkinci Reis Diyarbakırlı Kâzım (İnanç) Paşa ile karşılaşır. Bu görüşmeyi de Mustafa Kemal'in ağzından dinleyelim:

"Kâzım Paşaya, Nazır Paşanın bana verdiği vazifeden bahsettim:
"–Malumatınız var mı?
"–Hayır.
"–İşte ben sana haber veriyorum, dedikten sonra:
"–Kapıları kapatır mısınız? diye ekledim. Kâzım Paşa yüzüme baktı:
"–Ne oluyoruz?
"Kâzım Paşa ile açık konuşarak bütün düşündüklerimi anlattım:
"–Her ne sebep veya maksatla beni İstanbul'dan uzaklaştırmak için bir vesile aramışlar ve bu memuriyeti bulmuşlar. Hemen kabul ettim. Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatı arıyordum. Mademki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz.
"Kâzım Paşa: 'Nasıl?' dedi. Cevabımı beklemeksizin ilave etti:
"–Ha... Zaten ordu müfettişleri meselesi var. Sen o taraflara 'ordu müfettişi' unvaniyle gidebilirsin.
"–Unvanın önemi yok, dedim; yalnız, şimdi Harbiye Nazırı ile konuş. Benden ne istiyorlar? Tesbit et. Üst tarafını kendimiz yaparız.
"Kâzım Paşa Harbiye Nazırını gördü. Kendisinden aldığı talimat şuydu:
"Maksat Samsun bölgesinde Rumlara saldıran Türkleri cezalandırmak. Sonra, Anadolu'da birtakım millî örgütler beliriyormuş; onları da ortadan kaldırmak! Mustafa Kemal'i bunun için yolluyoruz. Kendisine, Sadrazam Paşa imzası ile birlikte bir yetki kâğıdı vereceğiz.
"Kâzim Paşa, bürosuna dönerek bana bunları anlattı.
"'Çok güzel' dedim ve kapıların iyi kapalı olup olmadığına baktım.
"–Yalnızız, dedi.
"–Onlar ne istiyorlarsa en çoğunu ilave ederek bir yönetmelik kaleme alınız. Yalnız, bir iki noktayı ben not ettireyim.
"Peki, dedi. Benim önem verdiğim yetki meselesiydi. Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emirler vermeliydim.

İstediğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün doğu illerinde bulunan kuvvetlerin komutanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu iller valilerine doğrudan doğruya emir verebilmekliğimdi. Bir başka madde, bu bölge ile herhangi bir temasta bulunan askerî ve idari makamlara bildirilerde bulunabilmekliğimdi. Kâzım Paşaya dedim ki:

"–Onların arzularını bir araya topla, fakat sonuna bu iki maddeyi ilave et.

"Kâzım Paşa yüzüme baktı:

"–Bir şey mi yapacaksın?

"–Kulâğını bana doğru uzat, dedim; evet. Bir şey yapacağım. Bu maddeler olsa da olmasa da yapacağım.

"Kâzım Paşa güldü:

"–Vazifemizdir, çalışacağız.

"Dediğim gibi yazdığı talimatnameyi (yönetmelik) okudu. Sonra, beni bırakarak müsveddeyi Harbiye Nazırına göstermek üzere oradan çıktı. Bilmem ne geçti, bu kadar az zamanda ne geçebilir? Fakat Kâzım Paşanın söylediğine göre Sadrazam Paşa talimatnameyi imzalamayacakmış. Şakir Paşa da imza koymaktan çekinmiş. Ancak, bu rahmetlide vicdanı bir seziş olmak lazımdı ki "imza edemem" sözünden sonra:

"–Mühürümü basarım, demiş.

"–Mühürünü basıyor mu?

"–Evet. Hatta bana mühürünü verdi ve bas dedi.

"–O halde, talimatnameye 'Mustafa Kemal lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile muhabere eder' kaydını da ilave edelim.

"–Peki ama Şakir Paşaya okuduğum müsveddede bu kayıt yoktu.

"Bununla beraber, Kâzım Paşa böyle bir madde ilave etti ve talimatname beyaza çekildi."

Mustafa Kemal; yarı okunur yarı okunmaz biçimde basılan silik mühürlü yönetmeliği cebine koyar ve geniş bir nefes alır. Anodulu'ya geçmesine artık bir engel kalmamıştır. Sevinçlidir. Mustafa Kemal, bu sevincini de şöyle belirtir:

"...Talih bana öyle elverişli şartlar hazırlamıştı ki kendimi onların kucağında hissettiğim zaman ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken heyecanımdan dudaklarımı ısırdığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir dünya, kanatlarını çırparak uçmaya hazırlanan bir kuş gibiydim."[1]

Evet, Mustafa Kemal kuş gibi hafif ve sevinçlidir. Türkiye; tarihinin en karanlık, en umutsuz bir döneminde olsa da yine sevinçlidir. Çünkü tasarladığı kurtuluş planını uygulama alanına koyacak ve devletin yapamadığını, o tek başına başarmaya çalışacaktır: Osmanlı devletini ve Birinci Dünya Harbi şampiyonlarını karşısına alarak... Bu, bir insanın nefsine ve yeteneklerine güven duygusunun inanılması güç örneklerinden biridir.

Mustafa Kemal artık "veda" ziyaretleri yapacaktır. Onlara da gene kendi dilinden değinelim:

Mustafa Kemal'in Atama Yönetmeliğinin Onaylanması

6 Mayıs Salı

Mustafa Kemal'in 9. Ordu Kıtaatı (12 Hazirandan başlayarak bu unvan "3. Ordu" olarak değiştirilmiştir) Müfettişliğine atanması üzerine düzenlenmiş olan yönetmelik bu tarihte Meclis-i Vükelâ'ca (Bakanlar Kurulu) onaylanmıştır. Bu onaylı yönetmelik de Harbiye Nezareti'nce Mustafa Kemal'e gönderilmiştir.

6 Mayıs'ta onaylandığı Harbiye Nezareti'nce düzenlenen otantik belgeden anlaşılan bu yönetmelik 18 Mayıs tarihinde Meclisi Vükelâ'ca ikinci kez onaylanmıştır. Bu ikinci kez onaylamada, işgal kuvvetleri yetkililerince bu atama hakkında ileri sürülmüş kuşkuların payı da olabilir.

Meclis-i Vükelâ'ca ikinci onaya ait Harbiye Nezareti'ne yazılan tezkerenin numarası 342984/349, tarihi 18 Mayıs 1335'tir (1919). 19'da Erkânıharbiye-i Umumiye (Genelkurmay) dairesine havale edilmiş 21 Mayıs'ta kayda geçmiş, 22 Mayıs'ta "dosyasında hıfzı" kaydı ile işlemden kaldırılmıştır.

1 Sadi Borak, *Atatürk*, Başak Yayınevi, 1973, s.221-224.

Yetkilerin Sınırı

Mustafa Kemal'e bu yönetmelikle verilmiş olan yetkiler çok geniş bir alanı, hatta Anadolu'nun üçte ikisini kapsamaktadır. Bu yetkiler; askeri yönden bir "başkomutan", mülki yönden de "umumî vali" yetkilerine eşittir.

Mustafa Kemal bu yetkileri, askerlikten istifa ettiği 8 Temmuz tarihine kadar resmen, bu tarihten sonra, yani koğuşturma altında bulunduğu dönemde de fiilen kullanmıştır.

Mustafa Kemal aynı gün Harbiye Nezareti'ne başvurarak Mütarekenamenin bir örneği ile mütarekeden sonra İtilaf devletleriyle birlikte alınan kararlar ve varsa bunların da birer örneğinin Hariciye Nezareti'nden Müfettişlik bölgesi içindeki yerlerde bulunan Jandarma "kuvve-i umumiyesi" ile nerelerde ve ne miktar jandarma bulunduğunu gösterir bir krokinin de Dahiliye Nezareti'nden alınarak kendisine verilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal'in istediği belgeler dörder nüsha olarak kendisine verilmiştir.

Mustafa Kemal'in Atama Yönetmeliğinin Onaylanması

7 Mayıs Çarşamba

Mustafa Kemal'in görev ve yetkilerini belirten yönetmelik şifreli bir genelge ile sivil ve askeri makamlara gönderilmiştir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'dan İstediği Bilgiler

11 Mayıs Pazar

Mustafa Kemal, İstanbul'dan ayrılmadan önce Anadolu durumu ile ilgili bazı bilgilere sahip olmak istemiştir. Bu maksatla Sıvas Valisi, Canik Mutasarrıfı ve 3. Kolordu Komutanlığı'ndan "bölgelerinde bulunan İslam, Gürcü, Rum ve Ermeni çetelerinin miktariyle merkezlerinin neresi, amaçlarının siyasi mi, yoksa soygunculuk mu olduğu" hakkındaki bilgilerin Samsun'a geldiği zaman kendisine verilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal'in Harbiye Nezareti'nden İstedikleri

13 Mayıs Salı

Mustafa Kemal'in Samsun'a hareket edeceği günler yaklaşmıştır. Oradaki denetimlerini ve girişimlerini sürdürebilmek için paraya ve bazı araçlara ihtiyaç vardır. Bu maksatla Harbiye Nezareti'ne başvurur ve kendisine karargâhı mensuplarına üç aylık ödeneklerinin; kendisi tarafından onaylandıktan sonra olağanüstü giderlerinin ve iki binek otomobilinin verilmesini istemiş, bunlar verildikten sonra üç gün içinde hareket edeceğini bildirmiştir.

MUSTAFA KEMAL-DAMAT FERİT GÖRÜŞMESİ

14 Mayıs Çarşamba

Mustafa Kemal, Sadrazam Damat Ferit'in Nişantaşı'ndaki konağında akşam yemeğindedir.

Sadrazam düşünceli ve kuşkuludur. Mustafa Kemal'in yetkileri ve ne yapacağı hakkında bilgi ister. Kuşkusunu bastıracak bilgi verilir.

Mustafa Kemal anılarında bu olaya da şöyle değinmiştir.

> "Sadrazam Damat Ferit Paşanın Nişantaşı'ndaki evine akşam yemeğine davetli idim. Belli saatte gittim. Benden başka henüz kimse yoktu. Kısa birkaç kelimeden sonra uzunca bir durgunluk devam etti. Kendisinde, Harbiye Nazırı ile beraber gördüğüm zamanki samimilikten eser yoktu. Benimle yalnız kalmaktan sıkılıyor gibiydi. Bir aralık saatine baktı:
> "–Acaba nerede kaldı?
> "–Birini mi bekliyorsunuz efendim?
> "–Evet, Cevat (Çobanlı) Paşa Hazretleri gelecekti.
> Yine sükût... Biraz sonra Cevat Paşa salona girdi. Hemen üçümüz birden yemek salonuna geçtik. Sofrada çatal ve tabak tıkırtılarından başka ses yok. Üçümüz de susuyoruz. İçimden gelen suallere kendi kendime içimden cevap vermeye çalışıyordum. Her halde benimle konuşacak bazı şeyleri olmalıydı. Belki de çok önemli meseleler vardı. 'Sofradan sonraya saklıyordur' diyordum. Yemeğin sonuna yaklaşmıştık. Sadrazam Paşa kısa bir cümlesiyle beni vehimlerimden kurtardı. Cevat Paşa ve bana bakarak:
> "–Yemekten sonra biraz görüşelim, dedi.
> "–Emir buyurursunuz!

"Ortasında genişçe bir masa bulunan çok dar, fakat hoş bir salon. Daha ayakta iken Sadrazam dedi ki:
"–Bir pafta getirsek de Müfettiş Paşa onun üzerinde izahat verse.
"Kipert'in atlası geldi. Anadolu paftasını bulduk. Sadrazam paşaya baktım:
"–Ne cihetlerden izahat arzu buyururlar, dedim.
"–Mesela, dedi; Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız?
"Kelimeler âdeta ağzımdan dökülmeye başladı:
"–Efendim, dedim; İngiliz raporlarına göre Samsun ve havalisinde bazı karışıklıklar varmış... Biraz mübalağalıdır zannediyorum. Ne de olsa bunlar basit şeyler... Yerinde yapacağımız tetkikat ile hallederiz. Şimdiden isabetli bir şey söylememekten korkarım.
"Cevat Paşaya döndü:
"–Siz ne dersiniz?
"Cevat Paşa pek tabii bir tavırla:
"–Öyledir efendim, bu gibi işler yerinde hallolunur.
Kanaat getirmemiş olan Sadrazamın kafasında daha büyük bir endişe sual şekli arıyordu. Derken biraz heyecanlı bir sesle sordu:
"–Pekâlâ; siz bana, harita üzerinde nerelere kadar kumanda edeceksiniz, gösterir misiniz?
"Vesveseye düştüğü noktayı hemen anlamıştım:
"–Efendim, henüz ben de pek iyi bilmiyorum. Belki... Takriben... (Kipert'in küçük haritasına elimi koyarak) ihtimal şu kadar ufak bir parça.
"Diye bazı vilayetleri gösterdim ve manalı bir tarzda Cevat Paşanın yüzüne baktım. Ben haritadan elimi kaldırırken o da ilave etti:
"–Efendim dedi; Paşa tabii o bölgedeki kuvvete kumanda edecek... Zaten nerede ne kadar kuvvet kaldı ki.
Sözünü tamamlarken vaziyetin hiç de önemli olmadığını anlatmak istermiş gibi oldu. İçimden Cevat Paşaya teşekkür ediyordum.
Her birimiz birer koltuğa çekildik, kahvelerimizi içmeye başladık. Damat Paşa ferahlamış gibiydi:
"–Ne vakit hareket edeceksiniz?
"–Ne vakit emir buyurulursa. Ben hazırım. Arzu ederseniz yarın veya öbür gün.

"–Zat-ı Şahaneyi ziyaret ettiniz mi?
"–Hayır efendim.
"–Ziyaret etmeden mi gideceksiniz?
"–İrade buyurulmadı.
"–Ben irade-i seniyeyi tebliğ ediyorum. Yarın kendilerini ziyaret ediniz.
"–Peki efendim."

Görüşme burada sona erer. Mustafa Kemal başka ziyaretlerde de bulunmak üzere ayrılır. Mustafa Kemal'in bir "sır" olarak sakladığı, ancak yakınlarından birkaçına sezdirdiği amacına ulaşmak için yollar açılmıştır. Kurtuluş Savaşı'na atılma heyecanı ve sabırsızlığı içinde bir an önce Anadolu'nun bağrına ulaşmak özlemiyle doludur.

MUSTAFA KEMAL-VAHDEDDİN BULUŞMASI
(8. GÖRÜŞME)

Görüşmenin Tarihi

Mustafa Kemal'in padişah Vahdeddin'le yapmış olduğu bu görüşme ile ertesi günkü veda ziyareti birçok yapıtlarda birbirine karıştırılmakta ve değişik rakamlar ileri sürülmektedir. Bu tutarsızlık, Yıldız'daki 15 tarihli görüşmeye 16 tarihli İstanbul gazetelerinde yer verilmemiş olmasından da doğabilir. Fakat olayların gidişinden şu kesin sonuca varabiliriz: Mustafa Kemal, Damat Ferit'le Nişantaşı'ndaki akşam yemeğinin tarihini "galiba" kuşkusuyla 14 Mayıs olarak saptamaktadır. Olayların akışı bu kuşkuya yer vermemektedir. Çünkü 14 Mayıs tarihi olayların gidişine uygun düşmektedir. Mustafa Kemal, anılarında da belirttiği gibi, Damat Ferit'le yaptığı görüşmenin ertesi günü Vahdeddin'le görüşmüştür.

Görüşmenin Konusu

Konu, o dönemin içinde bulunduğu koşullardır. Bu görüşmenin mizansenini Mustafa Kemal, General Sherrill'e şöyle anlatır:

> "...Odaya girdiğim zaman Sultan orada, bir masanın yanında oturmakta idi. (Odanın süratle çizmiş olduğu planı üzerinde mevkii işaret etti). Ben burada, ("ben" kelimesini mavi ile yazdı) onun karşısındaydım. Şurada bir pencere bulunuyordu. (Türkçe pencere kelimesinin birinci harfi olan "P"yi majüskül olarak yazdı). Ve Sultan benimle konuşurken mütemadiyen o tarafa doğru bakmakta idi. Acaba neye bakıyor dersiniz?

(Süratle birkaç mavi çizgi) Sultan, Boğaziçinde Yıldız Köşküne karşı demir atmış bulunan Müttefik Devletler donanmasına bakmakta idi."

Mustafa Kemal, dikte ettiği anılarında bu görüşme ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır:

"Yıldız Sarayının ufak bir salonunda Vahdeddin'le âdeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhları. Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş. Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı sağa, sola çevirmek kâfi idi. Vahdeddin, hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

"–Paşa Paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin. Bunların hepsi artık kitaba girmiştir.

Elini, demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti:

"–Tarihe geçmiştir.

O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum.

"–Bunları unutun, dedi; asıl şimdi yapacağınız hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa Paşa, devleti kurtarabilirsin.

Bu sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdeddin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdeddin ki yabancı hükümetlerin yüzüncü derece aletleriyle temas arayarak devletini de saltanatını kurtarmaya çalışıyordu ve bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim:

"–Hakkımdaki teveccüh ve itimadınıza arzu-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.

Söylerken kafamdaki muammayı da halletmeye çalışıyordum. Çok iyi anladığım, veliahdliğinde, padişahlığında bütün his ve fikirlerini tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim?

"Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdeddin demek istiyordu ki hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz (dayanağımız) İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirsem memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri uslandırırsam Vahdeddin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım:

"–Merak buyurmayınız efendimiz, dedim; nokta-i nazır-ı şâhânenizi anladım. İrade-i seniyeniz olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmayacağım.

"–Muvaffak ol!

"–Hitab-ı şâhânesine mazhar olduktan sonra huzurundan çıktım.

"Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim hocam, derhal benimle buluştu. Elinde ufak mahfaza içinde bir şey tutuyordu.

"–Zat-ı şâhânenin ufak bir hatırası.

"Dedi. Kapağının üzerinde Vahdeddin'in insiyalleri işlenmiş bir saatti.

"–Peki, teşekkür ederim.

Sonra, sanki Yıldız Sarayı'ndan çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patırdısını işittirmekten korkarak Saraydan uzaklaştık."

Mustafa Kemal, bu görüşmede Vahdeddin'e şu karşılığı da vermiştir:

"–Millî ve kudsi bir kudretin mevcudiyetinin sesi, vatanı ve devletle milletin istikbalini kurtarabilir."

Mustafa Kemal'e armağan edilen saat yanında bir de altın kurşun kalem vardır.

Keselerle Altın Sorunu

Bu görüşme sırasında Vahdeddin'in Mustafa Kemal'e keselerle altın verdiği (50 bin altın) hakkındaki bazı maksatlı söylentiler ve yayınlar

gerçeğe tümüyle aykırıdır. Mustafa Kemal'e örtülü ödenekten verilmiş olan sadece bin liradır. Bu hususta resmi yazışmalar olduğu için bu sorunun gizli bir yanı da yoktur.

Ayrıca karargâhına bağlı kişilerin yol paraları ödenmiştir.

Vahdeddin'i Kurtuluş Savaşı'nı başlatmış göstermeye yeltenen padişahçı takımı, Vahdeddin'in Mustafa Kemal'in üzerine gönderdiği Anzavur haininin ordusuna kaç bin altın harcadığını biliyorlar mı? Vahdeddin'i Kurtuluş Savaşı yanlısı göstermek, utanmazlıktan başka bir şey değildir.

Görüşmenin Yeri

Bu görüşme Yıldız Sarayı'nın küçük Mabeyn Dairesi'nin daha ilerisinde bulunan kütüphane odasında yapılmıştır. Haluk Şehsuvaroğlu bu görüşmenin, Vahdeddin'in küçük Mabeyn'deki çalışma odasında yapıldığını *Tarihî Odalar*'ında belirtmiş ise de, sonradan Padişah Vahdeddin'in yaverlerinden birinin bir ruznamesini inceleyerek bu yanlışı düzeltmiştir. (*Cumhuriyet*, 9 Ekim 1963).

MUSTAFA KEMAL-FEVZİ ÇAKMAK GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal, Erkan-ı Harbiye II. Reisliği'ne Cevat Paşa'nın atandığı aynı gün Fevzi Paşa'yı (Çakmak) ziyaret ettiğini anılarında belirterek, (Cevat [Çobanlı] Paşa'nın bu makama atanma tarihi 14 Mayıs'tır. Fevzi Paşa'dan görevi devralışı ise 15 Mayıs'tır.) bu ziyareti şöyle anlatır:

> "9. Ordu Müfettişliğinin hareketini geciktirmek için artık bir sebep kalmamıştı. Bütün işlemler bitmiş, hazırlıklar tamamlanmıştı. Müfettişlik karargâhını Samsun'a nakledecek vapur 16 Mayıs günü Galata rıhtımında sabahtan akşama kadar hareket emri bekleyecekti. Veda etmek üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine gittim.
>
> "Reislik bürosundayım. Fevzi Paşanın yerine Cevat Paşa tayin olunmuştur. Tam o güne Fevzi Paşadan vazifesini teslim alacakmış. Bu suretle her ikisi ile buluşmuş oluyorum. Cevat Paşa makamındadır; biz Fevzi Paşa ile karşı karşıyayız.
>
> "Bir olay anlatayım: Fevzi Paşayı niçin çekip uzaklaştırmak istediklerini söylemiştim. Vazifesinden ayrılmaya karar vermek için daha sonra ciddi bir sebep olmuş. Sebep şu: İzmir'e çıkmaya hazırlanan Yunanlılar Adalara asker çıkarmaya başlamışlar. Erkân-ı Harbiye'ye raporlar geldikçe Fevzi Paşa, 'böyle bir tecavüze ateşle karşı koymak lazım geldiğini' Harbiye Nazırı imzasiyle tebliğ diyormuş. Nihayet bir gün Harbiye Nazırı Şakir Paşa, İzmir Kumandanı tarafından telgrafhaneye çağrılmış. O zamana kadar bu gibi davetlere Fevzi Paşa ile birlikte giderken o gün Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisine haber vermemiş. Muharebeye başlamış. Belki iyi hatırlıyamam, fakat Erkan-ı Harbiye dosyalarında vesikalar olmak lazım. Kumandan demiş ki:

"–Amiral Calthorpe (İngiliz Amirali-Başkomiser) Mütareke şartlarına göre İzmir'e çıkıp Kadifekale'yi işgal edeceğim, diyor; ne buyurursunuz?

"Şakir Paşa imzasiyle, mütareke şartlarına uyulmak gerektiğini yazmış. Kumandan, şifreli bir telgrafla şunu ilave etmiş:

"–Ondan sonra Yunanlılar İzmir'e çıkacakmış. Buna ne dersiniz?

"Harbiye Nazırı:

"–Böyle şey olur mu? Hayal ediyorsun, vehmediyorsun.

"Cevabını vermiş. Muharebenin sonuna doğru Fevzi Paşayı da telgrafhaneye çağırmışlar. Kendisine bahsettiğim telgraflaşmanın dosyasını vermişler. Harbiye Nazırının talimatı ile Fevzi Paşanın ilk verdiği emirler tezat halindeydi. Fevzi Paşanın yerinde kalmasına ihtimal yoktu. Fakat onun yerine reisliğe gelen Cevat (Çobanlı) Paşa da nihayet Fevzi Paşanın yolunda yürüyecek bir şahsiyetti.

"Masa üstünde bir harita vardı. Fevzi Paşanın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolgun olduğunu anlıyordum. Cevat Paşanın ne düşündüğünü de bir gece evvelki Sadaret konağındaki konuşmamızdan biliyordum. Fakat Paşaya dedim ki:

"–Paşam, vaziyeti nasıl mütalaa ediyorsunuz?

"Gök gürler gibi bağırarak:

"–Anlamıyorum ki efendim, dedi; (ve sağ elinin başparmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek) buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz. Bu ne akıldır?

"İçimden sevindim ve daha ferahladım. Cevat Paşa da öyle oluyor, der gibi bakıyordu. Hatırımda iyi kaldıysa arkadaşlara şunları söyledim:

"–Hakikat sizin dediklerıniz ve düşündüklerinizdir. Ben, bunu ispat etmek için Anadolu'ya gidiyorum. Aramızda uzun görüşmelere lüzum olmadığını da görüyorum. Yalnız, sizlerden bir şey bekliyorum: Bana yardım edeceksiniz.

"–Tabii, evet.

"Cevat Paşaya döndüm:

"–Bilhassa siz paşam... Asıl salâhiyet makamında şimdi siz bulunuyorsunuz. Beraber yürüyebilecek miyiz?

"–Elbette.
"–O halde ilk iş olarak Ulukışla taraflarında bulunurken şimendiferle nakillerine müsaade olunmayan 20. Kolordu'nun yürüyerek Ankara'ya hareket etmelerini emir buyurunuz.
Önündeki bloknota işaret etti:
"–Emir vereceğim, dedi.
"–Sonra, sizinle şahsen muhabere edebilmek üzere hususi şifre isterim.
"–Şimdi, dedi. Zile bastı, lazım gelenleri söyleyerek bunu da temin etti. Burada ilave edeyim: Aldatıcı vaatlerle Anadolu'dan İstanbul'a çağırıldığım vakit, hakiki sebebi bu şifre ile Cevat Paşadan sormuş ve İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştim. Arkadaşlara veda ederek ayrıldım."

MUSTAFA KEMAL'İN BABIÂLİ'YE VEDA ZİYARETİ

Mustafa Kemal, aynı gün Erkân-ı Harbiye-i Umumiye binasından çıktıktan sonra diğer ilgili sivil ve asker kişilere de veda etmek ister. Mustafa Kemal bu değinmelerini de şöyle açıklar:

"Başka ziyaretlerde de bulunmak lazımdı. Harbiye Nazırı, Sadrazamı, Dahiliye Nazırını aradım. Hiçbiri makamında yoktu. Toplantı halindeymişler. En kestirmesi Babıâli'ye gidip kendilerine haber vermekti. Beni Sadaret bekleme salonuna aldılar. Benim geldiğimi duyan bazı nazırların da heyecanlı heyecanlı salona geldiklerini görerek biraz şaşırdım. Mehmet Ali Bey (Dahiliye Nazırı) beni meraktan kurtardı:

"–Allah, Allah... Ne küstahlık!.. İşittiniz mi efendim? Yunanlılar İzmir'e çıkıyor."

"Bu sözleri Bahriye Nazırı tasdik etti.

"–Ya!.. dedim, Bu da mı oldu?

"–Evet.

"Ben, memleketin başına neler geleceğini tahmin etmemiş değildim; fakat kimseye anlatamamıştım. Nazırların telaşı karşısında ağlamak mı, gülmek mi lâzımdı? Kendimi tutuyordum. Fakat bu olup-bitti karşısında ben 'Allah Allah' demekten başka bir şey düşünemeyen bu nazırlara ibretle bakıyordum. İtidalden ayrılmamaya pek dikkat ederek:

"–Ne yapmayı tasavvur ediyorsunuz?

"–Protesto edeceğiz, cevabını verdiler.

"–Bu lâzımdır, doğrudur. Ancak, böyle bir protesto ile Yunanlıların İzmir'den geri çekileceklerine veya İngilizlerin onları geri çekeceklerine ihtimal veriyor musunuz?

"Yüzüme baktılar:
"–Fakat başka ne yapabiliriz?
"–Belki de daha katî tedbirler düşünülebilir.
"–Mesela ne gibi?
"O zaman bir ses, eğer yanlış hatırımda kalmamışsa, Mehmet Ali Beyin sesi cevap verdi:
"–O hareketlere kalkarsak bize ne yaparlar bilir misiniz?
"Tabii, 'kalkar benim yanıma gelirsiniz' diyemezdim.
"Avni Paşanın elini tuttum:
"–Bizi Anadolu'ya götürecek vapur hazırdır değil mi?
"–Çoktan tertip etmiştim. Bandırma vapuru emrinizdedir.
"–Doğrudan doğruya vapur kaptanına emir verebilir miyim?
"–Hay hay, dedi. Yaverime seslendim:
"–Paşa Hazretlerinin bir emirleri var, not ediniz.
"Yaverim, kurşunkalemiyle Bandırma Kaptanına bir emir yazdı, imza edilmek üzere Avni Paşaya uzattı.
"Damat Ferit kabinesini bu perişanlık içinde bırakarak zatışâhâneyi ziyaret etmek üzere Babıâli'den ayrıldım."

MUSTAFA KEMAL'İN VAHDEDDİN'LE (DOKUZUNCU) VEDA ZİYARETİ

Mustafa Kemal, Samsun'da hareket edeceği 16 Mart 1919 Cuma günü Mahfil-i Hümayunda Vahdettin'e veda ziyaretinde bulunmuştu. Ziyaretin konusu basit selametleme sözlerinden ibarettir. Bu görüşme, Mustafa Kemal'in Vahdettin'i dokuzuncu ziyaretidir. Bu, ancak saptayabildiklerimizdir. Bununla beraber Mustafa Kemal'in bu dokuz görüşme dışında Padişah Vahdettin'le görüşmüş olmasını da muhtemel görmüyoruz.

Mustafa Kemal Mahfilden ayrıldıktan sonra Şişli'deki evine giderek annesi Zübeyde, kız kardeşi Makbule (Atadan) hanımlara ve manevi oğlu Abdürrahim Tuncak'a veda ettikten sonra doğruca Bandırma vapuruna gitmiştir.

SAMSUN YOLCULUĞU

Bütün işlemler tamamlanmış, veda ziyaretleri yapılmış, karargâh kurulu işlerini bitirmiştir. Atatürk, yaşamının en önemli dönüm ve dönemeç noktalarından birine daha adımını atacaktır. Manastır İdadisi'nde belirsiz biçimde filizlenip Harbiye ve Akademi döneminde hatları daha da keskinleşen ve onu izleyen yıllarda pekişip kıvamını bulan özgürlük ve bağımsızlık bilincini artık eylem alanında gerçekleştirme yolunda olduğu için sevinçlidir. Bundan sonra O'nu hiçbir kuvvet, hatta vapurun batırılma tehlikesi bile yolundan alıkoyamayacaktır.

Batırılma İhbarı

Nitekim, Rauf Bey'in ulaştırdığı batırılma ihbarı üzerine Atatürk'ün ne olursa olsun yola çıkmak hususunda göze aldığı tehlike bilinmektedir. Bu batırılma ihbarı çok yinelenmiştir. İhbarın kimin tarafından yapıldığı pek az bilinmektedir. Bu konu ile ilgili yazıyı olduğu gibi aşağıya alıyorum:

Mustafa Kemal'i Samsun'a götüren Bandırma Vapuru'nun Boğaz'a çıktıktan sonra İngilizler tarafından batırılacağı, ayrı yollardan, ayrı kimseler tarafından hem Ordu Müfettişine, hem de Kurmay Başkanına duyurulmuştu.

Bu haberi Mustafa Kemal'e ulaştıran vatansever zat bilinmektedir ve daha hayatta iken Atatürk tarafından kendisine hem Türker soyadı verilmek, hem de bağımsız olarak, doğum yeri olan Afyonkarahisar'dan mebus seçtirilmek suretiyle mükâfatlandırılmıştır. Bu zat o tarihte İstanbul Osmanlı Bankası müdürlerinden olan Ermeni asıllı Berc Keresteciyan Efendi idi.

Berc Keresteciyan (Türker) Efendi, Mustafa Kemal'in İstanbul'dan hareketinden bir gün önce haberi İngiliz dostlarından duymuş ve derhal Mustafa Kemal'in avukatı ve dostu olduğunu bildiği Sadettin Ferit (Talay) Bey'i bularak ona, duyduklarını anlattıktan, hatta bu işin bir İngiliz torpidosuyla mı, yoksa denizaltısıyla mı yapılmasının tartışıldığını naklettikten sonra:

"Siz Paşa Hazretlerinin hem avukatı, hem dostusunuz, ikaz ediyorum" demişti.

Sadettin Ferit (Talay) Bey de sabaha karşı Şişli'deki eve gelerek Mustafa Kemal'e nakletmişti, ama O, programını değiştirmemeye karar vermişti.

Daha sonraki olaylar ve ortaya çıkan belgeler Berc Keresteciyan Efendi'nin aldığı haberin doğruluğunu ispatlamıştır. Berc Keresteciyan Efendi Milli Kurtuluş Savaşı boyunca İstanbul'da Kızılay İkinci Başkanı olarak çalışmıştır. Başkan Temsil Heyeti'nin İstanbul'daki temsilcisi durumunda olan Hamit Bey'di. Berc Keresteciyan Efendi, gerek Osmanlı Bankası'ndaki görevinden yararlanarak Kurtuluş Savaşı için para yardımında bulunmak ve gerek Anadolu'da Kızılay yoluyla ilaç vs. kaçırmak suretiyle büyük yararlılıklar göstermiştir.[1]

Bandırma Vapuru'na Kaç Kişi Bindi?

Bütün kaynakların hemen hepsi, 16 Mayıs'ta Bandırma Vapuru'na binenleri (Atatürk hariç) 16 kişi olarak –15 gösteren kaynaklar da var– göstermektedir. Bu konuda yaptığım araştırmalar sonucunda o gün Bandırma Vapuru'na binenleri Atatürk'le birlikte 22 kişi olarak saptamış bulunuyorum: Bunların adları ve memuriyetleri sırasıyla şunlardır:

1) Mustafa Kemal Paşa (9. Orduy-u Hümayun Kıtası Müfettişi)
2) Refet Bele Bey (3. Kolordu Komutanı olarak)
3) Kazım Dirik Bey (Kurmay Başkanı)
4) İbrahim Tali Öngören Bey (Sıhhiye Reisi)

1 *Atatürk Ansiklopedisi,* Gençosman, c.4, s.270.

5) Hüsrev Gerede Bey (Hareket Şubesi Şefi)
6) Mehmet Arif Bey (Kurmay Başkanı) "Ayrıca" sanıyla anılır.
7) Kemal Doğan Bey (Topçu Bnb.)
8) Refik Saydam Bey (Sıhhiye Reis Muvani)
9) Mümtaz Tünay Bey (Kurmay Mülhakı)
10) İsmail Hakkı (Kurmay Mülhakı-Yz.)
11) Hayati Bey (Emir subayı)
12) Ali Şevket Öndersev Bey (Emir subayı)
13) Cevat Abbas Gürer Bey (Başyaver)
14) Muzaffer Kılıç Bey (Yaver)
15) Mustafa Vasfi Süsoy Bey (Karargah Komutanı)
16) Abdullah Bey (İaşe subayı)
17) Faik Aybars Bey (Şifre kâtibi)
18) Memduh Bey (Şifre kâtibi yardımcısı)
19) Arif Hikmet Gerçekçi Bey (Hukukçu)
20) Halit (Mustafa Kemal'in emir eri)
21) Mazhar Tevfik Bey (Sinop Mutasarrıfı olarak)
22) Behçet Feyzioğlu Bey (Askeri Doktor)

Kaptan ve vapur personeli hariç Bandırma Vapuru'na 22 kişi binmiştir. Atatürk'le birlikte 17 olarak gösterilen kaynaklar gerçeğe uygun değildir. 22. sırada gösterilen Dr. Behçet Bey'in varlığını Fethi Tevetoğlu kabul etmemektedir. Benim bu konuda topladığım bilgilere göre Dr. Behçet Bey Bandırma Vapuru'na binenler arasındadır. Samsun'dan Havza'ya, Amasya'ya ve Sivas'a kadar Mustafa Kemal'in maiyetinde bulunmuştur. Sivas Hastanesi'nde bakteriyolog olarak görev yaptığı sırada akrabası Ali Galip (Feyzioğlu) Bey kendisini Elazığ ve Diyarbakır vilayetlerine sıhhiye müfettişi olarak atamak istemişse de sonuçlandıramamıştır. Tevetoğlu'nun bu konu için: "Ciddiyetten uzak bir özenti"[2] demesinin nedeni anlaşılmamıştır. Ali Galip Bey'in akrabası bulunmasının alerjisi mi?.. Öyle de olsa, Cumhuriyet döneminin Askerî Harp Divanı, Ali Galip Bey'i kendisine yöneltilen suçlamaların hepsinden beraat ettirmiştir. Behçet Bey'in de soyadı "Feyzioğlu"dur. 1975 yılında ölmüştür.[3]

2 F. Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Gidenler*, s.15.
3 Merhum Enver Kartekin tarafından hazırlanan ve halen ailesinin elinde bulunan müsvedde halindeki "Bilinmeyen Yönleriyle Ali Galip Olayı" adlı yapıt.

Bandırma Vapuru'nun Künyesi

Bandırma Vapuru'nun künyesi şöyledir:

Geminin adı : S/S Bandırma
Eski adı : S/S Panderma
Daha eski adı : S/S Kymi
En eski adı : S/S Trocadere
Grosstonu : 279
Net tonu : 192
Boyu : 157-4 kadem (47.07 m)
Genişliği : 27.9 kadem (8.5 m)
Derinliği : 21.2 kadem (6.46 m) Güverteli demir gemi
İnşa Tarihi : 1878
Teknenin yapıldığı tezgâh: H.M. Intyre Paisley İngiltere.

Bu bilgiler Anıtkabir Müzesi'ndeki Bandırma maketinin önüne konulmuş olan künye levhasından kopya edilmiştir. Gemi kaptanının adı kimi kayıtlarda İsmail Hakkı Dursun, kimi kayıtlarda da İsmail Hakkı Durusu olarak geçmektedir. Soyadının herhalde "Durusu" olması hem gerçeğe, hem de mesleğine uygun düşmektedir.

Geminin ölümü hakkında yeterli bilgimiz yok. Geçen 19 Mayıs'ta Mümtaz Soysal gemi ile ilgili ilginç bir yazı yazdı. Vapurun künyesi hakkında da bilgiler verdi. Geminin geçmişi saptandı ama, geleceği henüz saptanabilmiş değil. Diyor ki Soysal:

> "...Panderma 1918-1919 kayıtlarında var, sonra kaybolur. Anlaşılan, Mustafa Kemal'i Samsun'a taşıdığı yılın ertesinde çürüğe çıkarılmış, Cumhuriyetin ilanından sonra 'tarihî ehemmiyeti iktisap etmiş olması hasebiyle' allanıp pullanıp yeniden sefere sokulmuş.
>
> "Sonra!.. Sonrasını bilen yok. (...) Gemiyi eski görüntüsüyle Ortaköy'deki Yüksek Denizcilik Okulu'nun önüne kıçtankara bağlasaydık, edilecek masraf yüzünden Türkiye Cumhuriyeti batar mıydı?"[4]

4 *Milliyet*, 19 Mayıs 1981.

Tutucu iktidarların tahribatından kurtarabildiğimiz nesi kaldı Atatürk'ün? İlkelerinden tutun, anısı sinmiş O'ndan kalan ne varsa hepsi insafsızca tahrip edildi. Şimdi, yılların tahribatı onarılmaya çalışılıyor.

Vapur Kaçta Hareket Etti?

Vapurun hareket saati bile çeşitli kaynaklarda birbirini tutmuyor. Örneğin: Aynı yolculuğa katılanlardan Husrev Gerede'ye göre 16.30, Arif Hikmet Gerçekçi'ye göre 17.55, Hüsnü Himmetoğlu'na göre "16 Mayıs gecesi", Tahsin Ünal'a göre 16.40, gazetelere göre 16.00.

İlgili bölümlerde Atatürk'ün yaşamöyküsünün nasıl karmakarışık edildiğinin örneklerini verdik. Bandırma Vapuru'nun kalkış saati de bu karışıklıktan nasibini almış! Ne de olsa bunlar düzeltilebilecek karışıklıklar. Asıl karışıklık, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdur. Öyle ki, Büyük İskender'in Gordion'undan daha da karışık ve karmaşık... Ve Mustafa Kemal, direğinde Ordu Kumandanlığı forsu dalgalanan Bandırma Vapuru'yla bu kördüğümü çözmeye gidiyor. Aslolan bu: "Olmak ya da olmamak."

BİTİRİRKEN

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'na girdiği 1899 tarihinden Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldığı 16 Mayıs 1919 tarihine kadar olan evrede Atatürk–İstanbul ilişkilerine oldukça ayrıntılı yer verilmiştir. Bu arada milli kahramanımızın, –özellikle 1899-1919 evresinde– yaşamöyküsündeki ve sicilindeki tutarsızlıklar için ilk defa yeni tarihler ileri sürülmüştür. İlgililerden kurulacak bir komisyonda, ileri sürdüğüm tarihler irdelenebilir, kesin bir sonuca varılabilir ve böylece ulusal kahramanımızın yaşamöyküsü de ilk kez sağlıklı olarak saptanmış olur. Atatürk'ün doğumunun yüzüncü dönüm yılında başa alınması gereken baş görevlerimizden biri de budur.

Diğer yandan hiçbir yapıta girmemiş Atatürk'le ilgili pek çok yeni bilgi ve belge ilk kez bu yapıtla sunulmaktadır. Böylece Atatürk ummanına bir katre ile katkıda bulunabildikse kendimizi mutlu sayarız.

Atatürk'ün 1927-1938 evresi İstanbul ilişkileri için oylumu büyük, ikinci ve çok ayrıntılı bir yapıtın hazırlıklarına şimdiden girişmiş bulunuyoruz.

Sadi Borak

KRONOLOJİ

Günler: A: Pazar, B: Pazartesi, C: Salı, D: Çarşamba, E: Perşembe, F: Cuma, G: Cumartesi.

13 Mart 1899	B.	: Mustafa Kemal'in İstanbul Harp Okulu'na yazılışı.
17 Mart 1899	C.	: Kılıcını kuşanarak ilk kez İstanbul ve Beyoğlu sokaklarında dolaşması.
1899-1900		: 29. olarak birinci sınıftan ikinci sınıfa geçişi.
10 Ekim 1899	C.	: 28 Eylül 1315 günlü *Malumat* dergisinde çıkan "Bir Askerin Mezarı" başlıklı şiirin sonra da Atatürk'e ait sanılarak çeşitli yayın araçlarında yer alması.
1900-1901		: 11. olarak ikinci sınıfı bitirip üçüncü sınıfa geçmesi.
1901-1902		: 459 arkadaşı arasında Harp Okulu'nu 8. olarak bitirişi ve kurmay sınıfına ayrılışı.
27 Haziran 1902	F.	: Cebesoy'ların Kuzguncuk'taki yalısında Osman Nizami Paşa ile tanışıp görüşmesi.
12 Ağustos 1904	F.	: Ali Fuat (Cebesoy)'la Taksim Bahçesi'nde.
11 Ocak 1905	D.	: Resmi siciline göre Akademi'yi bitirip yüzbaşılığa yükselişi. Temel Yüksel araştırmasına göre 23 Ekim

		1904. Şam'a atanması 11 Ocak 1905, Şam'a hareketi 5 Şubat 1905.
Ocak 1905		: Gizli Eylemleri nedeniyle tutuklanıp iki ay hapsedilmesi.
5 Şubat 1905	A.	: Resmi siciline göre merkezi Şam'da bulunan 5. Ordu'ya atanması.
10 Şubat 1905	F.	: Şam'a gitmek üzere Nemse vapuruyla İstanbul'dan ayrılışı.
15 Nisan 1909	E.	: Hareket Ordusu Kurmay Başkanı olarak İstanbul'a gelmek üzere Selanik'ten hareketi.
19 Nisan 1909	B.	: Hareket Ordusu'yla Yeşilköy'e varışı.
16 Mayıs 1909	A.	: Selanik'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
17 Eylül 1911	A.	: İstanbul Genelkurmay emrine atanması.
15 Ekim 1911	A.	: Trablusgarp'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
21 Kasım 1912	E.	: Karargâh-ı Umumî emrine verilerek Bahrisefit Boğazı Kuvay-i Mürettebesi Erkân-ı Harbiyesi'ne atanması.
24 Kasım 1912	A.	: Atama emrini alan M. Kemal'in Trablus'tan İstanbul'a gelişi.
1 Aralık 1912	A.	: Bolayır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
24 Ekim 1913	A.	: Fethi (Okyar) Bey'in atandığı Sofya sefirliğinde işe başlamak üzere İstanbul'dan hareketi.
17 Şubat 1913	B.	: Balkan Harbi ile ilgili olarak Mahmut Şevket Paşa'ya rapor vermesi.
21 Şubat 1913	F.	: Mahmut Şevket Paşa'nın askeri durum, iç anlaşmazlıklar vb. konusunda Mustafa Kemal'le görüşmesi. (Bolayır)
30 Nisan 1913	G.	: M. Kemal'in Bolayır'dan gelerek makamında Mahmut Şevket Paşa ile görüşmesi.

21 Mayıs 1913	D.	: Bolayır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
27 Ekim 1913	B.	: Sofya Ataşemiliterliği'ne atanması.
31 Ekim 1913	F.	: Sofya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
1 Kasım 1913	G.	: Sofya Ataşemiliterliği'nde işe başlaması.
3 Ocak 1914	D.	: Yarbay Enver Bey'in damadı bulunduğu padişahın emriyle paşalığa yükseltilmesi ve Harbiye Nazırı oluşu.
13 Eylül 1914	E.	: M. Kemal'in Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e gönderdiği mektupta, Birinci Dünya Harbi sonunda Almanların yenileceğini belirtmesi.
20 Ocak 1915	D.	: 19. Tümen Komutanlığı'na atanması üzerine Sofya'dan İstanbul'a gelip değinmelerde bulunması.
24 Ocak 1915	A.	: Tekirdağ'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
29 Ekim 1915	F.	: Mustafa Kemal'in İstanbul basınında ilk kez resminin yayım-lanması ve adından söz edilmesi.
10 Aralık 1915	F.	: Çanakkale'den istifası, istifasının hava değişimine çevrilmesi, İstanbul'a gelip Akaretler'deki eve yerleşmesi.
20 Aralık 1915	B.	: İstanbul'da Salih Bozok ve Fuat Bulca beylerle beraber bulunduğu bir sırada Müttefiklerin Çanakkale'yi terk ettiklerinin kendisine telefonla bildirilmesi.
25 Aralık 1915	G.	: Dostlarını ziyaret etmek üzere izinle İstanbul'dan Sofya'ya gitmesi.
31 Aralık 1915	G.	: On Altıncı Kolordu Komutanlığı'na atanması üzerine Sofya'dan İstanbul'a dönüşü.

13 Ocak 1916	E.	: Görevine başlamak üzere İstanbul'dan Edirne'ye hareketi.
27 Ocak 1916	E.	: Bu tarihli telgrafla merkezi Diyarbakır'da olan 16. Kolordu Komutanlığı'na atanması.
2 Mart 1916	E.	: Edirne'den ayrılışı.
3 Mart 1916	F.	: Gerekli hazırlıkları yapmak üzere M. Kemal İstanbul'da.
16 Mart 1916	E.	: 16. Kolordu (Diyarbakır) Komutanlığı'nı devralmak üzere İstanbul'dan ayrılışı.
5 Temmuz 1917	E.	: Atandığı 7. Ordu Komutanlığı ile ilgili değinme ve hazırlıkları yapmak üzere İstanbul'a gelişi.
16 Temmuz 1917	B.	: M. Kemal'in, Dr. Rasim Ferit Talay'ın evindeki toplantıda Birinci Dünya Harbi sonucu üzerinde söyleşide bulunması.
15 Ağustos 1917	D.	: Halep'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.
7 Kasım 1917	D.	: Atandığı 2. Ordu Komutanlığı'nı kabul etmemesi ve üç ay izinli sayılarak İstanbul'a gelmesi.
16 Kasım 1917	F.	: Yaverinin ve otomobilinin alınma girişimi.
18 Kasım 1917	A.	: Yaveri ve otomobilinin alınması girişimini yanıtlaması.
10 Aralık 1917	B.	: Ruşen Eşref Ünaydın'ın M. Kemal'e Beyoğlu'nda ilk rastlayışı, onu yabancı bir subaya benzettiğine ilişkin anılarını sonradan Türk Dili'nde yayımlaması.
12 Aralık 1917	D.	: Cemal Paşa'nın 4. Ordu Komutanlığı'ndan istifa edip İstanbul'a dönüşü.
15 Aralık 1917	G.	: M. Kemal'in Vahdeddin'le Almanya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılışı.

4 Ocak 1918	E.	: Vahdeddin'le yaptığı Almanya gezisinden İstanbul'a dönüşü.
10 Ocak 1918	E.	: Hükümeti devirme tasarıları. (Perapalas'ta Cemal Paşa ile aynı konuda yaptığı görüşme).
29 Ocak 1918	C.	: Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya mektup yazması.
10 Mart 1918	B.	: M. Kemal'in Polis Müdürlüğü'nde Ali Fethi (Okyar) Bey'i ziyareti.
7 Mart 1918	E.	: Salih Bozok'un *Ses* gazetesine bir beyanat vererek M. Kemal'in Birinci Dünya Harbi'ne girmememiz gerektiği hakkındaki önerilerini belirtmesi.
15 Mart 1918	F.	: M. Kemal'in Rasim Ferit Bey'in evindeki söyleşi toplantısına katılması.
24 Mart 1918	A.	: Ruşen Eşref Ünaydın'ın Şişli'deki (bugün müze olan) evinde "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat"a başlaması.
28 Mart 1918	E.	: Ruşen Eşref'in Şişli'deki evde "mülakat"ı tamamlaması.
5 Nisan 1918	F.	: Şişli'deki evin sahibi Osep Kasapyan'ın ölümü ve evin, şartı gereğince Madam Kasapyan'a devri.
3 Mayıs 1918	F.	: M. Kemal'in Fenerbahçe Futbol Kulübü'nü ziyareti ve kulübün defterine izlenimlerini yazması.
24 Mayıs 1918	F.	: M. Kemal'in, bir resmini uzun bir ithaf yazısıyla Ruşen Eşref Ünaydın'a armağan etmesi.
25 Mayıs 1918	G.	: Böbreklerindeki sancı nedeniyle Cotage Sanatoryumu'nda tedavi edilmek üzere Viyana'ya hareketi.
2 Ağustos 1918	F.	: Viyana'dan İstanbul'a dönüşü.

3 Ağustos 1918	G.	: M. Kemal'in Perapalas'ta Ahmet İzzet Paşa ile Vahdeddin'i, durumun fenalığını gidermeye yönlendirme konusunda görüşmesi.
5 Ağustos 1918	B.	: Vahdeddin'le, Başkomutanlığı üzerine alması konusunda görüşmesi. (1. görüşme.)
7 Ağustos 1918	D.	: Bu tarihten itibaren 7. Kolordu Komutanlığı'na atanmasının padişahça onaylanması.
9 Ağustos 1918	F.	: Vahdeddin'le ikinci görüşmesi, "Kuvvet başkalarının elinde kaldıkça padişahlığınız lafta kalır."
16 Ağustos 1918	F.	: 7. Ordu'ya atandığının padişah tarafından bizzat bildirilmesi. (Üçüncü görüşme).
19 Ağustos 1918	B.	: Tevfik Fikret'in Aşiyan'ını ziyareti.
2 Eylül 1918		: Yeni görevine İstanbul'dan hareketi.
1 Kasım 1918	F.	: *Minber* gazetesinin yayın alanına girmesi.
13 Kasım 1918	B.	: Adana'dan İstanbul'a dönüşü.
14 Kasım 1918	E.	: Sadaret Konağı'nda Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa ile görüşmesi.
14 Kasım 1918	E.	: Perapalas'ta M. Kemal-G. Ward görüşmesi.
15 Kasım 1918	F.	: M. Kemal-Vahdeddin görüşmesi. (Dördüncü görüşme).
16 Kasım 1918	G.	: *Vakit* gazetesinin birinci sayfasında M. Kemal'in biyografisi.
17 Kasım 1918		: Abdullah Paşa'yı ziyareti.
17 Kasım 1918	A.	: M. Kemal'in *Minber* gazetesinde demeci.
18 Kasım 1918	B.	: M. Kemal'in *Vakit* gazetesinde mütareke hakkında demeci.

19 Kasım 1918	C.	: *Minber* gazetesinde "Nühüfte bir sima" başlığı altında M. Kemal'in 17 Ekim 1914 günlü bir mektubunun yayımlanması.
20 Kasım 1918	D.	: M. Kemal-Birdwood görüşmesi (Perapalas'ta).
21 Kasım 1918	E.	: Harington'un görüşme teklifi, M. Kemal'in reddetmesi.
22 Kasım 1918	F.	: M. Kemal-Vahdeddin 5. görüşmesi.
25 Kasım 1918		: M. Kemal-Birdwood görüşmesi.
26 Kasım 1918	C.	: Bugünkü *Sabah* gazetesinin, M. Kemal'in "Tevfik Paşa Kabinesi'nin düşürülmesi için bazı gizli çalışmalar yaptığını, hazırlanan hükümet listesinde M. Kemal'in Bahriye Nazırlığı'na aday gösterildiğini" yazması.
29 Kasım 1918	F.	: İsmet İnönü Bey'in İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu'na atanması.
29 Kasım 1918	F.	: M. Kemal-Vahdeddin görüşmesi.
5 Aralık 1918	E.	: Halide Edip (Adıvar) ve arkadaşlarının Wilson'a yazı ile başvurmaları.
7 Aralık 1918	G.	: Milli Kongre Beyannamesi.
28 Aralık 1918	B.	: M. Kemal'in Şişli'deki Madam Kasapyan'ın evine taşınması.
20 Aralık 1918	F.	: M. Kemal-Ali Fuat (Cebesoy) görüşmesi.
20 Aralık 1918		: M. Kemal-Vahdeddin 7. görüşmesi.
21 Aralık 1918	G.	: Vahdeddin'in Osmanlı Meclisi'ni kapatması.
22 Aralık 1918	A.	: *Minber* gazetesinin yayımını kesmesi.
4 Şubat 1919	C.	: Refi Cevat (Ulunay)'ın Şişli'deki evde M. Kemal'le röportaj yapması.
26 Şubat 1919	D.	: M. Kemal-Cebesoy görüşmesi. (Şişli).
27 Şubat 1919	E.	: Yaveri ile otomobilinin alınması.
4 Mart 1919	C.	: Damat Ferit'in ilk kabinesi.

10 Mart 1919	B.	: Fethi Okyar Bey'in tutuklanması.
11 Mart 1919	C.	: M. Kemal'in Fethi Bey'i götürüldüğü Polis Müdürlüğü'nde ziyareti.
30 Mart 1919	C.	: M. Kemal-İsmet İnönü görüşmesi.
11 Nisan 1919	F.	: M. Kemal-Karabekir görüşmesi. (Şişli).
13 Nisan 1919	A.	: Prenses Mevhibe'yi gizli görevle baloya göndermesi.
17 Nisan 1919	E.	: M. Kemal-R. Orbay görüşmesi.
23 Nisan 1919	D.	: M. Kemal'in Mehmet Ali Bey ve Avni Paşa ile görüşmesi.
26 Nisan 1919	G.	: M. Kemal-Kont Sforza görüşmesi.
27 Nisan 1919	A.	: Damat Ferit'le görüşmesi.
1 Mayıs 1919	E.	: M. Kemal-Kâzım (Dirik) Bey görüşmesi (Kâzım Bey'in Pangaltı'daki evinde.)
6 Mayıs 1919	C.	: M. Kemal-Şakir Paşa konuşması ve atama yönetmeliğinin düzenlenmesi.
7 Mayıs 1919	D.	: Yönetmeliğin sivil ve askeri makamlara gönderilmesi.
11 Mayıs 1919	A.	: M. Kemal'in denetim bölgesinden şifre ile bilgi istemesi.
13 Mayıs 1919	C.	: Harbiye Nezareti'nden kendisine ve buyruğundakilere yol paralarının ödenmesi isteğinde bulunması.
14 Mayıs 1919	D.	: Damat Ferit'le görüşmesi (Nişantaşı'ndaki konakta)
15 Mayıs 1919	E.	: Vahdeddin'le görüşmesi. (8. görüşme.)
15 Mayıs 1919	E.	: Fethi (Okyar) ile görüşmesi.
15 Mayıs 1919	E.	: Fevzi (Çakmak) Paşa ile görüşmesi.
15 Mayıs 1919	E.	: Babıali'ye veda ziyareti.
16 Mayıs 1919	F.	: Vahdeddin'le 9. görüşmesi.
16 Mayıs 1919	F.	: Yeni görevinde işe başlamak üzere Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrılması.

DİZİN

Abalıoğlu, Yunus Nadi, 75, 77, 192, 213.
Abdullah (İaşe subayı), 271.
Abdullah Paşa (Harbiye Nazırı), 178.
Abdülhalim Memduh, 46.
Abdülhamit II, 9, 13, 17, 29, 36, 39.
Abdulkadir (Harb. Öğr.), 28.
Abdülmecit, Padişah, 37.
Adalar (Yer), 20, 62.
Adana, 140, 178.
Adıvar, Adnan, 136.
Adıvar, Halide Edip, 136, 192, 197.
Ahmet İzzet Paşa (Bkz. Furgaç)
Ahmet Muhtar Paşa, 40.
Ahmet Rasim, 47.
Ahmet Rıza Bey, 56.
Akaretler'deki 76 No.lu ev, 121, 170, 174.
Akkâ, 138.
Akşam (gazete), 80.
Akşin, Sina, 147, 186, 197, 208.
Akyol, Mete, 174.
Ali Bey (Bekirağa Bölüğü Md.), 212.
Ali Galip, (Harput eski Valisi), 271.
Ali Kemal (Dahiliye Nazırı), 46.
Ali Rıza Paşa, 191.
Ali Rıza Seyfi, 23.
Allenby, 210, 250.
Alman Ordusu, 142, 180.
Alemdar gazetesi, 202, 208.
Amerika mandası, 192.
Anafarta, 178, 203, 219.
Anılmış, Nihat (general), 219.
Anzak (Kolordusu), 75.
Aras, (Tevfik Rüştü)
Arıburnu (Yer), 178.
Arpad, Burhan, 166.
Artanı, Nurettin, 25.
Artin Ağa (Şişli'deki evin arsasının ilk sahibi), 161.
Atadan, Makbule, 17, 174, 268.
Atasev, Cihat, 171.
Atatürk (Yapıtın hemen her safasında),
Atay, Falih Rıfkı, 190, 192.
Avcılar, Dr., 171.
Avni Paşa (Bahriye Nazırı), 235, 236.
Aydemir, Şevket Süreyya, 232, 233.
Aybars, Faik, 271.
Ayastefanos (Yeşilköy), 37, 62.

Babıâli, 266.
Balcı, Perihan, 172.

Bandırma Vapuru, 270, 272.
Bayur, Yusuf Hikmet, 59, 244.
Bayülkem, Faruk, 170, 172.
Beer, Max, 38.
Belçika, 70.
Bekir Ağa (Bekirağa Bl. Müd.), 215, 216.
Bekirağa Bölüğü, 212, 215.
Bele, Refet, 233, 270.
Benli Anjel, 45.
Beşiktaş Tapu Sicil Muhafızlığı, 173.
Beşiktaş Kaymakamlığı, 172.
Beyoğlu (Beyoğlu Caddesi), 16, 32.
Birdwood, Sir, W., 153, 154.
Birinci Dünya Harbi, 15, 33, 70, 112, 180, 183, 185.
Boğaziçi, 20, 40.
Bozok, Salih, 49, 58, 85, 90.
Bölükbaşı, Rıza Tevfik, 136.
Bulca, Fuat, 85.
Bulgaria Oteli, 69.

Cavit Bey, 147.
Canbolat, İsmail, 147.
Cebesoy, Ali Fuat, 28, 30, 38, 42, 48, 111, 135, 160, 186, 198, 199, 232, 233, 247.
Cemal, ressam, 78.
Cemal Paşa, 183, 185.
Comte, Auguste, 38.
Con Paşa'nın Lokantası, 43.
Conker, Nuri, 57.
Corinne, 68, 93.
Cottage Sanatoryumu, 125.
Cristianus, Hilda, 33.

Çakır, Uskuhi, 45.
Çakmak, Fevzi (Mareşal), 102, 219, 250, 263.
Çanakkale, 73, 75, 86, 117, 183.
Çanakkale Savaşı, 9, 73, 115.
Çatalca, 62.
Çobanlı, Cevat, 76, 219, 244, 256, 264.

Danış, Naci Sadullah, 22.
Dav'er, Abidin Daver, 75.
Demirhan, Pertev (General), 41.
Desmolunis, 38.
Dirik, Kâzım, 246, 270.
Doğan, Kemal, 271.
Dokuzuncu Ordu, 253.
Dödzel (Belçika Elçisi), 47.
Durusu, İsmail Hakkı, 272.
Düyun-u Umumiye, 15, 141.

Ebuzziya, Velit, 192.
Edirne, 62, 85, 87.
Eldeniz, Naci, 105, 126, 190, 261.
Ekrem, Recaizade, 46.
Enver Paşa, 66, 71, 73, 94, 97, 120.
Erikan, Celal, 59, 184.
Ethempaşa Konağı, 229.

Faik Ali (Şair), 136.
Faik Ispartalı, 28.
Falkenhein, 90, 111, 146.
Fansaların evi, 11.
Fatih, Mehmet, 37.
Fehim Paşa, 43, 44.
Fenerbahçe Futbol Kulübü, 122.
Ferit Paşa (Damat), 233, 235, 244, 256.
Fevzi Bey (Yarbay, Akademi öğr.), 41.
Fevzi Bey (Sonradan general), 79.

Feyzioğlu, Behçet, 271.
Filistin, 178, 201.
Fransa İhtilali, 13, 14.
Fransız kadın (M. Kemal'in pansiyoner olarak kaldığı), 32.
Fransız Ordusu, 144.
Fransızlar, 244.
Frew, Rahip, 242.
Furgaç, Ahmet İzzet (General), 66, 67, 189.

Gani Bey (Albay), 43.
Gelibolu, 62.
Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 50.
Gerçekçi, Arif Hikmet, 271.
Gerede, Hüsrev Sami, 271.
Gönder, Mustafa Kemal, 24.
Gövsa, İbrahim Alaeddin, 136.
Gülersoy, Çelik, 10, 11, 168.
Gündüz, Asım, 32, 34.
Gürer, Cevat Abbas, 203, 209, 229, 271.

Halit (Emir eri), 271.
Harbiye Nezareti, 26, 27, 58, 248, 255, 269.
Harp Akademisi, 22, 30, 32, 40, 50, 51, 269.
Harp Okulu, 18, 19.
Hasan Rıza Bey (Akademi öğretmeni), 41.
Harington (İşgal K. Kom.), 187.
Hayati (Emir subayı), 271.
Hayri (General, Atatürk'ün okul arkadaşı), 21, 22.
Hınçak Cemiyeti, 195.
Hicaz, 138, 201.
Hukuk-i Beşer gazetesi, 218.
Hüseyin Avni Paşa, 37.

İbrahim Ağa (Yüzb., Arap), 216.
İbrahim Sarı Bey, 47.
İhsan Bey (Vahdeddin'in teşrifatçısı), 106.
İkdam gazetesi, 81.
İkinci Ordu, 102, 111, 219.
İlbay, Asaf, 27.
İleri, Celal Nuri, 192.
İmperiali (İtalyan Elçisi), 47.
İnan, Afet, 235.
İnanç, Kâzım (General), 250.
İngiliz Muhipleri Cemiyeti, 195.
İngilizler, 111, 138, 144, 151, 176, 206, 242.
İnönü, İsmet, 223.
İslam Teali Cemiyeti, 90.
İsmail Fazıl Paşa, 38, 48, 233.
İsmail Hakkı Paşa (Topal), 94, 95, 182.
İsmail Hakkı (Yzb.), 2771.
İsmail Paşa (Zülüflü), 31.
İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, 90.
İtalyanlar, 60, 206, 241.
İttihat ve Terakki, 149, 202, 213, 243.
İzzet Paşa, (Bkz. Furgaç)

Kâğıthane Kasrı, 97.
Kamposagrato (Elçi), 47.
Kanuni, 37.
Karabekir, Kâzım, 227.
Kara Katina, 45.
Karaormanlar, Nebahet, 172.
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 46.
Karay, Refik Halit, 46, 238.

Karlsbad, 146.
Kasapyan, Annik (Şişli'deki evin 2. sahibi), 162, 202.
Kasapyan, Osep (Şişli'deki evin ilk sahibi), 161, 162.
Kılıç, Muzaffer, 271.
Kızılay Derneği, 13.
Kristal Gazinosu, 44.
Kop, Kadri Kemal, 26.
Kuvay-i İnzibatiye, 80.
Kuzguncuk, 234.
Kürt Mustafa Divan-ı Harbi, 82.
Kürt Teali Cemiyeti, 195.

Lange (Bando Şefi), 45.
Liege, 70.
Liyeçef, 72.
Lucain, Marcel (Fransız Yazarı), 156.
Luigi, 68.
Lüxemburg, 70.
Lütfi Bey (Serkarin), 109.

Mahmut Nedim Paşa, 37.
Manastır Askerî İdadisi, 13, 17, 22, 29.
Marşal, Baron, 47.
Martin (Perapalas Md.'nün eşi), 230.
Mavri Mira Cemiyeti, 195.
Mayokan, İsmail Müştak, 147.
Mazhar Tevfik, 271.
Meclis-i Mebusan, 181, 200.
Mediha Hanım (Bkz. Uzer)
Mehmet Ali Baba, 91.
Mehmet Ali Bey (Dahiliye Nazırı), 233, 234, 238, 266.
Mehmet Ali Paşa (I. Ordu K.), 90.
Mehmet Arif, 271.
Mehmet Reşat (Padişah), 104.
Memduh (Şifre Kâtibi), 271.
Merhange-Sarrebourg, 70.
Meserret Kıraathanesi, 49.
Mevhibe (Prenses), 229, 231.
Mevlânazade, Rıfat, 220.
Milli Kongre, 195.
Minber (Gazete), 145, 149, 176, 180.
Misak-ı Milli, 200.
Mithat Paşa, 37.
Mondros Mütarekesi, 179, 184.
Montesquieu, 38.
Muhayeş, Misbah, 158, 159.
Muhtar, Burhanettin, 91.
Müslihittin Adil, 136.
Mustafa Reşit Paşa, 37.
Muşkara, Talat, 114, 119.

Namık Kemal, 21, 27, 32.
Nazım (Müzisyen-Kanuni), 117.
Nazım Paşa, 62.
Nemseli Anna, 45.
Nuri Bey (Harp. Akd. Öğr.), 41.

Oglander, Aspinal, 84.
Okday, Tevfik (Sadrazam), 142, 147, 178, 182, 189.
Okul Gazetesi, 29, 32.
Okyar, Ali Fethi, 66, 86, 117, 145, 148, 209, 213, 239, 242.
Olgun, Mustafa Kemal, 26.
Onaltıncı Kolordu (Diyarbakır'da), 87.
Ondokuzuncu Tümen, 71, 74, 135.
Onuncu Kolordu, 67.
Orbay, Rauf, 228, 269.

Osman Fıtri, 91.
Osman Nizami Paşa, 38.
Osmanlı İmparatorluğu, 34, 37, 184, 189, 193, 201.
Ousy Anlaşması, 60.
Otuzbir Mart Ayaklanması, 9.
Ömer Naci, 31.
Öndersev, Ali Şevket, 271.
Öngören, İbrahim Tali, 270.
Özdeş, Müfit, 22.
Özgü, Melahat, 26.
Özin, Lütfi, 172.
Öztürk, Ömer, 173.

Panderma (Bandırma vapurunun eski adı), 272.
Pars, Muhittin Baha, 31.
Perapalas Oteli, 11, 46, 103, 126, 142, 150, 153, 157, 159, 183, 185.
Price, G. Ward (Gazeteci), 150.

Redd-i İlhak Cemiyeti, 195.
Refik Bey (Harp Ak. Öğrt.), 41.
Refik İsmail, 164.
Reşat (Kemani), 117.
Rey, Cemal Reşit, 46.
Rey, Ekrem Reşit, 46.
Rıza, Ali (Harbiye Müdürü), 31, 43.
Roletto (İtalyan İşgal K. K.), 231.
Rousseau, 38.
Ruh Sağlığı Derneği, 171.
Rum Pontus Cemiyeti, 195.
Ruslar, 34, 36, 180.

Sabih Bey, 66.
Sadak, Necmeddin, 192.
Sadık Bey, 67.
Sanders, Liman von, 71, 74, 79.
Sarıkamış Bozgunu, 94.
Savni Bey (Yeniköy Belediye Bşk.), 77.
Saydam, Refik, 271.
Sedat Rıza (Sporcu), 153.
Selanik, 13, 17, 28.
Selanik Kıraathanesi, 49.
Selim III, 37.
Serkl-Doryan, 238.
Seyfi Bey, (Yarbay), 76, 77.
Sforza, Kont, 239, 240.
Sırplar, 35.
Sofya Ateşemiliterliği, 176.
Soko, Ziya Şakir, 23.
Soysal, Mümtaz, 272.
Splendide Palas (Bulgaristan), 69.
Suriye, 51, 201, 219.
Sübaşı, Yakup Şevki (General), 219.
Süleyman Nazif, 46, 136, 196.
Süleyman Sırrı, 91.
Süsoy, Mustafa Vasfi, 271.

Şakir Çavuş (M. Kemal'in emirberi), 175.
Şakir Paşa (Harbiye Nazırı), 264.
Şam, 138, 235, 236.
Şapolyo, Enver Behnan, 23, 24, 48, 174.
Şişli'deki Müze-Ev, 10, 160, 198, 202, 210, 223, 229, 268.

Taksim Bahçesi, 46.
Talay, Rasim Ferit, 91, 116, 140, 145, 149, 153, 180, 230.
Talay, Sadettin Ferit, 221, 270.
Tanyeli, Ahmet Hamdi, 216.

Tarcan, Selim Sırrı, 115.
Tarhan, Abdülhak Hamit, 21, 46.
Tarihi Evleri Koruma Derneği, 172.
Tarih tutarsızlıkları, 50, 52, 84, 87, 160, 161, 183, 198, 209, 262, 270, 273.
Tasvirіefkâr gazete, 75, 80.
Tepebaşı Bahçesi, 43, 44.
Tevfik Fikret, 21, 27, 136.
Tevfik Paşa, 181.
Tevfik Paşa Kabinesi, 142, 145, 176.
Tevfik, Selanik (Harp. Ok. Öğr.), 22.
Tezer, Şükrü, 87, 94, 96, 161, 182.
Titiz, İsmet, 272.
Trablusgarp Savaşı, 56, 176.
Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, 195.
Trakya Paşaeli Cemiyeti, 195.
Tokatlıyan Oteli, 42, 113.
Toksöz, Ahmet İhsan, 164.
Tuncak, Abdürrahim, 175, 187, 268.
Tünay, Mümtaz, 271.
Türk Tarih Kurumu, 26.
Türker, Berc Kerestecіyan, 270.
Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 10, 168.

Ulunay, Refi Cevat, 202, 208.
Unat, Faik Reşit, 18.
Uray, Zühtü, 38.
Us, Asım, 183, 185, 222, 234, 237.
Us, Hakkı Tarık, 24, 25.
Uşaklıgil, Halit Ziya, 14.
Uzer, Mediha, 163.
Uzer, Tahsin, 163.

Üçüncü Ordu, 56, 253.
Ünal, Tahsin, 18, 19.
Ünaydın, Ruşen Eşref, 15, 113, 116, 117, 208.

Vahdeddin (Padişah), 80, 104, 106, 127, 130, 143, 146, 149, 182, 189, 191, 197, 208, 209, 259, 262.
Vakıflar İdaresi, 170, 173.
Vakit gazete, 25, 153, 179.
Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, 196.
Voltaire, 38.

Wilhelm, 111.
Wilson, Woodrow, 192.
Wilson Prensipleri Cemiyetleri, 192.

Yafa, 135.
Yahya Reşit Efendi, 189.
Yalçın, Hüseyin Cahit, 46, 109.
Yalman, Ahmet Emin, 110, 192.
Yemen, 201.
Yeni Mecmua, 114, 119.
Yıldız (Yıldız Sarayı), 259, 262.
Yirmi Yedinci Fırka, 67.
Yusuf Kenan, 82.
Yüzbin Gömlek Mağazası, 113.

Zeki Bey (Akademi Öğrt.), 41.
Zeuve Birahanesi, 42.
Zübeyde Hanım, 16, 187, 268.
Zümrezade, Şakir, 85.

SADİ BORAK

Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919)

Bu eserde,
Mustafa Kemal'in, Harp Okulu'na girdiği 1899 tarihinden
Samsun'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldığı
16 Mayıs 1919 tarihine kadar olan dönemde
İstanbul'daki çalışmalarına ayrıntılı yer verilmiştir.
Bu arada Atatürk'ün -özellikle 1899-1919 evresinde-
yaşamöyküsündeki ve sicilindeki tutarsızlıklar için
ilk defa yeni tarihler ileri sürülmüştür.

Diğer yandan Atatürk'le ilgili,
hiçbir yapıta girmemiş pek çok yeni bilgi ve belge
ilk kez bu yapıtla sunulmaktadır.
Sadi Borak, bu eseriyle,
Atatürk'ün İstanbul'daki çalışmalarını
masalımsı anlatımlardan soyutlayarak,
gerçeklere en uygun biçimde saptamaya,
belli olaylar üzerindeki sisi kaldırmaya çalışıyor.
Özel arşivlerde kalmış, bugüne dek yayımlanmamış anılardan,
yeni bilgi ve belgelerden de yararlanan Borak,
birçok olayı bilinmeyen yönleriyle ilk kez günışığına çı

YÖN
1350000
BASIN YAYIN DAĞITIM

Kapak: *Atatürk'ün, gazeteci-yazar Ruşen Eşref Ünaydın'a armağan ettiğ altına yazdığı cümlelerinde vatanın kurtuluşu için beslediği ümitleri dile getirdiği fotografı. (24 Mayıs 1918)*

ISBN 975343233-X